

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Emin Özdemir

insan yüreğine yolculuk

2. basım

SERTİFİKA NO 15033

ISBN 978 - 975 - 22 - 0434 - 8

2019. 06 . Y . 0105 . 6750

2008 - Can Yayınları

Birinci Basım (Bilgi Yayınevi'nde) 2012

İkinci Basım

Nisan 2019

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Cd., No: 46/A, Yenışehir 06420 / ANKARA

Tlf.: (0-312) 434 49 98/ 434 49 99/ 431 81 22 • Faks: (0-312) 431 77 58

BİLGİ DAĞITIM

Gülbahar Mh., Gülbağ Cd., No: 33, A-B Blok,

Mecidiyeköy 34387/ İSTANBUL

Tlf.: (0-212) 217 63 40 - 44 • (0-212) 522 52 01

Faks: (0-212) 217 63 45 • (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranter.org>

EMİN ÖZDEMİR

İnsan Yüreğine Yolculuk

Denemesel Anlatı

BİLGİ YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kapak: murat sayın

**Bu kitabın yayın hakkı,
yazarın yasal mirasçlarıyla
yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi Basım Dağıtım Kitabevi
ve Kırtasiye A.Ş.'ye aittir.
Kaynak gösterilmeden kitaptan
alıntı yapılamaz; yayınevinin yazılı
izni olmadan radyo ve televizyona
uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap,
CD ya da manyetik bant haline getirilemez;
fotokopi ya da herhangi bir
yöntemle çoğaltılamaz.**

**baskı: pelin ofset
(0-312) 395 25 80-81**

sertifika no: 16157

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Sunu: <i>İnsan Yüreğine Yolculuk</i> (Adnan Binyazar)	7
1 ÖLÜMÜ SORGULAMAK	13
Adlandırılmayan	15
Yüreğin Sesi	22
Homeros'un Dedikleri	26
Sözcüklere Sığınmak	30
Acının Sarkacı	36
Düşselliğin Toprağında	48
Babalar ve Kızlar	57
İzler	61
Ağıta Dönüşen	79
Acının Yoğun Sessizliği	85
İçimizdeki Çekirdek	90
2 SEVGİNİN GÖKKUŞAĞI	107
Bedenin Çağrısı	109
Yansıtmanın İki Yüzü	123
Kösnüllüğün Öte Yakası	128
Yanılsamalar ve Yargılamalar	134
Aşkın Halleri	149
Karşı Konulmaz Güç	159
Acıların Yanık Sesi	174
Mektuplara Yansıyan	182
Ölümde Buluşma	188
Ölümün Silemediği	195

3	TUTKULAR KAVŞAĞI	213
	İnsan Yansımaları	215
	İlkelleşme	222
	Karanlığın Gücü	230
	Candan Can Koparma	235
	Derinlerdeki Cehennem	251
	Simgeleştirme	262
	Kirli Ellerin Tanrısı	270
	Kişi Adları Dizini	291
	Eser Adları Dizini	294

SUNU

İnsan Yüreğine Yolculuk

Emin Özdemir'le elli yılın nerdeyse her ânını birlikte yaşadık. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde o asistanken ben öğrenciydim. Hacettepe Üniversitesi'nde aynı bölümde öğretmenlik yaptık. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde de sürdü bu. Türk Dil Kurumu'nda birbirimizden ayrıldığımızı gören olmamıştır. Dirsek dirseğe düşünce üreterek nice kitaba imza attık. Aynı masalarda yemekler yedik, seyahatlere çıktık, ölümlerde acı çektik, mutluluklarda sevindik...

İnsan insanın üreticisidir, kimi zaman bir öğrenci gibi baktık birbirimize, kimi zaman birbirimizin öğretmeni olduk...

Huylarımızdan huy kaptık, duygularımızdan duygu...

Bir ömre de buncası yetmez mi?

Özdemir onca kitap yazdı, nice etkinliklere katıldı, TRT'de yıllarca programlar yaptı, konuşmalarını dinleyenler daha da sürdürsün diye ağzına baktılar...

Bir günden bir güne, şunu yaptım bunu yaptım diye övündüğünü duymadım.

Yine de övündüğünün tek tanığı belki de benim!

Bir gün telefonda, *"Yazarlığuma bir şey diyemem ama iyi bir okur olduğumla övünebilirim..."* dedi.

"İyi okurluk" kavramını irdelemeye geçmeden, **Emin Özdemir**'in nasıl bir okur olduğuna ilişkin bir gözlemimi daha yansıtmam gerekecek.

Yazarlar arasında pek rastlanmayan bir dayanışma içindedir; ikimiz; bir metni oluşturma aşamasında, onun yazdığını ben okurum, benim yazdığımı o okur. Genel bir deyimle, yazdıklarımız daha kimseye ulaşmadan en başta bizim eleştiri süzgecimizden geçer.

O ne der bilemem; sağlam mantığının ürünü olan uyarıları beni kaç kez en yüksek dağlardan aşağı yuvarlanmaktan kurtarmıştır!

Yazılarımızı birbirimize telefonda okuduğumuz da olur. Ben yazıyı okurken, o, sayfalar tutan bir yazının ilk satırlarındaki çelişkiyi, mantıksal gevşekliği, betimleme saçmalığını belleğinin aynasına yansıtmıştır: Okuma bittikten sonra, onları sözcüğüyle, tümcesiyle anımsayıp bir bir sıralar.

Bu, bir bellek olayı sayılsa da, ben bu kavrayışı onun iyi okurluğuna bağlıyorum. Konuşmalarında da öyledir; kürsüde ne söylemişse, bir-iki saat sonra ya da ertesi gün, söylediklerini sözcüğü sözcüğüne aktardığı olur.

İşte, elimize aldığımız *İnsan Yüreğine Yolculuk* adlı denemesel anlatısı, böyle bir birikimin, ince eleyip sık dokuyucu yeteneğinin ürünüdür. Ne abartıdan hoşlanmıştır, ne yapıları abartılı bulmak gibi bir huy edinmiştir. **Shakespeare**'in deyişiyle, yaşayıp durduğu bilgi mekânında, “*şatafatlı giysilerden kaçınmış, köhne cüppesini*” sırtından almadan, her an başvurulacak çalışmalara imza atmıştır.

Yazılmasının her evresine tanık olduğum, *İnsan Yüreğine Yolculuk* kitabını okurken, *Yazma Tekniği, Yazma Sanatı Kompozisyon, Yazı ve Yazınsal Türler, Okuma Sanatı, Eleştirel Okuma...* gibi kuramsal, bir yönden de uygulamalı kitapların yazarı olan **Özdemir**'in “iyi okur olma”yı neden “yazma”nın önünde tuttuğunu daha iyi anladım.

Bir genelleme yaparak ben de diyebilirim ki, okuma herkesin yapabileceği bir etkinliktir, “iyi okur olmak” ise çok az kişinin edindiği temel alışkanlıklardan biridir.

Özdemir’in iyi bir okur olması, “denemesel anlatı” diye nitelendirdiği *İnsan Yüreğine Yolculuk* adlı bu kitabının ilk okuru olarak ayrıca düşündürdü beni. Ne yolda düşündüğümü açıklamaya geçmeden, okuma kavramını nasıl algılayıp yorumladığımı belirtmeliyim.

Okuma, ön anlamıyla, harf denen simgelere bakmak, simgeleri birbirine çatarak onu anlam birimine dönüştürmek eylemidir. Görüleni yalnızca anlam birimlerine dönüştürmek, okumanın ön anlamıyla ilgilidir. Bu algılayış, olay anlatımıyla sınırlıdır, düşünsel yaratımdan doğan gerçek anlamı kavramaktan uzaktır. Bu, gözü gören her okurun yaptığıdır. “İyi okur” ise, simgelerin artalanlarına, bunun çağrıştırdığı beğeni dünyalarına, yaratıcılığın kök tuttuğu ana kaynaklara yönelir. İyi okur, duyumsamalarıyla, algılamalarıyla, okuduğunu yeniden yaratır. Okurla yazar arasındaki duygusal ya da eleştirel etkileşim bu yolla gerçekleşir.

Jorge Luis Borges’in *Alçaklığın Evrensel Tarihi* adlı kitabında, “*Kimi zaman iyi okurların iyi yazarlardan bile ender bulunduğundan kuşkulanyorum (...)* Açık ki, okuma, yazmadan sonra gelen bir etkinliktir. Daha alçakgönüllü, daha az sıkıntı verici, daha entelektüel bir uğraştır” dediği budur.

Borges’in kuşkusu, okumanın evrensel boyutu açısından değerlendirilirse, pekâlâ, “Yazarlar, düşünürler iyi okunsalardı, dünyamız, mideyi bulandıracak o pisliklere bulanmamış olurdu” yargısına varabiliriz. Şöyle de diyebiliriz: Bir gün, insanın, kendi kanından beslenen bir canavara dönüşeceğini söyleyen yazarlara kulak verilmiş olsaydı, kuşkusuz insanlık, daha güzel bir dünyada yaşayacak, şimdi bu düşünsel kirlenme bataklığı içinde soluk alamaz duruma düşmeyecekti.

Bu bağlamda iyi okur, tıpkı ele aldığı yazar gibi, bir anlam kâşifidir.

Keşfetmekle de yetinmez; yazarın bıraktığı izi görerek, okuduğu her satırda sezdiği anlamın derinliklerine doğru yol alır. Yazarın, birer güçlü far olan gözleriyle aydınlattığı yolu, ancak iyi okur görebiliyor. Onun mekânı, artık anlam gökleridir, duyumsama ırmaklarıdır, algılamının en üst tepeleridir...

Bu nedenle, yazar, bilinen duyuların dışında kendine özgü sezgisel bir duyu da geliştirir; olaylara öyle bakar, gerçekleri o gözle görüp yargılar.

Goethe, bu sezgiyle, ışığı gördüğünü söylemiyor, “*Işığı duyuyorum!*” diyor.

Emin Özdemir, *İnsan Yüreğine Yolculuk* adlı bu denemesel anlatısında, okurluğunu yazarlığıyla da besleyerek, başka yazarların ısıttığı yolda gördüklerini, gözlemlerle, yorumlarla, düşünsel ve düşsel üretimlerle, filmlere de göndermeler yaparak aktarıyor bize.

Kitabın bu çerçeve çizimi, bana artalanında hep, “Neden insan yüreğine doğru yazınsal bir yolculuğa çıkıyor **Özdemir**?” sorusunu sordurtuyor; hele, nice yüreksizin yürekleri parça parça dildiği dünyanın bu değerler karmaşasında?..

Sanat, kendini çizgide, seste, yazıda gösteren yaratıcı yeteneğin, insan yüreğinin kaygısını içinde duyup, onu anlatıma dönüştürme edimidir. Yazın kavramını sanatla kaynaştırarak söyleyeyim; yoksa niye **Mozart 35, van Gogh 37, Çehov 44** yıllık kısa yaşamının her saniyesini yürek dolusu kaygılarla doldurmuş olsun?..

Nerdeyse altmış yıldır gözünü satırlardan almamış **Özdemir**’in böyle bir yazınsal yolculuğa bu kaygıyla çıktığı kanısındayım. Onun amacı, yaşamı zamansal bir süreç olmaktan çıkarıp yaratıcılığın derinindeki anlamın izini sürmektir.

Kitabında yüzlerce kişiden söz eden **Özdemir**, bu yolculukta kimlerle karşılaşmıyor?..

Mısır, Mezopotamya şiirlerinden başlıyor işe. Ardından ötekiler geliyor: **Homeros, Dede Korkut, Sapho, Turquato Tasso, Hayyam, Karacaoğlu, Montaigne, Cervantes, Shakespeare, Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Stendhal, Kafka, Rilke, Çehov, Gorki, Steinbeck, Faulkner, Ham-sun, Pessoa, Céline, Borges, Márquez, Saramago, Nâzım Hikmet, Canetti, Yaşar Kemal...**

Özdemir, bu ozanlarla, düşünürlerle, yazarlarla, çalışma odasının mütevazı masasında yan yana geliyor, sohbet ediyor, insanlar arasında gittikçe yayılan duygu yoksunluğu konusunda tartışıyor onlarla, anlatılardan sözün canı olabilecek bölümleri, düşünceleri öne çıkararak, üzerinde durulması gereken evrensel sorunları sezdiriyor.

Yazarları bir yerde buluşturan, sözün gücüdür. **Özdemir**, sözün ne olduğunu, *İncil*'in başında yer alan şu alıntıyla anlatıyor: *"Başlangıçta söz vardı,/ ve söz Tanrıdaydı,/ ve söz Tanrıydı./ O başlangıçta Tanrıdaydı,/ her şey onunla yapıldı,/ ve onsuz yapılamadı/ var olanlardan hiçbirini./ Onda hayat vardı,/ ve hayat onların ışığıydı."*

İncil'de bırakmıyor sözü, kendi de yaşamla söz arasında çizgiler oluşturuyor. Onunla da yetinmiyor, araya **Tolstoy**'u sokarak yargılarda bulunuyor:

"(İnsanın) yaşamını yönlendiren en büyük güç olmuş söz ve sözcükler. Yaşam gerçeklerinin ayırımına varmayı, onlara karşı direnmeyi kazandırmış insanoğluna. Bunu şöyle belirtiyor Tolstoy: 'Sözcüklere dökülebilen, onlarla biçimlendirilen gerçek, insan yaşamını besleyen, varsıllaştırıp güzelleştiren en büyük güçtür.' İnsanoğlunun, yaşamı algılamasında, ona yeni boyutlar kazandırmasında söz ve sözcükler en temel öge olmuş; kendi varoluşunun bilincine ulaşmasında da... Duyguların, düşüncelerin en uç noktalarına sözcüklerle ulaşmayı

denemiş; yaşanılanları, yaşanılacakları adlandırıp anlamlandırmada da..."

Özdemir, *İnsan Yüreğine Yolculuk*'ta, her biri ayrı bir dünyanın kapısını aralayan yazarları, örneğin **Homeros**'la **Yaşar Kemal**'i sözcüklerin evrensel dünyasında buluşturuyor, nice yazarlar arasında duygu ağları kurarak, onlarla birlikte bir uzun yolculuğa çıkıyor. Doğal olarak, kendini de, değişik kurgularla olayların içine sokuyor. Bakıyor **Homeros** gelmiş, odasında boş bulduğu bir sandalyeye oturmuş, daha sonra onun yerini **Borges** almış...

Özdemir'in yönlendirmesiyle, **İnsan Yüreğine Yolculuk**'la, okur olarak da, türünü kendinin belirlediği bir okuma ortamında çıkıyoruz. Kendini de katarak, yazar-okur-konular arasında öyle bir sargınlık yaratıyor ki, bu etkileşim, bir tür okuma imecesine dönüşüyor.

Yazarlar arasındaki bu uzun yolculuğunu, birbiriyle iç içe üç genel bölümde yansıtıyor: *1. Ölümü Sorgulamak, 2. Sevginin Gökkuşağı, 3. Tutkular Kavşağı...*

Bu, biçimsel bir bölümlenme değildir, "insan halleri"nin iç yönsemeleridir. Ölümü düşünmediğimiz gün olmuş mudur, sevgiyi tatmadığımız ya da sevgisizliğe uğramadığımız, tutkuların kavşaklarında bunalıma girmediklerimiz gün?..

Hayattan gözlemlerden başlayıp, yüzyıllar ötesinden gelen metinlere ulaşarak, **Özdemir**, ölümü sorguluyor, sevginin gökkuşağını gökten yere indiriyor, insanları tutkuların kavşağında buluşturuyor.

Emin Özdemir'in **İnsan Yüreğine Yolculuk** adlı bu denemesel anlatısında, size iyi bir okurun yalnızca iyi okuduklarını değil, iyi bir yazarın, yazın dünyasına nasıl bakıp, ona ne yolda yorumlar getirdiğinin seçkin örneklerini de sunuyorum.

Adnan Binyazar

1

ÖLÜMÜ SORGULAMAK

*Ölüm geliyor aklıma birden ölüm
Bir ağacın gövdesine sarılıyorum.*

Cemal Süreya

ADLANDIRILAMAYAN

Bir süre önce günlük gazetelerin birinde bir haber okudum.

Bir köpeğin intiharını anlatan kısa bir haberdi bu. Çok etkiledi beni. O günden sonra hayvanlara bakışım değişti. Eskiden yollarda, parklarda köpek gezdiricilerine kızar, köpekleriyle konuşanların, onları bağırklarına basan, öpüp koklayanların tutumunda bir yapaylık, bayağılık bulurdum. Artık öyle düşünmüyorum. Tersine, köpeğinin başını avuçlarının arasına almış, okşayan birini görsem hemen o gazete haberini anımsıyorum. Acaba bu bay ya da bayan öldüğünde bu köpek de aynı şeyi yapar mıydı?

Başlıyorum düşünmeye, kurgular yaratmaya.

Peki, niye böylesine etkilenmişim bu haberden? Hayvanların duygu dünyasına yönelik bilgilerimi sarsmış, değiştirmişti anlatılan olay. Kesip saklamışım bunun için. İşte, çoklarının okumaya değmez gördüğü, sıradan bulduğu üçüncü sayfa haberlerinden biri:

SAHİBİ ÖLEN KÖPEK İNTİHAR ETTİ

Moskova (AA)

Moskova yakınlarındaki Puşkin kasabasında sahibinin ölümüne üzülen bir köpek dokuzuncu kattan atlayarak intihar etti. "Moskovsky Komsomolets Gazetesi"nin haberine göre köpeğin sahibi N. Çiçikof 24 Aralık günü hastalandı. Köpek, hastalanan sahibinin yanından bir dakika bile ayrılmadı. N. Çiçikof, 30 Aralıkta öldü. Sahibinin ölümünden duyduğu acıyı uluyarak ve ağlayarak dile getiren köpek bu acıya bir gün dayanabildi. Yılbaşı gecesi bulunduğu binanın dokuzuncu katından atlayarak intihar etti. Köpeğin intiharı ve duyarlı davranışı kasabada günün konusu oldu.

Haberin beni etkileyen yönü köpeğin, salt sahibinin ölümüne dayanamayıp intihar edişi değildi. Başka bir neden daha vardı. Haber, yıllar öncesine, öğretmenlik yaptığım Eğin'in bir köyüne, Holu'ya götürdü beni. Tıpatıp aynı olmasa da, haberde söylenenleri anıştıran bir olaya tanık olmuştum. Ne var ki, delikanlılık çağının sığ sularında yüzüyordum; olayları, eylemleri anlamlandıracak yaşlarda değildim daha. Dünya, başka türlü gözüküyordu gözüme. Olayın üzerinde durup derinliğine düşünmemiştim bile. Bir süre sonra unutup gitmiştim; haberi okuyunca Çırpı İsmail'in öyküsünü anımsadım.

Köydeki gençlerden biriydi Çırpı İsmail. Güler yüzlü, hafif şaşı, ince, uzun boylu bir genç. Besbelli Çırpı adını bu yanına, inceliğine bakarak takmışlardı ona. Arada bir karşılaştığımız olurdu. "Nasılsın İsmail, ne var, ne yok?" diye sorardım. Her seferinde değişmezdi yanıtı: "N'olsun be öğretmenim, iyiyiz işte..." Sonra, onu bir gölge gibi izleyen köpeğiyle sessiz sedasız uzaklaşırdı.

Çırpı İsmail, bir gün, bir iş için dağ köylerinden birine gitmiş. Elbette yaz kış, gece gündüz yanından ayırmadığı köpeğiyle. Köyde uzun sürmüş işi. Köylüler, "Akşam oldu, bu saatten sonra yola çıkılmaz, kal bu gece, yarın gündüz gözüyle dönersin" demişler. Demişler ya, dinlememiş Çırpı, karanlık basarken yola koyulmuş. Kanlı Kaya'nın oraya kadar gelmişler. Tam uçurumların başladığı yerde at mı ürkmüş, yoksa uyumuş mu Çırpı İsmail, orasını kimse bilmiyor, uçuruma yuvarlanmış.

Sahibinin uçuruma yuvarlandığını gören köpek çılgına dönmüş. Başlamış köye doğru havlayarak koşmaya. Gecenin bir yarısında Çırpı İsmail'in evindekiler, komşuları, köpeğin ortalığı birbirine katan havlamalarıyla uyanmışlar. Atı da, İsmail'i de göremeyince kötü bir şeyler olduğunu sezmışler. Köpeğin ardından hemen düşmüşler dağ yoluna. Kan-

lı Kaya'nın oraya ancak gün ağarırken varmışlar. Gelenleri görünce at kişnemeye başlamış. Uçurumdan aşağı bakınca kanlar içinde İsmail'in ölüsünü görmüşler.

Ertesi gün akşama doğru köye getirebildiler İsmail'in ölüsünü. Bir çulu sedye yapmış, üzerine yatırmışlardı. Avlunun bir kenarına koymuşlardı. Bütün köy toplanmıştı. Anası, babası, karısı, bacıları saçını başını yoluyor, dövünüyor, ağıtlar yakıyorlardı. Dayanılır gibi değildi. Köpek de ölünün yanı başında çakılıp kalmıştı. Ölüye dikmişti gözlerini. Hırlamayla havlama arası bir ses çıkarıyor, kendi dilince ağlıyordu besbelli.

Asıl içler acısı olay, İsmail gömüldükten sonra oldu. Herkes mezarlıktan dönmüş, ancak köpek dönmemişti. Ayrılmamıştı mezarın başından, bütün gece mezarlıkta kalmıştı. Ertesi gün bunu görenler, Çırpı İsmail'in babasına, "Bu doğru değil, köpeği oradan uzaklaştırmak gerek, yoksa melekler uğramaz mezara" demişler. Acılı baba ne yapsın, yeğenine, "Git, köpeği mezarın başından uzaklaştır" demiş. Demiş ama kolay mı? Taş atmışlar, sopayla vurmuşlar. Canı yanan köpek, biraz uzaklaşıyor, sonra geri dönüp mezarın başına uzanıyor yine.

Birkaç gün sürdü bu bekleyiş, sonra, köpek ortalıkta görünmez oldu. "Herhalde küsüp gitti" diye düşündüler. Yanılmışlardı.

Öğretmen evi, mezarlığa yakındı. Bir sabah bir köpek ulumasıyla uyandım. Çırpı İsmail'in gömüldüğü yerden geliyordu uluma, bir süre sürdü, sonra kesildi. Sabahleyin öğlunun mezarına giden Çırpı'nın babası, gördüklerine inanmamış; deliye dönmüş öfkeden. Sanki birileri mezarı açmaya yeltenmiş. Mezarı örten toprak, sağa sola savrulmuş, etrafa yayılmış. Kim yapmış olabilir bunu? Aklına ilk gelen, Çırpı'nın köpeği olmuş; sonra vazgeçmiş suçu ona yük-

mekten. Bunca toprağı sağı sola savurmak bir köpeğin ya-pacağı iş değilmiş.

“İyisi mi mezarı bekleyelim” demişler. Sırayla nöbet tutmaya başlamışlar. İlk iki gece ne gelen olmuş, ne giden. Üçüncü gün, babanın nöbetinde tan yeri kızarmak üzere-yken nereden çıkmışsa çıkmış Çırpı İsmail’in köpeğı, hem ağ-lamaklı bir sesle uluyor, hem de mezarın topraklarını tırma-layıp ortalığa savuruyormuş. Bunu görünce şaşırmış baba; köpek mi, değil mi ayıramamış ilkin. İster korkudan deyin, ister öfkeden, eli ayağı buz kesmiş. Biraz kendini toplayınca üst üste iki el ateş etmiş, köpeğı öldürmüş.

Köpeğin ölüsünü köy içinde dolaştırdılar. Köylülerin çoğu inanmadı bunun Çırpı’nın köpeğı olduğuna. Söylence üstüne söylence ürettiler. Derler ya, düşüncenin donduğu yerde söylence başlar. Doğruymuş. Neler söylemiyor, neler anlatmıyorlardı...

Üretilen söylencelerin hiçbirine inanmadım. Öldürülen Çırpı’nın köpeğıydi. Peki ama neyi arıyordu? Niye ağlayarak uluyor, mezarın topraklarını savuruyordu? Kuşkusuz bir şey anlatmak istiyordu ama ne?

Dediğim gibi o günlerde sorgulayan bir gözle bakamı-yordum olaylara. Bu yüzden bu soruların hiçbirini sorma-mıştım kendime. Ancak o gazete haberini okuduktan sonra Holu’daki öğretmenlik günlerimi yeniden düşündüm. Ara-dan geçen yıllar, her eylemin kendine özgü bir dili olduğu gerçeğini öğretmişti bana. Şimdi anlıyordum: Köpeğı ağla-tan, ona toprakları tırmalatıp savurtan güç, sahibine, Çırpı’ya duyduğu sevgiydi, bağlılıktı; yokluğunun acısına dayanamaz oluydu.

Biliyorum, bu yargım, bugüne değin hayvanların duygu dünyası üzerine yazılıp çizilenlerle çelişecek; onlarla ilgili bi-limsel verilere, gözlem, varsayım ve kuramlara ters düşecek.

Çünkü söylenenler, yazılanlar hep şu noktada yoğunlaşmıştır: Ölümün ve acının bilincinde olan tek canlı, insandır. İnsanoğlu dışında hiçbir canlı, ölümün, yok oluşun anlamına varamaz. Bu yönden hayvanların iç acısı çektiği söylenemez; onların acıyı, sevgiyi yansıtan eylemleri içgüdüsel olmaktan öteye geçmez.

Tamam, diyelim ki böyledir; hayvanların acıları da, sevgileri de içgüdüsel, içgüdüsel de anlattığım bu iki olay arasındaki benzerliğe ne demeli? Nasıl açıklamalı bunu?

Moskova'nın Puşkin kasabası nere, Eğin'in koyaklar arasına sıkışıp kalmış dağ köyü, Holu nere? İki ayrı mekânda, iki ayrı zaman diliminde nerdeyse bire bir örtüşen aynı olay yaşanıyor: N. Çiçikof'un ölümünden sonra köpeği duyduğu acıya katlanamıyor, herkesi şaşırtan bir biçimde ölümü seçiyor. Çırpı İsmail'in köpeği de İsmail'in ölümünden sonra aynı yolu izliyor. Şimdi gel de hayvanların acı çekmediğine, kimi gerçeklerin ayırtına varmadığına inan inanabilirsen!

Hayvanlar da acı çekiyor bana göre; ancak acılarını dışa vurma, yansıtma biçimi farklı. Acılarını, çekilerini adlandıramıyor hayvanlar; ses düzleminde kalıyor onlarınki. Adlandırıp söze dönüştüremiyorlar. Bunu yapabilselerdi zaten hayvan-insan ayrımı da yapmazdık ki... Bir denemecimiz, **Nermi Uygur** da aynı kanıda, o da böyle düşünüyor:

(...) Adlandırma insanı insan yapan etmendir. Hayvanların, hele bazı hayvanların insanınkilere yaklaşan, insanınkileri andıran, insanınkileri aşan özellikleri vardır. İşbölümlü yaşamada arıya, yön bulmada leyleğe, koşmada tavşana, iz sürmede köpeğe imreniriz. Gene de hiç kimse bu hayvanları insan dünyasının içine almaya kalkışmaz. Ama hayvanlar da birbirlerini adlarıyla çağırırsalar, nesnelere bir ad verip nesneleri bu adlarla tanıyıp tanıtsaydılar, bana öyle geliyor ki, hayvanları da insan dünyasının üyeleri diye saymaktan

çekinmeyecektik. Hayvanlar konuşsaydılar bizden olacaklardı. Papağana bazı sözcükler belletilebilir; yunus balıklarıysa birbirinden ayrı ve belirli yüze yakın ses çıkarıyormuş. Ama papağanlar sözcükleri çeşitli durumlarda değişen bir düzence bir araya getirip kullanamazlar. Bir yunus balığı öbürüyle sesle anlaşsa bile, bu seslerin tarih içinde gelişen bir dilin sözcükleri olduğu ileri sürülemez. Hayvanı insandan ayıran adım, dilin açtığı uçurumdur.

İnsanın ayrıcalığı da buradan, kuşkusuz bu adlandırma, anlatabilme gücünden geliyor. Dilin gücünden desem daha mı doğru olur? Dili değil midir, insanı insan kılan? İnsan, doğasının, yaradılışının özüne de ancak dil yeteneğiyle varmamış mıdır? Acılarının, çekilerinin, düşlerinin, özlemlerinin, tutkularının bilincine de. Bunları, ancak dilin gücüyle söze dönüştürebilmiş, bu yolla canlı kılabilmiştir.

Ölümün ve acının bilincinde olan tek canlının insan olduğu savı öteden beri söylenegelen bir genellemedir. Her genelleme gibi tartışılabilir; aklıma **Antonio Tabucchi'nin, Tristano Ölürken**'de anlattığı fillerin ölüm törenine değgin söyledikleri geliyor, bu genellemenin doğruluğuna olan kuş-kum, daha da büyüyor. Kitaptan o bölümü arayıp buluyorum:

(...) Bütün hayvanlar içinde ölüm törenine hayran olduğum tek hayvan fildir: Çok garip biçimde ölürlər, bilir misin? Bir fil, saatinin gelip çattığını hissettiği an sürüden ayrılır ama tek başına değil, kendine bir arkadaş seçer ve beraber yola düşerler. Savanlardan koşarcasına yürümeye başlarlar, artık ne kadar hızlı gittikleri ölmek üzere olanın acelesine bağlıdır... Giderler, giderler, belki kilometrelerce yol alırlar ve en sonunda can çekişen fil, ölmek istediği yeri bulur, bir-iki kez dönüp yere bir çember çizer, artık saatinin geldiğini bilir, ölüm kendi içindedir ama onu bir mekâna yerleştirmek ister gibidir, deyim yerindeyse sanki ölümün haritasını çizer... ve o

Çemberin içine yalnız kendisi girebilir, çünkü ölüm özel, çok özel bir olaydır ve can ekişenden başka kimse o çemberin içine giremez... işte o zaman arkadaşını bırakır, sağ olasın, hoşça kal der ve öteki de sürüye döner...

İnsan da var oluşundan bu yana ölümü, ölümün yarattığı dipsiz korkuyu içinde, yüreğinin derinliklerinde taşımıştır. Yaşam emberinin içinde dönenip dururken bu korkuyu yenmenin yollarını aramıştır hep. Bu arayışta en büyük silahı söz ve sözcükler olmuştur.

YÜREĞİN SESİ

Sözle, sözcüklerle insanoğlunun duygu dünyası arasındaki ilişkiyi düşünüyorum. **Goethe, Turquato Tasso** adlı duygu yüklü oyununda bu ilişkiye değinirken şu soruları soruyor: *“Nedir dilin işlevi, yaradan niçin bağışlamıştır insanoğluna dil gücünü, söz ve sözcükler evrenini?”* Ardından da sorularını şu dizelerle yanıtlıyor:

*Yaradılış gözyaşı vermiş bize, acının çığlığını vermiş,
İnsan artık dayanamaz gibiyse, üstelik
Ezgiler, sözler, bağışlamış bana, yararı
Bütün derinliğiyle dile getireyim diye;
Ve acıdan dili tutulunca insanın, bir tanrı
Çektiğimi anlatayım diye bana dil vermiş.*

Dilin, sanatın ve sanatçının işlevini anlatıyor bu dizeler. Kim yadsıyabilir bu gerçeği? İnsan yüreğinin sesini, değişik katmanlarını açmaya, anlatmaya çalışmıyor mu her büyük sanatçı? Çağlar boyunca da böyle olmuştur bu. Gerçek sanatçılar, insanoğlunun yüreğini okumaya, bunu yansıtmaya yönelmiş, yazmanın, yaratmanın temel nedeni saymışlardır. İnsanın tam insan olması, duygusal dünyasının kurulup oluşmasının da bu yolla gerçekleşeceğine inanmışlardır.

Bana göre yaratılarının dokusuna yüreklerin sesini, sıcaklığını sindirememiş olanlara gerçek anlamda sanatçı denemez; diyenler olmuştur; olmuştur ya, bunların hiçbirinin soluğu, yaşadığı günlerin ötesine geçmeye yetmemiştir.

Oysa dünden bugüne kalmış öykülere, romanlara, oyunlara, şiirlere, kısaca yazınsal yaratılara baktığımızda, tümünün ortak bir özelliği olduğunu görüyoruz: Bize, bizi anlat-

mak; insanoğlunun yüreğinde oluşan cenneti ya da cehennemini betimlemek. Yüreklere giden ince yollar açmak. **Goethe**'nin, alıntılıdığı dizelerinde söylediği gibi yaradılışın bize bağışladıklarını, insanı insan kılan öğeleri derinlemesine anlatmak...

Yoğunlaştırarak söyleyeyim; insanoğlunun yüreği, duygularının ülkesidir. Alabildiğine geniş bir coğrafyayı kuşatır. Yapıt ve yaratılarıyla insanlığın ortak belleğini kurmuş, oluşturmuş büyük sanatçılarsa bu coğrafyanın havasını solumuş, yansıtmış olanlardır. O havanın içinde barındırdığı acıları, seveleri, öfkeleri, kinleri, dostlukları, özlemleri, tutkuları anlatanlardır. Kısacası yaratılarının odağına insanı, daha doğrusu insan yüreğinin tüm katmanlarını yerleştirenler, bu katmanlarda yolculuğa çıkanlardır.

Düşüncelerimin burasında duralıyorum. Acaba doğru mu bu söylediklerim? Nerede, ne zaman, kimin söylediğini tam olarak anımsayamadığım şu dizelerden kaynaklanıyor duraksamam:

*Yapraklar gibidir insan soyu:
Bir yandan rüzgâr bakarsın onları döker yere,
Bir yandan bakarsın bahar gelir,
Yenilerini yetiştirir, yeşertir orman,
böylece soyların biri göçer, biri doğar.*

İyi de göçen ve doğan soyların duygusal dokusu aynı mı? Birbirinin süreği sayılır mı bunlar?

Kitaplığımın raflarındaki adlara bakıyorum. İşte üst rafın baş köşesinde **Homeros**'un dev yapıtı ***Ilyada*** duruyor. Onun hemen yanında **Cervantes**'in yüzyılların ötesinden süzülüp gelen ***Don Kişot***'u var. Biraz ötede başta ***Hamlet*** olmak üzere **W. Shakespeare**'in yapıtları sırt sırta vermiş bana bakıyor. Orta raflara kayıyor gözüm. Kimler yok ki? **Dostoyevski, Flaubert, Tolstoy, Turgenyev, Kafka, Çehov, Ste-**

inbeck, Gorki, Mârquez, Faulkner, Hemingway, Canetti, Hamsun, Cortazar, Fuentes... Sürüp gidiyor adlar zinciri. Hemen hepsinin yaratılarında insan ana odak değil midir?

Bir yazar ya da yapıt adından ötekine geçtikçe içimdeki kuşkunun daha bir büyüdüğünü, sınırlarının daha da genişlediğini duyumsuyorum. Söylediklerim, doğruymuş gibi gelmiyor bana.

Yaşarlık kazanmış her büyük yapıtın odağında insan vardır; insanın anlatımı vardır, dedim. Çağlar boyunca her büyük sanatçının, insanı anlatma yönsemesi içinde olduğunu belirttim. Belirttim de bu yapıt ve yaratılarda anlatılan insanlar, ayrı çağların insanıysa, onları ayrı toplumsal koşullar biçimlendirmişse, kişilik kumaşları, farklı çağların, ortamların tezgâhlarında dokunmuşsa? Sözelimi **Homeros**'un anlattığı insanla **Tolstoy**'un ya da **Kafka**'nın anlattığı bir midir? **Cervantes**'in anlattığı insanlarla **Dostoyevski**'ninkiler birbirine benzer mi? Her çağ, her coğrafya kendi insanını yaratır çünkü. Eğer bu doğruysa bunlar arasında ne duyudaşlık ortaklığı kurulabilir, ne de dünyaya bakış, onu algılayış benzerliği...

Birbirini izliyor sorular; birinden ötekine geçerken birkaç gün önce dergilerin birinde okuduğum bir yazıyı anımsıyorum. Günümüz romancılarından birinin, aynı zamanda dil felsefecisi, eleştirmen **George Steiner**'in bir yazısı. Okuduğumda da düşündürmüştü beni. Şunları söylüyordu:

Öğrencilerimle Homeros'tan bir şan, Pindaros'tan bir şiir, Aristophanes'ten bir komedya okuduğumuz zaman, kahkahalarla gülüyoruz ya da gözlerimiz yaşlarla doluyor. Öyleyse değişimler insan ruhunu değişime uğratmadan sadece yüzeyde mi gerçekleşiyor?

George Steiner'in söyledikleri, insan doğasının değişmezliğini mi gösteriyor? İnsan yaratılışının değişmeyen yanları var mı? Çağlar değişse de insan ruhu değişmiyor mu? Dolaylı da olsa **Steiner**, bunun böyle olduğunu sezdirmeye çalışıyor; yine de inandırıcı gelmiyor bana. Bu yüzden soruların sarmalında dönüp duruyorum; kuşkunun çanları çalıp duruyor zihnimde.

HOMEROS'UN DEDİKLERİ

Soruların sarmalında olmak, bir iç bungunluğuna uğrattıyor insanı. Yanıt bulamamanın doğurduğu bir tür tedirginlik, bir tür tıkanma. Böyle durumlarda insan, bir sanrı, bir yanılsama olduğunu bile bile olmayacak şeyler düşler. Daha doğrusu düşlemsel oyunlar tasarlar, tasarladığı bu oyunlara sığırır. Ben de öyle yapıyorum. Kitap raflarındaki yazar adlarına takılıyor gözlerim; içimden, “Ah, şimdi şunlardan biri yanımda, karşımda olsa da, bu soruyu, çağlar değişse de insan ruhunun değişip değişmediği sorusunu tartışsak...” düşüncesi geçiyor.

Sessiz bir dilek, söze dökülmeyen bir çağrı bu.

Gerçekleşiyor çağrım. Birden bir karaltı beliriyor, iri yapılı, dev cüsseli bir adam dikiliyor karşıma. Ürkütücü bir görünüşü var. Gövdesi, yaşlı bir zeytin ağacınıninki gibi. Geliyor, çalışma masamın yanındaki koltuğa oturuyor. Derin bir soluk alıyor, sonra söze başlıyor: “Ben **Homeros**’um” diyor. “Haydi bakalım, çağrına uydum, başkalarından önce geldim işte.”

Şaşırmış, donup kalmıştım. Yaşamıyla ilgili söylencelerde **Homeros**’un kör olduğu söylenirdi. Onu canlandıran sanal yontu-resimlerin çoğunda da böyleydi bu. Oysa öyle değildi. Bakanı etkileyen iri, siyah gözleri vardı. Elinde *İlyada*’yı tutuyordu. Ne diyeceğimi bilemiyordum. Dilim tutulmuş, soluğum kesilmiş gibiydi. Doğrusu soru moru soracak durumda değildim. Bunu anlamış olacak ki söze o başladı:

“Ne sormak istediğini biliyorum” dedi. “Yanılıyorsun; yanlış sorular sorarsan, yanlış sonuçlara varırsın. Elbette çağlar değişiyor, bunu kimse yadsıyamaz. Ancak çağların değişmesi, insanın da bütün yönleriyle değiştiği anlamına

gelmez. İnsan özde değişmiyor, insanı insan kılan temel özellikler, varlığını koruyor aslında; değişen, insanın dış dünyasıdır; daha doğrusu yaşama biçimidir. İnsanı kuşatan nesneler evrenidir, kullandığı eşyalar, araçlar, gereçlerdir. Barındığı evlerdir, giyimi kuşamıdır...”

Kendimi toparlamaya çalışıyorum. Kekeleyerek de olsa titrek, ürkek bir sesle kuşkumu dile getiriyorum:

“Nasıl olur? İnsanı biçimlendiren, çağı değil midir? Yaşama biçimi değil midir? İnsanı bunlardan ayrı düşüneyiz ki...”

Biraz duruyor, soluklanıyorum. Ardından ekliyorum:

“Çağ değişiyorsa, yaşama biçimi değişiyorsa insan da değişir ister istemez. Destanlarınızdaki insanları düşünelim; onlarla günümüz insanı bir mi? Aralarında bir duygudaşlık, bir benzeşlik kurulabilir mi?”

Beni dinliyor, dinlerken başını sallıyor, düşünen bir gülümseme geçiyor yüzünden:

“Bu, karşılaştırma boyutuna, soruyu hangi yönden ele alacağınıza bağlı; kurulabilir de, kurulamaz da.”

“Nasıl?” diyorum.

Kocaman, kıllı elleriyle yüzünü sıvazlıyor; şöyle diyor:

“Benzeyen yönleri de vardır, benzemeyen yönleri de. Önce şunu iyi bilmelisin, hiçbir insan, tıptı tıpına bir başkasına benzemez. Bu, geçmiş için de böyledir, bugün için de. Hele benimkiler, ne Hektor, ne Akhilleus, ne Priamos, ne de Andromakhe ya da Hekabe, bugünün insanlarına hiç benzemez. Ancak bu benzemezlik, onların dış dünyalarından, yaşadıkları ortamdan gelir; birbirleriyle ilişkilerinden, olayları, durumları algılayış biçiminden, onlara yükledikleri anlamdan gelir.”

“Benzeyen yönleri?”

“Benzeyen yönleriye özleri, duygu dünyalarıdır. Bu açıdan aralarında çok büyük farklar yoktur. Onlar da bugünkü-

ler gibi sever, acı çeker, kızar, korkar, kıskanır, öfkelenirler. Onların da düşleri, duyguları, özlemleri, tutkuları vardır. Onlar da sevinince güler, üzüldü acı çekince gözyaşı dökerler. Onlar da kıskanırlar, ölürler, öldürürler.”

Söylediklerini yeterince anlamamış olduğumu sanmış olmalı ki sözcükleri vurgulaya vurgulaya şöyle sürdürüyor konuşmasını:

“Bak, bir örnek vereyim sana: *İlyada*’yı kitaplığının başköşesine koymuşsun. Nedenini düşündün mü hiç? Neden kitaplığında saklıyorsun onu?”

Kitaplığımdaki kitaplara bakıyor, ardından şunları söylüyor:

“Kim bilir daha böyle kaç kitaplıkta bulunuyor *İlyada*! Kim bilir, onu kaç kişi okuyor şu anda? **Mortimer J. Adler** adlı Amerikalı bir araştırmacı, tutmuş, *İlyada*’nın son üç bin yıl içinde kendi ülkesinde kaç kişi tarafından okunduğunu araştırmaya kalkmış. En az 30 milyon kişi tarafından okunduğunu tahmin ediyor. Başka dillere çevirilerini de düşünün bir. Bunları şunun için söylüyorum: *İlyada* sürekli okunuyor.”

Soluklandı biraz. Sorgulayıcı bir sesle:

“Neden sürekli okunuyor? Kitapta anlattığım olaylarla açıklayamayız bunu. Bugünün teknoloji çağı insanına pek de inandırıcı gelmez; o olaylar; düş ve akıl gücünün sınırlarını aşan renkli bir masal olmaktan öteye geçmez. Şunu da ekleyeyim, kimi uzmanların dediği gibi hem tarih, hem de epik bir şiir olmasına da bağlayamayız *İlyada*’nın okunurluk nedenini.”

Durup etrafına bakınıyor; sonra yineliyor sorusunu:

“Öyleyse nereden geliyor okunurluk gücü? Söyleyeyim: *İlyada*’yı okunur kılan, anlattığım olaylar değildir; güzel bir kadının yüzünden çıkan bir savaş da değildir. Baş neden, kişilerinin gününüz insanlarıyla olan duygudaşlık bağıdır. Onların iç dünyalarının gününüzde kazandığı yeni anlamsal

boyutlar, anlamsal yüklerdir. Böyle olmasaydı bugün ne sen okurdun *İlyada*'yı, ne de kitaplığında bulundururdun."

Elinde tuttuğu *İlyada*'nın sayfalarını karıştırıyor. Bir yere gelince kitaptan başını kaldırıyor; yüzüme bakarak gülümsüyor.

"**Azra Erhat** ile **A. Kadir**'in çevirisi, tek sözcükle, güzel. Çevirinin 24'üncü bölümünden Hektor'un ölüsünün getirilişi, gömülüşüyle ilgili sayfaları yeniden oku. Daha önce okumuş olsan da bir kez daha oku. Anlatmaya çalıştığım benzerliği göreceksin. Bir de okurken şunu unutma: Çağlar boyunca insanoğlunu düşündüren, korkutan en büyük sorunlardan biri olmuştur ölüm..

Neden böyle olmuştur bu? Çünkü bir gün ölümün kendi kapısını da çalacağını bilincine varmıştır insan. Bu durum, insanoğlunun ölüm karşısındaki konumunu belirlemiş, onun duygu evreninde başlı başına bir katman oluşturmuş, önemli bir yer tutmuştur. Kuşkusuz çağların akışı içinde büyük değişime uğramıştır bu katman; yine de yazma ve yaratma eylemini besleyen ana kaynaklardan biri olmuştur. Ben de *İlyada*'da anlattıklarımı söze dönüştürürken büyük ölçüde bu kaynaktan yararlandım."

Birden kesiliyor konuşma, bir sessizliğe gömülüyor kitaplık. Bakıyorum yerinde yok **Homer**os; geldiği gibi gitmiş. Bir başımayım, elimde *İlyada*, gezinip duruyordum kitaplığımda.

SÖZCÜKLERE SİĞİNMAK

Homeros'un dediklerini düşünüyordum, en çok da şu sözünü: “Çağlar boyunca insanoğlunu düşündüren, korkutan en büyük sorunlardan biri olmuştur ölüm.” Ölüm korkusuyla yaşamıştır insanoğlu.

Peki, nedir ölüm? İlk kez sorulan yeni bir soru mudur bu? Elbette, değil. İnsanoğlunun varoluşsal serüveni üzerinde düşünenler, bu sorunun insanoğluyla yaşıt olduğunu söylerler. Kendi varlığının bilincine varmasıyla birlikte, “Ölüm nedir?” sorusu da uyanmış insanoğlunun kafasında; üzerinde düşünmeye, ölümü sorgulamaya başlamış. Ölümün, bir tür yok oluş, karanlıklar içinde yitip gidiş, dönüşü olmayan yol olduğunu sezmiş, anlamış. Böylesine bir anlam yüklemiş ona. Bu anlam, korkunun çölüne düşürmüş insanoğlunu. O günden sonra da bu korku çölünden kurtulmak için ardına düşmüş ölümsüzlüğü.

İnsanoğlunun ölümü yenmek, ona direnmek için tek güç varmış elinde: Söz ve sözcükler. İnsana ışık tutan bir güç, bir sığınakmış. **Yuhanna'nın İncil'inin** başında şöyle betimleniyormuş bu:

*Başlangıçta söz vardı,
ve söz Tanrıdaydı,
ve söz Tanrıydı.
O, başlangıçta Tanrıdaydı.
Her şey onunla yapıldı,
ve onsuz yapılamadı
var olanlardan hiçbiri.
Onda hayat vardı,
ve hayat insanların ışığıydı.*

Sınırlandırılmaz bir gücü varmış sözün de, sözcüklerin de. İnsanoğlu, duygu ve düşünce evreninin coğrafyasını bu güçle oluşturmuş. Yaşamını yönlendiren en büyük güç olmuş söz ve sözcükler; yaşam gerçeklerinin ayrımına varmayı, onlara karşı direnmeyi kazandırmış insanoğluna. Bunu şöyle belirtiyor Tolstoy:

“Sözcüklere dökülebilen, onlarla biçimlendirilen gerçek, insan yaşamını besleyen, varsıllaştırıp güzelleştiren en büyük güçtür.”

İnsanoğlunun, yaşamı algılamasında, ona yeni boyutlar kazandırmasında söz ve sözcükler en temel öge olmuş; kendi varoluşunun bilincine ulaşmasında da... Duyguların, düşüncelerin en uç noktalarına sözcüklerle ulaşmayı denemiş; yaşanılanları, yaşanılacakları adlandırıp anlamlandırmada da...

Sözcüklerin, insanoğlunun yaşamındaki yerini, sözcüklerle kendi arasında varoluşsal bir etkileşim kuruşunu düşünürken bir kitap adı beliriyor kafamda. Tezer Özlü’nün, birkaç yıl önce okuduğum, yerleşik yazınsal türlerin hiçbirine kolayca yerleştirilemeyen *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adlı minik yapıtı... *İlyada*’yı masama bırakıyor, Tezer Özlü’nün kitabını arıyorum; sonunda kitaplığın dip raflarının birinde buluyorum. Neyi anlatıyor kitabında? Yaşanılanları sözcüklere döküp onlarla dönüştürmedikçe yaşamın katlanılmaz olacağını, varlığımızın sınırlarını genişletmenin de buna bağlı olduğunu anlatıyor:

Her anı ölüdür.

Şimdi sen de bir anısn. Sen de ölüsün. Her zaman benimle birlikte olan, birlikte taşıdığım, yaşadığım sözcüklerime dönmem gerek. Sözcüklerim olmadan o gökyüzüne nasıl dayanabilirdim. O caddeye, o geceye, gecelere, uykuyla uyanıklık arasında öylesine yatıp uyuyamadığım için sinirlendiğim ve her şeyi düşünüp, kalkıp düşündüklerimi sözcüklere çeviremediğim gecelere. Ya da uykunun ölümsü derinliğinde

varoluşumuzun küçüklüğünü algıladığım gecelere. Bu yaşam, beni ancak içimde esen rüzgârları, içimde seven sevgileri, içimde ölen ölümü, içimden taşmak isteyen yaşamı, sözcüklere dönüştürebildiğim zaman ve sözcükler, o rüzgâra, o ölüme, o sevgiye yaklaşılabildiği zaman dolduruyor.

Söze, sözcüklere sığmış, onların anlam evreninde bir yolculuğa çıkarmış insanoğlunu; masallar, söylenceler, destanlar, ağıtlar yaratmış. Böylece duygularının, düşlerinin, düşüncelerinin evi olmuş söz ve sözcükler. Zamanın akışı içinde ilkellerden günümüze değin değişmemiş bu. Aynı yolla ölüm karşısındaki konumunu, ölümsüzlük ardındaki serüvenini anlatmaya çalışmış.

Yaşamın Ucuna Yolculuk'u yerine koyuyor, bir başka yapıta, **Sait Maden**'in çevirdiği, daha doğrusu Türkçede yeniden söylediği insanoğlunun beş bin yıllık şiir serüvenini örneklerle anlatan **Şiir Tapınağı**'na, uzanıyorum. Kızılderililer, Eskimolar, Pigmeler gibi ilkel, yabanıl diye nitelendirdiğimiz topluluklar nasıl algılamışlar ölümü? Bunu yansıtan şiirlere bakıyorum. Ölüm, onların yüreklerinde de bir korku çanı gibi çalmış durmuş. Bu çanı susturmak için sesini söze ağdırmışlar. Bilinmezliğin karanlığı, dondurucu soğuğu saymışlar ölümün ülkesini. Bunu, Pigmelerin söylediği **“Ölüm Üstüne İki Sesli Türkü”** adlı şiirin sayıp dökmeli dokusu ne güzel gösteriyor:

- *Hayvan koşar, çağ geçer, ölür. O ne soğuktur o!*
- *O ne soğuk gecedir o, ne karanlıktır!*
- *Kuş uçar, çağ geçer, ölür. O ne soğuktur o!*
- *O ne soğuk gecedir o, ne karanlıktır!*
- *Balık yüzer, çağ geçer, ölür. O ne soğuktur o!*
- *O ne soğuk gecedir o, ne karanlıktır!*
- *İnsanoğlu yer, uyur, ölür. O ne soğuktur o!*
- *O ne soğuk gecedir o, ne karanlıktır!*

- Gök ıştır, gözler söner, yıldız parıldar.
 - Soğuk aşağıdadır, yıldız yukarıda.
 - Geçti insan, yitti gölge, kurtuldu tutsak.
- Hmvum! Sana doğru seslenişimiz.*

Ölümün alıp götüren gücü, bir korku yeli gibi esip duruyor yüreklerinde. Hayvan, kuş, balık; insanoğlu edimleri, eylemleriyle veriliyor ilkin; ardından da zamanın akıp gidişi içinde “soğuk gecenin karanlığı”nda nasıl yitip gittikleri gösteriliyor. Şiirin söyleniş düzeni, kurgusuyla bu yitip gidişin yansıtımı arasında sanki devinimsel bir örtüşüm var. Yinelemelerin yarattığı çağrışımlarla da yansıtılan görüntü zenginleşiyor. İlkelerin –bilmem onlara ilkel, yabanıl demek doğru mu!– ölüm karşısındaki korkularını, ölümü adlandırıp nitelendirmek için onu nelerle karşılaştırdıklarını görüyoruz.

İlkeller için ölüm, her zaman, yüreklere korku salan “karanlık, soğuk bir gece” midir? Değil elbette. Kucağına sığılacak bir dost gibi görüldüğü günler de olmuş; beklenilen, özlenilen bir kurtarıcı sayıldığı günler de. Ancak burada şu sorulabilir: Kimler, bir dost, bir kurtarıcı saymış, özlemle beklemiş ölümü? Ölümcül sayrılıkların eline düşmüş olanlar; daha doğrusu ağrıları, acıları dindirilemeyen, umarsızlığın batağında debelenip duranlar...

Bugün de, sağaltımı olmayan sayrılıkların pençesinde kıvrananlar için ölümün bir kurtuluş olduğu söylenmiyor mu? Tüm acıların bittiği, sonsuz bir dinginliğe kavuşulduğu yerdir ölüm... MÖ 2000 yılında Mısır’da söylenmiş şu dizelelere bakalım bir; neler söylüyor bu dizelerde konuşan kişi? Nasıl bir duygusal dalgalanma, nasıl bir sevinme içinde söylüyor umarsızlığın türküsünü?

*Ölüm işte karşımda bugün
sayrıya sağlık gibi,
sayrılığı bitmiş, dışarı çıkarmış gibi*

*Ölüm işte karşımda bugün
mürrisafi kokusu gibi.
çadırda oturur gibi rüzgârlı bir günde*

*Ölüm işte karşımda bugün
yağmur sonrası gibi,
evine dönmesi gibi bir insanın denizaşırı yolculuktan.*

*Ölüm işte karşımda bugün
gök açılır gibi,
evini özleyen insan gibi uzun bir tutsaklık sonunda.*

Nasıl biri konuşuyor bu dizelerde? Niye böyle yakıcı bir özlemle, sevinçle karşılıyor ölümü? Neden güzelleştiriyor, yere göğe konduramıyor onu?

Bu acı ve hüznü yüklü ölüm güzellemesinin üzerinde durup düşünüyorum. Güzellemeyi oluşturan kişi için düşsel bir öykü kurguluyorum:

Şiirde konuşan kişi, umarsız bir sayrılığın artık son aşamasındadır; ağrıları, acıları dayanılmaz bir hal almıştır. Belki de nice geceler, canını alamaya gelmeyen, yolunu şaşıran ölüme ilençler yağdırmış, “Nerdesin, kahrolası ölüm, hangi dağın ardındasın lanetli ölüm! N’olur çık da gel, gel de al canımı!..” diye bağıırıp durmuştur. İlençleri ölüme ulaşmayınca, gelişini sağlamayınca bu kez de onu övmeye, yüceltip güzelleştirmeye başlamıştır. Ne var ki ölüm, duymamış bu çağırışı da, yalvarış yakarışları da geciktikçe gecikmiş, gelmemiş bir türlü...

Nasıl olmuşsa olmuş, sabahlardan bir sabah, ölümün geleceği tutmuş, canını almaya gelmiş bu kişinin. Günler, geceler boyunca yalvarıp yakarmasını yanıtsız bırakan ölümü birden karşısında görünce şiirdeki umarsız kişinin ruh hali değişmiştir hemen. Öyle ki, şiirde konuşana ölümünü karşısında görme, sayrılık sonrasında açık havada yürüyüş yapan

bir kimsenin duyacağı hazzı vermiştir. Denizaşırı, uzun bir yolculuktan evine dönen bir insanın duygularını yaşatmıştır. Bunun için de daha önce lanetlediği, ilençler yağdırdığı ölü-mü şimdi yaşama tatlar katan, onu güzelleştiren bir güç gibi görmeye başlamıştır.

Şiirin hası, duyguları sözcüklerin öz suyunda eritendir. Yeni düşler, yeni öyküler kurdurtandır. Sözcüklere, kullanıldığı bağlam içinde yeni çağrışımlar kazandırandır. İki bin yıl önce söylenmiş bu dizeler, “ölüm” sözcüğünün içerdiği olumsuz, ürkütücü çağrışımı siliyor, yeni çağrışımlar yüklüyor ona. Bugün de tazeliğini korumasını buna bağlıyorum. Bir de somutlama gücüne; elbette şiir kişinin duygularındaki yoğunluğu yansıtan benzetimli söyleyişin etkisine de.

ACININ SARKACI

Her güzel şiir, insanın içini allak bullak eder. Çağrışımların ağıntısı içine sokar insanı. “Umarsızın Türküsü” için de böyle bu. Çağrışımsal bir yolculuğa çıkarıyor beni; eşimin annesinin ölümünden önce yaşadığımız o acılı günlerin içinde buluyorum kendimi.

Günümüzün ürkünç sayrılığı olan bellek yitimine uğramıştı eşimin annesi. Durumu içler acısıydı. Kızlarını, torunlarını bile tanımıyor, birbirleriyle karıştırıyordu. Konuşma yitimi de başlamıştı. İsteklerini sözcüklerle anlatamıyordu bir türlü. Birkaç sözcük söylüyor, sonrasını getiremiyor, toparlayamıyordu. Toparlayamayınca da kızıyor, öfkeleniyordu. Sanki dayanılmaz bedensel ağrıların, acıların testeresi altındaymış gibi inliyor, uğunup duruyordu. Oysa hekimlere göre fiziksel anlamda hiçbir ağrısı, acısı yoktu. Bu bağırmalar, inlemeler, sızlanmalar onun “acı eşiğini karıştırma”sından, algılamalarındaki sapmalardan kaynaklanıyordu.

Böyle diyorlardı hekimler, yapılacak bir şeyin olmadığını söylüyorlardı. Yatıştırıcı vermekle yetiniyorlardı, o kadar. Bunların da kısa sürüyordu etkisi. Bir süre susuyor, sonra yine, o tırmalayıcı, dikenli sesle başlıyordu inlemeye, bağırma-ya. İnlemelerin, bağırmaların kesildiği anlarda bile o sesi duyuyor gibiydik; sanki ses, belleğimizi bütünüyle kuşatmıştı.

Daha kötüsü oldu; düştü, kalça kemiğini kırdı bir sabah. Hastanelere taşınmaların, ameliyatların hiçbir yararı olmadı. Artık yatalaktı. Yattığı yerde bir yandan öteki yana dönmesi başlı başına bir sorundu. Günler geçtikçe bedeninde derin yatalaklık yaraları açılmaya başladı. Bir türlü kapanmıyordu yaralar. Hekimlerin çabası boşa gidiyordu. Her gün bir yeni-si açılıyor, çürüyordu yaralar. Hangi oda spreyni sıkarsanız

sıkın birkaç dakikalığına savabiliyordu o dayanılmaz kokuyu. Ağlamaklı iniltiler, o bitmez tükenmez, “Oy, Oy” inlemeleri ise tekdüze bir sızlanma halini almıştı. Bakıcılar bile yanaşmıyorlardı bakmaya. Bakıcıların en sabırlısı bir haftayı zor tamamlıyor, bırakıyordu işini.

İnsan yükü ağırdır. Bu yük, zamanla bir sarkaca, acının sarkacına dönüşür, salınır durur içinizde. Gün gelir, bu sarkacın gelgitlerine dayanamaz olursunuz; başlarsınız yakınmaya. Sessiz bir yakınmadır bu, söze, sözcüklere dökülme-yen; başkalarıyla paylaşılamayan bir yakınma.

Bakıyordum, biz de aynı durumdaydık. Oysa eşim de, ben de bu umarsız sayrılığın ömrümüzden günleri, ayları nasıl çalıp götürdüğünün ayrımındaydık; sessiz isyanı içindeydik bunun. Gel gelelim kime, nasıl söyleyebilirdik? Gizliyoruz, başkaları bir yana ne eşim bana söyleyebiliyordu bunu, ne ben eşime. Katlanma maskesini takınmıştık.

Ne denli direnirseniz direnin, gücünüzün tükendiği, direncinizin kırıldığı bir yer vardır. Günler geçtikçe biz de o yere yaklaştığımızı duyuyorduk. Önce içimizdeki isyan, kendi aramızda sözellik kazandı. Sonraları, onu dışa vurmaktan kaçınmaz olduk. Takındığımız maskeyi çıkarmıştık yüzümüzden. **Aziz Nesin’in** deyişiyle, insanoğlunun “son konuk”u olan ölümü bekleme sürecine girmiştik. Tek dileğimiz, son konuğun daha fazla gecikmemesiydi. Hemen gelmesi için yakarıp duruyorduk. Elbette bunu yaparken içten içe, anlatılmaz bir suçluluk duyuyor, bu beklentinin ağırlığı altında eziliyor gibiydik.

Dedim ya, insanoğlu, varoluşunun bilincine ulaştıktan sonra, ölüm üzerine nice düşünceler üretmiş. **Seneca’nın** şu sözü hastamızın başını beklediğimiz o boğucu, karabasanlı günlerde ikide bir gelip takılıyordu dilime: “*Ölüm kimi zaman bir ceza, bazen bir armağan ya da iyilik oluyor.*” Hastamıza bakıyordum; onun için ölüm bir ceza değil, tam bir iyi-

lik olacaktı. Bunun doğruluğuna yaşayarak tanık olmuştum. Seneca'nın sözü, ölümün doğru, işlevsel bir betimlemesi gibi gelmişti bana

Oysa böyle düşünmeyenler, ölümü de, işlevini de yadsıyanlar vardır. Bunlardan biri **Montaigne**'dir, ne diyordu: *“Ölüm size ne sağken kötülük eder, ne ölüyken: Sağken etmez, çünkü hayattasınız; ölüyken etmez, çünkü hayatta değilsiniz.”*

Sözcüklerin anlamı da yaşadıklarımıza, tanıklıklarımıza göre değişiyor besbelli. Ölümün bir iyilik ya da kötülük olduğu durumlar da yok mudur? Vardır elbette. Ölümle yaşamın kesiştiği çizgide bulunanları düşünelim. Umarsız sayrılıkların elinde günlerce can çekişenleri... Ölümün, onların yanına uğraması bir iyilik, gecikmesi de bir kötülük sayılmaz mı?

Yanıtı “evet” olan sözde sorulardı bunlar. Böyle olduğunu biliyordum bilmesine; biliyordum da bunu bir de yaşamla ölümün kesiştiği noktada bulunanlar, ölümlerine çağrı çıkarılanlar açısından sormak gerek. Diyelim ki bu hastalar bir anlığına uyanıyor, yaşama dönüyorlar. Ne derlerdi acaba? Başlarını bekleyenlerin onlar için neler duyumsadıklarını okurlar mıydı yüzlerinden? Ölmelerini içten içe dileyen yakınları için ne düşünürlerd?

Doğrusu yanıtlayamıyorum bu soruları. Bana öyle geliyor ki ölümün yanına almakta geciktiği en ağır hastalar bile kopmak istemez yaşamdan; bakmayın, dayanılmaz ağrıların etkisiyle canlarını alması için Tanrı'ya yakaranlara. Hiç kimse, ölümün, bilinmeyen, karanlık ülkesine göçmeyi düşünmez. Yaşamda kalabilme uğruna her şeye katlanmayı göze alır. Ne diyordu **Tarancı**:

*Ne doğan güne hükmüm geçer,
Ne halden anlayan bulunur;
Ah aklımdan ölümüm geçer;
Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.*

*Ve gönöl Tanrısına der ki:
-Pervam yok verdiği elemden;
Her mihnet kabulüm, yeter ki
Gün eksilmesin penceremden.*

Şiirde konuşan kişi, her mihnete razı, yeter ki ölümün karanlığı gelip kuşatmasın onu, bu karanlıkta yitip gitmesin.

Şiirin şu iki dizesi, *Her mihnet kabulüm, yeter ki/ Gün eksilmesin penceremden*, yıllarca önce okuduğum bir roman (izlediğim bir film de olabilir) kişisini canlandırıyor kafamda. Konuyu da, kahramanın adını da tam anımsayamıyorum şimdi. Hangi ülkede geçtiğini de. Ancak ölüm cezasına çarptırılmış bir kişinin hücrelerinde darağacına gönderileceği günü anlattığı bölüm, belleğimden hiç silinmemiş. Neler düşünüyor, neler duyumsuyordu adam? Rüyada geçen bir yarılama sahnesi içinde geriye dönüşlerle yansıtılıyordu.

Yargıçlar, suçluya sorular soruyorlardı; o, sorulanların hiçbirini yanıtlamıyordu. Sorular, kadının ırzına geçtiği, sonra da öldürdüğü mekâna, zamana götürüyordu adamı, ona yeniden yaşıtıyordu suçunu. Derken bir titreme, bir ağlama nöbetine yakalanıyordu. Nöbet çok sürmüyor, yatışıyordu. Buz gibi soğuk, ölü gözlerle bakıyordu yargıçlara, salondakilere. Baktığı her yüzde bir darağacı, darağacında da sallanan kendisini görüyordu. Yeniden başlıyordu ağlamaya, titremeye.

Yargılanma bitiyor, yargıçlar bir süre kendi aralarında tartışıyorlardı. İçlerinden biri, en yaşlısı şöyle diyordu adama:

“Cezanı darağacında mı ödemek istersin, yoksa başka bir yolla mı?”

Hiçbir soruyu yanıtlamayan, ağlama ve titreme nöbetleri içinde kıvranan adamın dili çözülüyordu birden. Ağlamaklı bir sesle soruyordu:

“Nasıl yani? Asılmamın dışında başka bir yolu var mı ki?”

“Var. İnsanlardan uzak tutacağız seni. Ülkedeki en yüksek dağın doruk noktasına bırakılacaksın, orada yatıp kalacağın kadar bir yer verilecek sana. Ancak hiçbir canlı uğramayacak yanına. Yaşamını böyle bir yerde sürdüreceksin. Buna mı razısın, yoksa darağacına mı?”

Suçlunun hayalinde yüce bir dağın doruğu canlanıyordu. Dorukta bir mağara. Mağarada kendini görüyordu. Birden anlatılmaz bir sevinçle yerinden fırlıyor, şöyle diyordu:

“Dağın doruğunda yaşamaya razıyım! Neresi olursa olsun razıyım! Yeter ki canımı bağışlayın, canımı bağışlayın!”

Kendi sesine uyanıyordu adam. Boş gözlerle hücresinin dilsiz duvarlarına bakıyordu. Gördüklerinin düş olduğunu anlayınca, yeniden titreme, ağlama nöbetine yakalanıyordu.

Cahit Sıtkı’nın şiir kişisiyle adını unuttuğum roman ya da film kişisi arasında uzaktan da olsa bir benzerlik kuruyorum. Şöyle bir genellemeye ulaşıyorum: Yaşamda kalmak, yaşamdan kopmamak adına sıkıntının her türlüşüne katlanmaya razı olabiliyordu insanoğlu.

Yaşamda kalma uğruna her sıkıntıya katlanma nasıl bir tutkudur? Bu soru üzerinde düşünen, insan yüreğine bu açıdan bakan yazarlar da vardır. Onlara göre bir tutsaklıktır yaşam. Neyin tutsağıyız? Paranın pulun, ünün sanın, aşkın, erkin, coşkuların; kısaca bireyi olduğumuz sürünün tutsağıyız. Bunların hiçbirine yüreğinde yer vermiyorsan özgürsün; bu bağlamda ölüm, özgürlük sayılır. **Fernando Pessoa Huzursuzluğun Kitabı**’nda şöyle diyor:

(...) Ölüm bir kurtuluştur, çünkü ölen insanın kimseye ihtiyacı kalmaz. Zavallı köle zorla kurtulmuş olur zevklerinden, arzularından ve bitmek bilmeyen hayattan. Kral, vazgeçemediği mülklerinden kurtulur. Etrafına aşk saçan kadınlar, taparcasına sevdikleri gibi, gönülleri fethetmekten kurtulur. Zaferden zafere koşanlar, hayatlarını adadıkları zaferden kurtulur.

İşte bunun için o zavallı, saçma bedene bir asalet katar ölüm, bilinmedik süslerle donatır onu. Kendi öyle istememiş olsa bile, beden artık özgürdür. Artık köle değildir, köleliğini gözyaşları içinde kaybetmiş olmasına rağmen. En büyük başarısı krallık unvanını alan krallar için de geçerlidir bu, bir insan olarak gülünç olsalar da, kral olarak üstün varlıklardır onlar, ölüsü korkunç olabilir ama kral üstündür, çünkü ölüm sayesinde özgürlüğe kavuşmuştur.

Ölümün penceresinden yaşama bakan, onu yargılayan bir insanın sesidir bu. Kendi kendine yeten, bütün bağlardan, bağlantılardan kurtulmuş bir insanın ölüm güzellemesidir bu.

Dinler, ölümden sonrasının bir yok oluş olmadığını söyler; tersine sonsuz bir yaşamın başlangıcı sayar ölümü. Bu yönden de onu sorgulayan yürekler vardır. **Sadık Hidayet'in Kör Baykuş** adlı romanının anlatıcısı böyle biridir. Anlatıcı, yaşanılabilir bir yer olarak görmez bu dünyayı. Yalancıların, ikiyüzlülerin, aç gözlülerin, vicdansızların barındığı bir yerdir dünya. Bunların arasında, bunlarla birlikte yaşamaktansa ölümün ülkesine göçmek çok daha iyidir. Ancak anlatıcıyı korkutan bir soru vardır: Ya ölümden sonraki yaşam da bu dünyadaki gibiyse, bu dünyadaki kirli eller, kirli yüzler orada da varsa?.. Bir mezarın ya da bir tabutun içi gibi duyumsadığı yatağında geceleri bunları, ölümü düşünür:

(...) Ben ölmeyi, beden hücrelerini öyle çok düşündüm ki, korkmaz oldum ölümden; hayır, aksine yok olmayı gerçekten ister oldum. Yalnız bir şey ürkütüyordu beni: Beden zerrelerimin o aşağılıkların zerrelerine karışabileceği düşüncesi. Bunu düşünmeye tahammül edemiyor; öldüm mü upuzun parmaklarım olsun istiyordum. O uzun, hassas parmaklarla kendi zerrelerimi bir bir toplar, avuçlarımda saklar, kendi

malım olan zerrelerimin, o aşâğılık adamların bedenlerine geçmesini böylece önlerdim.

Ah, keşke ölümün eşiğinde olanların hepsi bu benim gördüklerimi görselerdi! Bazen bunu da düşündüm. İstirap, korku, dehşet ve yaşama arzusu, hepsi bitmişti bende. Bana telkin ettikleri dini inançlardan kurtulmuş, huzura ermiş-tim. Tek tesellim, ölümden sonra hiçlik ümidiydi; orada tek-rar yaşamak düşüncesi içime korku salıyor, beni hasta edi-yordu. Ben ki şu henüz yaşadığım dünyaya bile alışamamış, bir başka dünya neyime yarardı benim? Bana göre değildi bu dünya; bir avuç yüzsüz, dilenci, bilgiç, kabadayı, vicdansız, açgözlü içindi; onlar için kurulmuştu bu dünya. Yeryüzü-nün, gökyüzünün güçlülerine avuç açanlar, yaltaklanma-sını bilenler için. Kasap dükkânı önünde bir sinir parçası için kuyruk sallayan aç köpek gibiydi onlar. Evet, ikinci bir hayat düşüncesi korkutuyor, hasta ediyordu beni.

Bu sözleri söyleyen kişi, belli ki yaşamla, özellikle de in-sanlarla barışık olmayan biri. İnsanlara, dünyaya iğrenerek bakıyor. Ölümü bir kurtuluş sayıyor bunun için de. Kurtuluş sayıyor ya içini kavuran acıtıcı kaygılardan kurtulmuş de ğil-dir. Toprağın koynuna girip topraklaşınca, zerrelerinin tik-sindi ği kişilerin zerrelerine karışmasına yol açan bir ölümü istemiyor. İstedik i ölüm, bizi yeni acıların kapısından içeri sokacak olan de ğil; hiçlik ülkesine gönderecek olandır.

Kör Baykuş'un anlatıcısının, ölümden sonra bedensel topraklaşma üzerine düşündükleri, **Ömer Hayyam**'ın şu dörtlü ğünü çağırıştırıyor bana:

*Şu testi de benim gibi biriydi;
O da bir güzele vurgun, dertliydi
Kim bilir, belki boynundaki kulp da
Bir sevgilinin bembeyaz eliydi,*

Hayyam'ın bu betimleyici dizelerinden, yaşam ve ölümün bir kumaşın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz olduğu sonucuna varabiliriz: Ölümün ülkesinde parçalanıp toprağa dönüşürüz. Toprağımızdan da yeni testiler, çanaklar, çömlekler yapılır...

İnsanoğlunun ölüm karşısındaki tutumunu anlatan yapıt adları geliyor aklıma. Bunlardan birini, **Tolstoy**'un *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü raflardaki kitapların arasından çekip çıkarıyorum. **Tolstoy**, bu yapıtında salt ölümü sorgulamıyor, ölmekte olan kişinin karşısında yakınlarının, dost ve arkadaşlarının içinden geçenleri; bencilliklerini, ikiyüzlülüklerini de anlatıyor. Ölüm yolculuğuna çıkacak kişinin çevresinde oluşan yalan çemberini de kırıyor:

(...) *"Sağdım, sağlamdım; ama eriyorum işte! Bu gidişi durdurabiliyor muyum? Hayır! Öyleyse ne diye kendi kendimi kandırıyorum? Ölmekte olduğum benden başka kimsenin gözünden kaçıyor mu? Ölümüm şurada hafta, gün, belki de an sorunu... Demin ortalık aydınlıktı, şu anda karanlık... Şimdi buradayım, birazdan oraya gideceğim... Ama nereye?"*

Birdenbire ürperdi, soluğu kesildi. Yalnızca yüreğinin vuruşlarını işitiyordu.

"Ben yok olursam ne çıkar? Hiçbir şey... Peki, burada olmazsam nereye gideceğim? Ölüm, ölüm bu mu yoksa? Hayır, ölmek istemiyorum..."

Yatağından fırlayarak mumu yakmak istedi; titreyen elleriyle sağı solu yoklarken mumu şamdanla birlikte yere devirdi, kendisi de gerisin geriye yatağın üzerine yıkıldı. Gözleri açık, yattığı yerden karanlığa bakıyordu. "Hiçbir şeyin önemi yok... Ölüm! Evet ölüm!.. İçerdekilerin hiçbiri bilmiyor, bilmek istemiyor.. Acı mıyorlar, keyif sürüyorlar. (Uzaktan, kapalı kapıların ötesinden şen şakrak kahkahalar, şarkı sesleri geliyordu.) Dünya umurlarında değil; ama bir gün onlar

da ölecekler! Bugün ben, yarın onlar; bundan kurtuluş yok! Oturmuş eğleniyorlar. Hayvanlar!..” Duyduğu üzüntüye, çektiği acılara dayanamıyordu. “Bu korku... Herkesin bu korkuyu duymaması olacak şey değil” diye söylenerek yataktan kalktı.

Acılar bedenini, ölüm korkusu da yüreğini kemirmektedir İvan İlyiç’in. Ölümcül hastalığı onu yatağa düşürdükten sonra şu gerçeğin bilincine ulaştırmıştır: Ölüm, her şeyi önemsizleştiren bir gerçektir. Bunun ayrımına vardıkdan sonra geçmişiyile hesaplaşmaya girişir İvan İlyiç. Geride bıraktığı yılları, çocukluk, gençlik günlerini, iş yaşamını değerlendirmeye yönelir. Başkalarınınkinden üstün, güzel, zevkli, tatlı bir yaşamı olduğuna inanır. Ama ne kadar doğrudur bu? *“Ya bütün hayatım, yaşadığım bilinçli hayat gerçekten gerektiği gibi değildiyse...”* Acıların, sancıların sarmalında bu sorunun yanıtını arar. Şöyle der sonunda: *“Hayatta bana verilen her şeyi boşa harcayarak gidiyorum.”*

İnsan, nedense, ölümü hiç kendine yakın görmez; ölümle kendisi arasında varılamayacak uzaklıkların bulunduğunu düşünür. Bir yanılısama da olsa, hayatı yaşanır kılan bir tutumdur bu. Ancak hiç beklenilmeyen bir anda, bu uzaklık kapanır, ölümle yüz yüze gelinir.

İvan İlyiç için de böyle olmuştu. Yörüngesine oturmuş, dertsiz tasasız bir yaşam sürüyordu. Ölüm, bu yaşamın çok uzağındaydı. Kolay kolay ulaşamazdı ona. Ne ki düşündüğü gibi olmadı. Bir gün, bedeninde ölümün dolaştığını duymusadı. Güpegündüz karardı dünyası. Ölümün elinden kurtulmak için günlerce çırpınıp durdu. Sonunda çırpınışlarının boşuna olduğunu anladı; teslim oldu ölüme.

Ölüm de, ölüm düşüncesi de çağlar boyunca yazınsal yaratıların ana izleklerinden biri olmuştur. Ölüm, yok oluşu, bilinmezliği, karanlığı, acıyı, gözyaşını çağrıştıran anlamlar

taşımıştır yazarların ozanların dilinde. Karşı konulmaz bir güç olarak algılanmış, anlatılmıştır.

Eski Yunan'da özellikle kadınlar arasındaki gönül ilişkilerini anlatan şiirleriyle ünlenmiş **Sapho**'nun şu dizelerinde dillendirdiği gibi kötü bir şeydir ölüm:

*Bak işte Tanrılardan belli
İyi bir şey olsaydı ölüm
Önce Tanrılar ölmez miydi?*

Kim ister ölümü? İnsan ne denli yaşlanırsa yaşlansın, bedensel gücünü ne denli yitirirse yitirsin, ölümü istemez yine de. Yaşamdan kopmak istemez. Tıpkı **Dede Korkut**'un o çok bilinen **Deli Dumrul** öyküsündeki gibi.

Deli Dumrul, kuru bir çay üzerine bir köprü kurup, "Benden deli, benden güçlü bir yiğit yoktur!" diyerek geçenden otuz üç, geçmeyenden döve döve kırk akça alır. Kendi gücüne öylesine inanmıştır ki Tanrı'nın buyruğunu yerine getirerek can alan Azrail'e bile meydan okur. Bu meydan okuyuştan Tanrı hoşlanmaz, Azrail'den Deli Dumrul'un canını almasını ister. Aldığı buyruğu yerine getirmek isteyen Azrail'in karşısında Deli Dumrul dize gelir, Tanrı'ya yakarıp canını Azrail'in değil, kendisinin almasını ister.

(...) Deli Dumrul'un sözü burada yüce Allah'a hoş geldi. Azrail'e seslendi ki, "Madem, deli kavat benim birliğimi bildi, birliğime şükür kıldı; ya Azrail! Deli Dumrul canın yerine can bulsun, onun canı azat olsun!" dedi. Azrail dedi: "Bre Deli Dumrul, yüce Allah'ın buyruğu böyle oldu ki, 'Deli Dumrul canı yerine can bulsun; onun canı azat olsun' dedi."

Deli Dumrul, "Ben nasıl can bulayım! Yalnız, bir kocamış babam, bir yaşlanmış anam var; gel gidelim, ikisinden biri, ola ki canını versin; al, benim canımı bırak!" dedi.

*Deli Dumrul atını sürdü, babasının yanına geldi. Babasının elini öpüp soylamış, görelim, Han'ım ne soylamış:
Ak sakallı, değerli, onurlu, canım baba,
Biliyor musun neler oldu;
Küfür olacak sözler ettim,
Yüce Allah'a hoş gelmedi;
Gökyüzünde al kanatlı Azrail'e emreyledi,
Azrail uçup geldi; benim akça göğsüme basıp oturdu;
Hırıldatıp tatlı canımı alır oldu,
Baba senden can diliyorum; verir misin,
Yoksa, "oğul Deli Dumrul!" diye ağlar mısın?*

Babası der:

*Oğul, oğul, ay oğul! Canımın parçası oğul!
Doğduğunda dokuz buğra kestirdiğim aslan oğul!
Dünlüğü altın ban evimin temeli oğul!
Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul!..
Karşı yatan kara dağım gerek ise,
Söyle, gelsin, Azrail'in yaylası olsun!
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise,
Ona içit olsun!
Tavla tavla şahbaz atlarım gerek ise,
Ona binit olsun!
Katar katar develerim gerek ise,
Ona yüklet olsun,
Kara mutfak altında onun şöleni olsun!
Altın, gümüş, para gerek ise,
Ona harçlık olsun!
Dünya tatlı, can değerli,
Canıma kıyabilemem, belli bil!
Benden değerli, benden sevgili anandır,
Oğul anana git! Dedi.*

Dediğim gibi, çok bilinen bir öyküdür bu. Deli Dumrul, anasına gider; başına gelenleri anlatır ona. Anası da babası gibi her şeyini vermeye hazırdır; ancak “dünya tatlı, can değerli”dir. Canını vermeye, oğlunu kurtarmaya yanaşmaz.

“Can değerlidir” sözünü düşünüyorum. Bunu yansıtan nice söz değerleri yaratmış dilimiz: “*Can candan şirindir (tatlıdır)*”, “*Can cümleden aziz*”, “*Can benim canım, çıksın elin canı.*” Ya deyimler... “*can borcunu ödemek*”, “*can korkusu*”, “*canı yanmak*”, “*can vermek*”, “*can almak*”, “*canına kıymak*”, “*candan can koparmak*”...

Neden anıyorum bunları? Şundan: Yaşamda, daha doğrusu insanda var olan her şey dile de yansıyor. Öyleyse Deli Dumrul’un babasını, anasını bencillikle, oğlunu sevmezlikle suçlayabilir miyiz? Onların yerinde ben olsaydım ne yapardım? Siz olsaydınız ne yapardınız? Ürkütücü sorular bunlar. Ürkünçlüğü de ölümün, ölüm düşüncesinin korkunçluğundan, öte yakasının olmayışından geliyor. Bunları aklımdan geçirirken Cemal Süreya’nın şu dizeleri dilimde dolaşıyor:

Ölüyorum tanrım

Bu da oldu işte.

Her ölüm erken ölümdür

Biliyorum tanrım.

Bu dizeleri her okuyuşumda allak bullak olur içim. Ölüm ânında, can verme sırasında koparılmış bir çığlık gibi gelir bana. Sözcüklerin tınısına yaşamdan koparılışın acısı sinmiştir sanki. Hele, “*Her ölüm erken ölümdür*” dizesindeyse derinlikli bir suçlama sezinlerim. Suçlanan Tanrı değildir yalnızca; umarsız sayrılıkların elinde kıvranan, bir türlü ölemeyen, bu yüzden de yakınlarının yaşamını çalanlar gelir aklıma. Dahası, bunlar için “ölümün gecikmeden gelmesi”ni dileyenlere yönetilmiş gizli bir suçlamanın varlığını duyumsarım.

DÜŞSELLİĞİN TOPRAĞINDA

Cemal Süreya'nın "ölüm ânında koparılmış bir çığlık"ı anıştıran bu dizelerinin gerçek yaşamla bir kan bağı var mı? Bu soruyu, bir başka soruyla açayım: Şiirlerde, romanlarda, öykülerde yansıtılanlar, gerçek yaşamla bire bir örtüşür mü? Örtüşmez elbette; örtüşmez ya, aralarında öyle aşılmaz duvarlar da yoktur. Kurmacasallığı besleyen temel kaynak, gerçek yaşamdır çünkü.

Gerçek yaşam, kurmacasallığın artalanıdır. Şöyle de diyebilirim: Kurmacasal ürünler, gerçek yaşamdan alınanların yeniden biçimlendirilmesiyle, dilin toprağında sözcüklere dökülmesiyle yaratılır. Yaratım sürecinde yaşam haritamızda yer alan olaylar, olgular, gözlemler, izlenimler kısaca yaşantılarımız yeni boyutlar kazanır. Romanların, öykülerin, şiirlerin etki gücü de buradan, gerçeğe yeni boyutlar kazandırmasından geliyor işte. İçimizde titreşimler yaratması, bizleri etkilemesi de.

Her ölümün erken ölüm olması, ne denli bir gerçekse ölümün gecikmesi de öyle. Ölüm gibi, ölümün gecikmesi de yazınsal yaratılarda işlenen temel izleklerden biri. İnsanoğlunun yazın ve yaratım haritasında bu izleği dokusunda barındıran nice romanlar, öyküler, oyunlar, anlatılar vardır. Son günlerde okuduğum **Murat Gülsoy'un** *Sevgilinin Geciken Ölümü* adlı romanı bunlardan biri.

Romanın olay örgüsü bu tür yapıt ve yaratıların çoğunda olduğu gibi acının sarkacını taşıyor içinde. Örüntü, bu sarkacın gelgitlerine göre biçimleniyor. Gazeteci Cem, romanın başkişisidir. Karısı Serap, bir trafik kazası geçirmiş, bitkisel yaşama girmiştir. Cem, her şeyden vazgeçerek ken-

dini karısının bakımına adar. Bu adanışın öyküsünü anlatan, insanoğlunun doğasına, yaşama ve insan ilişkilerine yönelik çok değişik sorular soran, sordurtan bir roman. Birçok yerini çizmişim okurken.

Gerçek yaşamın, kurmacasallığın artalanı olduğunu söyledim. Gerçeğin, kurmacasallığın öz suyunda nasıl eritildiğini görmek için romandan yaptığım şu uzunca alıntıya bakalım:

(...) Cem saatine baktı. Serap'ı beslemesi gerekiyordu. Odaya girdiğinde Serap'ın gözleri açıktı. Yatağın arkasını kaldırdı. Yanlarını yastıkla destekledi. Kocaman yatakta Serap küçücük görünüyordu. Yine de sağa sola oynamasını istemiyordu. Otomatik hareketlerle PEG tüpünün kapağını açtı. Ilık suyu enjektörle yavaş yavaş içeriye akıttı. Önceden hazırladığı yemek torbasını serum çubuğuna astı. Torbanın şeffaf borusunu PEG tüpüne monte etti. Küçük mavi şeffaf çubuğu yavaş yavaş açtı. Sıvının düzenli bir şekilde Serap'ın midesine doğru yol almasını izledi. En korktuğu şey sıvının Serap'ın yemek borusunu tırmayıp ciğerlerine kaçmasıydı. Boğularak ölüm. Dikkatle izliyordu.

"Nasıl gidiyor Cem?"

Serap'la didişmeye hiç niyeti yoktu. Bir an önce şu beslenme işinin bitmesini bekliyordu. Bir saatlik bir torba bağlamıştı bu sefer. Sabahları krallar gibi, öğlenleri uşaklar, akşamları köleler kadar yemeli. Bütün gün enerji harcayacağı için bünyenin sabah çok besine ihtiyacı vardı.

"Ne bekliyordun ki Cem? Bu kadar bozulmuş olduğuna inanamıyorum! Bitkin görünüyorsun..."

"..."

"Demek söyleyeceğin bir şey yok."

"..."

"Yapma Cem, yapma sevgilim. Bak sana sevgilim diyen biri var."

" "
"..."

"Sen hâlâ evli bir adamsın Cem! Hiç yakışıyor mu? Çok ayıp! Hasta karının yanında ellerinin arasından kaçıp giden genç sevgili adayı için yas tutmaya hakkın yok."

"Yas falan tuttuğum yok."

"Külahıma anlat. Bana bak Cem! Gözlerimin içine bak! Ben benim hâlâ Cem. Buradayım. Seninleyim."

"Bir şeyim yok benim. İyiyim, iyiyim..."

"Ah zavallı sevgilim. Ah zavallı adamım. İyiyim diyorsun ama... Bak bitki-karına teselli ettiriyorsun kendini. O kadar yalnızsın ki... Ne yapayım Cem... Elimden bir şey gelmiyor ki... Ölemiyorum da... Geri dönemiyorum da... Böyle arada kaldım. Seni de kendime köle ettim. Sevgilinin geciken ölümü: Korkunç bir hikâye. Çok üzgünüm sevgilim."

"Üzgün falan değilim!"

"Neden bağıırıyorsun peki?"

"Çünkü üstüme geliyor sun."

"Rahatlamamı istiyorum. Midesine beslenme sıvısı ağır ağır akarken itiraf etmeni ve rahatlamamı isteyen biriyim."

"Ondan etkilendiğimi söylemiştim sana!"

"İş işten geçtikten sonra. Seni anlayamayacak hale geldikten sonra... Gizli duygularını içerdeki saksılara da anlat-tın mı? Onlar ne dediler?..."

"İşte bu yüzden sinirleniyorum. Tam bir şey söylüyorsun ve ben bu söylediğini ciddiye alıyorum, hemen başka bir yer-den saldırıya geçiyorsun."

"Kıs-ka-nı-yor-sun! Seni hiç böyle görmemiştim Cem. Tamam, beni de kıskanmıştın Erkan'dan ama o farklıydı. Şimdi seni tanıyamıyorum. Hani biraz daha üstelesem, şu yatağın pozisyonunu değiştirip boğulmamı sağlayacak ve sonra da çantamı alıp ona koşacakmışsın gibi geliyor."

"Saçmalama!"

"İtiraf et Cem! İtiraf et! İtiraf et!"

"Tamam, sakin ol... Evet, çok kıskandım. Gitmek istedim. Bir an bu ev, bu hayat bana cendere gibi geldi. Haklısın. Ama ona gitmek değildi içimden geçen. Sadece uzaklaşmak. Senin ya da Aslı'nın, kimsenin bulamayacağı bir yere..."

(...) Hastanede Serap ameliyattayken ya da yoğun bakımdayken, ya da içerdeyken... farklı zamanlarda çeşitli nedenlerden dolayı Serap'ın ölmesini istediğim oldu. Evet, itiraf etmeli. Şu an bunları söylemeliyim. Serap'ın ölmesini istediğim oldu. Oluyor... Bu istek... Bunun bir çözüm olarak aklıma düşmesi... Serap'ın hayatla ölüm arasında asılı kalışının benim hayatımı elimden alması... Hayatıma karşı içimde kabaran öfke yırtıcı bir hayvanın kafesine duyduğu hınç gibi her geçen gün beni daha da güçsüz kılıyor... Sonra... bu durumu anlayamıyor oluşum... İçeride yatan Serap'ın ne kadarı Serap? Bunu bilememek... saatlerce anatomi çizimleri karşısında gözyaşları içinde oturmak... fizyoloji kitaplarını ezberlemek... ondan geriye kalmış olan bedeninin bakımını yapmak... Serap'ın geri dönmesini umut etmek...

Yaratıcı düş gücüne dayanır kurmaca; gerçek yaşamdan seçilen öğeler, bu gücün tezgâhında yeniden dokunur. Alıntıda değişik boyutlarıyla görüyoruz bunu. Tek kişilik bir konuşma, Cem'in zihninde karısını seslendirmesiyle ilginç bir söyleşime dönüşüyor. Daha doğrusu bir sorgulamaya. Sorular, yanıtlar, yanıtsız kalışlar hem sorgulayanın (Serap), hem de sorgulananın (Cem) büyük bir içsel ezinç içinde olduğunu gösteriyor. Bu içsel ezinç, Cem'in gizli duygularını açamamasından kaynaklanıyor büyük ölçüde. Bitkisel yaşama giren karısının "hayatla ölüm arasında asılı kalışı"ndan duyduğu isyan, düşsel düzlemde de olsa Aslı'ya karşı beslediği yasak aşkın bitme aşamasına gelişinin yarattığı acı ve

kıskançlık, kendini “duvarlarının yapıtaşları gözyaşı olan bir hücre”ye kapatış, insanın cenneti de cehennemi de yüreğindedir gerçeğini düşündürüyor bize.

Yazınsal yaratılar, başımıza gelenleri, yaşadıklarımızı daha iyi anlamamızı, onları daha iyi anlamlandırmamızı sağlarlar. Elbette başımıza gelebilecek ya da karşılaşılabileceğimiz olayları, durumları da. Bunu biraz daha açmak için **Umberto Eco**’nun tanıklığına başvurayım:

(...) Çünkü onlarda yaşamımıza bir anlam verecek formülü aramaktayız. Sonuçta yaşamımız süresince neden dünyaya geldiğimizi ve yaşadığımızı söyleyecek bir ilk öykünün arayışı içindeyiz. Kimi zaman kozmik bir öykü arıyoruz, evrenin öyküsünü, kimi zaman kendi bireysel öykümüzü (günah çıkardığımız rahibe, psikanalistimize anlattığımız, bir güncenin sayfalarına yazdığımız öykümüzü). Kimi zaman kendi bireysel öykümüzü evrenin öyküsüyle çakıştırmayı umuyoruz.

Cem’in, bitkisel yaşama girmiş karısının bakımına adanmışlığında da başkalarınınkiyle çakışan bireysel yaklaşımlar var. Bunu onun bungenluklarına, içine düştüğü sorular sarmalındaki duygusal çatışmalarına bakarak söylüyorum. Kendi ağzından şöyle konuşturuyor Serap’ı:

Ne yapayım Cem... Elimden bir şey gelmiyor ki... Ölemiyorum da... Geri dönemiyorum da... Böyle arada kaldım. Seni de kendime köle ettim. Sevgilinin geciken ölümü: Korkunç bir hikâye...

Böylesine bir “arada kalmışlık”, böylesine “korkunç bir hikâye” karşısında neler duyar, neler düşünür Cem? Şöyle belirtir bunu da:

Serap’ın ölmesini istediğim oldu. Oluyor... Bu istek... bunun bir çözüm olarak aklıma düşmesi... Serap’ın hayatla

ölüm arasında asılı kalışının benim hayatımı elimden alması... Hayatıma karşı içimde kabaran öfke, yırtıcı bir hayvanın kafesine duyduğu hınç gibi her geçen gün beni daha da güçsüz kılıyor.

Serap'la kocası Cem arasındaki düşsel çatışma sürüp gidiyor kafamda. İnsanoğlunun iç dünyası, yaşamı boyunca dışa vurmadan kaçındığı düğümlemiş nice duygularla yüklü. Kendine bile söylemekten korktuğu, kaçındığı duygulardır bunlar. Bir bakıma ozanların, yazarların yaptığı da bu gizli duygularımızı, onlardaki düğümlemeleri çözme değil midir? Yaşamımız boyunca bilinçaltımızın karanlık odalarında biriken duygu, düşünce yığılımlarını kurmacanın büyülü sularında bir arınmadan geçirme, ayırma, onlara yepyeni boyutlar kazandırma değil midir?

Okumayı ve düşünmeyi “soruların, çağrışımların arasında bir gezintiye çıkma” diye tanımlayanlar vardır. Benim için de böyle oluyor bu. Sorular, çağrışımlar birbirini izliyor. Bir sorudan bir başka soruya, bir çağrışımdan bir başka çağrışıma geçiyorum. Bunların gelgitlerinde dolanıp duruyorum. Bir sözcük ya da bir tümce, alıp başka yerlere götürüyor beni. Serap'ın, “*Ne yapayım Cem... Elimden bir şey gelmiyor ki... Ölemiyorum da... Dönemiyorum da...*” sözleri, izledikten sonra günlerce etkisinden kurtulamadığım bir filme götürüyor beni. İspanyol yönetmen **Alejandro Amenabar**'ın *İçimdeki Deniz* adlı filmine. Belleğimde yeniden izliyorum o filmi:

Gerçek bir yaşamöyküsü üzerine temellenmiş film. Bir kayalıktan denize atlayan, bu yüzden belkemiği kırılıp boyundan aşağısı tutmayan, otuz yıl yatağa mihlanıp kalmış yatalak bir denizcinin, Ramon Sampedro'nun (**Javier Bardem**) öyküsü... Ölümüne gidişin, “yaşamda nelerden vazgeçilebilir, nelerden geçilemez?” sorusunun öyküsü. Bu bağlamda filmde hem ölüm yargılanıyor hem yaşam. Sakat, yatağa tutsak

olmaktansa ölmeyi istiyor Ramon Sampedro. Bunu bir hak sayıyor, ölme hakkını kullanmak için de ülke ölçüsünde bir hukuk savaşımı veriyor. Savaşımını sürdürürken ağzıyla kalem tutarak yazma becerisini kazanıyor. Yazılar yazıyor. Böylece tutkuyla ulaşmayı istediği ölümden, kopmaya çabaladığı yaşamdan öç almak istiyor.

Ramon Sampedro için bedensel gücün yitimidir tutsaklık. Bundan kurtuluşun yolu da ölümdür; tıpkı yukarda andığım **Fernando Pessoa** gibi o da ölümün özgürlük olduğunu düşünüyor. Öyleyse insanın özgürlüğü araması, kaderinin efendisi olarak ölümü seçmesi bir hak olmalıdır onun için. Arkadaşlarının yardımıyla ölümünü gerçekleştirmeden önce, bunu bir suç sayan yasa adamlarına, din adamlarına seslenerek şöyle diyor:

Biçimsiz ve bozulmuş bir bedenin bekçisi olan bir insan için, yani benim için, saygınlık nedir? Ben hayatı, özgürlüğü seçen çoğu insan gibi, yaşamının bir hak olduğuna, bir mecburiyet olmadığına inanıyorum.

“Yaşam bir haktır; ama bir mecburiyet değildir” sözünün anlamını düşündükçe ürperiyorum. Sanki yaşama karşı bir isyanı barındırıyor içinde. İnsanoğluna “kendi kendisinin can alıcısı” olma, kendi yaşamını sonlandırma hakkını isteyen bir düşüncenin ürünü bu.

İnsanın kendi canına kıyma hakkı olabilir mi? Böyle bir hak verilir mi, verilmez mi? Yanıtlaması güç: **Eflatun**’dan bu yana sorulagelmiş bir soru. Yasa koyucular, din adamları, ahlakbilimciler tartıp düşünmüşler bugüne değin; bir sonuca bağlayamamışlar; daha da sürüp gidecek bu tartışmalar.

“Yaşam bir haktır; ama mecburiyet değildir” sözü, **İsa-bel Allende**’nin bir romanını, **Paula**’sını anımsatıyor bana. Yazarın kızı ölümcül bir hastalığa yakalanmış, bitkisel hayata girmiştir. Bir gün iyileşeceği umuduyla, annesi, Paula’nın

başucunda beklemektedir. Acılı, hüznü, tedirgin bir bekleştir bu. Yaşam destek aygıtlarına bağlıdır hasta; ölüm tensel varlığını çoktan alıp götürmüştür. Ruhu da ölümün ardından gitmek istemektedir; ne var ki bağlandığı aygıtlar izin vermemektedir buna.

Yakınları, ölüme karşı daha fazla direnmenin gereksizliğine inanırlar: Artık tek yol kalmıştır: Ölüme teslim olmak. Bunun için de Paula'yı bağlandığı aygıtların tutsaklığından kurtarıp sonsuz özgürlüğüne kavuşturmayı düşünürler; ama annesi kesinlikle karşıdır buna. Düşlerinde yaşatır Paula'yı; bu düşlerin sonuncusunda annesine şunları söylüyor Paula:

(...) Beni biraz durduran tek şey buradan yalnız gidiyor olmam, öbür yana senin elinden tutarak geçmek daha kolay olurdu, ölümün sonsuz yalnızlığı beni korkutuyor. Bir kez daha bana yardım et anneciğim. Beni kurtarmak için bir dişi aslan gibi savaştın; ama gerçekler seni yeniyor, artık her şey yararsız, teslim ol, doktorları, büyücüler, duaları bir yana bırak, çünkü artık hiçbir şey sağlığını bana geri veremeyecek, hiçbir mucize olmayacak, kimse yazgımın yolunu değiştiremez, zaten bunu yapmak da istemiyorum, ben süremi artık tamamladım ve veda etme zamanı geldi. Bunu senin dışında ailede herkes anlıyor.

(...) Dünyadan ayrılmak ne kadar zor! Ama doktor Shima'nın sandığı gibi yedi yıl daha bu sefil yaşamı sürdüremem; kardeşim bunu biliyor, beni özgür bırakmak için yeterince cesareti olan tek kişi o, ben de onun için aynı şeyi yapardım. (...) Senden ölmeme yardım etmeni beklemiyorum, bunu senden kimse isteyemez, yalnızca beni daha fazla tutmamı istiyorum. Nicolas'a bir fırsat ver. Sen beni hiç yalnız bırakmazken, elini bana nasıl uzatsın?

Yukarıda andığım *İçimdeki Deniz* filminin kahramanı Ramon Sampedro'nun isteğiyle Paula'nınki nerdeyse bire bir örtüşüyor. İkisi de yaşamın dışında sefil bir yaşam sürdürmektense ölümün sonsuz özgürlüğüne, dinginliğine kavuşmayı istiyor. Buna yardımcı olunmasını diliyor.

BABALAR VE KIZLAR

Bedensel tükenmişliğin etkisiyle ölümü isteyenler dışında bir de ölümü seçmeye zorlananlar vardır. Bunların çoğu, törelerin kısılcacında kıvranan kadınlar, genç kızlardır. Ne zaman onlarla ilgili bir haber okusam belleğimin çocukluk bölgesine derinlemesine kazınmış o iki genç kızın, ölümü nasıl seçtiklerini anımsarım. Her anımsayıpta içim alt üst olur, yüreğim buz keser.

İlkokulun dördüncü sınıfındaydım. Yaşım küçüktü; ama her şeye aklım eriyordu. Köy ortamından olsa gerek, ben de öteki çocuklar gibi köyde nelerin olup bittiğini biliyordum. Hangi oğlan hangi kızla evlenmek istiyor? Kim, kime sevdalı? Kimin gönlü kimde? Biz çocuklar bunları konuşurduk kendi aramızda. En çok da Nazlı Abla'nın adı geçerdi. Çünkü köydeki gençlerin çoğu sevdalıydı ona.

Kapı komşumuzdu Nazlı Abla. Boylu boslu, ince, sarışın, güzel bir kızdı. Birçok isteyen olmuş ama babası Yaşar Amca geri çevirmişti hepsini. Nazlı Abla'yı köyün en varlıklı Rüştü Ağa'nın oğluna, Cüce Kadir'e vereceği söyleniyordu. Herkesin dilindeydi bu haber, ancak hiç kimse Cüce Kadir'i Nazlı Abla'ya denk görmüyordu. Nasıl görsünler ki... Boyunun kısalığından askere bile almamışlardı onu. Üstelik şaşıydı da. Sonra biliyorduk ki Nazlı Abla'nın gönlü Ömer'de, Ömer'inki de ondaydı. Ömer yoksuldu ama yiğit, yakışıklı, tam ona denkti.

Bir sabah duyduk ki Nazlı Abla'yla Cüce Kadir'in sözü kesilmiş. Bir-iki ay sonra da düğünleri olacakmış. Ağlayıp duruyormuş Nazlı Abla. Yemeden içmeden kesilmiş. Anam, "Ah, gözün kör olsun para, nasıl çeliyor insanın aklını; hiç

o opur suratlı, şaşı gözlü cüceye kız verilir mi?" diyordu. Komşu kadınların çoğu da anam gibi düşünüyordu.

Söz kesmenin üzerinden iki hafta geçmişti. Yağmur-lu, sisli bir gündü. Köy, Nazlı Ablayla mer'in kaçtıkları haberiyle çalkalandı. Ne zaman kaçmışlardı? Bir gören ol-muş muydu? Yoktu. Anası, sabah namazına kalkınca Naz-lı Ablanın yatağında olmadığını görmüş, hemen babasını uyandırmıştı. Çeyiz bohçasını da yanına aldığına göre de-mek ki kızları, "Ben, ondan başkasına varmam, ldrseniz yine varmam" dediği mer'le kaçmıştı.

Doğrusu Nazlı Ablayı Cüce'ye denk görmeyenler sevin-mişlerdi bu kaçışa; ancak yakalanırlarsa diye kaygılanıyor-lardı da. Çünkü babası, yeğenlerini de yanına almış, çoktan kaanların ardına dşmşti. Yayaydılar, çok uzağa gitmiş olamazlardı.

Tüm köy halkı soluğunu tutmuş, tedirgin bir bekleyiş içine girmişti. Akşama doğru bir haber geldi: "Kaanları G-vercinlik'in orada yakalamışlar. Ömer de yaralıymış, hasta-neye götürmüşler."

Nazlı Ablanın köye getiriliş sahnesi, unutulur gibi değil-di. Böylesi, ancak filmlerde görülebilirdi.

Atın sırtına bir iple bağlamışlardı Nazlı Ablayı. Baba-sı atın önünde yürümüyor, sanki sürükleniyordu. fkeden, zntden iyice kararmıştı yüzü. Başını çevirip yolun sağı-na, soluna sıralanmış komşulara bile bakmadı; ağır bir yükün altındaymışasına yalpalıyordu ikide bir.

Ya Nazlı Ablay? Babasından da perişandı. Saçları dağıl-mış, yüzü gözü mosmor olmuştu. Belli ki ya babası ya da amca çocukları iyice dövüp hırpalamışlardı onu. Başı önüne eğik, bitkin, yorgun, perişan bir hali vardı. Müthiş bir korku, bir o kadar da utanç içindeydi. Çeyiz torbasını sırtına bağ-lamıştı; üstünde kan lekeleri görülüyordu. Ömer'in kanıydı belki de.

Eve varınca, “Namusumuzu lekeledin; namus lekesi silinmez; artık kimsenin yüzüne bakamayız” diye bir daha dövmüşler Nazlı Abla’yı. Sonra hayvan yemlerinin konduğu yere, mereğe kapamışlar.

O gece canına kıymış Nazlı Abla. Merekte bulduğu bir yuları boynuna geçirmiş; yuların bir ucunu da direklerden birine bağlayıp kendini asmış.

Sabahleyin bir çığlıkla uyandık. Çığlığı atan Nazlı Abla’nın anasıydı. Evlerine koştuk. Ölüyü sundurmaya yatırmışlardı. Yular boynundaydı hâlâ. Anası da, babası da, “Ah yavrum, ah yavrum, ne yaptık biz, ne yaptık biz” diye dövünüp duruyorlardı. Çocukluk merakı işte, ölüyü yakından göreyim dedim. Keşke demeseydim, Nazlı Abla’nın çağla yeşili o güzel gözleri dışarı pörtlemişti. Yüzü patlıcan moru kesmişti. Ağzından boynuna doğru bir kan sızıntısı olmuş, kurumuştu. İçim bulandı birden. Dışarı koştum, öğüre öğüre kustum.

Ölümü seçen ikinci kızın, Nesibe’nin öyküsü de Nazlı Abla’ninkinden daha az acıklı değildi. Babası, komşu köyden birine borçlanmış, bir türlü ödeyememişti borcunu. Alacaklı da, Nesibe’nin babasına, bir teklifte bulunmuş, demiş ki: “Anlaşılan, sen bu parayı ödeyemeyeceksin. Faizi de yıldan yıla katlanıyor. Düşündüm, bizim karı iyice yaşlandı, senin de yetişkin bir kızın var. Gel ben borcunu tümüyle sileyim, sen de kızını ikinci eş olarak ver bana. İyice düşün bu teklifimi.”

Gözü kör olsun çaresizliğin, insanın hayır deme gücünü elinden alır. Nesibe’nin babası da hayır diyemiyor. Anasıyla birlikte durumu kızı anlatıyorlar: “Hurşit Efendi, kuş sütüyle besler seni, bolluk içinde yaşarsın. Bir elin yağda, bir elin balda olur. Bu işe peki de, güzel kızsın, hem kendini kurta-rırsın, hem bizi.”

Bu teklifin karşısında deliye dönüyor Nesibe. “Hayır, dünyada olmaz” diyor. “Ona varıp da baba mı diyeceğim!” Başlıyor ağlamaya.

Nesibe’nin anası babası, “Gözyaşı kuruyunca, akli başına gelir. Bunun kaçırılmayacak bir fırsat olduğunu anlar” diyor, Hurşit Efendi’ye haber salıyorlar. Çok geçmeden de düğün dernek hazırlıkları başlıyor. Hazırlıklar boyunca içine kapanıyor Nesibe, ağzı kilitlenmiş gibi sorulan her şeye başıyla, “Evet” diyor.

Düğüncülerin geleceği günün gecesi bakmışlar ki Nesibe yatağında yok. Köyde bir koşuşturmadır başladı. Köyün her yanını arayıp taradılar. Bulamadılar. Nereye gitmiş olabildi? Yoksa canına mı kıymıştı?

Bizim oralarda canına kıyan kızlar şu üç yoldan birini seçerlerdi: Kendini asma, kendini Kanlı Kaya’dan atma ya da Fırat’ın sularında boğulma. Belli ki birincisini seçmemişti Nesibe. Bütün köy köşe bucak aranıp taranmış, hiçbir yerde bulunamamıştı. Geriye iki yol kalıyordu; ya Kanlı Kaya’dan aşağı ya da Fırat’ın sularına atmıştı kendini.

Önce Kanlı Kaya’nın dipleri arandı. Nesibe’nin ölüsüne rastlanmadı. Sonra aramayı, Fırat’ın bizim köye dönük kıyısında sürdürdüler. Sonunda Nesibe’nin güllü yazmasını buldular. Kıyıya yakın, su içindeki çalılardan birine takılmıştı.

Nesibe’nin suda şişmiş cesedini bir hafta sonra buldular. Ardından ağıtlar yakıldı. Hele biri vardı ki, anasının ağzından yakılmıştı. Şu dört dizesi her aklıma geldikçe içimde bir yerlerin kanadığını duyumsarım:

*Fırat suyun bulanık,
Ağlarım yanık yanık.
Yavrum suya gideli
El uyur, ben uyanık...*

İZLER

İnsanoğlunun kendi canına kıymasını, dinler de, töreler de yasaklamış; bağışlanmaz bir suç saymıştır. Peki, ya savaşlara, insanları ölmeye ve öldürmeye gönderme suçuna ne demeli? Çağlar boyunca işlenegelmiş bir suçtur bu, “yurt-severlik”, “kahramanlık”, “yiğitlik” gibi yüceltici kavramlarla donatılmış bir suç...

Oysa çıkarıcılar, sömürücüler, savaş yandaşları “savaş” sözcüğünün anlamını ne denli yüceltirlerse yüceltsinler; savaşlarda yaşananlar, bu yüceltici anlamlarından soymuştur onu; ölümle, zulümle, acıyla, işkenceyle eşanlamlı kılmıştır. İnsanoğlunun dünyasını karartan, ona acı çektiren olayların başında sayılmış savaşlar. Ta eski Yunan’da birbirlerine karşı güçlerini sınamak için insanları savaşa sürükleyen kötü tanrılar döneminden günümüze değin böyle olmuş bu. Savaş sözcüğünün çağrışımsal dokusuna acılar, ağıtlar, ölümler, öldürümler, kötülükler sinmiştir...

Savaşların, çağlar boyunca insanoğluna yaşattıkları, çektirdikleri acılar öyle kolayca sözcüklere ağdırılacak, sözcüklerle yansıtılacak türden değildir. Şöyle desem, sanırım hiç de abartmış olmam: Savaşlar, insanoğlunun duygu dünyasında unutulmaz izler bırakmıştır. İnsan yüreğinin sesini yansıtmaya yönelmiş sanatçıların, ozanların, yazarların yapıt ve yaratılarında işlenen ana izleklerden biri olmuştur savaşların izleri. Nice şiirler, romanlar, öyküler, oyunlar yazılmıştır savaşların yol açtığı yıkımlar üzerine.

Acaba diyorum, çağlar boyunca savaş üzerine yazılanlar toplansa, bir araya getirilse ortaya nasıl bir kitaplık çıkar? Bir de bunlar, içeriklerine, yansıttıkları insanlık durumlarına

göre kümelenendirilip adlandırılırsalar... “Acılar, kopuşlar, savruluşlar, özlemler, düşler, sevgiler, dostluklar, umutlar, ölümler, ezinçler, işkenceler, korkular, kinler, öfkeler, direngenlikler, tükenmişlikler...” Saymakla biter mi?

Bunları düşünürken bir yandan da kitaplığımıdaki raflara bakıyorum. En dipteki raflardan birini savaşı anlatan kitaplara ayırmışım. Küçük bir kitaplık benimkisi. Kitaplık demek bile doğru değil. Yine de onlarca kitap var savaşı anlatan. İlk sıradakilerin adlarını sırtlarından okuyorum: *Savaş ve Barış, Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Lanetliler Taburu, Ölümün Kanlı Yolu, Boyalı Kuş, Silahlara Veda, Çanlar Kimin İçin Çalışıyor?, Umut, Silah Arkadaşları, Yaşayan Ölümler, İnsan Asker Doğmaz, Ve Durgun Akardı Don, Fırtına, Paris Düşerken, Gölgeler Ordusu, Başkalarının Kamı...* Uzayıp gidiyor bu adlar...

Her yazınsal yaratı, insan yüreğinin sesini; acılar, çekimler, özlemler ve düşlerini, kendine özgü anlatım biçimlerine göre yansıtır. Düzyazısal türlerde duygular, öyküleyici bir dokuya aktarılarak verilir. Şiirdeyse daha farklı bir yansıtış biçimi vardır; çünkü büyük ölçüde öykülemeye dayanmaz şiir. Duygusal yoğunlaşma, duyguları imgelerin yüreğine yerleştirme ister. Kuşkusuz savaşların yıkımını anlatan şiirlerde de böyledir bu.

Savaşlar insanoğlunun duygu dünyasında derin izler bırakmıştır, dedim. Ozanlar, bu acıları imgeye nasıl dönüştürür, nasıl yerleştirir imgelerin yüreğine? Savaşlarla gelen acıları, korku ve savruluşları anlatan şiirlerin öteki şiirlerden ayrılan bir yönü var mıdır?

Şiir kitaplarını yerleştirdiğim rafın önünde duruyor, sorularımı yanıtlayacak örnekler arıyorum. Savaş karşıtı şiirler içeren bir seçki vardı; ama yerinde yok. Kim bilir hangi rafa koydum? Şu son yıllarda hep böyle oluyor, bir kitabı aldığım

yere koymuyorum, gerektiğinde de saatlerce arıyorum, bulamıyorum.

Seçkiyi aramayı sürdürüyorum; birden yanı başımda biri beliriyor. Kısa boylu, geniş omuzlu, tıknaz bir adam. Saçları ağarmış, iyice seyrekleşmiş. Yüzünde derin çizgiler, iri, siyah gözlerinde kederli bir hava var. “Kendimi tanıtayım” diyor, “Ben Küba’nın yaşlı şairi **Nicolas Guillen**’im, aradığınız seçkide benden de şiirler vardır.”

Aramayı bırakıyor, sanal konuşumu dinliyorum:

“Haklısın, savaşlar toplumların baş belasıdır; insan so-yu, savaşlardan çok çekmiştir. Bunun için de **Homeros**’tan bu yana nice şairler, yazarlar savaşların doğurduğu acıları, yıkımları dile getirmişlerdir. Buraya gelişim de bununla ilgili. Bugün savaş üzerine bir toplantı var. Toplantıya katılanlar, yapıt ve yaratılarından örnekler okuyacaklar. Ben de bir şiiri-mi okuyacağım. İstersen seni de götürebilirim o toplantıya.”

“İsterim elbette; isterim de nerede yapılacak bu toplantı? Nasıl gideceğiz oraya?”

“Kolay. Şimdi, masallardaki gibi düşsel bir oyun oynayacağız. Gözlerini yumacaksın; açtığında kendini o toplantıda bulacaksın. Tamam mı? Öyleyse yum gözlerini.”

Gözlerimi yumuyorum; açtığımda büyükçe bir salonda-yım.

Salonun bir bölümü dinleyicilere ayrılmış; bir bölümü de toplantıya katılan ozanlara, yazarlara. Yarım ay biçiminde düzenlenmiş bir masaya oturmuşlar. Masanın tam ortasına gelen yerde uzun ak sakallı, delici bakışlarıyla insanı etkileyen birini görüyorum. Eski zaman ermişlerini düşündüren bir yüzü var. Daha ilk bakışta bunun **Tolstoy** olduğunu anlıyorum. **Tolstoy**’un yanı başında saçları dökülmüş, kamburumsu biri oturuyor. Soğuk, iğneleyici bakışlarla süzüp duruyor salondakileri. Bu da **Luis Ferdinand Céline**... Onun solunda, gözündeki siyah gözlüğüyle bir Buda heykelini an-

dıran bizim **Yaşar Kemal**. **Yaşar Kemal**'in sağındaysa, beni buraya getiren **Nicolas Guillen** var. Masanın sağ yanındaysa zayıf, çelimsiz, hastalıktan yeni kalkmış birini düşündüren **Semyon Gudzenko** oturuyor; en uçta da çocuk yüzlü, kıvrık saçlı **Nikiforus Vrettakos**.

Toplantı başlıyor. Güler yüzlü, tok sesli bir genç, kısa bir konuşmayla toplantıyı açıyor. İnsanoğlunun savaşıma ve öldürme tutkusunu yok etmenin birçok yolu olduğunu, bunlardan birinin de savaşın korkunçluğunu anlatan yapıtları, yaratıları tanımaktan geçtiğini söylüyor. Savaşların, yüreklerde açtığı yaraların, bıraktığı izlerin bir ölçüde sözcüklerle sağaltılabileceğini açıklıyor. Ardından da **Nikiforus Vrettakos**'tan şirini okumasını istiyor.

Dinleyenleri büyüleyen, yumuşak, ipeksi bir sesle “*Asker*” şiirini, **A. Kadir** ve **Panayot Abacı**'nın çevirisinden okuyor **Vrettakos**:

*Savaşta geçti tüm yaşamım,
yağmurlu siperlerden gördüm ayı,
doğuşunu güneşin.
Irmaklardan geçtim geceleri.
Bir elim, bir ayağım ve başım sarılı.
Gözlerim suskun, kederli.
Dudaklarımın arasında bir gül,
gülün ucunda bir gülümseme,
yaşamım boyu tüm kazandıklarımınla dolu
bir arka çantası gibi.*

Dinleyenler, çok etkileniyor bu şiirden. Nereden geliyor bu yalın şiirin etkileyici gücü? Şiirde konuşan asker, yaşamının öyküsünü anlatıyor. Bu, oradan oraya savrulmuş, ömrü savaşlarda geçmiş bir yaşamın öyküsü. Doğadan, baba ocağından kopmuş, bunların güzelliklerini tatmamış acılı bir yaşam. Yaralanmış, örselenmiş. Bu örselenmişliğe karşın, di-

ri kalan bir yönü var yine de: Yüreğindeki sevgi damarı. Onu yitirmemiş. Ozan, bir imgeye “*Dudaklarımın arasında bir gül/ gülün ucunda bir gülümseme*” imgesine dönüştürerek gösteriyor bunu.

Vrettakos’un ardından beni bu toplantıya getiren bilge yüzlü Kübalı **Nicolas Guillen**, “*Ölü Asker*” adlı şiirini **Ülkü Tamer**’in çevirisinden sunuyor. Sesinin tınısında sanki yoğunlaşmış bir öfke var...

–*Kimin kurşunu öldürmüş onu?*

–*Bilen yok.*

–*Nereliymiş?*

–*Jovellanos’lu diyorlar.*

–*Yolun yanında yatıyormuş.*

öteki askerler görmüş.

–*Kimin kurşunu öldürmüş onu?*

Gelip öpüyor onu nişanlısı;

anası geliyor sonra ağlıyor.

Sonra da yüzbaşı çıkageliyor

Bağırıyor:

–*Gömün onu!”*

Dan! Dan! Dan!

GİDİYOR ÖLÜ ASKER.

Dan! Dan! Dan!

YOLUN YANINDA BULMUŞLAR ONU.

Dan! Dan! Dan!

BİR ASKERDEN NE ÇIKAR.

Dan! Dan! Dan!

DAHA NE ASKERLER VAR BİZDE.

Şiiri dinlerken sanki bir savaş alanında'yım; silahların sesi yankılanıyor kulaklarımda. Bunu nasıl gerçekleştirmiş ozan?

Düzyazının sınırına yaklaşan bir söylemle, yinelemelerden, yansımalarından yararlanmış. Öyle ki bir konuşma örneği içinde geliyor şiir. Ölü askerin ardından acı çeken, gözyaşı döken iki yürekle, acıma duygusunu yitirmiş, insan yaşamını hiçe sayan duyarlıksız bir yüreğin hoyrat sesi karşı karşıya geliyor şiirde. Bu da şiirin etkileyici gücünü artırıyor; ölü askerin gözyaşı döken anasının, nişanlısının sessiz çılgınlıklarını duyumsuyorum. Yüzbaşıya karşı bir tikslenme duygusu uyanıyor içimde.

Şiirin bu hüznü, acı havasından **Ferdinand Céline**'in alaycı sesiyle sıyrılıyor.

“Bakin, baylar, bayanlar!” diyor. “**Nicolas Guillen**’in şiirini dinlediniz. Savaşta ölümün nasıl sıradanlaştığını, insan yaşamının nasıl hiçe sayıldığını anlatan sarsıcı bir şiir. Ama beni asıl etkileyen, şaşırtan, şiirin bir başka yönü. Yüzbaşının şiire yansıyan sözleri, duyguları. Neden mi diyeceksiniz; söyleyeyim: Ben de savaşı anlatan romanımda şiirdeki yüzbaşıyla, insana bakışları bire bir örtüşen bir albayın ölüşünü öykülemiştim. Romanımın baş kişisi Bardamu’nun ağzından, onun gözüyle. **Nicolas**’un şiirindeki yüzbaşının söylediği bir sözle benim onbaşı Pistil’in söylediği nerdeyse bire bir örtüşüyor. Şimdi kısa alıntılardan örülmüş bir bölüm okuyacağım. Sözünü ettiğim örtüşmeyi siz bulun.”

Çantasını açıyor, kalınca bir kitap çıkarıyor içinden. İlk bakışta tanımıştım kitabı, **Céline**’in, **Yiğit Bener**’in dilimize çevirdiği **Gecenin Sonuna Yolculuk** adlı romanıydı bu. **Céline**, ağır ağır okumaya başlıyor. Görünüşü gibi sert bir sesi var.

(...) *Tam da o anda, sarsak, yorgun bir atsız süvari (o zamanlar öyle deniyordu), ters dönmüş miğferi elinde, Bizanslı general Belisarios gibi koşar adım çıkageldi, tir tir titriyordu, üstelik üstü başı iyice çamur içindeydi ve de yüzü öteki irtibat erinden bile daha fazla yeşile çalıyordu. Eveleyip geveli-*

yordu, ruh gibiydi, sanki bir tabuttan çıkmakta feci zorlanıyor, o yüzden de midesi bulanıyordu savalı süvariciğin. Bu hayaletçik de mi sevmiyordu yani kurşunları? O da mı benim gibi öngörebiliyordu onları yoksa?

“Ne var?” diye birden sözünü kesti albay, kabaca, rahatsız edilmiş gibi, bu hortlağa bir tür çelikten bakış fırlatarak.

Bu iğrenç süvariye bu halde, nizami olmayan bir kılıkta, üstelik heyecandan allak bullak olmuş bir vaziyette görmek albayımızın bayağı canını sıkıyordu. Korkudan hiç ama hiç hoşlanmıyordu. Besbelli. Üstüne üstlük, bir melon şapkaymışçasına elde tutulan şu miğfer, savaşa koşan bir alayın, bizimki gibi bir savaş albayının şanına pek de yakışmıyordu doğrusu.

(...) Sonunda adamın ağzından az çok anlaşılır bir şeyler dökülüverdi:

“Astsubay çavuş Barousse az önce öldürüldü albayım” dedi bir çırpıda.

“Eee, ne olmuş?”

“Etrapes yolu üzerinde ekmek vagonunu teslim almaya giderken öldürüldü albayım!”

“Eee, ne olmuş?”

“Bir havan topu mermisi onu paramparça etti albayım!”

“Eee, ne olmuş, Allah aşkına?”

“Eee’si bu! Albayım...”

“Bu kadar mı?”

“Evet, bu kadar, albayım!”

“Ya ekmek?” diye sordu albay.

Diyalog orada kesildi, çünkü gayet iyi hatırlıyordu ki, “Ya ekmek?” diye soracak vakti oldu ancak. Sonra, o kadar işte. Ardından sadece ateş, yanında bir gürültü. Ama öyle bir gürültü ki, öylesi daha önce hiç duyulmamış. Gözlerimizi, kulaklarımızı, burnumuzu, ağzımızı, ânında o kadar doldurdu ki o gürültü, her şey bitti sandım, herhalde kendim de ateş olmuşum, gürültü olmuşum.

(...) Albaya gelince, o da ölmüştü. Önce onu göremez oldum. Bayırın üstünde sürüklenmiş, yan yatıp uzanmıştı, patlamanın etkisiyle kucağına fırlatıldığı atsız süvarinin, yani ulağın da işi bitmişti. İkisi şimdilik ve ebediyen kucaklaşıyorlardı, ancak süvarinin artık kellesi yoktu, boynunun üzerine bir delik açılmıştı yalnızca, içindeyse kan kaynıyordu fokur fokur, tıpkı tenceredeki reçel gibi. Albayınsa karnı deşilmişti, yüzünü de bayağı ekşitmişti hani. Darbeyi yediği anda canı epey acımış olmalı. Kendi düşen ağlamaz! İlk kurşunlarda çekip gitseydi, gelmezdi bunlar başına.

(...) Kaçarken fark ettim ki kolum kanıyor; ama sadece birazcık, hiç de yeterli sayılabilecek bir yara değildi bu, sıyrık: Sil baştan.

Yoluma giderken, bir önceki günkü töreni anımsıyorum. Bir çayırda yapılmıştı o tören, bir tepenin yamacında; albay, kalın sesiyle alaya seslenmişti: “Başınızı dik tutun!” demişti... “Başınızı dik tutun! Ve yaşasın Fransa!” İnsanda düş gücü yoksa, ölmek fazla dert değildir; ama varsa da, o zaman ölüm fazlasıyla derttir.

(...) Saatlerce süren kaçamak, dikkatli bir yürüyüşten sonra nihayet çiftliklerden oluşan bir mezrada askerlerimizi gördüm. Bizim öncü karakollarımızdan biriydi bu. Oralarda konuşlanan takımlardan birinin emrindeydi. “Bizde tek bir kayıp yok” diye haber verdiler bana. “Hepsi sağ!” Esas haberi taşıyan bense, “Albay öldü!” diye bağırdım, karakola yaklaşır yaklaşmaz. “Albaydan bol ne var!” diye taşı gediğine koyarak yanıtladı beni, o gün kendi de nöbetçi olan, hatta angaryaya koşulmuş olan onbaşı Pistil.

Céline, kitabı kapayıp masanın üzerine koyuyor, sonra şöyle diyor: “Umarım, Nicolas Guillen’in şiirindeki yüzbaşının söyledikleriyle, benim onbaşı Pistil’in söyledikleri arasındaki örtüşmeyi bulmuşsunuzdur...”

Gerçekten de şaşırtıcı bir benzerlik var ikisi arasında. Şiirde konuşan yüzbaşı, “Bir askerden ne çıkar, ne askerler var bizde” diyor, onbaşı Pistil de albayın ölümünü öğrenince, “Albaydan bol ne var!” diyerek alaysamalı bir tonla gösteriyor tepkisini.

Daha önce okumuştum *Gecenin Sonuna Yolculuk*’u. Sözcükleri öfkeliendiren, küfrettiren, onlara acı çektiren etkileyici bir romandı. Korkunun yürekliliğe, öfkenin alaya dönüştüğü; kahramanlığın sorgulanıp yerin dibine batırıldığı bir roman. Yaratıcısını dinlerken de bu özelliklerini anımsadım. Elbette baş kişisi Bardamu’yu da. Bir de onun iç hesaplaşmasını yansıtan şu sözlerini:

Yeryüzünde biricik korkak ben miydim yani? diye düşündüm. Hem de nasıl bir dehşete kapılarak!.. Saçlarının dibine kadar silahlanmış ve ölçüyü kaçırmış ve de kahraman iki milyon çılgının arasında kaybolmuş muydum yoksa? Miğferli, miğfersiz, atsız, motosikletli, böğüren, arabalı, ıslık çalan, avcı, entrikacı, uçan, diz çökmüş... İnsan şehvet bakiri olduğu gibi, dehşet bakiri de olabiliyor. Clichy meydanını terk ettiğimde böyle bir dehşetin var olabileceği nereden gelebilirdi aklıma? Savaşın gerçekten içine girmeden önce, insanların o kahraman ve tembel pis ruhunun içinde neler olabileceğini kim öngörebilirdi ki? Artık ateşe doğru, toplu cinayete doğru giden bu kitlesel kaçışın içine sıkışıp kalmıştım...

Şimdi sıra bir başka ozana, **Semyon Gudzenko**’ya gelmişti. Şiirini okumadan önce zayıf, çelimsiz, hastalıklı görünümüyle bağdaşmayan tok bir sesle şöyle diyor: “**Céline**’i dinlerken tüylerim diken diken oldu. Parçalanan bedenlerden fışkıran kanların kokusunu duydum burnumda. Top mermilerinin oluşturduğu, ürkütücü toz bulutlarının içinde kaldım. Tek sözcükle, korkunçtur savaş.” Sonra, uzunca bir şiirinden, **Atilla Tokatlı**’nın çevirisinden, bir bölüm okudu:

(...)

*Zalimin işine giderken şarkı söylenir,
Ama önce*

*Ağlayabilirsiniz gönlünüzce,
Çünkü hücumdan önce o bekleyiş
en korkunç olaydır savaşın.
Ve siyah bir tozla kirlenen
Bir maden gibidir kar
Patlayış!*

*ve bir dost öldü işte.
İşte beni görmeden geçti ölüm
Ama şimdi sıra bende.
Benim avcılarım önümdeki
tek av parçası şimdi.
Bin dokuz yüz kırk bir
lanetli yıl
Siz buzlar arasında sıkışıp kalan piyadeler!
Mayını üzerime
Bir mıknaatıs gibi çekiyorum sanki.
Patlayış!*

*ve can çekişen subay.
Beni görmeden ölüm geçti gene,
Ama imkânsız
Artık bellemek.
Ve bizi siperlerden dışarı sürükleyen
Buzlu bir kindir.
Deler süngüyle boyunları.
Kısa ve kesin bir savaş.*

*Ve sonra
yuvarladık buzlu votkayı ve işte bıçağımla
tırnaklarımın altında kuruyup kalmış
düşman kanını temizliyorum.*

İnsanoğluna özgü durumlar, gerçekler yazınsal yaratılarda yeniden biçimlendirilir sözcüklerle. Şiirde de savaş gerçeği, savaşa katılan askerler ve doğa açısından veriliyor. Şiirde konuşan kişi, hücumdan önceki ruh halini anlatıyor. Ölümüne giderken şarkı söylenir; ama bu şarkının odağında gözyaşı vardır. Az sonra ölümle yüz yüze gelinecektir çünkü.

Kuşkusuz korkulacak bir olgudur savaş da, ölüm de; ancak bundan daha korkuncu hücumla geçilecek anı, ölümü ve öldürmeyi bekleyiştir. Bu an da gelir sonunda, ilk giden siz olmazsınız belki, bir dostunuz olur. **Semyon Gudzenko**'nun şiirinde söylediği gibi ölüm bu kez görmemiştir sizi. Ne var ki bundan sonra sıra sizdedir, avcılar peşinizdedir artık.

Şiirin bu öyküleyici, betimleyici yönleri üzerinde düşünürken bir yandan da **Tolstoy**'a bakıyorum. Söz sırası onda çünkü. Uzun, ak sakalını sıvazlıyor, ermişlere özgü bir bakışla bizlere bakıyor. Sonra bilgece bir tavırla şunları söylüyor:

“Savaş, ölüm demektir, yıkım demektir. İnsan yüreğinin korkuyla, acıyla, kin ve öfkeyle dağlanması demektir. Nice aşkların, sevgilerin ölümü demektir. Ben de *Savaş ve Barış* adlı romanımda bunu anlatmaya çalıştım. İnsanoğlunun dayanma, direnme gücünü göstermek istedim. Bu bakımdan **Semyon Gudzenko**'nun şiirinde dile getirilen duygusal cehennem çok iyi bilirim. Benim de romanımda öyle bir sahne vardır. Rostof genç bir süvari eridir. Bölüğü saldırıya geçmiş, daha ilk anda bozguna uğrayıp darmadağın olmuştur. Rostof da atıyla birlikte yaralanmış, yere yıkılmıştır. Bilinç bulanıklığı içinde yaralı mı, yoksa ölü mü olduğunu ayıramaz ilkin. Sonra yaralı olduğunu anlayınca öldürülme korkusu bütün varlığını kuşatır.”

Okuyacağı bölümle ilgili bu özetlemenin ardından *Savaş ve Barış*'ı açtı. “Şimdi, sözünü ettiğim o bölümden kısa bir kesit okuyacağım” dedi. İnsanda dinleme isteği uyandıran, dingin bir sesle başladı okumaya:

(...) Savaş alanında tek başınaydı artık; çevresinde ilerleyen atlarla süvarilerin sırtlarını değil, hareketsiz toprağı ve anızları görüyordu. Ilık kan vardı altında... "Hayır, ben sadece yaralanmışım. Atım ölmüş." Ön ayaklarının üzerinde doğrulmak istedi Graçık, ama başaramayıp yuvarlandı; yuvarlanırken de binicisinin ayağını ezdi... Debelendi hayvan ama doğrulamadı bir türlü.

Rostof da doğrulup kalkmak istedi ama başaramadı o da, düştü: Çantası eyere takılmıştı. Neredeydi bizimkiler? Fransızlar neredeydi? Bilmiyordu. Çevresinde hiç kimse yoktu.

(...) Elini dikkatle gözden geçirerek kan aradı. Tam o sırada birkaç kişinin kendisine doğru koştuğunu gördü ve sevinç içinde, "İşte geldiler, bana yardım edecekler herhalde!" diye düşündü.

Adamların önünde garip şapkalı, lacivert kaputlu, esmer, yağız tenli ve karga burunlu biri koşuyordu. Onun arkasından iki kişi geliyordu hızla; onların arkasından da bir alay adam...

Aralarından biri Rusça olmayan garip bir şey söyledi. Öncekilere benzeyen ve başlarında hep aynı şapkalardan taşıyan insanların arasında bir Rus süvarisi duruyordu.

Kollarından yakalamışlardı onu sımsıkı. Arkasından da atını tutuyorlardı.

"Besbelli işte: Bizden biri esir olmuş! Evet evet... Yoksa şimdi de sıra bende mi? Beni de mi esir alacaklar yoksa? Peki ama kim bu adamlar? Fransız olmasın sakın!" diye düşündü Rostof gözlerine inanmayarak. Yaklaşan Fransızlara bakarken müthiş bir korku duyuyordu: Biraz önce dörtnala yetişip tümünü birden kılıçtan geçirme hevesiyle kıvranan o değildi sanki! "Kim bunlar? Neden böyle deli gibi koşuyorlar? Peki ama neden? Beni öldürmek için mi? Beni? Bütün herkesin sevmeden edemediğı bir insanı? Beni?.."

(...) On saniyeyi aşkın bir süre, hiç yerinden kılmıdamasızın ve durumunu kavrayamadan, olduğu yerde kaldı. Bu arada gaga burunlu Fransız koşarak o kadar yakınına sokulmuştu ki, yüzünün çizgileri bile ayırt edilebiliyordu. Süngüsünü ona saplamak üzere ileriye doğru uzatıp nefesini tutarak üzerine gelen bu adamın yabanıl kızgın çehresi korkuttu Rostof'u. Tabancasını çekti delikanlı bu korkuyla; ama ateş edecek yerde, Fransızın suratına fırlattı tabancayı, sonra da var gücüyle çalılıklara doğru koşmaya başladı.

Enas köprüsünde yaptığı gibi kaygıyla karışık bir savaşma arzusuyla değil, köpeklerden kaçan bir tavşan gibi kaçıyor. Tek bir duygu sarmıştı tüm varlığını: Körpe mutluluk çağını yitirme korkusu... Tıpkı körebe oynarken yaptığı gibi hendeklerden hızla atlayarak olanca gücüyle ileriye doğru koşuyordu şimdi. Savaş alanı üzerinden uçar gibiydi. Arada bir durup solgun yüzünü geriye doğru çevirerek baktığında, soğuk bir terin sırtından aşağıya doğru süzüldüğünü hissediyordu ürpererek...

(...) Sol kolu, sanki yüz kilo yük taşıyormuşçasına ağırlaşmıştı. Daha uzun süre koşamazdı bu durumda. Şimdi Fransız da durmuş, silahını doğrultmuş, ona nişan alıyordu. Gözlerini yumup eğildi Rostof. Yanından bir kurşun uçup gitti vınlayarak, bunu bir ikinci kurşun izledi. Son gücünü seferber etti delikanlı, sol elini sağ eliyle tuttu ve çalılıkların içine kadar koştu...

Tolstoy'u dinlerken büyülenmiş gibiydim; yalnız ben değil, öteki dinleyiciler de. Rostof'un tüm bedenini saran öldürülme korkusunu yüreğimin derinliklerinde, tenimde duyumsuyordum. Nasıl da somutlaştırılarak çizilmişti bu korku. Ne yapacağını bilmez bir duruma düşürmüştü Rostof'u. Öyle ki bedeni, beyninin buyruklarını dinlemiyordu. Bu yüzden kendisini öldürmeye gelen Fransıza ateş etme yerine,

tabancayı suratına fırlatmıştı. Köpeklerden kaçan, ne yöne gideceğini kestiremeyen bir tavşandı Rostof. Ölümün soluğunu sırtında duyan, ecel terleri döken biriydi... Acımasız avcılarının ardına düştüğü bir avdı.

Toplantının son konuşmacısı **Yaşar Kemal**'di. Onun derinlerden gelen kalın, gür sesi, Rostof'un dramından çekip çıkardı beni. Şöyle diyordu **Yaşar Kemal**:

"Büyük ustayı, **Tolstoy**'u dinlerken hep şunu düşündüm: Biz sanatçılar, örselenmiş, acı çekmiş yüreklerin sesini duymaya, yansıtmaya çalışırız. Benden önceki konuşmacıların da dile getirdiği gibi insanoğluna acı çektiren, duygu dünyasının ışıklarını söndüren eylemlerin başında savaş geliyor. Dün de böyleydi bu, bugün de böyle. Cinayetlerin en korkuncudur savaş. Bunu bir konuşmasında ne güzel belirtir büyük bilge, bilgin **Albert Einstein**:

(...) Emirle gelen kahramanlıktan, bilinçsiz şiddetten, aptalca yurtseverlikten, tüm bunlardan nasıl nefret ediyorum. Ben savaşı öylesine tiksinti verici ve aşağılayıcı buluyorum ki, böyle iğrenç bir eyleme katılmaktansa kendimi parçalayıp yok ederim daha iyi. Benim anlayışıma göre, sıradan bir cinayet, savaşta adam öldürmekten daha kötü değildir.

Doğrudur. Savaşın insan yüreğinde açtığı yaralar, kolay kolay kapanmaz. Halk bunu, türkülere, ağıtlara dökmüş, kuşaktan kuşağa aktarmaya çalışmıştır. Bununla ilgili bir yazımdan minik bir bölüm okuyacağım" dedi, sonra şu parçayı okudu:

İsa'dan çok önce yaşamış, Anadolu'lu bir Yunan filozofun güzel bir sözü var. Diyor ki "Bir milletin türkülerini yapanlar, kanunlarını yapanlardan daha güçlüdür."

Türküler, yalnız ve yalnız onlara şiddetle vuran, altüst eden olaylar üstüne çıkarılır. Bir harp olur, seferberlik gibi,

yani Birinci Dünya Savaşı gibi. Binlerce genç Sarıkamış'ın karında donar kalır. Bir evden Sarıkamış'a beş kardeş gider, beşi de gelmez.

Seferberlikte asker kırılır kırılır, artık çocukları, on altı doğumluları almaya başlarlar. Bunlar küçücük çocuklar, asker olacak çağda değiller. Bu çocuk kurasına halk "Vay anam kurası" der. Ve en belalı, ağlatıcı türküsünü de onlar üstüne çıkarır. Harbi, Sarıkamış'ı yerin dibine batırır, çıkarır.

*Sarıkamış altın bulak
Soğanlı'yı biz ne bilek
Bizim uşak böyle gezer
Ağlı zıbın, kara yelek*

*Batsın Afşar kazaları
İbrişimin kozaları
Sarıkamış'ta kırıldı
Gonca gülün tazeleri*

*Yüzbaşılar, yüzbaşılar
Tabur, taburu karşılar
Yağmur yağıp gün değince
Yatan şehitler ışılar*

Yunanlı hemşerimiz ne kadar haklı. Her şey biter, eskir, kanunlar iptal edilir. Çok şey unutulur. Tarih bile unutulur. Ama türküler unutulmaz.

Toplantı bitmişti. Yeniden kitaplığımda buldum kendimi. Masada duran *İlyada*'ya takıldı gözlerim. Aslında o da kimi yönleriyle bir savaş romanı sayılmaz mı? **Homeros**'la yüz yüze geldiğim o düşlemsel oyunda onun söylediklerini anımsadım. Benden, 24'üncü bölümü okumamı istemişti. Neden? Açıp buluyorum o bölümü. Daha önce de okumuştum. Bu bölüm, destanın kapandığı en çarpıcı, en etkileyici

bölümüdür; onu yeniden okumamı isteyiş nedeni, “insan yüreğinin değişmezliği” gerçeğini göstermek, bunun üzerinde beni düşündürmekti.

İlyada’nın yirmi dördüncü bölümünü okumaya başlıyorum. Girişini bitirmeden kesiyorum okumayı. Geçen yıl izlediğim **Wolfgang Petersen**’in, Trova Savaşı’nı anlatan filmi canlanıyor gözümün önünde. Destanın bu bölümüyle ilgili sahneler kare kare gelip geçiyor belleğimden.

Aşil (**Brad Pitt**), acının ve öfkenin doruk noktasındadır. Zırhlarını kuşanmış, miğferini, dizliklerini ve karınlığını takınmıştır. Kalkanı, kargısı elinde surların önünde gidip gelmektedir. Bir gün önce yeğeninin Hektor (**Eric Bana**) tarafından öldürülmesi çığına çevirmiştir onu. Gözü hiçbir şey görmez. Yeğeninin öcünü almak, Hektor’la bire bir dövüşmek için sabırsızlanmaktadır. “Hektor! Hektor!” diye yabanıl, korkunç sesle haykırır; surlarda yankılanıp durur sesi.

Hektor da surların arkasında, babasının sarayında tedirgin bir bekleyiş içindedir. Aşil’in mutlaka kendisini kavgaya çağıracağını biliyor. Bunun için de sesini duyar duymaz savaş giysilerini kuşanıyor; kalkanını, kargısını alıp Aşil’in karışına çıkıyor. Dövüş başlayacaktır artık.

Gerçekte sonucu önceden bilinen bir dövüştür bu. Aşil’in yarı tanrı, yarı insan olduğu, hiçbir kavgada yenilmediği dillere destandır. Bu yüzden sarayda, surların ardından kavgayı izleyen Hektor’un yakınları, babası Kral Priam (**Peter Otoole**), kardeşi Paris (**Orlando Bloom**), Paris’in karısı Helen (**Diane Kruger**), kısaca anası, karısı herkes korku içinde kıvranıp dururlar.

Kavgaya başlamadan önce bir öneride bulunur Hektor: “Kim kazanırsa kazansın, ölene uygun bir cenaze töreni yapılmasına izin verilecektir.” Aşil, “Hiç bir insanla aslan arasında anlaşma olur mu?” der; öneriyi reddeder. Kavgaya başlar. Karşılıklı birkaç saldırıdan sonra beklenen son gerçekleşir.

Aşil'in tunç kargısı, Hektor'un gövdesine saplanmış, kanlar içinde yere yıkılmış, öldürmüştür onu.

Hektor ölmüştür; ama Aşil'in o koyu, kapkara öfkesi, dinmemiş, yatışmamıştır hâlâ. Hektor'un ölüsünü arabasının arkasına bağlar, surların önünde toz toprak içinde sürükler. Bir baba, bir ana, oğullarının öldürülüşüne; ölüsünün toz toprak içinde sürüklenişine tanık olunca nasıl bir duygu uyanır yüreklerinde? Bir baba, bir ana, bir eş, bir kardeş nasıl dayanır buna? Yönetmen bunu, sinema diline aktarıyor; yüzleri okutarak gösteriyor. Yüzlere yansırınsa acının, umarsızlığın kasıp kavuran alevleridir.

Asıl yürek parçalayıcı durum daha sonra yaşanacaktır. Hektor'un babası Kral Priam, oğlunun ölüsünü geri almak için Aşil'in barakasına gitmiştir gizlice. Öldürülmeyi göze alarak yapmıştır bunu. İçi oğul acısıyla kanayan ak saçlı yaşlı baba, Aşil'in önünde diz çöker ve ellerini öpmeye başlar. Şaşırmıştır Aşil, sorar: "Sen de kimsin, ne arıyorsun burada?" Yaşlı baba, Aşil'in ayaklarına kapanmış bir halde şöyle yanıtlar soruyu: "Ben mi? Ben şu yeryüzünde hiçbir ölümlünün tatmadığı acıları tadan, katlanamayacağı duruma katlanan biriyim. Oğlunu öldüren caninin elini öpen biri. N'olur, oğlumu geri ver bana. Adına yaraşır bir cenaze töreni düzenleyeyim ona."

Yaşlı adamın sözleri, ağlayışı, ölümü göze alarak yanına gelişi etkiler Aşil'i. Kendi babasını düşünmeye başlar. İcini kuşatan kin ve öfke bulutları dağılmaya yüz tutar. Acıma duygusu uyanmıştır içinde; yumuşar, oğlunun ölüsünü Kral Priam'a geri verir.

Bu sahne, Kral Priam'ın Aşil'in ayaklarına kapanıp yalvarıp yakarması nasıl anlatılıyor destanda? Acıyı hangisi, film mi, yoksa destan mı daha etkili bir biçimde dile getiriyor? Ayrıntılara inmeyen küçük bir karşılaştırma yapıyor, şunu görüyorum: Sinemanın görselleştirme ögesi, sözcük-

AĞITA DÖNÜŞEN

Homeros, insanoğlunu acı çeken ya da çektiren bir varlık olarak algılamıştır, dedim. Bunun için de acıların yakıcı yelini, insanın yüreğinden hiç eksik etmez. Destanın 24'üncü bölümünün sonuna doğru, yüreklerde estirdiği bu yeli, acının yelini, sese ve ağıta dönüştürür. Neden yapar bunu? Sorunun yanıtını, yapıtlarını **Homeros**'un soluğuyla "kanatlı sözler"le dokuyan **Yaşar Kemal** şöyle belirtir:

(...) Ölüm insanoğlunun en büyük acısı, belasıdır. Yalnız dünyanın erişilmez tadı, sevinci, vazgeçilmezliği de her şeyden üstündür. Ağıtlar, insanoğlunun, derinine kolay inemediğimiz bu gizini söylemiyor m'ola? İnsanın ölürlenki yalnızlığı, umarsızlığı, yanında sevgisini bile götürememesi... Bilmiyoruz ki... Bizdeki, dünyadaki ağıtlar üstünde gereğince durulursa, ölüm acımız belki biraz daha yeynilebilir. Ağıtlar, ölüm acısını yeyniltmek için var olmuşlardır belki.

İnandırıcı, gerçekçi bir yorum **Yaşar Kemal**'in ağıtlar üzerine söyledikleri; çünkü ölenin ardından duyulan acının sese, söze dönük bir yapı kazanmasıdır her ağıt. Daha doğrusu ağıtı söylenenin, belleklerdeki, yüreklerdeki izlerini sayıp dökerek bir tür ölümle hesaplaşmadır. Ağıt yakma, ölümün alıp götürdüğü kişiyi, sözün gücüyle var etme çabasıdır; ölümün yüreklerdeki yangınını dilin büyülü sularıyla söndürme edimidir.

İlyada'ya dönüyorum yine. Kral Priam, ağlaya sızlaya Hektor'un ölüsünü sarayına getirmiştir. On delikli bir döşeğe yatırılmıştır ölü. Anası, babası, karısı, tüm kent halkı toplanmıştır oraya. Ağıt yakmada çok usta ozanlar ölünün yanı

başında yerlerini almış, başlamışlardır ağıda. Onlar susmuş, bu kez karısı Andromakhe almıştır sözü:

*Erkeğim benim, göçüp gittin genç yaşında,
gittin, evimizde dul bıraktın beni,
çocuğumuz da ufacık, körpecik,
bizden olan, kara talihli ikimizden,
bilmem gençlik çağına erer mi ki,
bu kent yerle bir olacak baştan aşağı
sen öldün, onun koruyucusu, bekçisi,
sen, soylu anaları, çocukları ayakta tutan.
Onları koca karınlı gemiler götürecek yakında,
beni de götürecek gemiler, yavrum, beni de,
sen benim ardımdan geleceksin belki,
şurda burda bayağı işler göreceksin, yavrum,
didineceksin katı yürekli bir efendinin gözü önünde,
belki bir Akhalı surlardan aşağı atacak seni,
Hektor öldürdü diye kardaşını onun,
babasını, ya da oğlunu öldürdü diye,
böyle alacak öcünü Hektor'dan.
Amanın, böyle ölüm yürekler acısı!
Savaşlarda hiç yumuşak değildi senin baban,
Hektor'un elinden nice Akhalı dipsiz toprağı ısırdı,
ona tek mil halkın ağlaması bu yüzden.
Dile gelmez acılar bıraktın, Hektor, anana babana,
ama bana kaldı gene de en büyük acı...*

Önce de söylemiştim, bir kez daha yineleyeyim, yüreğimiz duygularımızın odaklandığı yerdir. Andromakhe'nin Hektor'a yaktığı ağıtta da görüyoruz bunu. Salt Hektor'un eylemlerini saymakla yetinmiyor. Kendisinin, oğlunun başına gelecekleri düşünerek bundan duyduğu acıyı, kaygıyı, korkuyu da döküyor ağıtına; içindeki duygu çalkantısını ağıtlaştırıyor. Yakınma ve sitem de var bu çalkantının içinde;

çünkü Hektor'dan öç alacaklar, öçlerini oğlundan, karısından çıkaracaklardır. Bunun korkusu, kaygısı içindedir. Bu da onun ağıtına insansı bir boyut kazandırıyor.

Andromakhe'nin ardından Hektor'un anası Hekabe, *"Hektor, yüreğimin en çok sevdiği oğul!/ Sağlığında göz be-beğiydin sen tanrıların"* diye sürdürür ağıtı. Ağıtlar bitince gömme törenine geçilir:

*Gözyaşı içinde götürdüler Hektor'un ölüsünü,
koydular, yığınların tepesine, verdiler ateşe.
Gül parmaklı şafak sabah erken patlayınca,
ünlü Hektor'un çevresinde dolandı bütün halk.
Hepsi geldi bir araya, topluluk kuruldu,
parıldayan şarapla söndürdüler odun yığını,
söndürdüler ateş gücünün sardığı her şeyi,
sonra topladı kardeşleri, dostları ak kemikleri,
hepsinin yanaklarından iri yaşlar dökülüyordu.
Kemikleri alıp kodular bir altın kutuya,
erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu.
Sarar sarmaz indirdiler derin bir çukura,
ekli kocaman taşlarla ördüler üstünü.
Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar.*

Çağlar değişiyor, töreler değişiyor; ancak insanoğlunun ölüm karşısındaki konumu değişmiyor. Böyle olunca besbelli ölümün yarattığı acı da.

Düşüncelerimin akışında bir kayma oluyor yine. Duruluyorum. Şu sorular yanıp sönüyor kafamda: Ölüm açısından daha büyük acı yok mudur? Bir ölüm müdür insanoğluna acı çektiren?

Yanıtı kolayca verilecek sorular değil bunlar. Elbette bir ölüm değildir insana acı veren. Şu yeryüzünde ne çok acı kaynağı var... Savaşlar, ezimler, ezinçler, öldürümler, açlıklar, kıtlıklar, ayrılıklar, ihanetler... Saymakla biter mi?.. Bir değil,

bin bir türü var acının. Hangisi daha yakıcı, daha kavurucudur? Kim bilebilir? Kim ayırabilir? Acıya, onu çekene göre değişir bu. Gerçi bir halk türküsüne bakılırsa: “Ölüm ile ayrılığı tartmışlar/ Elli dirhem ağır gelmiş ayrılık.” Bunu destekleyen bir başka halk türküsünde de, “Ölüm Allah’ın emri, ayrılık olmasaydı” denmiyor mu?

İnsanoğlu, acı çeken bir varlıktır, dedim. Aynı zamanda acıya yatkındır da. Yüreği, hangi acıyla dağlanırsa dağlansın, hangi acının gömleğini giyerse giysin bir süre sonra alışır ona. Sırtındaki acının gömleği eskimeye, içindeki ateşi küllenmeye başlar. **Albert Camus**’nün dediği gibi insanoğlunun alışamayacağı hiçbir acı yoktur. Onun dayanma, acı çekme gücüne sınır çizilemez. **Albert Camus**’nün bu gözlemini, bizim halk türkülerimizden biri nasıl da doğruluyor: “Taş olsaydım erirdim/ İnsan idim dayandım.”

Acı, ağıt, gözyaşı, yas... Bunlar birbirini çağrıştıran, düşündüren sözcüklerdir. Yaşananlarla dil arasındaki ilişki, acının yansıtımında, dışa vurulmasında hem söylem hem de eylem yönünden belirli davranış kalıpları oluşturmuştur. Ağıtsı söylem de bunlardan biridir. Aklıma, **Yaşar Kemal**’in **İnce Memed 4** romanındaki acının ağıta dönüştürüldüğü bir bölüm geliyor:

Anacık Sultan Kırkgöz Ocağı’nın ermişi, kutsal bir evliyasıdır. İnce Memed’e onu yenilmez, yakalanmaz kılan büyümlü bir gömlek ve yüzük verdiği inandır yöre halkı. Anacık Sultan’a sınır tanımaz bir sevgi duyarlar. İnce Memed’i yakalamak isteyenlerce dövülerek öldürülür Anacık Sultan. Öldürüldüğünü duyan tüm sevenleri, yörenin her yanından kopup gelirler. Büyük bir ağıt yakma töreni düzenlenir.

(...) Yüzlerce kadının hep bir ağızdan sallanarak söylediği ağıt, bu keskin kayalıklı dağlarda ardı ardına yedi kere yankılanıyor, oradaki insanları, taşı toprağı, ağacı, çiçeği,

suyu, göğü ürpertiyordu. Hürü Ana, Anacık Sultanım, diyor-du, öldü bir kâfirin sopası altında, bir yezidin, bir dinsizin, dinsizlerin sopası altında. Kara ceren gözleri süzüldü. O, diyordu, Anacık Sultan, kurdun kuşun, karıncanın, böceğin dilinden anlardı. Cümle yaratık gelir onun huzurunda divan dururdu... Dağlar, diyordu, dağlar ona gelir, şahlar ona gelir, kan sular, koskoca Fırat yönünü değiştirir de, aktığı ovayı bırakır da, ayaklarına yüz sürmek için, şu yüce dağları aşar da buraya gelir. Dağlar onun için yankılanır, çiçekler onun için açar, gün onun için ışığını gönderir. Ve bu söyledikleri yüz-lerce kadın tarafından yineleniyor, yöredeki dağlar seslerden bir iniyor, bir kalkıyordu. Her çiçek ona adını söylerdi. Her çiçek ona derdini söylerdi. Cümle yaratık derman aramaya ona gelirlerdi. O, çiçekleri, toprakları, yaprakları, suları, sakızları, merhemleriyle cümle yaralıları iyi eder, yarı ölüleri bile diriltirdi. İşte şurada, işte karşıda, İnce Memed, günbatı-daki duvarın dibine elindeki filintası, gövdesine baştan başa sıvanmış altın sırma fişeklikleri, mor püsküllü fesi, dürbünü, sırmalı, nakışlı, Maraş abasıyla yüzü gerilmiş, orada dimdik duruyor, onu kurtaran, ölmüş canını geri veren kim, Anacık Sultan. Anacık Sultan diye dağlar art ardına yedi kere yankılanıyor.

Hürüce Ana ayağa kalktı, onunla birlikte halkadaki yüzlerce kadın da kalktı. Hürü Ana, Anacık Sultan'ın önüne geldi, el bağladı, boyun kırdı, ardından da eğildi niyaza dur-du, sonra da ölünün elini aldı, üç kere öpüp başına götürdü. Ve yeniden daha gü-r, daha başka bir sesle ağıtına başladı. Uyan, diyordu, uyan Anacık Sultan, uyan dünya güzeli, uyan fakir fukaranın ekmeği, umudu, gü-rü güvencesi, uyan, uyan, uyan da bak kimler geldi cenazene. Uyan da, dedelerin, o Eyyubi kılıçlılar, o Hasan Dağ'ında şehit düşenler, kılıçları yerden kalkmayanlar, yeşil donlular, halk içinde yitenler, o kırklara karışmış dedelerin geldiler, bak, bak, senin huzurun-

da el bağlayıp divan durdular. Anacık Sultanım uyan, uyan da gör ki, seni uğurlamaya kimler geldiler...

Dilbilimciler, “Türkçe, somutlama gücü yüksek bir dildir” derler. Şiire yatkınlığı, şiirsel yetenekleri de buradan gelir. Bir kesimini alıntılıadığım ağıdın etkileme gücünü de buna bağlıyorum. **Yaşar Kemal**’in yinelemelere dayalı, ses ve imge zenginliği üstüne temellenen anlatımına. Bu anlatım, ağıda özgü tınısallığı, sözcüklerin, tümcelerin dokusuna sindiriyor. Sözcükleri istiflerken bunlar arasındaki sessel ve çağrışımsal bağı da yine o tınısallık yönlendiriyor: *Dağlar onun için yan-kılanır, çiçekler onun için açar, gün onun için ışığını gönderir...* Dağ, çiçek, gün sözcükleriyle bunların nitelikleri, edimleri arasındaki ilinti, tümceye hem sessel bir gürlük hem de bir ritim kazandırıyor. Anacık Sultan’ın öldürülmesinden duyulan acı, doğanın da acısına dönüştürülerek veriliyor. Sese, ağıda dönüşen acının, etkileyiciliği artıyor bu yolla.

ACININ YOĞUN SESSİZLİĞİ

Ölümlerin, öldürümlerin yarattığı acı, kurmacasal ürünlerin büyük bir bölümünde ya ana izlek ya da yan izleklerden biri olarak işlenegelmiştir. İşlenişi de, sanatçıdan sanatçıya, toplumdan topluma değişir. Öyle ki kimi yazınsal yaratılarda sese, ağıda dönüşen duygular, iç burkucu görüntülere aktarılarak verilir; kimilerindeyse sessiz, acıyı yumuşatan, katlanılır kılan bir anlatımla. Ne var ki bu iki biçimden hangisi yeğlenirse yeğlensin artalanında sorgulayıcı bir yaklaşım vardır. Anlatıcı, sorgulatır ölümü. Sorgulayanlarsa, genellikle geride kalanlardır. Öyle ki ölenin ardından, odağında, “Ona karşı nasıl bir tutum takındık?” sorusunun yer aldığı bir iç hesaplaşmasıdır başlar. **Simone de Beauvoir**’in, **Sessiz Bir Ölüm** adlı yapıtından alıntıladığım şu örnekte olduğu gibi:

...Ya ben? Annem o gün ölmüş olsaydı, arkasından gelen dört haftanın getirdiği imgeleri, karabasanları, üzüntüleri bilemeyecektim. Ancak, o gün ölmesi karşısında nasıl bir sarsıntı geçirirdim, ölçemem, kestiremem; üzüntüm hiç de unutmadığım bir biçimde patlak verdi çünkü. Bu erteleniştten kesinlikle şu kazancı sağladık: Pişmanlık acısı duymaktan kurtulduk; hemen hemen kurtulduk hiç değilse... Sevdığımız bir kişi öldüğü zaman, sağ kalmak suçunun kefaretinin yüreğimize işleyen yeğın bir pişmanlıkla öderiz. Ölümü, bu kişinin ne kadar eşsiz benzersiz olduğunu açıkça anlatır bize; varlığının, bir zamanlar, bütünüyle var kıldığı, yokluğunun kendi bakımından ortadan kaldırdığı dünya kadar uçsuz bucaksız hale gelir bu ölü; yaşamımızda daha çok yer tutma-

şı, gide gide yaşamımızın tümünü kapsamaması gerekirdi gibi gelir bize. Kendimizi sıyrırız sonra bu sersemleyişten: O da öbürleri arasında öbürleri gibi bir bireydi, o kadar, diyoruz. Ancak, kimsecikler için elimizden geleni –hiçbir zaman– yapamadığımızdan, (kendi elimizle çizdiğimiz tartışılabilir sınırlar içerisinde bile elimizden geleni yapamadığımızdan,) kendimize, gene de, bol bol sitem edecek sebepler buluruz. Şu son yıllarda, annemin karşısında, özellikle savsaklamalardan, yapılması gerekeni geri bırakmaktan, çekimsemelerden suçluyduk. Kendisine adadığımız bu günler, gecelerle; orda bulunuşumuzun ona verdiği erinçle; korkuya, acıya karşı kazanılan utkularla; bu suçlarımızı bağışlattık gibi geldi bize. Direngen uyanıklığımız olmasaydı, çok daha fazla acı çekerdi annem.

Çünkü başka ölümlerle karşılaştırılınca, ölümü gerçekten zahmetsiz, sessiz oldu. “Beni canavarların eline bırakmayın.” Kimseciklere böyle bir çağırımında bulunmayacak olanları düşünüyordum: Kendini savunmasız kalmış duymak, yazgısı, tamamıyla, aldırıışsız hekimlerle aşırı ölçüde çalıştırılan, yorgun, bezgin hemşirelerin elinde olmak, ne korkunç şey! Yılgıya kapıldıkları zaman alınlarına kimse elini koymayacak; ağrılarla kıvranmaya başlar başlamaz yatıştırıcı ilaçlar verilmeyecek; yokluğun sessizliğini dolduracak yalan dolu gevezelikler yapılmayacak. “Yirmi dört saat içinde kırk yıl birden yaşanmış...” Bu cümle de uzun süre aklımdan çıkmamıştı. Bugün, hâlâ, korkunç can çekişmeler oluyor. Niye? Sonra şu da var: Koğuşlarda, son saati yaklaştığı zaman, ölümcül hastanın yatağını bir paravanayla çevrelerler; ertesi gün boş duran başka yatakların çevresinde de bu paravanayı görmüştür hasta: Ne olacağını bilir. Annemi, kimsenin gözünü dikerek bakmadığı bu kara güneş karşısında, gözleri kamaşmış, saatlerce yatar halde getiriyordum gözümün önüne: Fal taşı gibi açılmış, bebekleri irileşmiş gözlerindeki büyük

korkuyu imgeliyordum... Annemin ölümü gerçekten zahmetsiz, sessiz oldu; herkese nasip olmaz böyle ölüm.

Nasıl bir edimdir iç hesaplaşması? Sınırları nerede başlar, nerede biter? Yalınlaştırarak söyleyeyim: Kişinin kendi kendisiyle sessiz bir tartışmaya girmesidir. Yaşadıklarımızı, kendi benimiz doğrultusunda yargılama da diyebiliriz buna. Elbette iki yanı vardır bu yargılamanın: Suçlanma, aklanma. Alıntıladığım metinde de görüyoruz bunu. Annesinin ölümünü zaman, süreç, ortam yönlerinden sorguluyor **Simone de Beauvoir**. İçten içe kendini suçluyor: *Şu son yıllarda, annemin karşısında, özellikle savsaklamalardan, yapılması gerekeni geri bırakmaktan, çekimsemelerden suçluyduk*. Bunun ağırlığını duyumsuyor. Ardından da bu suçunu bağışlatacak eylemlerini düşünüyor. *Kendisine adadığımız bu günler, gecelerle; orda bulunuşumuzun ona verdiği erinçle; korkuya, acıya karşı kazanılan utkularla; bu suçlarımızı bağışlattık gibi geldi bize. Direngen uyanıklığımız olmasaydı, çok daha fazla acı çekerti annem*. Bu düşüncelerle acısını, suçluluk duygusunu hafifletmeye çalışıyor.

Ayrımında olalım ya da olmayalım, sevdiğimiz kişilerin ölümünün ardından onlara karşı bir iç hesaplaşması içinde buluruz kendimizi. Sanki geride kalmanın, suçluluğunu duyumsarız; bu duyumsamanın etkisiyle ölenin yaşam serüveni, bir sessiz filme dönüşür belleğimizde. İçten içe onu izler, değerlendiririz.

Simone de Beauvoir'dan alıntıladığım metin de böyle bir yönseme üzerine temellenmiş. Acıları ağıtlaştırmayan kişilerde ya da toplumlarda daha baskın oluyor bu yönseme. Sevilenin yitiminden duyulan acı, ağlamak, dövünmek, saçını başını yolmak yerine, duyumsadığı acının etkisiyle kendi içine, yoğun bir sessizliğe gömülüyor.

Kimileyin de sevdiğimiz birinin ölümü, düşünsel ve duygusal bir deprem yaratır içimizde. Sarsılırız, bu sarsılışla yaşamı ve ölümü yargılamaya yöneliriz. Başka türlü görür, başka türlü algılarız her şeyi. Acının yarattığı yoğunlaşmış bir iç sessizliğidir, bir tür bilgeliktir bu.

Bu algılama değişikliğinin insan yüreğine yansıyışını, daha doğrusu izdüşümünü **Adnan Binyazar'ın Ölümün Gölgesi Yok** adlı romanında da görmüştüm. Acılar, insanı yıpratmış, tensel bir çöküntüye uğrattığı gibi acaba onun kavrama, algılama gücünü de geliştiriyor mu? Romanda böyleydi bu. Anlatıcı kişi (yazarın kendisi de olabilir) acıların içinde pişmiş, kavrulmuş biridir. Olaylara değişik açılardan bakan, ona anlamlar yükleyen biri. Acının doruğundan bakar yaşama da, ölüme de:

(...)

"Eşiniz öldü..."

Bir ad, bir eylem... Hayat, iki sözcükle bitiyordu!..

Evinizde yalnız başınasınız; sevdiğinizin öldüğü duyuruluyor size!

En yakınınızın öleceğini bilmek başka, ölümü görmek başka... "Bilmek"le "görmek" arasındaki uçurum meğer ne derinmiş!.. Avutucu olsa da, kalleşliğine uğrasak da, umudun, insanda bir iç güven yarattığı yadsınamaz. Ölüm, umudu kökünden söküp atıyordu. Beynimin hiçbir kıvrımında sağalıp yataktan kalkacağı umudu yoktu, yine de sabahleyin hastaneye gittiğimde onu bıraktığım gibi bulacağımı umuyordum. Artık benim için umut gibi, hayat da yokluğa karışmıştı.

(...) Hayatın "yürüyen bir gölge" olduğunu, "hayat" yok olunca, gölgenin de onunla birlikte gözden yiteceğini ilk gençlik yıllarımda Macbeth'te okumuştum. Yok olan "hayat", gölgesini kim bilir hangi sarp kayaların doruğunda, göğün kaçıncı katında bırakıyor da kimsenin bir şeyden haberi ol-

muyor! Ölümün kendisi bir gölge! Gölge değilse de gölgesini saklamasını biliyor.

Anlatıcı, eşinin ölüm haberiyle sarsılmış; allak bullak olmuştur. Ne umudu kalmıştır ne de yaşama direnci. Aldığı haber, yok oluşun dar kapısı önüne getirip bırakmıştır onu. Kapının açıldığı karanlık evreni düşünüyor; soruların çevrirtisi içinde, hayat ve ölümle ince bir hesaplaşmaya girişiyor.

Nedir hayat? Geçip giden bir gölge mi? Neler biliyoruz hakkında hayatın? Belli ki anlamını bilmeden yaşıyoruz; böyle olmasaydı yitip giden bir hayat, hiç iki sözcüklü bir tümceye sığdırılabilir miydi?

Peki, ya ölüm? Anlatıcı, ölümü hayattan ayrı düşünemiyor; çünkü hayat yok olunca ölüm de yok oluyor; öyleyse hayatın içinde, yüreğindedir ölüm.

İÇİMİZDEKİ ÇEKİRDEK

Düşüncelerimin akışında bir sapma oluyor yine. Daha doğrusu, bir genelleme gereksinimi duyuyorum. İnsanoğlu varoluşunun bilincine ulaşmasından bu yana ölüm üzerinde çok durmuş, düşünmüş. Peki, bunca sözden, sorgulamadan sonra neye, nasıl bir vargıya ulaşılmış? Ulaşılan sonuç yalın mı yalın: Herkesin başına gelebilecek, kaçınılmaz bir durum, bir sondur ölüm. **Rilke**'nin dediği gibi, "Hepimiz ölümü kendimizde taşıyoruz, meyvenin çekirdeğini taşıması gibi."

Ölümün kaçınılmaz evrensel bir gerçek olduğu vargısını anlatan halk bilgeliğinin ürünü nice sözler, tekerlemeler vardır. Bir Afrika tekerlemesinde hiçbir örtmeceye başvurulmadan ne deniyor ölüm için: *İnsan gezer gezer, ama sonunda evine döner; insan yaşar yaşar, ama sonunda toprağa döner.* Bu tekerlemede yansıtılan gerçek, şu sözle daha bir yoğunlaştırılıyor: *Herkes uyan tek dondur ölüm.* Bizim bir atasözümüz de bunu karşılaştırmalı bir söylemle daha çarpıcı biçimde vermiyor mu? *Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.* **Montaigne** de aynı şeyi söylüyor:

(...) Dünyayı size bırakıp gidenler gibi, siz de başkalarına bırakıp gidin. Hep eşit oluşunuz benim adaletimin esasıdır. Herkesin bağlı olduğu şartlara bağlı olmaktan kim yerinebilir? Hem sonra ne kadar yaşarsanız yaşayın, ölümden geçireceğiniz zamanı değiştiremezsiniz: Ölümden ötesi hep birdir. Beşikte iken ölseydiniz, o korktuğunuz mezarın içinde yine o kadar zaman kalacaktınız.

Bu alıntılarda dile getirilen ölüm gerçeğinin olmadığı sonsuz bir yaşamın varlığını düşlemiş midir insan? Düşlemez

olur mu hiç! Doğacak, büyüyecek, yaşlanacak; ama ölüm, kapısını çalmayacak; Afrika tekerlemesinde denilenin tersine toprağa dönmeyecek... Yaşam, son durağı olmayan bitimsiz bir yolculuk gibi sürüp gidecek. O zaman ne öte dünya kaygısı olacak, ne cehennem korkusu ne de cennet imrencesi. Korkuların, baskıların her türünden sıyrılacaktır insan; sözcüğün gerçek anlamıyla özgür olacak.

İnsanın bu büyük düşü gerçekleşse nasıl bir dünya çıkar ortaya? Ölümün olmadığı bir yerde gerçekten mutluluğa erer mi insan? Bu soruların üzerinde düşünen yazarların sayısı da az değildir. Bunlardan birinin, **Jose Saramago'nun *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş*** adlı yapıtını anımsıyorum:

Günlerden bir gün, ülkenin birinde ölüm, insanoğlunun varoluşundan bu yana sürdürdüğü “can alma görevi”nden vazgeçer, belirli bir süre bırakır işini. Ölümün işini bırakmasıyla birlikte bir baştan bir başa bütün ülkede en ağır yaralılardan son soluğunu vermek üzere olan, yaşamından umut kesilmiş hastalara değin hiç kimse artık ölmemektedir. Ölümün olmadığı kesintisiz bir yaşama kavuşmuştur insanlar. Ülkenin her yöresinde ölümsüzlükten duyulan derin sevinci, mutluluğu yansıtacak yollar aranmaktadır:

(...) Dul kalmış bir hanımefendi, ölemeyeceği için müteveffa eşine asla kavuşamayacak olmanın hafif burukluğuna karşın, bu yeni durumun getirdiği sevinç dalgasının içine yayılması sonrasında, mutluluğunu gösterecek bir yol aradı ve yemek odasının önündeki çiçekli balkona bayrak asmayı düşündü. Bir anda olanlar oldu. Kırk sekiz saatten daha az bir süre zarfında bu bayraklanma hareketi ülkenin tamamına yayıldı... Her şey bir yana nereden çıktığı belirsiz açıklamalar, tedirgin edici olmanın ötesinde düpedüz tehdit kokuyorlardı; örneğin Ölümsüz bayrağımızı evine asmayan kişi, yaşamayı da hak etmiyor, Görünür biçimde bayrak taşımayan

hainler, ölüme satılmışlardır.. kahrolsun yaşam düşmanları, dua etsinler ki artık ölüm yok.

Bu büyük sevinç ve mutluluk dalgası çok geçmeden yerini üzüntüye, kaygıya bırakır. Toplumun değişik kesimlerinden, iş dallarından yakınmalar başlamıştır. Yaşlıların, ölümün eşiğinde bulunup da bir türlü ölemeyen hastaların durumu ne olacaktır? Huzurevlerine yatan yaşlıların yeri boşalmamakta, yeni müşteriler gelmemektedir. Kimse ölmediğine göre defin işlerinde çalışanlar tümüyle işsiz kalmıştır. Cenaze araç ve gereçleri satan kuruluşlar iflas etmiştir. Sigorta şirketleri güç koşullar içindedir. Kilisenin kapıları kapanmak üzeredir. Evler, hastaneye dönüşmüştür. Ölmeyen, ölemeyen ninelerle, dedelerle nasıl bir toplum ve insan manzarasının oluşacağını düşündükçe yakınmalar artmakta, yöneticilerden bu duruma çare aramaları istenmektedir. Bütün ülke huzursuzluk içindedir:

(...) Bu yaşlılar ve çok yaşlılar, duymayan, görmeyen, bronşitli, fıtıklı, femurları kırılan, kötürüm ve düşkün insanlardan oluşan ordular teşkil edeceklerdir; bu ölümsüz grup, tutamadıkları salyaları titrek çenelerinden aşağıya akan insanlardan oluşacaktır; siz bizleri yönetenler belki bunlara inanmıyorsunuzdur ama üstümüze doğru gelmekte olan bu kâbus, insanoğlunun varoluşundan bu yana hayal edilebileceklerin en kötüsüdür; yaşamın yer sarsıntıları ve şiddetten oluştuğu en karanlık mağara dönemlerinde bile, böylesi sıkıntı görülmemiştir.. Tüm açık yürekliliğimizle ifade etmek gerekirse ölüm bunları yaşamaktan evladır.

Ölümün iş bırakımı bütün toplumsal düzeni, aile içi ilişkileri alt üst etmiştir. Aile bireyleri, ölemeyen hastalarının ölmesini sağlamak için onları ölümün görevini sürdürdüğü komşu ülkeye gizlice kaçırmakta, ölümlerini oraya gömmek-

tedir. Bunu para karşılığında üstlenen yeraltı örgütleri türemiştir ülkede. Bu toplumsal bir kâbus altı ay boyunca sürüp gider; sonunda ölüm, bir başka kimlik ve duygularla donanarak işbaşı yapar. Böylece insanlar rahatlamaya, ölümün işbirakımından önceki düzeni yeniden kurmaya çalışırlar.

Ölümü, şöyle tanımlıyor **Saramago**: “Ölüm, nesilden nesle aktarılan, bitmeyen bir miras gibi yaşanan, tekdüze bir süreçtir.” Bu süreci, “yaşadığımız gerçekler dünyasının tüm dertlerinden kurtulma, kesintisiz bir huzura kavuşma” diye tanımlayanlar da olmuştur. Bunu şöyle dile getirir **Yahya Kemal Beyatlı**: *Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden/ Birçok seneler geçti dönen yok seferinden...*

Gidenlerin hiçbirisi dönmediğine göre demek ki huzurları yerinde... Bu türden düşünceler de rahatlatmıyor insanı; ölüm düşüncesinden tümüyle sıyrılamıyor, kaçamıyor insan; yok oluşun karanlık, soğuk ülkesini düşündükçe ürperiyor. **Cesare Pavese**’nin *Yaşama Uğraşı*’nda rastlamıştım, şöyle diyordu **Pavese**: *Ölüm huzurdur; ama ölüm düşüncesi her türlü huzuru ortadan kaldırır.*

Yaşamla ölümü birbirinden ayrı düşünmeyenlere göre ölümü sorgulamak, yaşamı da sorgulamaktır. Çünkü asıl olan, ölümdür; yaşamsa bir düştür yalnızca. Böyle düşünenlerden, ölümle yaşamı birbiriyle bağıntısız bütünselliği içinde algılayanlardan birinin, **Fernando Pessoa**’nın *Huzursuzluğun Kitabı*’nda söylediği gibi:

(...) Ölümden yapılmışsınız biz. Hayat diye kabul ettiğimiz şey, gerçek hayatın uykusu, varlığımızın gerçek halinin ölüsüdür. Ölümler, doğar, ölmezler. İki dünyayı ters sırayla biliriz biz. Yaşadığımızı sanırken ölüyüzdür; ölümle pençeleşirken yaşamaya başlarız.

(...) Yaptıklarımız arasında üstün gördüğümüz ne varsa ölüme benzer, her şey ölümdür. İdealler, hayatın anlamsız,

yararsız olduğunun itirafından başka nedir? Sanat, hayatın inkârı değil midir? Bir heykel, ölümü çürümez bir maddeye hapsedmek üzere şekillendirilmiş, ölü bir bedendir. Hayatın içine daldığımızı hissettiren haz bile kendi içimize dalmayı, hayatla aramızdaki bağları koparmayı ifade eden ölümün oynak bir gölgesidir.

Yaşama kaçını, gerçekleri yadsıyan biri miydi **Fernando Pessoa**? Onun bu alıntıdaki tanımlarına, yaptığı karşılaştırmalara bakanlar böyle düşünebilir. Ya da yaşamın sınırsal süreliliğine karşın, ölümün sonsuzluğunu düşünenlerse ona hak verebilirler.

Ben de hak verenlerdenim. Düşünüyorum da yaşadığımız sürenin, sonsuzluk karşısındaki yeri nedir ki... Bir toz zerreciği nasıl evrenin büyüklüğüyle karşılaştırılmazsa, yaşadığımız süre de sonsuzlukla öylesine karşılaştırılmaz.

Fernando Pessoa'nın her şeyi ölümle özdeşleştiren sözlerini düşünüyorum. Özellikle de "Ölümden yapılmışız biz" tümcesini... İlginç bir yazar **Fernando Pessoa**, onu ilginç kılan birçok yönü var. Bunları düşünürken bir ağırlık çöküyor üstüme. Arada bir yaptığım gibi, başımı masaya dayıyor, uykunun kucağına bırakıyorum kendimi. Çok geçmeden uyku, beni bir düş ortamına taşıyor. Düşümde **Antonio Tabucchi**'nin **Fernando Pessoa'nın Son Üç Günü** adlı kitabında anlatılanların geçtiği yerde, bir hastane odasında buluyorum kendimi. **Pessoa**, demir bir karyolada ölüm döşevinde yatmaktadır. Karyolanın yanı başında küçük, beyaz bir masa var. Masanın önünde duruyor, onu görmeye gelen ziyaretçileri izliyorum. Gelenler, **Pessoa**'nın yarattığı kurmacasal kişiler. Sırayla birbirinin ardından içeri giriyorlar, yaratıcılarını son bir kez daha görüp ona kimi açıklamalarda bulunuyor, kimi gizlerini dile getiriyorlar.

Yakından izliyorum hayalet ziyaretçileri; nerdeyse soluklarını yüzümde duyumsayacak kadar yakınım onlara. Anlattıklarını dinliyor, **Pessoa**'yla nasıl bir etkileşim içinde olduklarına bakıyorum.

Bir oyunun izleyicisiyim sanki. Kimi sözler, **Pessoa**'yı zaman zaman düşündürüyor; sorulanlara başını yastığına gömerek yanıtlar veriyor. Kimi sözlerse gülümsetiyor; yaratımla yaratılanlar arasında geçen bir garip oyun... Doğrusu her şeyi tam anlayamıyorum, örneğin ilk ziyaretçisi Alvaro de Campos, yaratıcısına karşı bir suç işlemiştir, yıllar yılı bir giz olarak saklamıştır içinde. Nasıl bir suçtur bu? Aşkla ilgili olduğunu seziyorum, o kadar; ancak **Pessoa**, onu bağışladığını açıklarken söylediği şu söz belleğime kazınıyor: *Alvaro, ebedi tanrılara git, aşkların olduysa, bir tek aşkın olduysa, suçun bağışlandı, çünkü insansın ve insanlığın, suçunu bağışlatıyor.*

Ama beni daha çok etkileyen, Antonio Mora adlı kahramanıyla konuştukları oluyor. İkisinin de seslerinin tınısında bir hüznün var. **Pessoa**'nın yüzü daha çok sararmış gibi geliyor bana. Belki de sözün ölüme ağmasından kaynaklanıyor bu. Yaratıcısının anlattıklarını şöyle tamamlıyor Antonio Mora:

“Sevgili Pessoa, sen nasıl kendini iyileştirmenin yolunu ölümü unutmakta bulduysan ben de öyle yaptım. Ben de unuttum ölümü. Nedenini de söyleyeyim, çünkü *Evrenin Yapısı*’nda, yaşamın geri gelişini öğreten babamız Lucretius’u okudum; ölümün bir tür yeniden doğuş olduğunu öğrendim. Bizleri oluşturan atomların, şimdiki gövdemiz olan şu sonsuz küçük parçacıkların daha sonradan sonsuz çevrim içinde geriye döneceklerini, her birinin su, toprak, verimli çiçekler, bitkiler, görmeyi sağlayan ışık, bizi ıslatan yağmur, sarsan yel, kışın paltosuyla saran beyaz kar olacaklarını anladım. Ey yüce Pessoa, hepimiz döneceğiz yeryüzüne, doğanın istediği sayısız biçimde, belki Jo adında bir köpek, bir tutam ot

ya da Lizbon Meydanı'nda bir İngiliz kızının ayak bilekleri olacağız. Ama yalvarırım gitmek için daha erken. Fernando Pessoa olarak biraz daha kalın bizimle."

Antonio Mora susuyor, söylediklerinin etkisini görmek için bakışlarıyla inceden inceye tarıyor **Pessoa**'nın yüzünü. Bu yüzde yorgunluğu, bitkinliği, tükenişi okuyor, kendini yaranan kişinin son durağa doğru hızla yaklaştığını görüyor.

Pessoa, yastıktan başını kaldırmaya çalışıyor, gücü yetmiyor buna. Sonra hüznü, solgun bir sesle şöyle yanıtlıyor Mora'nın isteğini:

"Sevgili Antonio Mora, benim için artık gitme zamanı geldi, şu yaşam diye adlandırdığımız imgeler tiyatrosunu terk etme zamanı geldi. Neler gördüm, neler yaşadım bugüne değin? Ruhumun gözlüğüyle gördüğüm şeyleri bir bilerseniz..."

Duruyor, derinden bir iç çekiyor **Pessoa**. Ellerini çarşafın üstüne koyuyor, zorlanarak şöyle sürdürüyor konuşmasını:

"İmgelemin, şehvetin ve korkunun yıldızlararası boşluklarını aştım; kadın, ihtiyar, küçük kız oldum, Batı başkentlerinin geniş caddelerinde kalabalıklar oldum, sessizliğine ve bilgeliğine imrendiğim Doğu'nun dingin Buda'sı oldum, kendim ve başkaları, olabileceğim herkes oldum, onurlar ve onursuzluklar, coşkular ve yılgınlıklar yaşadım, erişilmez nehirler ve dağlar geçtim, huzur dolu sürüleri seyrettim ve başıma güneş ve yağmur geçti, kızırmış dişi oldum, sokakta oynayan kedi oldum, güneş ve ay oldum, çünkü yaşam yeterli değildi. Artık yeter, sevgili Antonio Mora, benim yaşamım bin yaşam demekti, yorgunum şimdi, mum eridi artık..."

Önce bir sessizlik çöktü odaya. Sonra **Pessoa** hırıltıya dönüşen dikenli bir sesle, "Tamam, sonsuz yolculuğuma çıkıyorum" dedi. Mora'nın, yaratıcısının ardından duyduğu acıyı dile getiren haykırışlarıyla uyandım. Uzun süre sıyrılmadım bu düşün etkisinden. **Pessoa**'nın, "Yaşam yeterli değildi" tümcesi takılmıştı dilime. Söyleyip duruyordum.

Bu tümcesiyle neyi anlatmak istemişti **Pessoa**? Yaşamı yeterli kılmak için tutulacak yolu mu göstermek istemişti? Yoksa önemli olanın uzun yaşamak değil, yaşamı bütün boyutlarıyla kucaklamak olduğunu mu? Yoksa sanatın, edebiyatın, yaşamı ölümün elinden kurtarma, onu yeterli kılma gereksiniminden doğduğunu mu?

Değişik yorumlara, sorgulamalara yatkın bir anlam yüklenmiş, “Yaşam yeterli değildi” tümcesi. Derler ya, insanoglundu gündelik yaşamın yavanlığından, tekdüzeliğinden kurtarma, yazınsal yaratıların işlevidir. Bu yaratıların evreninde soluk alıp vermedikçe gerçek anlamda yaşamış sayılmayız; çünkü önemli olan yaşamak ya da uzun yaşamak değil, nasıl yaşadığımız, bu yaşamı nelerle besleyip boyutlandırdığımızdır. Daha doğrusu, **Pessoa**’nın dediği gibi “bir yaşamı, bin yaşam kılabilme” gücüdür. Kuşkusuz yaşamımızı böyle bir güç yönlendirirse içimizdeki çekirdeği, ölüm çekirdeğinin varlığını da sürekli duyumsamayacağız; ölümü, yaşamın öte yakası sayacağız.

Bunları düşünürken **Afşar Timuçin**’in “Bilgelerin Ölüm Türküsü” adlı şiirinden şu dizeler gelip takılıyor dilime:

*Ölümün üstüne sünger çekin,
Yaşayanlardan başkası bilmez yaşadığını.
Ölümü zambaklarla süslemeyin
Giden aldı götürdü yanlığını.*

*Sakın ölüme geç kalmayın
Kızmayın çanları erken çalana
Ölü evlerinde toplanmayın,
Hele yaşadıysanız hiç korkmayın,
Ölüm el süremez yaşayana.*

Şiirde de dile getirildiği gibi, insan, yaşamın güzellikleriyle sarmaş dolaş olmuş, yaşamı bütün renkleri, kokularıyla

solumuşsa ölüm ona elbette el süremez. Bu da duygularımızın ülkesinde hep aynı mevsimin sürüp gitmesine izin vermemeyi, değişik mevsimleri yaşamayı, yaşatmayı gerektirmez mi?

Oysa yapamıyoruz bunu. Günlerimiz aynı, tıpkı bir saatin sarkacı gibi aynı salınım içinde; ne hızlanıyor, ne yavaşlıyor. Tekdüze geçip gidiyor işte.

Bu tekdüzelik, yaşamımızı nasıl da yavanlaştırıp bungalştırıyor!.. **Ahmet Muhip Dıranas'**ın bu duyguyu anlatan şiirinin şu dizeleri dilimde dolaşmaya başlıyor:

*Aynı siyah güneş, aynı siyah,
Aynı susayış, aynı koşuş, aynı...
Of... hep aynı şey, aynı şey, aynı şey,
Aynı, aynı, aynı, aynı, aynı...*

Günlerimiz, böylesi bir aynılaşmanın rengini taşıyorsa ha uzun yaşamışız, ha kısa; ne değişir ki?..

Neden böyle oluyor bu? Nedenleri üzerinde düşünüyorum. Çağımızın, insanı hurdalaştıran çılgınca sayrılığı, daha çok kazanma, daha çok harcama tutkusu yol açıyor buna. İnsan, bir kez bu sayrılığa yakalanmaya görsün, yüreğinin kapısını, yaşamının içinde barındırdığı güzelliklere, şiirselliklere kendiliğinden kapatıyor, onu duygu körleştirmelerine uğrattıyor. Ne karın, ne yağmurun yağışı; ne çiçeklerin, yaprakların açışı, ne gün doğumları, ne gün batımları, kısaca doğadaki hiçbir değişim, artık etkilemiyor onu.

Yalnız doğadaki güzellikler mi? Bu sayrılığa tutulanlar, yüreğinin kapısını, insanın yarattığı güzelliklere de kapıyor. Güzel bir resim; güzel bir şiir, güzel bir öykü ya da romanla tanışmadan, bunların tadına varmadan yaşayıp gidiyor.

Bilmem yanılıyor muyum? Beni onaylamalarını istercesine kitaplığımın duvarlarına astığım sanatçı fotoğraflarına bakıyorum. Sanki düşündüklerimi paylaşıyorlar gibi geliyor

bana. İnsanın yüreğini güzelliklere açmasını hangi sanatçı istemez ki?

Cervantes'ten Dostoyevski'ye değin sevdiğim sanatçılardan kimilerinin fotoğrafları bunlar. Arjantinli yazar, ozan **Jorge Luis Borges**'inkiyle **Nâzım Hikmet**'inki yan yana. Şu sıralar sık sık **Borges**'in fotoğrafına takılıyor gözlerim; her bakışında **Alberto Manguel**'in *Borges'in Evinde* adlı kitabında onun için söyledikleri geliyor aklıma: *Foucault ve Steiner'den Godard ve Eco'ya, en anonim okuyucusuna kadar hepimiz, Borges'in uçsuz bucaksız yazınsal belleğinin mirasçılarıyız.*

Okur olarak ben de o mirasçılardan biri sayıyorum kendimi. Daha bir sevgiyle bakıyorum fotoğrafa, genişçe bir koltuğa oturmuş, koltuğun kollarına dayamış ellerini. Görme yitimine uğramış gözleri bir noktaya dikili; bunlarda düşünen, yargılayan donuk bir ifade var. Elleri? Sıradan bir insaninkinden farksız; ama kimbilir kaç bin kitabın kapağında gezinmiştir bu eller? İçimden, "Evreni bir kitaplık olarak algılayan, gerçeği kitaplarda arayan **Borges**, ölüm ve yaşam üzerine ne der, ne düşünürdü? Günümüz insanının yüreğindeki çölleşmeyi kim bilir, nasıl açıklardı?" türünden sorular gelip geçiyor.

Şaşırtıcı bir şey oluyor, bir kıpırdanma başlıyor fotoğrafta, sanki canlanıyor fotoğraf. Bakıyorum, önce kravatını gevşetiyor **Borges**, daha rahat yerleşiyor koltuğuna, bakışlarını bana çeviriyor, sonra başlıyor konuşmaya :

"Doğrusun" diyor. "Gerçekten, evreni bir kitaplık olarak algıladım ben, gerçeği de hep kitaplarda aradım. Bundan olacak, ölümü, çiçeğin açması, kuşun ötmesi gibi doğal bir olgu saydım. Benim için ölüm, her gün gördüğüm sıradan düşler gibi bir düştü; günü gelince elbette o düşü görecektim. Sonra..."

Bir an duruyor, öksürüyor; gülümseyen bir sesle sürdürüyor sözünü. “Sonra ben ölümsüzlüğe de inanmam. Hep şunu söylemişimdir: Konuların, sözcüklerin, metinlerin sayısı sınırlıdır. O yüzden hiçbir şey yok olmaz. Bir kitap yok olursa elbet bir gün başka biri onu yeniden yazar. Bu kadar ölümsüzlük de herkese yetmeli, demişimdir. Benim için önemli olan, ölüm de, ölümsüzlük de değildir; önemli olan yaşama incelikler, güzellikler katmaktır; insanın mutlu olmasına çalışmaktır. Sanatçılara düşen ahlaksal bir görevdir bu.”

“Peki, ya günümüz insanının duygusal körleşmesine, yüreğindeki çölleşmeye ne diyeceksiniz?” demeye niyetleniyordum ki sözü oraya getiriyor:

“Dedim ya, ben gerçeği hep kitaplarda aradım. Peki, kitaplar, yazınsal yaratılar, insanın duygusal körleşmesini ya da yüreğindeki çölleşmeyi giderebilir mi? Bu, onların yaratılış amacına, dilsel ve içeriksel dokusuna bağlıdır öncelikle. Bana göre ahlakçı, eğitici amaçlarla yaratılmış yapıtlar bunu sağlamaz. Sanatın işlevi, insanlara, yaşadıkları gerçekleri duyumsatacak düşler gördürtmektir; düşlemlerin kapısını açmaktır.”

Yeniden ara veriyor sözlerine. Düşünüyor. Bir şeyi onaylarcasına hafifçe sallıyor başını:

“Bakıyorum da bu çalışmayı sürdürürken sık sık alıntılar yapıyor, göndermelere başvuruyorsun. Kimi yazarların, ozanların, düşünce adamlarının tanıklığına sığınyorsun. Aslında güzel bir yoldur bu, çünkü hiçbir yazarın, ozanın yazınsal sesi salt kendisine ait değildir; o sese kendinden öncekilerden nice incelikli esintiler sinmiştir; tıpkı kendi sesinin de kendinden sonrakilerinkine sineceği gibi. Bak, senin sık sık tanıklığına başvurduğun **Fernando Pessoa**’dan bir alıntı da ben yapayım:

(...) Yaşamak bir başkası olmaktır: Ve insan bugün, dün hissettiği gibi hissediyorsa, hissetmek olanaksızdır; dün his-

sedileni bugün de hissetmek, hissetmek değil, dün hissedilmiş olanı bugün anımsamaktır yalnızca, artık yok olmuş olan çünkü hayatın canlı cesedi olmaktır.

Ben de böyle düşünüyorum.”

Acıklı bir şeyi anımsamış gibi duruyor, belli belirsiz bir gülümseme gelip geçiyor yüzünden. Ardından şunları ekliyor:

“Yaşamımın sonuna doğru körlük beni doğadan büyük ölçüde kopardı. Gri bir sisin içinde yaşadım, körlüğün tek kişilik hücresi de diyebilirsin buna. Bu hücrede düşler kurdum, kimi yapıtlarımı bu hücrede yarattım. O sıralarda şu düşlemsel soru sık sık gelip takılıyordu dilime: ‘Sana yaşamaya yeniden başlama olanağı verseler nasıl bir yaşam sürdürürdün?’

Doğrusu, çok düşündüm bu soruyu. Sonunda, **Andre Gide**’in *Dünya Nimetleri*’nde söylediği gibi mutluluğun ‘anlar’da olduğu gerçeğine vardım. Bu gerçeği duyumsatan ‘Anlar’ adlı düzyazısal bir şiir yazdım. Senin o duygusal körleşmeye uğramış dediğin kişilerin elbette haberleri yoktur bu şiirden; nasıl olsun ki, onlar, kendilerini hırsların hücrelerine tıkmış ‘canlı cesetler’dir. Bildiğini biliyorum; ama olsun, o şiiri bir de benden dinle.

*Eğer, yeniden başlayabilseydim yaşamaya,
İkincisinde daha çok hata yapardım
Kusursuz olmaya çalışmaz, sırtüstü yatardım.
Neşeli olurdum, ilkinde olmadığım kadar,*

*Çok az işi ciddiyetle yapardım.
Temizlik sorun bile olmazdı asla.*

*Daha çok riske girerdim.
Seyahat ederdim daha fazla.
Daha çok güneş doğuşu izler,
Daha çok dağa tırmanır, daha çok nehirde yüzerdim.
Görmediğim birçok yere giderdim.*

*Dondurma yerdim doyasıya ve daha az bezelye.
Gerçek sorunlarım olurdu, hayali olanların yerine.*

*Yaşamın her ânını gerçek ve verimli kılan insanlardan
olurdum,*

*Yeniden başlayabilseydim eğer,
yalnız mutlu anlarım olurdu.*

*Farkında mısınız bilmem, yaşam budur zaten,
Anlar, sadece anlar, siz de ânı yaşayın.*

*Hiçbir yere yanına termometre, su, şemsiye ve paraşüt
almadan,*

Gitmeyen insanlardanım ben.

*Yeniden başlasaydım eğer,
hiçbir şey taşımazdım.*

Eğer yeniden başlayabilseydim

İlkbaharda pabuçlarımı fırlatır atardım

Ve sonbahar bitene değin yürürdüm çıplak ayaklarla.

Bilinmeyen yollar keşfeder,

Güneşin tadına varır,

Çocuklarla oynardım

bir şansım olsaydı eğer.

Ama işte 85'imdeyim ve biliyorum,

ÖLÜYORUM

Konuşma bitiyor, **Jorge Luis Borges**'in fotoğrafı eski görünümünü alıyor; ama sesinin tınısı kulaklarımdan gitmiyor bir süre. Şiirde söylenenleri, kendi yaşam serüvenim açısından düşünüyorum. "Yaşamın anlardan oluştuğunu, anların hakkını vermek gerektiğini" ben de anlamamıştım zamanında. Gündelik yaşamın hayhuyları içinde geçip gitti yıllarım. Tıpkı **Karacaoğlan**'ın şu iki dizesinde betimlediği gibi: *Ömrüm bir tepeye vurmuş gün gibi/ Şöyle böyle derken geçti neyleyim.*

Bunları düşünüyorum, düşündükçe de yoğun bir pişmanlık duygusu çöküyor içime..

Borges'in fotoğrafından **Nâzım Hikmet**'inkine kayıyor gözüm. Yakası açık, damalı bir gömlek var sırtında. Bakışları, bir noktaya yoğunlaşmış, yüzünde acılı bir hüznün... Denir ya, fotoğraf, ânın dondurulmasıdır diye; "Acaba" diyorum, "**Nâzım Hikmet** neler düşünüyordu zamanın dondurulduğu o anda? Ya da **Borges**'in şiirini dinleseydi şiirde söylenenlere katılır mıydı? Nasıl karşılardı bu şiiri?"

Elbette, yaşamın güzelliklerini tenimizde, yüreğimizde duyumsamaya "evet" derdi. Her günün, her ânın hakkının verilmesini, kuşkusuz o da isterdi. Çünkü yaşamın şairidir **Nâzım Hikmet**, şiirlerini yaşamın içinden damıtarak oluşturan bir şair... Bana öyle geliyor ki **Borges**'in, *çok az işi ciddiyle yapardım*, dizesine kesinlikle karşı çıkardı. Yaşamının bir sanat olduğuna, onu bütün yönleriyle ciddiye alınması gerektiğine inanırdı; bu inancını dile getiren bir şiiri de vardı; ama hangisiydi? Hangi kitabındaydı?..

Nâzım Hikmet'in şiir kitaplarını, koyduğum raftan indiriyor, tek tek bakıyorum. Sonunda "Yaşamaya Dair" adlı şiirini buluyor, **Borges**'in dediklerini de düşünerek başlıyorum bu uzun şiirin ilk iki bölümünü okumaya:

1

*Yaşamak şakaya gelmez,
büyük bir ciddiyetle yaşayacaksın
bir sincap gibi mesela,
yani yaşamamanın dışında ve ötesinde hiçbir şey
beklemeden,
yani, bütün işin gücün yaşamak olacak.
Yaşamayı ciddiye alacaksın,
yani, o derecede, öylesine ki,
mesela, kolların bağlı arkadan, sırtın duvarda,*

yahut, kocaman gözlüklerin,
beyaz gömleğinle bir laboratuarda
insanlar için ölebileceksin,
hem de yüzünü bile görmediğin insanlar için,
hem de hiç kimse seni buna zorlamamışken,
hem de en güzel, en gerçek şeyin
yaşamak olduğunu bildiğin halde.

Yani öylesine ciddiye alacaksın ki yaşamayı,
yetmişinde bile, mesela, zeytin dikeceksin,
hem de öyle çocuklara falan kalır diye değil,
ölmekten korktuğun halde ölüme inanmadığın için,
yaşamak yani ağır bastığından.

2

Diyelim ki ağır ameliyatlık hastayız,
yani beyaz masadan
bir daha kalkmamak ihtimali de var.
Duymamak mümkün değilse de biraz erken gitmenin
kederini
biz yine de güleceğiz anlatılan Bektaşî fıkrasına,
hava yağmurlu mu, diye bakacağız pencereden,
yahut da yine sabırsızlıkla bekleyeceğiz
en son ajans haberlerini.

Diyelim ki dövüşölmeye değer bir şeyler için,
diyelim ki, cepheleyiz.
Daha orda ilk hücumda, daha o gün
yüzükoyun kapaklanıp ölmek de mümkün.
Tuhaf bir hınçla bileceğiz bunu,
fakat yine de çıldırasıya merak edeceğiz
belki yıllarca sürececek olan savaşın sonunu.

Diyelim ki hapisteyiz,
yaşımız da elliye yakın,

*daha da on sekiz sene olsun açılmasına demir kapının.
Yine de dışarıyla beraber yaşayacağız,
insanları, hayvanları, kavgası ve rüzgârıyla
yani duvarın arkasındaki dışarıyla.*

*Yani, nasıl ve nerde olursak olalım
hiç ölmeyecekmiş gibi yaşanacak.*

Nâzım Hikmet'in söylediklerini düşünüyorum. Ölüm doğal, evrensel bir yasa. Günü geldi mi biz de uyacağız bu yasaya; öyleyse dört elle sarılmalıyız yaşama; umudu, direnci, sevgiyi yitirmeden yaşamalı, yaşamı ciddiye almalıyız. Yoksa, “Yaşadım” demeye hakkımız olmaz.

Nerde okumuştum, kim yazmış ya da söylemişti, şimdi anımsayamıyorum. Sanırım bir şiirdi. Şiirde konuşan kişi tıpkı **Nâzım Hikmet**'in bu şiirinde betimlediği türden yaşama bağlı biri. Ölümünü, gömüleceği mezarı düşünüyor; ancak hiçbir korku, ürkü duymadan şöyle bir dilekte bulunuyor mezarıcıdan:

*Mezarıcı, benim mezarımı kazdığında
Sığ kaz da yağmuru hissedebileyim...*

Bu, yaşamdaki güzelliklerin ayrımına varmış, yaşamla ölümü bütünleştiren bir yüreğin sesi; yaşama sevincini yaşama tutkusuna dönüştüren bir ses, **Dağlarca**'ya şu soruyu sordurtan bir ses:

*İnsan dallarla, bulutlarla bir,
Aynı mavilikten geçmiştir.
İnsan nasıl ölebilir,
Yaşamak bu kadar güzelken?*

Oysa ölüyor işte... Yaşamın güzelliklerine ne denli bağlı olursa olsun, sonunda ölümün çağrısına boyun eğiyor.

2

SEVGİNİN GÖKKUŞAĞI

Seni düşündükçe

Gül dikiyorum elimin değdiği yere.

İlhan Berk

BEDENİN ÇAĞRISI

Ne diyordu **Dağlarca**: *İnsan nasıl ölebilir/ Yaşamak bu kadar güzelken...* Oysa ölüyordu işte; yaşamın ışığı er ya da geç sönüyor, kavranılamayan bir karanlığın içinde yitip gidiyordu. Bu gerçeğin bilincine varınca, ölümün alıp götürücülüğüne karşı durmak için koynuna sığınacağı bir güç aramaya başlamıştır insanoğlu; sonunda aradığı gücü, sevgide bulmuş, ona sığınmıştır..

İnsanoğlu, ölüm gibi sevginin de üzerinde çok durmuş, çok düşünmüştür. Ölümü anlamak, anlatmak için nasıl sözcüklere sığınmışsa sevgi için de öyle olmuştur. Bundan da öte ölümün yok ediciliğini, sevginin yaratıcı, var edici gücüyle yenmeyi düşlemiştir. Bu düşlerin toprağında nice şiirler, masallar, söylenceler, öyküler, romanlar üretmiştir. Bunlar, zaman içinde yüreklerden yüreklerle ağan bir söz kuşağı, sevginin büyüleyici gökkuşağını oluşturmuştur.

Hangi renklerle boyanmıştır sevginin gökkuşağı? Neler vardır renklerinde? Renklerin tonu, dokusu insanoğluna özgü hangi halleri, hangi duyguları taşır içinde?

Kuşkusuz ilk kez sorulan sorular değildir bunlar. Bugüne değin insanın doğası, duygu dünyası üzerine düşünen birçok düşünüre, sanatçıya konu olmuştur. Sevginin oluşturduğu gökkuşağının özüne yönelik değişik kuramlar, varsayımlar geliştirilmiş; yorumlar, betimlemeler yapılmıştır. Bunların çoğu, konuyu farklı yaklaşımlar içinde ele alsalar da bir noktada birleşirler: İnsan yüreğinde sevginin oluşması, insanoğlunun kendi bedeninin bilincine varması, ölümdede olduğu gibi, bedeninin sesini, gereksinimlerini duymasıyla başlamıştır.

Nasıl bir sestir bu? Kestirmeden söyleyeyim, karşı cinse duyulan özlemdir, karşı konulmaz tensel bir itkidir, onunla birleşme, birlikte olma arzusudur. Karşı cinsin bedensel çağrısını kendi teninde duyumsama, o çağrının çekim alanına girmedir.

İnsanoğluna özgü her durum, dilde de karşılığını yaratır. İnsan, dille bütünleşmiştir. İkisini birbirinden ayırmak olanaksız. İnsanda var olan her şey dile, dilde var olan da insana yansır.

Bedenin çağrısı diye yoğunlaştırarak adlandırdığım bu itkiye ya da çekim gücüne her dil kendince bir ad koymuş. Bizde de sözcüğün anlam ve çağrışım çevrenini olabildiğince geniş tutarak “aşk” demişler. Böylece sevginin yarattığı gökkuşağının genel kuşatımlı adı olmuştur aşk.

Kadın ya da erkek, bedeninin çağrısını duyan, tenselliğinin sesine kendini kaptıran bir kişi ne yapar? Nasıl bir duygunun sesidir bu çağrı? Böyle bir çağrıyı dile getiren, karşı cinse duyulan özlemin çekim alanı içine giren birinin halleri, ilk kez nerede, ne zaman sözcüklere dökülmüştür?

Ne zaman soruların çevrintisine düşsem, soluğu kitaplığımda alırım. Bu kez de öyle yapıyorum; kitaplığımda dolaşıyor, soruların yanıtını bulmaya çalışıyorum. Eski uygarlıkların yazınsal ürünlerinden seçmeler içeren seçkileri yerleştirdiğim rafın önünde duruyorum. Eski çağların aşklarını anlatan birçok şiir, söylence, masal var. Ne ki soruların yanıtına yönelik açıklayıcı bir örnek bulamıyorum bunlarda.

Epeyce oluyor, bir gazetenin ekinde eski bir aşk şiiriyle ilgili bir yazı okumuştum; o yazı geliyor aklıma. İlgimi çeken yazıları kesip dosyalarım. Dosyaların hangisinde acaba? Bir taramadan geçiriyorum onları, sonunda, aradığımı buluyorum da. “Dünyanın En Eski Aşk Şiiri” adını taşıyor. Dört bin yıllık bir çiviyazısı tabletinin içerdiği bir şiirden söz ediliyor yazıda.

Tableti ünlü Sümerolog **Muazzez İlmiye Çığ** okumuş. Şiirin kimi yerlerini de Türkçeleştirmiş; şöyle diyor:

(...) Sümerler aşkta yasaklara yer vermezlerdi. Bunun yerine aşk ve tutkunun bereket getireceğine inandıkları için zevkten övgüyle bahsederlerdi... Bunca yıldan sonra bile çok az şey değişti. Sümerlerde olduğu gibi aşk ilişkisinde hâlâ kıskançlık ve sadakatsizlik hüküm sürüyor. Bu şiiri kim yazdıysa bugün yazdıklarının ne kadar büyük bir beğeni ile okunduğunu görmesini isterdim.

Tarihin bu ilk aşk şiirinin bütününe arıyorum, sonunda buluyorum. “Canlar Canı” adlı bu şiiri ilk dizesinden son dizesine değin, birkaç kez okuyorum; okudukça sözcüklerin dokusuna bedenim çağrısının sindiğini görüyorum:

*Ey sevgili Güvey, canımın içi
Ey güzeller güzeli, ballar balı,
Canıma can katan arslanım benim,
Güzellikte bir tane, ballar balı.*

*Büyüledin beni; bak, titriyorum,
Güvey, beni yatak odana götür.
Büyüledin beni, bak titriyorum,
Al, yatak odana götür, arslanım.*

*Gel, Güvey, koynuma gir, sevişelim:
Baldan tatlıdır benimle sevişmek,
Dört yanından bal damlayan gerdekte
Güzelliğinin tadına varayım.
Arslanım, koynuma gir, sarılalım:
Baldan tatlıdır benimle sevişmek.*

*Sevgili Güvey, tadıma vardın ya,
Anam kuş sütüyle beslesin seni,*

*Babam armağanlar yağdırsın sana.
Ben bilirim, gönlün nerde şenlenir:*

*Bizde uyu, Güvey, şafağa kadar.
Bilirim, nerde sevinir yüreğin:
Arslanım, bizde uyu sabaha dek.*

*Sen seviyorsun beni: Yalvarırım,
Sarıl bana, okşa beni, öp beni.
Benim efendim, koruyucu tanrım:
Enlil'in yüreğini şenlendiren
Şu-sinim, sarıl bana, okşa beni.*

*Yerin baldan tatlı: okşa elinle,
Güzelim giysileri okşar gibi,
Elini doldursun cânım dokusu.*

Dedim ya, anlam ve çağrışım çevreni, çok geniş bir kavram aşk, sisli, gölgeli yanları var. Sözgelimi bu şiire aşk şiiri diyebilir miyiz? Bana göre aşktan çok kösnüllüğün şiiri. Ancak aşk sözcüğünün, kösnüllüğü de içeren anlamda kullanıldığı oluyor dilimizde. Bu şiir için de böyle bu. Şiirde yansıtılan duyguyu bugünkü terimlerle adlandırmak istersek, buna, kösnüllüğü anlatan, erotik dokulu bir şiir diyebiliriz. Çünkü şiirsel ben, şiirde konuşan kişi kösnüllüğün ateşiyle yanıp kavrulan bir kadın. Tüm bedenini sarıp sarmalamış kösnüllüğün ateşi öyle ki dayancası kalmamış artık. Bunun için de şiir, sanki tensel bir çılgılık; daha doğrusu, kadın, tensel çılgılığa dönüşmüş.

Şiiri okudukça kadının devinimsel görüntüsü canlanıyor gözümün önünde. Titriyor, kıvranıp duruyor. Yüreğini yakan ateşi söndürmek için tek seçeneği var: Sözcüklere sığınmak. O da öyle yapıyor. İlkın güveye, erkeğine diller döküyor, övgüler düzüyor. Geceyi yanında geçirmesi, kendisiyle sevişmesi için yalvarıp yakarıyor. Bunun, ona neler kazandıracak-

ğını, “babasının armağanlar yağdıracağını, anasının onu kuş sütüyle besleyeceğini” söylüyor. Birlikte hazzın doruğuna nasıl ulaşacaklarını anlatıyor ballandıra ballandıra.

Şiirde Sümer mitolojisinde göklerin ve yeryüzünün efendisi sayılan Tanrı Enlil’e de bir gönderme var. Daha doğrusu bir anıştırma. Çünkü Enlil, söylenbilime göre bütün yeryüzünü dölleyen, toprakları doğurgan kılan bir Tanrıdır. Sümerolog **Samuel Noah Kramer**’in bir Sümer yazıtından yaptığı alıntıda onun bu yönü şöyle belirtiliyor.

*Enlil, bütün ülkenin kralı, aklına koydu;
O büyük doğa erkeklik organını dürttü,
yüksek yerlere payını verdi.
Ülkeye verimlilik getirecek yaz ve
kışın tohumunu döl yatağına boşalttı;
Enlil, hangi yere erkeklik organını dayarsa
o vahşi boğa gibi böğürür.
Baba Enlil bu...*

Kösnüllüğün ateşi salt insan soyuna mı özgü? Hayvanların da içine düşer bu ateş, onları da sarsar. Tıpkı şiirdeki kadın gibi onlar da içlerinin ateşini sesle, devinimle dışa vururlar. Kuşkusuz içgüdüsel bir tepkidir bu.

Bunları söylerken köydeki çocukluk günlerimi anımsıyorum. Besbelli köy yaşamına özgü koşullardan olsa gerek, biz çocuklar, hayvanların cinsel yaşamına yönelik çok şeyler bilirdik. Horozlarla tavukların, serçelerin, köpeklerin çiftleşmesi gözlerimizin önünde olup biterdi. Bunlardan biri bugünkü gibi gözümün önünde.

Alnı akıtmalı, kestane renginde, güzel bir kısırağımız vardı. Kapması, tepmesi olmayan uysal bir hayvandı. Bir gün bir değişiklik sezdim halinde. Önüne koyduğumuz otları eskisi gibi iştahla yemiyordu. Kulaklarını diyor, başını havaya kaldırıyor, kişniyordu ikide bir. Geriliyor, diken diken olu-

yordu tüyleri, Dişilik organından beyaz, sümüksü akıntılar geliyordu. Yoksa hasta mıydı? Meraklanmıştım.

Anama anlattım. “Hasta masta değil. Aygırsak olmuş, tepinmesi, kişnemesi ondan, döllenmek istiyor” dedi, “yarın sabah  olak Emmi’ye götür kısırağı. Aygırıyla  iftleştirsın, sonra  oderiz karşılığını.”

 olak Emmi’nin aygırı, köydeki kısırakların çoğunun kocası, tayların da babasıydı. Bizimkini görür görmez eşinmeye, kişnemeye başladı. İki kişi,  olak Emmi’yle oğlu, zor zapt ediyorlardı aygırı. Gözlerinden, burun deliklerinden yalımlar çıkıyordu sanki. Getirip önce kısırağın dişilik organını koklattılar. Bir-iki kez yaptırdılar bu işi. Baktım, erkeklik organını salıverdi aygır. Kalın, uzun saplı dev bir mantara benziyordu.

Aşımın nasıl olacağını biliyordum, yine de merak ediyordum. Birden arka ayakları üzerine havalanıp önünde bekleyen kısırağın üzerine abandı aygır. Birbirine karıştı yeleler. Ancak erkeklik organı yerini bulamamıştı. Boş bir aşım olmuştu bu. İkinici kez yeniden atladı aygır. Bu kez de yerini arıyordu yine. Yardımına hemen  olak Emmi yetişti, sağ eliyle aygırın erkeklik organını yakaladı, yerine soktu. Kısırak hiç huysuzlanmadı. Aygırın, boynunu ısırmasına bile ses çıkarmamıştı.

Aşım bitmişti.  olak Emmi bir kova su boşaltı kısırağın üstüne. Kulun tutsun diye böyle yaparlarmış. “Tamam, haydi al götür kısırağı” dedi. Ahırına getirdim; yemliğine bağlarken ona bakıyordum; yorgunluktan da öte dingin bir hali vardı. Bakışları değişmiş, rahatlamıştı sanki. Hiç nazlanmadan istekle yiyordu önündeki otları. Belli ki içindeki kösnüllük ateşi s nm ş, k llenmişti.

Kösnüllük duygusunun ömrü kısadır. Cinsel açlığın giderilmesi, doyumun sağlanmasıyla birlikte sona erer; k s-

nüllük ateşi, yeniden tutuşuncaya değin hayvanların sessizliği sürüp gider.

Peki, hayvanlarda içgüdüsel bir gereksinim olan bu durum, insan için de böyle midir? Tümüyle değil. İnsanın kösnül yönünü kamçıl原因, devindiren etkenler hayvanlarınkinden değışiktir. **Erich Fromm**, *Sevme Sanatı* adlı yapıtında insanlarda cinsel isteğı uyandıran etkenleri açıklarken şunları söylüyor:

(...) Cinsel isteğın amacı birleşmedir. Bu hiçbir zaman fiziksel bir açlığın, acı veren bir gerginliğın giderilmesi değildir. Ama cinsel istek sevgiden doğacağı gibi yalnızlığın verdiği huzursuzluktan, fethetmek ya da hükmedilmek isteğinden, kendine boşu boşuna güvenmekten, incitme, giderek yok etme isteğinden de doğabilir. Öyle anlaşılıyor ki cinsel istek ne olursa olsun gücü bir coşkudan doğabildiğı gibi böyle bir coşkuyla karışabiliyor da; sevgi bunlardan ancak bir tanesidir. Cinsel istek, kafalarında hep sevgi fikriyle birleştiğı için insanların çoğı, fiziksel olarak çekici bulduklarında birbirlerini sevdikleri sonucunu kolayca çıkarabiliyorlar. Sevgi, cinsel birleşme isteğı doğurabilir; bu yolla doğan fiziksel birleşmede açlık duygusu fethetme ya da edilme isteğı değil, şefkat vardır. Fiziksel birleşme isteğı sevgiden doğmamışsa, hiçbir zaman vahşi bir birleşme olmaktan öteye geçmez. Cinsel çekme o an için birleşiliyormuş sanısını uyandırır; ama bu sevgisiz "birleşme" sonunda, birbirine eskiden olduğu ölçüde yabancı iki insan kalır ortada; bu iki insan bazen birbirinden utanır, giderek nefret bile ederler; çünkü büyü bozulunca yabancılıklarını eskisinden daha yoğun olarak duyarlar.

Erich Fromm'un söyledikleri inandırıcı geliyor bana. Cinsel isteğı sevgi ya da aşkla özdeşleştiremeyiz; oysa yapıyoruz bunu. Aşk ve sevgi kavramlarının gölgeli oluşu da bir ölçüde buradan geliyor, karşı cinse duyulan tensel tutkuyu

bu doğrultuda anlamlandırıp algılayışımızdan. Cinsel istek, sevgi yaratmaz; ama sevgi, cinsel isteği doğurabilir.

Kişide cinsel istek duygusunu uyandıran etkenler, büyük ölçüde onun içinde bulunduğu ruhsal ve fiziksel ortamdan mı kaynaklanıyor? **Necati Cumalı**'nın, bu sorunun üzerine temellenen *Ay Büyürken Uyuyamam* adlı öyküsünü anımsıyorum. Cinsel istekle, fiziksel, ruhsal ortam arasındaki etkileşimi anlatan, yalın bir öyküdür bu.

Öykünün kahramanı, küçük bir kıyı kentinde çalışan bekâr bir memurdur. Akşam inmeye, karanlık çökmeye görsün, koyu bir yalnızlık içinde bulur kendini. Nereye gideceğini, nasıl vakit geçireceğini bilemez. Ne rıhtım boyunca gezinmeler, ne kimsesiz sokaklarda bir başına dolaşmalar azaltmaz sıkıntısını. Üstelik daha da artırır. Sonunda yorgun, eziklik, boşluk duygusu içinde bekâr odasına, yalnızlığının kovuğuna döner. Odasında eski günlere, düşlere, düşlemlere sığınmaya çalışır, bu yüzden bir türlü dalamaz uykuya. Sanki uyku küsmüş, bırakıp kaçmıştır onu. Hele aylı gecelerde, çıldırtıcı bir bungaluk çöker üstüne, düş oyunlarına sığınır, bu duygu içinde yarattığı kadınlara, kızlara karşı anlatılamaz bir özlem duyar; özleminden de öte yakıcı bir sevişme isteğidir bu, öykünün şu kesitinde olduğu gibi:

(...) Öyle aydınlıktı ki kentin sokakları, denizi, evlerin yüzlerini ışığa boğmuştu ay. Ah, ay her yerde sevişenler için doğar! Her yerde eşit saçar ışıklarını! Bu küçük kenti de, kadınlarla erkeklerin birbirlerinin bellerine dolanarak özgür dolaştıkları kentlerden ayırmaz o! Bu yüzden yalnızlarla birlikte yalnız görünür o küçük kasabaların göklerinde ay!

Gece yarılanırken gidecek başka bir yer bulamayarak biraz yorgun, oda kiraladığı eve döndü. Kapıyı gürültüsüz açtı. Alt katta bir oturma, bir yemek odası, bir sofa vardı, pencerelerden sızan ay ışığı sessizliğini bozuyordu sanki sofa-

nın. Evin üst katında, denize bakan yönündeydi odası. Evin karaya bakan yönünde iki oda daha vardı. Birini yaşlı bir öğretmen kiralamıştı. Öbüründe evini kiraladığı kadın kendi oturuyordu.

Üst kata çıkan merdivenlere bir türlü gitmiyordu ayakları. Konuşmak, dertleşmek, eski aşklarını anlatmak, yaşamak istiyordu kısaca. Bir kıvıldama oldu sofada. Hiç dikkat etmemişti, baktı, denize bakan pencerenin kenarında birinin oturduğunu gördü. Karaltı ayağa kalkınca tanıdı: Evin kadınıydı.

“Benim” dedi. “Sinemaya mı gittin?”

Kadına doğru yaklaştı:

“Dolaştım. Sinemaya gitmedim.”

“İyi etmişsin...”

Üç aydır evinde oturuyordu. İlk kez dikkatle baktı kadına. Kırkını aşkın olmalıydı. İlk görüşünde yaşlı demiş, evin yullanmış masalarından, sandalyelerinden biri kadar eski görmüştü kadını. Hiç de yaşlı sayılmazdı kadın. Alnında, ağzının yanındaki çizgiler, belki de boya, şu bu kullanmadığı için o kadar belirgin görünüyordu kendisine. Kadının göğüslerinin, kalçalarının, bacaklarının diriliği ilk kez o gece çarpıttı gözüne.

“Uykum yok da” diye mırıldandı.

Kadın, aklından geçenleri anlamış gibi gözlerinin içine bakıyordu:

“Benim de yok. Saat kaç?”

“On iki olmalı...”

“Ben daha erken sandım, hiç uykum yok...”

Odasına çıkması, kadını rahat bırakması kanısına kapıldı.

“Benim de” dedi.

Merdivene doğru dönecekken birden cesaretlendi:

“Bana bir kahve pişirebilir misin?”

“Elbette...”

“Pişir öyleyse.”

“Odanda mı içeceksin?”

Yüreği hızla vurmaya başladı. Yutkundu:

“Odamda.”

“Sen çık, ben getiririm odana.”

“Odana gelirim” gibi bir deyişle söylemişti bu sözü kadın. Kadına hoşlandığını belirtmek istedi:

“Gecikme.”

“Hemen getiririm.”

Merdivenden çıkmadan önce gene durdu. Mutfağa doğru giden kadını tam yanından geçerken elinden tutup durdu. Öbür kiracıyı sordu:

“Asım Bey uyudu mu?”

Kadın onun elini hafifçe sıktı:

“Sen merak etme. O, bu saate kalır mı?”

Odasına her zamankinden daha gürültüsüz çıktı. Denize bakan penceresini açtı. Ceketini çıkardı. İçeriye dolan ay ışığında, uykusuz gecelerinde sağa sola dönerek düşlediği kadınlardan herhangi biri kadar özlemle beklemeye başladı kadını.

Yavaşça kapının açıldığını duydu. Kadın, elinde kahve fincanı kapının eşiğinde duruyordu. Yaklaştı, kahve fincanını alırken boş kalan eliyle kadının elini yine tuttu:

“Geçsene...”

Kadın, üst sofanın karşı ucunda öbür kiracısının kapısını na doğru baktı:

“Yavaş konuş.”

Kadını hafifçe çekerek içeriye aldı. Kapıyı kapattı. Kahve fincanını masanın üstüne bıraktı. Kadına yatağının üstünde yer gösterdi:

“Otursana.”

Kadın güldü:

“Niyetin ne?”

Daha fazla sabredemedi. Bileğinden yakaladı kadını. Yatağının üstüne oturttu. Sarıldı. Öpmeye başladı. Kadın kurtulmak için en küçük bir karşı koymada bulunmadı:

“Az çapkın değilsin” dedi gülerek.

Üç aydır kadın eline değmeyen elleri titriyordu sevişmelerinin başlangıcında. Kahvesi masanın üstünde soğudu kaldı. Gövdeleri yan yana, sırtüstü yatağa düştüğü anda hiç de çirkin olmadığını düşünüyordu kadının.

“Bu aylı geceler deli ediyor beni” dedi.

Kadın iç çekti:

“Kimi etmiyor ki?”

“Ay büyürken uyuyamıyorum! Silip alıyor gözümünden uyukuyu.”

Kadın daha uzun bir iç çekti:

“Hep öyle...”

Dalgaların hafif hafif kıyıya çarptığı duyuluyordu pencereden. Köpek ulumaları duyuluyordu. Bir köpek uzun uzun uludu.

Kadın:

“Ay’a uluyor” dedi.

O, biraz şaşkın karşıladı bu sözü:

“Ay’a mı?”

“Ay’a elbet. Bu Ay, hangi canda rahat bırakır?”

Kadını yeniden kucakladı, susuzlukla öpmeye başladı.

Kadın:

“Bu Ay, yalnız kalan kimi olsa ulutur, köpekleri bile” dedi.

Gövdesinin bütün sıcaklığıyla gövdesine sokuldu...

İçinde bulunduğumuz ortam duygularımızı nasıl etkiliyor? Alıntı, değişik yönleriyle somutluyor bunu. Somutlama, öyküye seçilen adla başlıyor; erkeğin de, kadının da nasıl bir

etkilenim içinde olduklarının özeti gibi. Ay, yüreklerindeki cinsellik ateşini harlandırmış, tensel açlığın doruğuna taşımıştır onları. Her şey, değişik görünüyor gözlerine. Erkek, üç aydır evinde oturduğu, ilk gördüğünde yaşlı, hantal bulduğu kadını bu gece çok farklı bir görünümle algılıyor. Hiç de sandığı gibi çirkin olmadığını, uykusuz gecelerinde düşlediği, özlemini çektiği kadınlardan biri olarak düşünüyor. Tenselliğin denetlenemez itkisiyle yaklaşıyor kadına.

Kadın da aynı itkinin kuşatımı altındadır. Erkeğin duyumsadıklarını o da duyumsuyor. Duyumsamalar ve yönsemeler örtüşünce düşselliğin yatağından gerçekliğin yatağına kayıyorlar. Gövdelerin birbirine karışan sıcaklıkları içinde tenselliğin sesini susturuyorlar.

Cinsel istek ya da açlığı doğuran etkenlerin çok yönlü olduğunu söylemiştim. **Erich Fromm**'un söylediklerine dönersem, diyordu ki **Fromm**, *Cinsel isteğin amacı birleşmedir. Bu hiçbir zaman fiziksel bir açlığın, acı veren bir gerginliğin giderilmesi değildir. Ama cinsel istek sevgiden doğabileceği gibi yalnızlığın verdiği huzursuzluktan da doğar.*

Alıntıladığım öyküde de böyle oluyor bu. Ev sahibi kadınla kiracısı erkek arasında bir sevgiden söz edemeyiz. Sevgiye dayalı bir yaklaşma ya da yakınlaşma yoktur. Onları yaklaştıran, aynı yatakta buluşturan güç, "yalnızlığın verdiği huzursuzluk"tan, tedirginlikten o an için kurtulma isteğidir. İçlerini yakan tensel ateşlerinin yükselmesidir. Doğal olarak birleşmenin bitiminde ateşleri sönecek, yine iki ayrı yabancı kimliklerine döneceklerdir.

Kösnüllük duygusu, varoluşun temel güdülerinden biridir. Bu güdü, hiçbir zaman aşk ya da sevgiyle bire bir özdeşleştirilemez; onu, sevgi olarak adlandıran, sevgi sözcüğünün anlamsal katmanları içinde düşünenler olmuştur elbette. Önce de belirttiğim gibi bu bir yanılsamadır. Çünkü sevgiye ya da aşka özgü özelliklerin hiçbirini taşımaz bu güdü. Sev-

gi süreklilik gösteren düşünsel dokulu yaratıcı bir duygudur. Oysa kösnüllük duygusu anlıktır, birleşme amaçlıdır, tensel doyumla birlikte ömrü sona erer; aşktaysa adanmışlık, süreklilik söz konusudur. Söylediklerimi **Alain de Button**'un şu sözleriyle pekiştireyim: *Düşünceye seksten daha karşıt bir şey az bulunur. Gövdenin ürünüdür seks, düşünceyi dışlar, Diyonizyak'tır, anlıktır, aklın bağlarından bir kaçıştır, fiziksel arzunun bir haz dolu çözülüşüdür...*

İnsanoğlunun duygusal yaşamı, cinsel yaşamını da kuşatacak biçimde edebiyatın beslendiği ana kaynaklardan biridir. Çağlar boyunca, romancılar, öykücüler, ozanlar yaratılarının odağına yerleştirmişlerdir bu yaşamı. Duyguların, arzuların, tutkuların yüreklerdeki derin kuyusuna inmeye çalışmışlardır. Tensel arzuları, bunlara dayalı nazları, acıları, kırılganlıkları değişik ilişkiler içinde örüntüleyerek vermek istemişlerdir. Çünkü insan; tensel ve tinsel yönleriyle bir bütündür; varoluşsal gerçeği de elbette bu bütünselliğin içinde gizlidir.

İnsanoğlu, varoluşunun bilincine nasıl ulaşmıştır? Kuşkusuz, insanbilimciler, ruhbilim ve toplumbilimciler bugüne değin değişik varsayımlara göre yanıtlamaya çalışmışlardır bu soruyu. Bunlardan biri, "cinsel içgüdülerinin gücünü ayımsayış ve bunu önemseyişle" açıklıyor. Çünkü üreme, üretme ya da doğurucu, doğurtucu gücün kendi bedeninde gizli olduğu gerçeğini bu yolla anlamış, ona kutsal bir anlam yüklemiştir insan. Bu yükleyişin değişik öyküleri vardır mitolojide.

Mitoloji Sözlüğü'ne bakıyor, maddeleri arasında dolaşıyorum bir süre. Eski Yunan'da "phallos" diye adlandırılmış erkeklik organı, dölleme ve üretme gücünü taşıdığı için kutsal sayılmış. Yalnız eski Yunan'da değil, Mısır, Hindistan, Asya gibi birçok yerde doğadaki tüm dölleyici güçlerin simgesi olarak Phallos'a tapılmış. Bununla ilgili olarak bir de "Pha-

les” adlı tanrı varmış. “Tanrı Dionysos” adına düzenlenen şenliklerde, Tanrı Phales’i simgeleyen, deriden ya da tahtadan yapılma phallos’lar taşınırmış.

Nerede okumuştum? Tam olarak anımsayamıyorum şimdi. Gine’de, erkekliğin ‘meni’ye bağlı bir olgu olduğu, erkekliğin meniden geçtiği düşünülüyormuş. Bunun için de gençler arasında erkekliğe geçişi sağlayacak “meni içme” töreni düzenleniyormuş. Yine aynı yörede erkeklik organını yemenin güce güç katacağı inancıyla öldürülen erkeklerin penisleri yeniyormuş.

İnsanın, bedensel varlığının bilincine ulaşmasından bu yana cinsellik içgüdü, üretme ve dölleme gücü, insanoğlunun yaşam serüveninde önemli bir yer tutmuş. Söylendiği gibi bu gücün insan yüreğindeki yansımalarını anlatan nice masallar, öyküler, romanlar, şiirler yazılmış. Çağlar boyunca sözlü, yazılı anlatıların dokusuna tensel hazlar, doyumlar, doyumsuzluklar sindirilerek insanoğlunun bu temel güdüsü anlatılmak istenmiş.

YANSITMANIN İKİ YÜZÜ

Hangi sözcüğü kullanırsak kullanalım, adına ister kösnüllük, ister cinsel içgüdü ya da “seks” diyelim, bunun yazınsal ürünlerde yansıtımı –bir genellemeye giderek söylüyorum– iki biçimde olagelmıştır. Kimi yaratılarda, örtmecesiz bir nitelik taşır. Amaç, büyük ölçüde okurların cinsel isteklerini kamçılama, onlarda tensel ve cinsel açlık duygusunu uyandırmadır. Amaç böyle olunca sözcükleri seçme, istiflendirme de bu doğrultuda olur. Anlatım örüntüsü, güzelduyusal bir tat vermekten çok, kösnüllüğü ateşlendirici nitelikler içerir. Görsel, ilkel, çıplak ve kaba bir söz dokusu vardır. Daha doğrusu şergileyici, edimsel betimleme bu tür yansıtımlarda ağır basar. Masallarının birçoğunda bu türden yansıtımlara yer verilen, halkların dilinden süzüle süzüle gelmiş ***Binbir Gece Masalları***’nın 1’inci cildinden (Âlim Şerif Onaran çevirisi) kısa bir alıntıyla örneklendireyim bunu:

Bedreddin, uçkur çözüp tüm bedenini kendisi için hazırlamış olan Sittü’l-Hüsn’ün üzerine atılmış ve gömülmüş. Kızın açık kalçalarını arasına diz çöküp Sittü’l-Hüsn’ün bacaklarını ayırmış. Sonra da saldırıya hazır vaziyette bulunan koçbaşı saldırı gerecini kalenin duvarlarına vurmuş ve bir vuruşta engeli ortadan kaldırmış; ve Bedreddin, incinin delinmemiş olduğunu ve kendisinininkinden önce hiçbir koçbaşının buna ulaşmadığını anlayarak buna çok sevinmiş. Sonra engelin ardındaki bölgenin de aynı mutlu bekâret durumunu sezinleyerek bundan büyük bir zevkle yararlanmış.

Zevkin doruğunda, bu genç bedenin bekâretini giderdikten sonra, koçbaşı, on beş kez kesintisiz girip çıkararak aynı zevki tatmış, hiçbir incinme duymadan.

İnsan yaşamında var olan her şey dile de yansır, yazına da. Bunu sınırlandırmak olanaksızdır. Çağlar boyunca da böyle olmuştur bu. Olmayı da sürdürecektir.

Kimi dönemlerde, özellikle sözlü anlatımın egemen olduğu dönemlerde, insanın tensel dünyasını, cinsel yaşamını anlatmada, anlatıcı gerçek anlamda özgür saymıştır kendini. Sözü ketleme, törpüleme, inceltme gibi bir kaygısı olmamıştır. Sözelimi Türkçenin temel yapıtlarından biri diye niteleyebileceğimiz **Dede Korkut Kitabı**’ndaki kimi öykülerde öykü kişilerinin cinsel duyguları sere serpe, örtmecesiz biçimde anlatılır. “Kan Turalı” öyküsünden küçük bir örnek vereyim; öyküye adını veren yiğidin, Trabzon tekfurunun kızını alabilmek için üç canavarla çarpışması, bunları yenmesi gerekir. Bunu şart koşmuşlardır. Kan Turalı yiğit, yürekli olduğu kadar çok da yakışıklıdır: Kendisine koşulan şartın gereğini yerine getirmek için meydanda soyunur; onu gören kız, Kan Turalı’nın güzelliği, yakışıklılığı karşısında çarpılmış, kendinden geçmiş gibidir. Bu an, şöyle anlatılır öyküde:

Kız köşkten bakar idi. Tartaklığı boşaldı (orgazm oldu), avısl olmuş dana gibi ağzının suyu aktı.

Kan Turalı öyküsünde yansıtılan tensel esrikleşmenin yarattığı hazza ulaşma yönsemesi, önce de söylediğim gibi insanın doğasında vardır. Kimi durumlarda bu yönseme, kendi bedeninde kendi eliyle doyuma ulaşmaya zorlar insanı. Böyle derken, **Dedem Korkut**’un kim bilir kaçınıcı göbekten torunu **Faruk Duman**’ın “Burç” adlı öyküsünü anımsıyorum. Öyküdeki damarlarında kösnüllüğün kanı uğuldayan kadının soluyuşlarını, iniltilerini duyar gibi oluyorum.

...Ama hiçbir hayvan, kocasının yokluğunda evin en mahrem odasına kapanarak gün ortasına kadar kendinden geçen, nerdeyse zehirlenmiş, acılar içinde kıvranarak yavaş yavaş ölen, ölürken ağzından köpükler çıkaran bir kaplanı andıran bir kadına yine de benzeyemezdi. Bir gün delikanlı konağın üst katlarından birindeki çiçekleri sulamak bahanesiyle yukarı çıktı. Hacı Efendi yoktu birkaç gündür; daha birkaç gün de gelmeyecekti. Konak da nerdeyse boştu. Çocuk, iyice gözden ırak, küçük bir odaya girdi. Girince, iniltiye benzer sesler duymakla, evde bir kedi ölüyor, diye düşündü hemen, ya da bir köpek iyice acıkmış. Ama böyle değildi. Bu küçük odaya açılan başka bir kapı vardı. Bir yüklük kapısını andıran, nerdeyse gizli bu kapı kapalı değildi, ama ardına kadar açık da sayılmazdı. Çocuk buraya yaklaştı, yaklaşıncı içeride büyükçe bir yatak gördü. Kadın yatağın üzerinde tek başına olmakla çıplaktı. Parmaklardan birini sonuna kadar fercine sokmuş, öbür parmaklarıyla da bu iri, kabarmış ve kıpkırmızı ferçten akan sıvıyı okşuyordu. İşte bu inilti böylece bu kadının iniltisiydi. Delikanlı, hayatında ilk kez böyle bir şey görüyordu. Kadının çıldırdığını düşündü önce, ne olursa olsun, ama ne olursa olsun, bedenlerimizin kendi yasaları vardır. Çocuğun zekeri kalktı, sonra bu zekerdir, kapıyı hafifçe itti. İtince, kadının ferç suyunu okşayan parmakları durdu. Ama kadın doğrulmadı. Başını yastıktan hafifçe kaldırarak baktı, hayır, çocuğu orada kendisini izlerken görünce de doğrulmadı. Güldü. Bir zaman acı acı gülümseyerek çocuğa baktı. Sonra başını tekrar yastığa koydu, yaptığı işe devam etti. Böylece delikanlı içeri girdi, bilincini bütünüyle yitirmiş, kadının elinde sürüklenen bir kukla gibi yatağa yürüdü. Sonunda, hep aklındaki şeyi yaptı, kadının fercine eğildi, dilini çıkararak bu ferci uzun uzun-

Cinsel ya da tensel hazzın yarattığı coşkuyu, alıntıladığım bu örneklerle taş çıkartan çok daha kaba, çok daha ilkel, çiğ ve kirli bir gerçeklikle yansıtan nice ürünler vardır. Elbette bunların yazınsallığı tartışılabilir. **Selma Topal**'ın **Gece Gölüşü** adlı yapıtından küçük bir örnek:

(...) Gabi'ye attığı tokatlar ve ısırıklar, sevişme tarihinin en gariplerindendir bir kere. Kıç dişlemeyi seven bir teknik ressam, dünyanın bir ucunda, insanlığın çok ateşli bir gününde bizim kaçıkla buluşuyor.. Hepimizin sevgilisi dudaktan öperek değil, kıç dişleyerek başlıyor sevişmeye, iki eliyle iyice ayırıyor Gabi'ninkini, dilini yılan gibi oynatıp duruyor deliğin çevresinde, kısaca bu adam arı çalışkanlığında, muhteşem kıcın her yerini keşfediyor ve tabii ki aynı şeyin kendi kıcına yapılmasını istiyor. Şu küçük dünya belki de karanlık bir kıç deliğinden başka bir şey değil, otel odasında midelerinin yarı aç olmasının da önemi olmamıştır, asla. Gabi yatakta mola verdikleri sırada bir aptallık yapar ve hepimizin sevgilisine şöyle der: "Bende iki taraf da açık, benim yanımda bir oğlan ne ki..." Neden bunu söyleme gereğini duydu, hepimizin sevgilisinin oğlanlardan da hoşlandığını nereden çıkardı... Gabi hepimizin adına kıkırdıyor ve suratına sert bir şamar yiyor, ve yerde, yatağın ucunda bir tasın içinde sivrisinekler için hazırlanmış safra yeşili bir su var. "Deliklerin hakkında bir şey daha dersen o boklu suyu içersin" diyor teknik ressam. Gabi huzur dolu, sadece geçiriyor. "Sen beni kızıştırdığın kadar varsın." Bu da Gabimin lafı, aklım da kalmış. Gabimiz kendine "kızmış kancık" demesini istiyor ondan, böyle söylemesi için hepimizin sevgilisine yalvarıyor nerdeyse, ama adam ona bencilce kendi istediğini söylüyor, "kızışmış amcık" diyor.

Anlatım, sözlüklerin “kaba” diye niteledikleri, günlük yaşamda ağza almaktan kaçındığımız sözcüklerle biçimlendirilmiş. Dilsel, yazınsal bağlamda hiçbir tat taşıyor. Cinsel ilişkinin ya da birleşmenin, ilkel, bayağı imgelerle beslenen sözel gösterimi de diyebiliriz buna. Çünkü, anlatmaktan çok gösterme yönsemesi ağır basıyor. İnsanda tiksinti uyandıran cinsel sapkınlıkları da içinde barındıran bir gösterimdir; yazınbilimcilerin terimsel adlandırımıyla “pornografi”dir bu.

Odağına insan bedeninin yerleştirildiği pornografik söylem, okurların cinsel içgüdüsünü uyandırmaya yöneliktir. Sözcükler, kösnüllüğün kirli suyuna batırılmıştır. Edimler, devinimler, tensel ilişki betimlemeleri soyunuk, tek boyutludur. Benzetmeler, karşılaştırmalar da sıradan, orta malıdır.

KÖSNÜLLÜĞÜN ÖTE YAKASI

Odağına insan bedeninin yerleştirildiği ya da tenselliği çağrıştıran her söylem, pornografik diye nitelendirilebilir mi? Soru, bir halk ozanımızın, **Karacaoğlan**'ın kimi şiirlerini düşündürüyor bana. Kitapların arasından bulup çıkarıyorum **Karacaoğlan**'ın şiirlerini. Bakıyorum, içinde tensel hazı, cinsel coşkuyu uyandırma öğeleri içeren birçok dizenin altını çizmişim. İşte onlardan biri:

*Seherde uğradım dostun köyüne
Hoş geldin sevdiğim in dedi bana
Tomurcuk memesin verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana*

Ya şu dizeler? Bunlarda cinsel uyarı, cinselliği kamçılama güdüsü yok mu?

*Al yanaklar domur domur terlemiş
Rahmetin güllere yağdığı gibi
Ak göğsün arası zezem pınarı
İçsem öldürürler içmesem öldüm
Ak göğsün üstünde ilik düğmeyi
Çözüp gider bir gözleri sürmeli*

Karacaoğlan'ın bu dizelerini okurken başka bir metni *Neşideler Neşidesi*'ni anımsıyorum. İlgimi çeken kimi sözleri, dizeleri, saptamaları yazdığım alıntılar defterlerimden birine bu metinden de salt kutsal kitapta yer aldığı için kimi dizeleri aktarmıştım. Belki, **Karacaoğlan**'la kan bağı kurmuş

olmamın da bunda payı vardır. Defterleri karıştırıp buluyorum o dizeleri:

*Zevkler içinde, ey sevgilim,
Sen ne güzelsin, ve ne şirinsin.
Bu senin boyun hurma ağacına,
Memelerin de salkımlara benziyor.
Hurma ağacına çıkayım,
Dallarını tutayım dedim;
Memelerin üzüm salkımları gibi olsun,
Soluğunun kokusu da elma gibi,
Ve ağzın en iyi şarap gibi.*

Bu alıntıların da odağında “bedenin varlığı”nı görüyoruz. Sevgiliye duyulan tensel özlem bunlarda da dile getiriliyor. Bunlarda da sözcüklerin, dizelerin damarında cinselliğin kanı dolaşüyor içten içe. Tıpkı Cemal Süreya’nın şu dizele-
rinde olduğu gibi:

*Seni bir kere öpsem ikinin hatırı kalıyordu
İki kere öpeyim desem üçün boynu bükük
Yüzünün bitip vücudunun başladığı yerde
Memelerin vardı, memelerin kahramandı sonra
Sonrası iyilik güzellik*

Sevgiliye duyulan tensel özlem, onun bedensel özelliklerinin yarattığı cinsel açlık, tiksinti uyandıracak edimlere, imgelere aktarılmadan yansıtılıyor bu dizelerde. Düş ve düşlem gücünü devindiren, güzelduyusal çağrışımlar yaratacak bir söz dokusu içinde verilişiyle de pornografik söylemden ayrılıyor. Cinsellik duygusunun böylesi bir yönelim ve yönseme doğrultusunda dile getirilişine yazınbilimciler, terimsel bir adlandırmayla “erotizm” diyorlar.

Erotizmle pornografi arasında kimi küçük ayrımlar vardır; vardır ya, yine de bıçak sırtı bir ayrımdır bu. Aşılmaz

duvarlar yoktur aralarında. Çünkü bunları birbirinden ayıracak kesin, değişmez ölçütler koymak güçtür. Her ikisi de dokusunda yaşama, üreme içgüdüsünü besleyip diri tutma yönsemesini barındırır. Bunun gibi her ikisinin de damarlarında tensellikle kösnüllüğün kanı dolaşır. Belki dilin kullanımı bir ölçüt olabilir; ama ikisi arasında kesin, ayırıcı bir ölçütten söz edemeyiz.

Tensellikle kösnüllüğün insanın duygu haritasındaki yeri yaşa bağlı olarak değişir mi? Yaşlanmış yüreklerde tensellikle kösnüllüğün ateşi hepten küllenir mi?

Dirimbilimciler, psikiyatristler nasıl yanıtlıyor bu soruyu, bilmiyorum. Ancak, yazınsal yaratılara yansıyan bir insanlık durumudur bu. **Yasunari Kavabata**'nın *Uykuda Sevilen Kızlar* adlı romanı geliyor aklıma; bir de bu romanı uzaktan da olsa anıştıran **Gabriel García Márquez**'in *Benim Hüzünlü Oropularım*'ı. Yeniden bakmak, karıştırmak için aramaya başlıyorum *Uykuda Sevilen Kızlar*'ı. Nereye, hangi rafa koymuşum? Bulamıyorum. *Benim Hüzünlü Oropularım*'ı bulunca onu aramaktan vazgeçiyorum.

Romanın sayfaları arasında dolanıyorum. Aklımda o soru: "Yaşlanmış yüreklerde tensellikle kösnüllüğün ateşi hepten küllenir mi?" Kimi sayfalarda çizdiğim yerlere bakıyorum; küllendirmiyor **Márquez**, daha doğrusu küllerin altında sönmeye yüz tutmuş da olsa tensellik ateşinin kaldığını duyumsatıyor, bunların canlandırılabilceğine inanıyor:

(...) *Kalbim yerinden fırlayacakmış gibi atarak girdim odaya, kızı o koskoca kiralık yatağın içinde anadan doğma çıplak ve korumasız bir halde uyurken gördüm. Yüzü kapıya dönük olarak yan yatmış, tavandan vuran hiçbir ayrıntıyı affetmeyecek kadar yoğun ışıkla aydınlanmıştı. Yatağın kenarına oturup beş duyumla büyülenmiş gibi onu seyretmeye koyuldum. Teni esmerdi, ılıktı. Onu öyle bir temizlik ve gü-*

zellik rejimine sokmuşlardı ki, karnının alt kısmında henüz çıkmaya başlayan tüylerini bile unutmamışlardı. Saçlarını kıvrımışlar, el ve ayak tırnaklarına doğal renkli oje sürmüşlerdi, ama şeker posası rengindeki teni kupkuru ve bakımsız görünüyordu. Yeni çıkmış göğüsleri henüz erkek çocuklarınkine benziyordu, ama patlamaya hazır gizli bir enerji taşıyordu sanki. Vücudunun en güzel yeri, el parmakları gibi upuzun ve duyarlı parmaklarıyla sanki yumuşacık adımlarla yürümek için yaratılmışa benzeyen, ince, uzun ayaklarıydı. Vantilatöre rağmen fosforlu gibi parlayan bir terle sırılsıklamdı, gece ilerledikçe sıcaklık yine dayanılmaz oluyordu. Yanaklarına iki allık lekesi kondurularak acemice boyanmış yüzünün, kalın bir pirinç pudrası tabakası altında, takma kirpikleri, sanki isle karartılmış kaşlarıyla gözkapakları ve çikolata renkli bir boyayla kalınlaştırılmış dudakları olmasa nasıl görüneceğini hayal etmek imkânsızdı. Ama ne giyinme, ne de kozmetikler gizleyebilirdi karakterini: kibirle havaya kalkmış bir burun, çatık kaşlar, dolgun dudaklar. Körpe bir güreş boğası diye düşündüm.

(...) Kızı uyandırmamaya çalışarak çırılçıplak oturdum yatağın içine, gözlerim o kırmızı ışığın aldatıcılığına alışmıştı, onu karış karış incelemeye koyuldum. İşaretparmağımın ucunu sırılsıklam ensesi boyunca kaydırdım, bütün vücudu arp üzerinde akort çekilmiş gibi ta içinden ürperdi, homurdanarak bana doğru döndü ve ekşi soluğuyla sarmaladı beni. Başparmağım ve işaretparmağımla burnunu sıktım, silkinerek kafasını çevirdi, uykusundan uyanmadan sırtını döndü bana. Beklenmedik bir arzuya kapılarak bacaklarını dizimle ayırmaya yeltendim. İlk iki girişimimde gergin butlarıyla karşı koydu bana. Kulağının içine bir türkü söyledim: "Delgadina'nın döşeği meleklerle çevrili." Biraz gevşedi. Sıcak bir akıntı damarlarımdan yukarı çıktı ve içimdeki emekliye ayrılmış, ağırkanlı hayvan uzun uykusundan uyandı.

Metnin anlatıcısı, “doksanıncı yaşında kendine bakire bir yeniyetmeyle çılgınca bir aşk gecesi armağan etmek” isteyen yaşlı bir adamdır. Adamın isteğine uygun, el değmemişliğini koruyan on dört yaşında bir kız bulunmuş, güzelleştirme bakımından geçirilip uykuya yatırılmıştır. Çırılçıplaktır, kızın bedensel güzelliğini bütün ayrıntılarıyla yansıtan güçlü bir ışık demeti içindedir yatak.

Adam, kızın yattığı odaya girerken anlatılamaz bir heyecan içindedir. Kızın bedensel görüntüsü karşısında büyülenmiş, çarpılmış gibi oluyor. Kızı seyrettikçe kösnül bir haz yayılıyor yaşlı bedenine. Daha fazla dayanamıyor, o da çırılçıplak kızın yanına uzanıyor. Ellerini, kızın gövdesinde, apış arasında dolaştırdıkça yaşlı adamın anlatımına tenselliğin bugusu siniyor, içindeki “emekliye ayrılmış ağırkanlı hayvan”ın uyandığını duyuyor; duyuyor ya daha öteye gidemiyor.

Mârquez, yaşlı adamın, on dört yaşındaki Delgadina’nın el değmemiş güzelliğini salt seyretmekle yetinmek zorunda kalışının öyküsünü anlatır. Kösnüllük, yaşlı adamın yüreğinin derinliklerine inmiş, Delgadina’ya karşı yakıcı bir aşka dönüşmüştür.

Oysa kösnüllüğün toprağında aşkın tohumları yeşermez. *Benim Hüzünlü Orospularım*’da bunun böyle olmadığını gösteriyor **Mârquez**; hangi yaşta olursa olsun kösnüllükten büyük bir aşkın doğabileceğine tanık oluyoruz. Öyle ki yapıtın sonuna doğru doksan yaşındaki yaşlı adamın yüreğinde Delgadina’nın uyandırdığı kösnüllük, yakıcı, çıldırtıcı bir aşka dönüşüyor. Aşkını şöyle anlatıyor yaşlı adam:

(...) İnsanın aşkından ölmesinin dilde hoş görülebilir şiirsel bir abartı olduğunu düşünmüşümdür hep. O akşam bir kez daha kedisiz ve onsuz olarak eve döndüğümde yalnızca insanın ölmesinin mümkün olduğunu değil, benim de böyle yaşlı ve kimsesiz bir halde aşkımdan ölmekte olduğumu

anladım. Ama aynı zamanda bunun tam tersi bir gerçeğin de geçerli olduğunun farkına varmıştım: Yaşadığım kâbusun verdiği zevki dünyada hiçbir şeye değişmezdim. Leopardi'nin şarkılarını çevirmeye çalışırken on beş yıldan fazla zamanımı vermiştim ve ancak o akşam yürekten hissediyordum onları: Heyhat, bu aşksa nasıl da acı çektiriyor.

Ben yine kösnüllüğün yazınsal yaratılardaki yansıtımına döneyim. Yansıtım neye göre “pornografik”, neye göre “erotik” diye nitelendiriliyor? Soruyu yanıtlayacak değişmez ölçütlerin olmadığını söylemiştim. Ancak bu nitelendirmede anlatım örüntüsünün bir ölçüt olabileceğini söyleyenler var. Bunlara göre, anlatıcı, eril ve dişil gövdelerin tekleşmesinden doğan kösnüllük terini, sperm kokusunu sözcüklerin anlam ve çağrışım katmanlarına sızdırıyor ya da aybaşı kanını akıttıyorsa, söylemini okurun düş ve düşlem gücünü körelten kaba, çiğ ve kirli imgeler üzerine temellendiriyorsa o metin erotik değil, pornografiktir.

YANILSAMALAR VE YARGILAMALAR

Ben de böyle algılıyorum pornografiyi. Böyle algılıyorum ya, doğru bir yaklaşım mı bu? Yanılıyor muyum acaba? Yine bir kuşku uyanıyor içimde. Bugün bize kaba, yabanıl gelen, iğrenç bulduğumuz pornografik bir söylem, yarın da böyle mi sayılacak sorusuna takılıyorum. Dün “müstehcen” diye nitelendirilmiş, toplumsal ahlaka aykırı diye yakılmış, yasaklanmış kitaplar geliyor aklıma. Ya bugün? Bunların çoğu, kitaplıkların ön raflarında yerlerini almış. Yedikleri “müstehcen” damgasını silip atmışlar kapaklarından, aklanmışlar. Çünkü, “müstehcenliğin, sözcüklerde, yapıt ve yaratılarda olmadığını, tam tersine onu keşfedenlerin ve bundan dolayı başkalarını mahkûm edenlerin beyinlerinde var olduğunu savunanlar” çıkmış.

Gittikçe büyüyor içimdeki kuşku. Kalkıp dolaşıyorum kitap raflarının önünde bir aşağı bir yukarı. Rafların birinde **Alberto Manguel**’in *Okumanın Tarihi*’ne takılıyor gözlerim. Kitaptan “okuma yasağı” adlı bölümü buluyor, bir kez daha okuyorum. Okudukça içimdeki kuşku koyulaşıp genişliyor. Yaşadığı yıllarda “toplumun ahlakını koruma” adına kitapçılara kan kusturan, “Sanat, ahlakın üstünde değildir. Ahlak önde gelir” diyen **Anthony Comstock**’un karanlık yüzü beliriyor karşımda. Sanki onun yanında yer almışım gibi bir suçluluk duygusu dolduruyor içimi. Şu satırları okurken tüylerim diken diken oluyor:

(...) Comstock’un gayretleri en az on beş intihara da neden olmuştu. Eski bir İrlandalı cerrah olan William Haynes’i 165 değişik türden müstehcen kitap yayımlamaktan tutuk-

lattırınca, Haynes kendini öldürdü. Bu olaydan kısa bir süre sonra Brooklyn araba vapuruna binmekte olan Comstock, ona Haynes'in evine gitmesini söyleyen bir ses duymuştu. Eve vardığında Haynes'in dul eşini yasaklı kitapların baskı kalıplarını kamyonundan indirirken yakaladı. Comstock, çeviklikle şoför yerine sıçradı ve kamyonu YMCA'ya (Amerika Genç Hristiyanlar Cemiyeti) götürdü. Burada kalıpları aldılar ve yok ettiler.

*Comstock, ne tür kitaplar okurdu? Farkında olmasa da Oscar Wilde'ın yüzeysel önerisinin izleyicisiydi: "Eleştirmem gereken hiçbir kitabı okumam; bu insanı çok önyargılı yapar." Yine de yok etmeden önce kitapları karıştırdığı oluyordu ve onlarda okuduklarından nutku tutuluyordu. Fransız ve İtalyan edebiyatları, "Bu şehvetten gözü dönmüş ülkelerin genelevlerinin ve fahişelerinin tarihçesinden biraz daha iyiydiler. Bu korkunç öykülerde ne kadar çok güzel, kusursuz, kültürlü, zengin ve her yönden hoş kızlar vardı ama âşıkları evli erkeklerdi... Ya da evlilik sonrasında ne çok genç adam, bu genç eşlerin üstüne üşüşüyor, yalnızca kocaların olması gereken önceliklerden yararlanıyorlardı." Klasikler bile eleştiriden paylarını alıyorlardı. Örneğin Bocaccio'nun iyi bilinen bir yapıtını ele alalım: **Gençler İçin Tuzaklar**. Kitap öylesine iğrençti ki "vahşi bir hayvan gibi, zincirlerini koparıp ülkenin gençlerini yok etmekten" alıkoyabilmek için her şeyi yaptı. **Balzac, Rabelais, Walt Whitman, Bernard Shaw ve Tolstoy** kurbanları arasındaydı. "Günlük okuma kitabım *İncil'dir*" diyordu.*

Bu dünyadan nice **Anthony Comstock**'lar gelip geçmiştir bugüne değin. Ne acılar çektirmişlerdir yazarlara, ozanlara. Yazın ve düşün tarihi, çekilen, çektirilen acıların öyküleriyle doludur. Şu gerçeğin ayırımına varıyorum: Kitapları yargılayanlar salt onu okuyanlar olmalı, bir kitabın

müstehcen olup olmadığına onlar karar vermeli, müstehcen-se okumayarak cezalandırmalı. Dilsel ve söylemsel değerden, inceliklerden yoksun, kaba, çiğ gerçekleri yansıtmayı amaçlayan kitaplar bir süre sonra “okunmayan, ölü kitaplar gömütlüğü”nün malı olacaktır nasıl olsa. Yazın tarihi bunların örneklerinde rastlanır.

Yerine koyuyorum *Okumanın Tarihi*’ni. Kitaplara bakmayı sürdürüyorum. Romanların, öykülerin, şiirlerin bulunduğu rafları tarıyor gözlerim. Bunlarda yaşayan soluk alıp veren kişileri düşünüyorum. Yaratıcıları, nasıl bir yazgı biçmiştir her birine? Aralarında kösnüllüğün dayanılmaz çekimine, büyüsüne kapılanlar var mıdır? Sevişmenin insanı kendinden geçirip esrikleştiren çıldırtıcı hazzın sularına gömülenler olmuş mudur?

Olmuştur elbet.

Hangi büyük sanatçı ya da yazınsal yaratı vardır ki bizi insanoğlunun duygu ülkesinde, yüreğinde dolaştırmasın? Bunun içindir ki sık sık yinelediğim gibi, türü ne olursa olsun yaratıldığı dönemlerin sınırını aşan her yazınsal yaratı, insan odaklıdır; insan yüreğinin değişik mevsimlerini yaşatır okurlara.

Yazınsal yaratılarla insanın özdeşliğini anlatan şu dizeler canlanıyor belleğimde:

*Arkadaş, bu kitap değil,
Buna dokunan bir insana dokunur,
(Gece mi, yalnız mıyız burada?)
Senin tuttuğun ve seni tutan benim,
Sayfalarından çıkıp atıyorum kollarına - ölüm beni
çağırır.*

Bu dizeleri nerede okuduğumu, kimin söylediğini tam anımsamıyorum. Galiba **Walt Whitman**’ın *Çimen Yaprakları* adlı kitabının çevirisinden okumuş, çok etkilenmişim.

O gün bugün, ne zaman romanlara, öykülere, şiirlere, oyunlara baksam bu dizeler gelir takılır dilime; bir kitaba değil, bir insana dokunuyormuşum gibi bir duyguya kapılırım.

Kitaplara bakmayı, sırtlarını okumayı sürdürüyorum. Çeviri şiir kitaplarının bulunduğu rafta **Charles Baudelaire**'in *Kötülük Çiçekleri*'ni görüyorum. Uzanıp alıyorum kitabı. **Erdoğan Alkan**'ın çevirisi. Bugün Fransız şiirinin kutsal kitabı sayılan *Kötülük Çiçekleri* yayımlandığı günlerde yargılanmamış mıydı? Az ötede bir romana, yasaklanmış, yakılmış bir kitaba iliştiriyor gözüm: **D.H. Lawrence**'ın *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'ne. Sayfalarını karıştırıyorum. Okurken notlar düşmüşüm kitabın sayfa kenarlarına. Altlarını çizmişim kimi satırların. Özellikle varsıllar kesiminden gelen Constance Chatterly'le kocasının buyruğunda çalışan koru bekçisi Oliver Mellors'un sevişme sahnelerinin anlatıldığı bölümleri çok şiirsel bulmuşum. Hiç de tiksiniç gelmemiş bana. Sayfalardan birinin kıyısına şöyle bir tümce yazmışım: "Tenselliği, sevişmenin yarattığı esrikliği şiirsellikle besleyip evcilleştirmiş yazar." Bir yerde de, "Büyüleyici" demişim. Genç kadının, korucuyu yıkanırken gördüğü, onun çıplak, sağlıklı bedenine karşı duyduğu delirtici isteğin anlatıldığı satırların yanına da, "Çok inandırıcı, kadınca" diye not düşmüşüm. Çünkü kadının, içine kapandığı yalnızlık hücrelerinden çıkıp aralarındaki sınıfsal farkı umursamadan Mellors'un kucağına kendini atışı, doğal gelmiş bana.

Oysa bu bölümler, kitabın yayımlandığı günlerde, "Fransız pornografisinin lağımlarından bile daha pis" diye nitelen-dirilmiş, azgın saldırılara uğramıştı. Bunun gibi, felçli, cinsel gücünü tümüyle yitirmiş kocasının gidermediği tensel açlığını korucuyla doyurması romanın kurgusu içinde gerçekçi bir yaklaşımla verilmişti. Gelgelelim, bu gerçeği, örtmeceye, dolaylı yollara başvurmadan anlattığı için **D.H. Lawrence**, aristokrat çevrelerce, "gençleri cinsellik yoluyla anarşiye

yönlendiren iğrenç bir adam”, “seks manyağı bir anarşist” sayılmıştı.

Kösnüllük duygusu, hiç de aşağılanacak bir duygu değildi **Lawrence** için. Çünkü, sevişmeyi, dokunmayı yaşamın temel yasası sayıyordu. Bunlardan soyutlanmış bir yaşamın pek de özlenen bir şey olmadığını söylüyor; ardından da şu soruyu soruyordu: “Uygarlık dediğimiz şey, bunca güdünün bastırılmasına değer mi?”

Lawrence’in söylediklerine de, savunmalarına da o günlerde kimselerin aldırdığı yoktu. Nitekim **Lady Chatterley’in Sevgilisi**, yargılanmış, yasaklanıp yakılmıştı; ancak otuz iki yıl sonra özgürlüğüne kavuşabilmişti.

Lady Chatterley’den önce aynı yazgıyı paylaşmış, yanılsamaların kurbanı olup yargılanmış nice yasaklı, suçlu kitaplar vardır. Çok eskilere gidecek değilim. Bir başka romanı, **G. Flaubert**’in **Madame Bovary**’sini alıyorum. Romanın temel kişisi Emma’nın düşleri, düşlemleri, mutluluk arayışları, ötekine benzeme, öteki yaşamları, kendininkinden daha iyi olduğunu sanma güdüsüyle içine sürüklendiği durumlar, edimler ve davranışlar “kamu ahlakı”nı bozucu, yozlaştırıcı sayılıp, **Flaubert** suçlanmıştı. Suçlayıcılara göre bu kitap “eş aldatmayı yüceltiyor, cinselliği abartıp cinsel duyuları kışkırtıyor”du.

Adı belleklerde iz bırakmış bir roman kişisi olarak Emma’yı düşünüyorum. Nasıl biridir Emma? Duygusal bir sayrılığa tutulmuş; yüreğini örseleyen, ezip tüketen günlük yaşamın çığ gerçekleri arasında bocalayan biri. Bunlardan sıyrılmak, uzaklaşmak istemez mi? İstiyor; ancak düşlere, kitaplara sığınarak yapmaya çalışıyor bunu:

(...) Kendisini doğrudan doğruya çevreleyen her şey, can sıkıcı kır, budala küçük burjuvalar, hayatın bayağılığı, dünyada bir müstesna, içine düştüğü bir ayrı tesadüf gibi geli-

yordu ona, oysaki ötede uçsuz bucaksız tutkular, mutluluklar ülkesi göz alabildiğine uzanıyordu. Arzusunda, lüks şehvetleriyle gönül sevinçleri, davranış incelikleriyle duygu incelikleri birbirine karışıyordu. Yabancı bitkiler gibi, aşka da hazırlanmış topraklara, özel bir ısı gerekmez miydi? Ay ışığında iç çekmeler, uzun kucaklaşmalar, terk edilen ellere dökülen göz yaşları, etin bütün hırsı, ateşi, sevgisinin bitkinlikleri, durgunlukları, rahatlıkla dolu şato balkonlarından, pencereleri ipek perdeli, halıları kalın mı kalın, çiçek masaları dopdolu, yatağı peykeler üstüne konmuş kadın odalarından, değerli taşların, özel uşak elbiselerinin kordonlarının parıltısından ayrılmıyordu.

G. Flaubert, Emma'nın duygu ve düş dünyasının derinliklerine iniyor. Kendisini çevreleyen bayağı, sıkıcı olarak nitelendirdiği koşullardan; hantal, uyuşuk, ölü ruhlu kocasından kaçmak, kurtulmak yönsemesi içindedir Emma... Bu yönsemeyle kendini başka yerlere, başka ortamlara taşıyan düşler kurar. Ötede (Paris'te) "uçsuz bucaksız tutkular, mutluluklar ülkesinde" düşlediği her şey, onu çağırmaktadır. Bu çağrının tutsağıdır; gözü hiçbir şeyi görmez... Özlemler, tutkular, aldatmalar, aldanişlar, çökkünlükler, düş kırıklıkları, umduğunu ve düşlediğini bulamama sonunda ölümü seçiş de buradan, onun bu çağrıya karşı koyamamasından kaynaklanır.

Emma'nın edimlerinden, duygusal serüveninden psikiyatristler bir terim türetmişlerdir: "bovarizm." Genç kadınların toplumsal ve duygusal doyumsuzluğunu, kendini beğenmişliğini, düş gücüne sığınma eğilimini adlandırmak için kullanılan bir terimdir bu.

Emma'nın yönelimlerine, düş ve düşlemlerine bakılarak oluşturulan bu terim, cinselliğin toprağında üretilmiş bir başka terimi düşündürüyor bana: "sadizm." Bu da bir özel addan, **Marquis de Sade** adından geliyor. Nasıl biridir Sa-

de? Yaşadığı günlerin her türlü yerleşik değerine başkaldırmış biri. Acıyla beslenmeyen cinselliğin, kişiyi doyuma ve hazzı ulaştıramayacağını savunan biri. Bu yüzden nice suçlar işlemiş, nerdeyse yarı ömrünü hapisanelerde geçirmiş. Giyotine gönderilmenin eşiğinden dönmüş. Kimilerine göre, “cinsel yaşamın zorbası, kanlı yüzü”, kimilerine göre de, “eylemiyle, söylemiyle yasakları kırmaya çalışan, bu yüzden toplum dışına itilmiş bir sapkın”dır **Sade**.

Michel Tournier’nin bir sözü geliyor aklıma: “İnsanın yaşamında en heyecan verici şey, içinde doğuştan var olan sapkınlık yönelimlerinin keşfidir.” Bu bağlam içinde düşünüyorum **Sade**’ı. Onun yaşamında, yapıtlarında görülen sapkınlıklar acaba bununla açıklanabilir mi? Hangi yırtıcı itkilerin etkisiyle nice kötü, iğrenç, kirli eylemlerin öznesi olmuştur? Soru, düşsel bir kurgulamayla **Sade**’ın yargılandığı duruşma salonuna götürüyor beni.

Büyükçe bir salon. Yargıçlar Kurulu yerlerini almış. **Sade**, suçlu yerinde ayakta duruyor; masanın üstüne **Justine**, **Erdemin Felaketleri**, **Sodom’un 120 Günü** adlı kitapları konmuş. Yüzünde alaycı, aşağılayıcı bir gülümsemeyle yargıçlara bakıyor **Sade**. Hiçbir şeyi umursamayan arsız bakışlarla süzüyor onları.

Duruşma başlıyor. İşlediği suçu, savcı şöyle belirtiyor:

“Çirkin, iğrenç düşlemlerini bu kez de zavallı, dilenci bir kadın üzerinde gerçekleştirmişsin. Önce onu hizmetçi tutma vaadiyle evine götürmüşsün. Yalan söyleyip aldatmışsın kadını. Amacın, hizmetçi tutmak değildi; içindeki kirli, şeytansı açlığı, kimsesiz bir kadına acı çektirerek doyurmak istedin, daha doğrusu bu kötülüğün hazzını yaşamak istedin. Kadını, üç gün alıkoymuşsun evinde. Soymuş, kırbaçlamışsın onu. Bedeninin değişik yerlerini bıçakla çizmiş, derin yaralar açmışsın. Bu yaraların üstüne kızgın mum damlaları akıtmış-

sın. Zavallı kadın acılar içinde kıvranıp çılgınlık atarken ona tecavüz etmişsin. Söyle, doğru mu bütün bunlar?”

“Doğru...”

Yargıçların homurtusu duyuluyor; içlerinden biri, yaşlı olanı öfkeyle ayağa fırlıyor:

“Peki, neden yaptın bunu, neden? Açıklayabilir misin?”

Pis pis sırtıyor **Sade**, ellerini açarak şöyle diyor:

“Elbette açıklarım. Çünkü ben, cinselliğin acıda olduğuna inanıyorum. Acı, insanoğlunun bildiği, tanıdığı en güçlü duygudur. Acıyla beslenmeyen hiçbir cinsel edim, insanı doyuma ulaştıramaz; ne haz verir, ne de tat.”

Söylediklerinin nasıl bir etki uyandırdığını anlamak istercesine bir süre duraklıyor, sonra yine sırttan bir ifadeyle sürdürüyor konuşmasını:

“Sizler buna sapkınlık diyorsunuz. Günah sayıyorsunuz. Hayır, ne sapkınlık ne de günahkârlık. İnsan, gerçekten mutlu olmak istiyorsa içinde duyduğu her arzuyu dışa vurmali, bunları bastırmamalı. Ancak bu yolla güzelleştirebilir yaşamını.”

Bu sözler, iyice öfkelendiriyor yargıçları; yüzüne tiksintiyle bakıyorlar. O, yaptıklarının doğal olduğuna inanarak sözcüklerin üstüne basa basa korkusuzca şöyle sürdürüyor savunmasını:

“Doğanın bize hangi zevkleri bağışladığını hiç düşündünüz mü? Eğer bu zevkleri doyurmak, onların vereceği hazzı yaşamak günah olsaydı bunları bize verir miydi? Bunları Tanrı adına, ahlak adına yargılamaya, yasaklamaya kalkanlar, erdemlilik taslayan büyük yalancılarıdır.”

Bu sözler, hepten kızdırıp sinirlendiriyor Yargıçlar Kurulu’nu. Kurulun en yaşlı üyesi öfke yüklü, sert bir sesle **Sade**’in konuşmasını kesiyor:

“Fazla uzattın ahlaksız, bu sözlerinle yeni bir suç daha işlediğinin farkında mısın? Haydi, bitir konuşmanı iğrenç yaratık!”

Sade, bu sözlere aldırıyor, umursamaz bir ses tonuyla şunları söylüyor:

“Sizlerin kötülük saydığı, günah diye adlandırdığı şeyler benim içimde, doğamda var. Bunu iyi anlayın, kısacası ya beni öldürün ya da böyle kabul edin; çünkü ben buyum.”

Sade, susuyor. Ağır bir sessizlik çöküyor salona. Yargıçlar Kurulu kendi aralarında konuşuyorlar bir süre. Yaşlı üyenin şöyle dediğini duyuyorum:

“Alın, götürün, tutuklayın bu ahlaksız!”

Yaşlı yargıcın sesiyle kurguladığım bu düşsel duruşma sona eriyor. Bu kez de başka bir sorunun çengeline takılıyorum: “Sadizm” ya da Türkçe karşılığıyla “elezerlik” terimi, çağrışımsal dokusunda cinselliğe yönelik acıyı, şiddeti, sapkınlığı taşıyor. Peki, onunla bağdaşık bir nitelik taşıyan “mazoşizm (özezerlik)” için de böyle mi bu? O da bir özel addan, **Sacher Masoch** adından gelmiyor mu?

O da, cinsel hazza, mutluluğa acı çekilerek ulaşma yönemesini anlam katmanları arasında barındırıyor mu?

“Aykırı edebiyat” kavramı üzerinde çalışırken **Sacher Masoch**’ın *Kürklü Venüs* adlı romanını okumuştum. Wanda ile Severin arasındaki ürkütücü ilişki, gerçekten şaşırtmıştı beni. Severin’in kafasında yarattığı kadın imgesi alışılmışın dışındaydı. Şiirsellikle şeytansılığın renkli kürkünü giydirmişti bu imgeye. Hiç duraksamadan Wanda’nın kölesi olmayı kabul etmiş, onun ruhunda uyuyan acı çektirmeye, işkence etmeye dönük kötücül tohumları uyandırmıştı.

Kimi romanları okuduktan sonra, ikinci bir kez okumaya değer düzeyde değilse, elden çıkarılacak kitaplar arasına korum. *Kürklü Venüs* de o tür romanlardan biriydi. Elden çıkarmış mıydım acaba? Buluyorum. Kimi yerlerini çizmişim okurken. Bir sayfanın kıyısına da şu notu düşmüşüm: “Acının toprağında hazzı arayış.”

(...) Şömineye gitti, pervazdan kırbacı aldı ve bana gülümsemeyle baktı. Ayağa kalkmayı denedim, "Öyle değil!" dedi. "Diz çök!"

İtaat ettim ve o beni kırbaçlamaya başladı.

Kırbaç vuruşları kırbacı havada şaklattı, ardından kürklü ceketinin kollarını yavaş yavaş kıvırmaya başladı. "Harika kadın" diye haykırdım.

"Sus köle!" Birden kötü kötü bakmaya başladı, hatta vahşice ve beni kırbaçladı, bir sonraki anda ise, hafifçe kolunu enseme doladı ve merhametli bir şekilde bana doğru eğildi. "Canını acıttım mı?" diye yarı utangaç, yarı korkarak sordu.

"Hayır" diye karşılık verdim. "Olsa bile, senin bana vereceğin acılar benim için bir zevktir. Seni eğlendiriyorsa kırbaçla beni."

"Ama bu benim hoşuma gitmiyor."

Beni tekrar garip bir sarhoşluk sardı.

"Kırbaçla beni" diye rica ettim. "Acımadan kırbaçla beni."

Wanda kırbacı salladı ve iki defa vurdu. "Yetti mi sana bu?"

"Hayır."

"Cidden mi hayır?"

"Kırbaçla beni, lütfen, bu benim için bir zevk... Beni seviyorsan bana karşı gaddar ol" diye yalvardım ona bakarak.

"Seni seviyorsam mı" diye tekrarladı Wanda. "Peki öyleyse." Geriye döndü ve bana karanlık bir gülümsemeyle bakmaya başladı. "O zaman kölem ol ve bir kadının eline düşmenin ne demek olduğunu öğren!" Aynı anda bana bir tekme attı.

"Söyle köle, hoşuna gidiyor mu bu?"

Ardından kırbacı salladı.

"Şimdi kalk!" hızla ve sertçe sırtıma, kollarıma inmeye başladı. Her biri etimi kesiyordu ve yanmaya başlıyordu, ama acılardan zevk alıyordum, çünkü taptığım, her an canımı onun için verebileceğim kadından geliyorlardı.

Acı çekme, acı çektirme yönsemesi salt ayırksı insanlara mı özgüdür? Soruya “evet” diyemiyorum kolayca. Belki herkeste vardır bir ölçüde. Ancak kimilerinde dizginlenemez, bastırılamaz bir itkiye dönüşmüştür bu yönseme. Onları, tenselliklerinin, kösnüllüklerinin toprağında oradan oraya savurup durmuştur. Ayırksılıkları da, cinsel sapma ve sapkınlıkları da buradan geliyor sanırım.

Kürklü Venüs’ü yerine korken bir başka roman, **Vladimir Nabokov**’un çok tartışılmış, suçlanmış romanı **Lolita**, bulunduğu yerden göz kırıyor bana. **Adrian Lyne**’in romanın ruhunu görselleştiren o çarpıcı, etkileyici filminden sahneler gelip geçiyor gözümün önünden. Romanın başkışisi Humbert Humbert’in Lolita’ya duyduğu yakıcı, çılgınlaştırıcı arzusunun uğultusunu **Jeremy Irons** ne güzel yansıtmıştı. Hele Lolita’nın tensel özgürleşmeyi tattığı, etindeki titreşimleri duyumsadığı anları **Dominique Swain**, unutulmaz imgelere dönüştürmüştü.

Filmi seyrettiğim günlerde elimden düşmemiştii **Lolita**. Kimi bölümlerini birkaç kez okumuştum. Romanın başlangıç cümleleri bir çığlık etkisi bırakmıştı bende:

(...) Lolita, hayatımın ışığı, kasıklarımın ateşi. Günahım, ruhum, Lo-li-ta; dilin ucu damaktan dişlere doğru üç basamaklık bir yol alır, üçüncüsünde gelir, dişlere dayanır. Lo-li-ta...

Bu çığlığı atan Humbert Humbert de bir tür cinsel sapkın değil miydi? Sapkınlara özgü cinsel yönelim çarpıklığı onda da vardı. O da ergenlik çağına varmamış, “supericiği” diye nitelendirdiği kız çocuklarına kösnüllükle yüklü dayanılmaz bir arzu duyuyordu. Sanırım bir dergide –ama hangisinde, şimdi anımsayamıyorum– “Lolita sendromu” adlı bir yazı okumuştum. Psikiyatristler bunu, cinsel sapma (parafili) türünden bir sayrılık olarak tanımlıyorlar.

Bunları düşünürken kitaplığımın kapısına yumrukla vuruyorlar. Fırlayıp açıyorum kapıyı. Karşıma uzun boylu, ya-
yık, küt burunlu biri dikiliyor. Öfkeyle bakıyor bana. Yüzün-
deki bir nokta ikide bir oynuyor. Belli ki tiki var.

“Şaşırdınız değil mi? Şaşırmayın. Sizinle konuşmaya gel-
dim. Ben, Humbert Humbert'im. Deminden beri bir cinsel
sapkın olarak düşündüğünüz roman kişisi.”

İçeri alıp yer gösteriyorum. Sesine de yansıyor öfkesi:

“Yanılıyorsunuz; sandığınız gibi cinsel bir sapkın deği-
lim ben. Hayır, kesinlikle cinsel bir sapkın değilim. Haksızlık
yapıyorsunuz. Hem de büyük bir haksızlık; hem bana hem de
yaratıcım büyük yazar **Nabokov'a**.”

Kulak tırmalayıcı, boğuk bir sesi var. Konuşurken gözle-
rini kapıyor. Yatıştırmak için alttan alan, yumuşak bir sesle
şöyle diyorum:

“İyi de, cinsel sapkın olduğunuzu ben söylemiyorum ki.
Pskiyatristler, bilim adamları söylüyor. Bana değil, bunu on-
lara açıklayın.”

Yerinden fırlayacak gibi oluyor, aşağılayıcı bir tonlamayla:

“Bilim adamları mı dediniz? Onlar ne anlar sevgiden,
bedensel güzelliğe tapınçtan. Onlar ne anlar supericiklerinin
baştan çıkartıcı diri güzelliğinden. Beni ve benim gibileri an-
layabilmek için bilim adamı değil, şair olmak gerekir. Ancak
şairler inebilir bizim gibilerin duygusal derinliklerine. Çün-
kü bizler, tazeliğe, diriliğe ve güzelliğe tapan birer şairiz.”

Durdu. Kitaplara baktı bir süre. Sonra elimdeki kitabı,
Lolita'yı aldı. Hızla karıştırmaya başladı. Bir yere gelince
eliyle bastırıp önüme koydu o sayfayı. Buyurgan bir ses to-
nuyla şöyle dedi:

“Yaratıcımın bana söylediği şu sözleri bir kez daha oku-
yun; ama anlayarak okuyun!”

İşaret ettiği yeri okumaya başladım.

(...) *Sayın jüri üyeleri, bayanlar baylar, çocuk-kızlarla kalbi küt küt attıran, zevkten inleyen ama bedensel olsa da her zaman cinsel olmayan ilişkiler kurma peşinde koşan suçluların büyük çoğunluğu, zararsız, yarım yamalak, nereye çeksen oraya giden, pısırik gariplerdir. Toplumdan tek diledikleri oldukça zararsız, “sapkınca” diye bilinen eğilimlerini, terli, ıslak, sıradan, özel cinsel sapkınlıklarını tepelerinde polis ve toplum baskısı olmaksızın doyurmaktır. Cinsel suçlular değiliz biz! Savaş sırasındaki yiğit askerler gibi ırza da geçmeyiz. Mutsuz, kendi halinde, kuçu kuçu beyleriz biz, yetişkinlerin yanındayken arzularımızı denetim altına alabilecek kadar toplumsallaşmışızdır, ne var ki bir supericigiñe el sürebilmek için hayatımızın kaç yılını vermeye hazırız, bilseniz! Kesinlikle cani olamayız. Şairler hiçbir zaman cinayet işlemez.*

“Şimdi anladın mı benim cinsel bir sapık ya da suçlu olmadığımı? Dediğim gibi bedensel güzelliğe, el değmemişliğe tapıncıdır bizimkisi. Bunun böyle olduğunu anlamadılar, hâlâ da anlamıyorlar.”

Yanıtımı beklemeden öfkeyle kalkıp gidiyor. Oysa söyleyecek o kadar çok şey vardı ki...

Elimde **Lolita**, rafların önünde dolaşıp duruyorum.

Lolita, bir başka kitaba, **Choderlos de Laclos**’nun **Tehlikeli İlişkiler**’ine gönderiyor beni.

Yıllarca önce, “sevgi, sevgili, sevişme” sözcüklerinin renkli çağrışımları içinde düşsel serüvenler yaşadığım yaşlarda okumuştum bu romanı. Öylesine etkilemiş ki beni, okuyuşumun üzerinden elli yılı aşkın bir süre geçmesine karşın kitaplığımda korumuşum onu.

Oysa kitaplığımı her düzenleyişimde yenilerine yer açmak için kimi kitapları elden çıkarırım. Böyleyken **Tehlikeli İlişkiler**’e kıyamamışım. Mektuplaşmalar biçiminde oluştu-

rulmuş bu romanın sayfalarını karıştırdıkça başlangıçta birbirlerini çılginca seven, kösnüllüğü soluyan romanın iki temel kişisiyle yeniden yüz yüze gelmiş gibi oluyorum: Markiz de Merteuil ile Vikont de Valmont. İlişkileri yılların ötesinden sürüp gelen bu iki sevgili, sevişmeyi ahlaksız bir oyuna dönüştürüyorlar romanda; onu bir öç alma aracı kılıyorlar. Günahlarla kirlenmemiş, kendi sessiz dünyasında yaşayan, dindar, kocasına bağlı güzel bir kadını ayartıp baştan çıkarma eylemine yöneliyorlar. Kirli dünyalarının bir parçası kılmak istiyorlar onu.

Sevgiyi, sevişmeyi araçlaştıran bu ikili; erdemsizliğin doruğuna tırmanıyor. Valmont, dindar, kocasına içten bağlı güzel bir kadını baştan çıkarır, bunun yazılı kanıtını gösterirse Markiz, onunla bir gece geçirecektir. Böylesine ahlaksız bir bahse girmişlerdir.

Bahsi kazanmak için zamparalığın bütün incelikli oyunlarını kullanmaya başlar Valmont. Şimdi, sevişmekten duyacakları hazzın yerini aldatmanın, baştan çıkarmanın kösnüllüğü almıştır. Kadının, Valmont'un tuzaklarına nasıl düştüğünü, yalanlarla dokunmuş sevgi söylemlerine nasıl kanıp baştan çıktığını okudukça o yaşlarda bile bu oyunu oynayanlara nasıl öfkelenmişim, anlatamam.

Yıllar sonra *Tehlikeli İlişkiler*'in filmini de görmüştüm. Romanı okurken duyduğum öfkenin daha koyusunu filmi izlerken de duymuştum. **Stephen Frears**, sevgiyi ve sevişmeyi tam bir baştan çıkarma, masumluğu, arılığı kirletme oyununa dönüştüren bu iki lanetlinin eylemsel portrelerini görsel bir anlatımla çizmişti; ruhlarının derinliklerinde yatan vicık vicık kirli arzuları, tutkuları ustaca aktarmıştı beyazperdeye. **Glen Close**, zengin, hırslı, "şeytanın kız kardeşi" diye nitelendirebileceğimiz Markiz'in içinde esip duran cinsellik yellerini ustaca yansıtmıştı. Valmont'u oynayan **John Malkovich** için de böyleydi bu.

Laclos, bir dostuna yazdığı mektupta *Tehlikeli İlişkiler*'den söz ederken diyor ki, "Ben öldükten sonra da yankıları sürüp gidecek bir yapıt ortaya koymak istedim." Gerçekten de sürüp gidiyor yankıları. Çünkü dünyamızda ne Markiz de Merteuil'ler tükenir, ne de Vikont de Valmont'lar. Tükenme şöyle dursun, onların gündeş torunları giderek çoğalıyor.

İki cins arasında sürüp giden bu kirli, tehlikeli ilişkilere aşk denebilir mi? Diyenler var. Bunlar, cinselliğin ya da etin özgürlüğü, kösnüllük ateşinin söndürülmesi bağlamında algılıyorlar aşkı. Sözcüğü, geçmişte bağladığı anlam yüklerinden soyarak kullanıyorlar. Öyle ki artık kimse âşık olmuyor, aşkı yaşıyor, ömrü de bir gecelik oluyor. Gizli aşk evleri oluşturuluyor. Şöyle desem çok mu abartmış olurum? Kirlenilmiş, lekeli bir sözcük kimliği kazanmış günümüzde aşk. Bu yüzden hemen belirteyim ki onu güncel anlamıyla değil, geleneksel anlamıyla kullanıyorum.

Çok katmanlı bir sözcüktür aşk. Katmanlarında sevgiyi, sevecenliği, tutkuyu, bağlanmayı, ilgiyi, adanmayı, yoğunlaşmayı barındırır. Bunun gibi önüne getirilen her tamlayıcıyla birlikte sınırlandırılması güç değişik aşk biçimlerinin ya da türlerinin adlarına götürür bizi: Tanrı aşkı, vatan aşkı, sanat aşkı, doğa aşkı gibi. Bunların başında da insanoğlu ya da insankızının varoluşsal gerçeğini yansıtan tutku aşkı gelir. Birine (kadın ya da erkek) tutulmak, onun çekim gücünün etkisi altına girmektir. Gündelik yaşamın sıradanlığı dışına çıkma, değişik duygulanım hallerini yaşamadır.

AŞKIN HALLERİ

Nasıl bir insan halidir aşk? Çağların akışı içinde sorulagelmış, nice kitaplara konu olmuş bir sorudur bu. Kimilerine göre bir insanın (kadın ya da erkek) kendi ben'inin sınırları dışına çıkması, bir başka ben'le bütünleşme halidir. Daha doğrusu "ben içinde ben" olma ya da "tekillikten ikillige" geçiş durumudur.

Kimilerine göre varoluşunun sınırlarını genişletme, yeni coşkularla yaşamının kalıplaşmış edimlerinden, eylemlerinden sıyrılma, yepyeni düşlerin, düşlemlerin ülkesinde bir yolculuğa çıkmadır. Kimileri için de aşk, bir tür tensel ve tinsel sayrılıktır; büyülenme durumu, gerçekler dünyasından kopuş, yeni bir kişiliğe bürünüştür.

Bir değil, bin bir tanımı yapılmıştır aşkın; daha da yapılabilir. Ancak hiçbir tanım, onu bütün boyutlarıyla kuşatamaz. Çünkü iki kişi arasında yaşanan onların duygusal, düşünsel düzeylerine göre değişkenlik gösteren bireysel bir olgudur aşk. Böyle olunca ne kadar aşk varsa o kadar da tanımdan söz edilebilir.

Peki, aşkla ilgili tanımlar arasında hiç mi benzerlik yoktur? Olmaz olur mu, vardır elbette. Kimi yönleriyle örtüşüp keşirler. Sözelimi aşk bir değişime uğrama durumudur. Âşık olan, aşka tutulmuş kişinin yaşamında yepyeni bir dönem başlamıştır. Yeni bir kişiliğin gömleğini giymiştir o. Neşeli, coşkulu, dışa dönük, her şeye sevgiyle sevecenlikle yaklaşan biriyken şimdi içedönük, karamsar, kara kara düşünen, ağzını bıçak açmayan biri olmuştur. Kuşkusuz bunun tam tersi de söz konusudur.

Âşık olan kişi bir değişime uğrar, demiştim. Dünyaya bakışı, olayları algılayışı, duygu dünyası eskisine göre farklılaşmıştır artık. Her şey farklı görünür gözüne. **Orhan Veli**, “Anlatamıyorum” adlı şiirinde bu değişimi şöyle betimler:

*Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısrarlarımda;
Dokunabilir misiniz
Gözyaşlarıma ellerinizle?*

*Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.
Bir yer var biliyorum.
Her şeyi söylemek mümkün;
Epiyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.*

Anlatımsal bir tıkanmanın şiiridir bu. Şiirde konuşan kişi “bir derde düşmüş”tür. Nasıl bir derttir bu? Aşk, gönül derdi diyebiliriz. Bu dert, değişime uğratmıştır onu. Eskiden aşkı anlatan şarkıların güzelliğinin ayrımında değilken, şimdi bunu görmeye, anlamaya başlamıştır. Derdini anlatmak, sezdiği, duyumsadığı şeyleri dile getirmek istiyor. Ne ki sözcüklerin bunu anlatmaya yetmediği gerçeğiyle yüz yüze geliyor. Bunun için de acılarını gözyaşında yoğunlaştırmayı, bu yolla yansıtmayı düşünüyor.

Aşk, insanın duygu dünyasını değiştiren bir güçtür. **Orhan Veli** de bu şiirinde bunu göstermeye çalışıyor. Şiir, kişinin ağızından, yakalandığı bu derdin (aşkın), onu nasıl yeni bir duyarlılıkla donattığını, algılama gücünü nasıl değiştirdiğini söylüyor.

Bir başka şiirinde, “Sevdaya mı Tutuldum?”da da, aşkın değiştirme gücüyle, tensel ve tinsel yönden insana yaşataca-

ğı durumları betimler. Sanki alttan alta aşkla, âşık olmayla gırgır geçer...

*Benim de mi düşüncelerim olacaktı,
Ben de mi böyle uykusuz kalacaktım,
Sessiz, sedasız mı olacaktım böyle?
Çok sevdiğim salatayı bile
Aramaz mı olacaktım?
Ben böyle mi olacaktım?*

Ozanların bakışı değişkendir. Aşkı yüceltenlerin yanı sıra onu yerenlerin, ondan yakınanların sayısı da az değildir. Bana göre bakış farklılığını da yine aşkın insan yüreğinde yarattığı değişime bağlayabiliriz. Bir kez, aşkın tohumları yüreğin toprağında yeşermeye görsün, âşık olan, başka türlü bakar dünyaya. Eskiden güzel diye nitelediklerini, şimdi çirkin, katlanılmaz bulur. Adı, aşk romanları arasında ilk ağızda akla gelen **Anna Karenina**'nın kahramanı Anna'nın durumu güzel bir örneğidir bunun. **Vladimir Nabokov, Edebiyat Dersleri** adlı yapıtında Anna'yı bu yönden de değerlendirir:

(...) Anna, St. Petersburg sosyetesinin en pırıltılı çevrelerinde mutlu bir yaşam sürmektedir. Küçük oğlunu deliler gibi sevmekte, yirmi yaş büyük kocasına saygı duymaktadır, canlı, iyimser yaradılışı yaşamın kendine sunduğu bütün yüzeysel hazlardan tat almasını sağlamaktadır.

Bir Moskova yolculuğunda Vronski'yle tanışır ve ona derin bir aşkla bağlanır. Bu aşk, Anna'nın çevresindeki her şeyi değiştirir; baktığı her şeyi farklı bir ışık altında görmeye başlar. St. Petersburg garında Karenina'nın onu karşılamaya geldiği o ünlü sahnede kocasının iri ve çirkince kulaklarının büyüklüğünü ve insanın sinirine dokunan kepçe biçimini ansızın fark eder: Bu kulakları eskiden hiç fark etmemiştir, çünkü eleştirel gözle bakmamıştır; Karanin, Anna'nın öylece

kabullendiği yaşamındaki kabul edilegelmiş şeylerden biridir. Artık her şey değişmiştir. Vronski'ye duyduğu aşk, eski dünyasını ölü bir gezegendeki ölü bir manzara gibi gösteren bembeyaz bir ıfık selidir.

Aşk, gördüğümüz gibi Anna'nın yaşamını iki ayrı döneme ayırmıştır: Vronski'yi tanımadan önce, Vronski'yi tanıdıktan sonra. Anna'nın Vronski'yi tanımadan önceki yaşamı şimdi ona yavan, durgun, “ölü bir gezegendeki ölü bir manzara” gibi görünmektedir. Aşk, sanki gözlerindeki perdeyi yırtmış; görme, algılama yetisini değiştirmiştir. Kocasının yüzüne ilk kez alıcı bir gözle bakmaktadır. Çevresindeki her şey farklı bir görünüme bürünmüştür.

İnsanın bakma, görme, algılama yetisini değiştirdiği gibi kimi durumlarda da sevilende, gönül verilende odaklaşmasını sağlar aşk. Bu odaktan bir an bile uzaklaşma ya da onu görmeme tensel bir deprem yaratır âşık olan kişide. Dayanılmaz acıların burgacına sokar onu. Soluk alamaz duruma düşürür, kestirmeden söyleyeyim, ölümün eşiğine sürükler. Bu sürüklenişi çağların ötesinden şöyle dile döker bir ses:

(...) Seni bir an görmeyeyim tek sözcük olanaksızdır artık: dilim tutulur, ve derimin altına, birdenbire yanan bir ateş sızar: Gözlerim bakmaz olur, kulaklarım uğuldar, bedenimden terler akar, tüm varlığımı bir titremedir alır; ottan daha yeşil olurum, ölecek gibi olurum, ölmeme ramak kalır...

Dünya yazın tarihinde “lezbiyen kadın şair” diye nitelenen **Sappho**'nundur bu dizeler. Kimdir onu böyle kan ter içinde bırakan, yüreğini allak bullak eden? Şiirin bütününe arayıp buluyorum. **Azra Erhat**'la **Cengiz Bektaş**'ın çevirisinde adı Agallis olarak verilen bir kızdır bu. Şiirin girişi de şöyle:

*Tanrılara eşittir o benim için
dizinin dibinde oturan erkek
duyabilen senin yanı başında
tatlı sesini*

Azra Erhat, kıskançlığın ağır bastığı bir aşk şiiri sayıyor şiirin bütününü; çünkü kızın dizi dibinde oturan erkeği, kendi duygularıyla anlatıyor **Sapho**. Kızın erkekte uyandıracığı duyguları anlatır gibi görünüyor; oysa Agallis'in, kendi tenninde, kendi yüreğinde yarattığı yakıcı etkiyi yansıtıyor. "Erkeğin yerinde ben olsaydım bunları duyardım" dercesine...

Eşcinselliğin toprağında boy atıp gelişmiş aşkları düşünüyorum. Bunları anlatan şiirler, öyküler, romanlar üstüne neler yazılmamış, neler söylenmemiştir ki bugüne değin. Değişik yaklaşımlar içinde de ele alınsa söylenenler, genellikle şu vargıda odaklaşıyor: İnsanın doğasında var olan her yönseme ya da güdü yazının konusu olabilir; yeter ki yazınsallığın özsuuyuyla beslenerek işlensin. İşlensin derken bir yapıt, **Thomas Mann**'ın o ünlü yapıtı *Venedik'te Ölüm* gelip düşüyor masama.

Romanın başkişisi Gustav von Aschenbach, Venedik'te dinlenceye gelmiş, ünlü, saygın bir yazardır. Yaratıcı, yaratıcı olduğu kadar da yaratıcılığın gizleri üzerinde düşünen; olayları, durumları güzelduyusal, yazınsal bir yaklaşımla değerlendiren, bilge bir yazar. Dinlencenin yorgun kalbine iyi geleceği, geç kalmış da olsa bir duygu serüveni yaşayacağı umusu içindedir. Gerçekleşir umusu. Otelde, güzelliği hiçbir kalıba, hiçbir tanıma sığdırılamayacak, on dördünde bir oğlan çocuğuyla (Tadzio) karşılaşır.

Güzellik çarpıcıdır, bakanın gözünü kamaştırır. Aschenbach da aynı duruma düşmüştür. Tadzio'nun güzelliğini bir yere oturtmak, bağlamak ister; ama yapamaz:

(...) Oğlanın eşsiz bir güzellikte olduğunu gördü. Bal sarısı saçlarla çerçevelenmiş, şirin bir sessizlikte solgun yüzü; çekme burnu, sevimli ağzı, tatlı ve tanrısal bir vakar taşıyan edasıyla Grek dünyasının en soylu çağından kalma heykelleri hatırlatıyordu. Bıçımın en pürüzsüz, kendini açığa vurduğu bu yüzde, öyle orijinal ve kişisel bir çekicilik vardı ki bunu seyreden Aschenbach, ne doğada, ne de güzel sanatlarda buna benzer bir başarıya rastladığına hiç ihtimal vermiyordu.

Böylece Aschenbach için duygusal bir serüven başlamıştır. Çocuk, bir güzellik, çekicilik imgesine dönüşmüş, onun yüreğine yerleşmiştir; gözünü Tadzio'dan alamaz. Yüzünün sessiz, utangaç ifadesi; yürüyüşü, giyimi, kuşamı, kısacası her şeyiyle büyülemiştir. *Beni ne deniz, ne de plaj bekleseydi, sen burada oldukça ben de burada kalırdım doğrusu,* diye düşünmeye başlamıştır Aschenbach.

Tadzio ve ailesi burada kaldığı sürece Aschenbach da kalacak, ayrılmayacaktır otelden. Öyle de yapar; Tadzio'yu izler, uzaktan da olsa sürekli onu seyreder. Bir yandan da çocuğa duyduğu bu ateşli ilgi anlaşılacak diye kaygılanır, huzursuzlanır. Ne ki mutlu bir huzursuzluktur bu. Hele onunla her yüz yüze gelişlerinde Aschenbach'ın içi dalgalı bir denize döner:

(...) Tadzio, ansızın ortaya çıkıvermiş; Aschenbach'a, yüzünün ifadesine bir sükûnet, bir ciddiyet vermek fırsatını bırakmamıştı. Bakışı, yokluğunu duyduğu varlığın bakışlarıyla karşılaşınca Aschenbach'ın çehresinde sevinç, hayret ve hayranlık çizgileri belirmişti herhalde! Ve bu anda oldu: Tadzio gülümsedi, Aschenbach'a gülümsedi; tebessümün yavaş yavaş açtığı dudaklarla, konuşur gibi, samimi, şirin ve açık gülümsedi. Görüntüyü yansıtan suyun üzerine eğilmiş Narziss'in gülümsemesiydi bu.

Kolera gelmiş, Venedik'in sokaklarında kol gezmektedir. Birer ikişer ölmektedir insanlar. Yetkililer gizlese de bunu öğrenmiştir Aschenbach. Üstelik karantina konmadan kentten ayrılmasını önerenler de olmuştur ona; ama o, ölümü yeğlemiş, uymamıştır öneriye. Dahası kolera haberinin duyulmasını da istemez; çünkü, *âşık, Tadzio'nun gitmesinden endişeleniyor, böyle bir şey olursa artık yaşayamayacağını dehşetle anlıyordu.*

Sonunda Aschenbach da yakalanmıştır koleraya. O gün Tadzio ve ailesi de ayrılacaklardır otelden. Aschenbach'ın istediği tek şey, Tadzio'yu son bir kez daha seyretmek. Bunun için plaja kadar yürür, kıyıda denize bakmakta olan Tadzio'yu seyretmeye başlar:

(...) Onu seyreden Aschenbach, o gözlerden akşam loşluğu bakışların kendi gözlerine ilk geldiği zamanki gibi, işte yine orda oturuyordu. Sandalyesinin arkasına dayalı başı, yavaş yavaş, uzaklarda yürüyenin hareketlerini izlemişti; şimdiyse bu baş, sanki bu bakışa doğru kalkıyor, göğse düşerek gözleri aşağıdan yukarı bakıyor, yüzünde derin uykuda bir adamın gevşek, kendi içine dalmış ifadesi okunuyordu. Aschenbach'a öyle geliyordu ki ta ileride o solgun yüzü sevimli can alıcı; kendisine gülümsemekte, el etmekte, elini belinden çözerek uzakları göstermekte, önünden vaatler dolu sonsuzluklara doğru uçmaktadır. Aschenbach, her zaman olduğu gibi şimdi de onun peşi sıra gitmeye koyuldu.

Sandalyede yana yıkılan adamın imdadına koşuluncaya kadar dakikalar geçti. Onu odasına götürdüler. Ve daha o gün, yazara saygıyla bağlı dünya, onun ölüm haberiyle sarsıldı.

Derler ya kalıcı olan güzelliştir; bir de güzelliğin yaratığı aşk. Yaşamını sanat ve güzellik arasındaki ilişkiyi ortaya koyma yolunda harcamış Aschenbach'ın yaşadığı bu gecikmiş duygusal serüven de bunu göstermiyor mu?

Başka dillerde nasıldır, bilmem; ama aşkın insan yüreğinde yarattığı esintiyi, tensel ve tinsel gelgitleri içeren değişik söz değerleri yaratmıştır Türkçe. Bunları düşünüyorum. Âşık olma ya da sevdaya tutulmayla ilgili bir söz ve sözcük salkımı canlanıyor dil belleğimde: *vurulma, çarpılma, körleşme, içine ateş düşme, gönlünü kaptırma, tutulma, tutkunluk, kalp ağrısı, gönül bağı, gönül belası, sevda, sevdalanmak, sevda çekmek, karasevda, gönül delisi, gönül acısı, üstüne titremek, gözlerinin içine bakmak, kanı kaynamak, gönül vermek, gönül bağlamak, bayılmak, tapınmak, yanıp tutuşmak...*

Kuşkusuz, bu söz ve sözcük salkımını daha da büyütebiliriz. Aşk, dilin yatağında kendine özgü bir sözlük, kendine özgü bir söylem yaratmıştır. Bir yapıtı, **Roland Barthes'in** *Bir Aşk Söyleminden Parçalar* adlı yapıtını düşünerek söylüyorum bunu:

(...) Âşık olduğumuzda kullandığımız dil, her zaman konuştuğumuz dilden çok farklıdır; çünkü yalnızca kendimize ve hayalimizdeki sevgiliye yönelmiştir. İşte tam da bu nedenle yalnızlığın dilidir aşkın dili... Günümüzde bu yalnızlığa bir de aşkın toplumun kıyısına itilmesinden gelen yalnızlık ekleniyor: Hâlâ birçok insan âşık oluyor, aşk söylemi hâlâ sürüyor, oysa toplum cinselliği hevesle konuşurken, aşk söylemine alayla bakıyor.

Aşk söylemine alayla bakma, onaylanacak bir davranış değildir. Çünkü bir çarpılma, allak bullak olma halidir aşka tutulma. Günlük yaşamın tekdüzeliğinden, yavanlığından sıyrılmalıdır. Yüreğinin kapısını bir başka yüreğe açma, düşsel ve düşlemsel bir dünya kurup onun içinde yaşamadır. Bu yaşamı, daha doğrusu aşkı anlatmayı amaçlayan romanlarda, öykülerde, şiirlerde, masallarda ve oyunlarda kendine özgü bir söylem yaratılmıştır. **Eric Blondel, Aşk** adlı yapıtının girişinde aşk söylemine değinirken şunları söylüyor:

(...) *Bugün hâlâ aşka “düşüyoruz”, “abayı yakıyoruz”, “tutulmuş oluyoruz”, “tutkunum”, “vurgunum” yani “vuruldum” diyoruz. “Vuruldum: Aklımı yitirdim” demenin güncel karşılığı. Aşk sarsıntısıyla birine “deli divane” olunur. Aşk tıpkı bir deli gibi kendinde değildir, açıklanmaz, akla sığmaz ya da bilinçsiz hisler içindedir, aldığı darbelerden acı çekiyormuşçasına yaşar heyecanlarını, kimi zaman (çoğunlukla yok yere) binlerce işkence çeker, nereden ve nasıl geldiği belirsiz, doğru ya da yanlış yere bu işe neden olduğu varsayılan birine ya da bir şeye mal edilmiş sarsıntının, bir yaranın kurbanı olduğunu anlar.*

Âşık çektiği acıları, bu acıların içinde yarattığı kasırgayı anlatma gereksinimi duyar; ya **Orhan Veli**’nin yukarıda alıntılıdığım “Anlatamıyorum” şiirinde olduğu gibi dilsel bir tıkanma içinde duyumsar kendini, ya da dilsel kalıtımın ürünü olan bayatlamış sözlerden kaçınmayı ister. Bunun için de taze, özgün imgelere, içsel çağrışımı yüksek değişmecelere, eğretilmelere başvurur.

Aşkın tekillikten ikillğe geçiş, bir ben içinde bir başka ben’le bütünleştiğini söyledi. İster istemez söylemi etkiler, ona yansır bu da. Öyle ki dünyayı sevgilisinin gözüyle görür âşık kişi. Baktığı, gördüğü her nesneyle onu bütünleştirmeye, aralarında bir bağıntı kurmaya başlar. Tıpkı **Ahmet Hamdi Tanpınar**’ın *Huzur* adlı romanındaki Mümtaz’ın durumu gibi:

(...) *Bir yığın aynadan bir kâinat içinde yaşıyor ve hepsinde kendisinin bir başka çehresi olan Nuran’ı görüyordu. Ağa, su, aydınlık, rüzgâr, Boğaz kıyıları, eski masallar, okuduğu kitap, gezdiği yol, konuştuğu ahabap, başının üstünden geçen güvercin, sesini duyduğu (...) ne olduğunu bilmediği yaz böcekleri, hep Nuran’dan gelen şeylerdi. Hepsisi ona aitti. Hülasa uzviyetinin ve muhayyilesinin yaptığı bir büyü içinde idi.*

Mümtaz, Nuran'a yoğun bir aşkla bağlanmıştır. Bu aşk, hem tensel hem de tinsel yönden büyülemiştir onu. Daha doğrusu bir değişim sürecine girmiştir. Çevresindeki her varlıkta Nuran'ı bulur, onu duyumsar. Anlatımındaki abartılı, sayıp dökmeli söylemde bunun payı vardır.

KARŞI KONULMAZ GÜÇ

Kimi duygular vardır ki dışarıya yansıtmak istemiyorsak onları baskılayabiliriz. Diyelim acılar içindeyiz, içimiz kan ağlıyor; ama bunu çevremizdekilerin bilmesini, öğrenmesini istemiyoruz. O zaman bir başka yüz takınırız. Türkçenin o güzel deyişiyle “kan kusarız; ancak soranlara kızılıkcık şerbeti içtim, deriz.”

Aşk için de böyle midir bu? Onu da baskılayıp gizleyebilir miyiz? Bu soruyu işleyen yazınsal yaratıları düşünüyorum. Baskılanarak gizlenen, yüreğin derinliklerine gömülmüş nice gizli aşkları konu almışlardır bu yaratılar. Bunların çoğunda yüreğin kapısını kıran; toplumsal kuralların, törelerin baskısına meydan okuyan aşklar da vardır. Çünkü baskılanması, dizginlenmesi çok güç, karşı konulamaz bir duygudur aşk.

Aşkın karşı konulmazlığını düşünürken Engels’in, belleğimin derinliklerinden süzülüp gelen şu sözü takılıyor dilime: *Bütün kişisel acıların en soylusu ve en derini olan aşk acısından daha çok hangi acının doğa karşısında açıkça söylenmeye hakkı vardır?* Öyle ya, kişi aşkı için neleri göze almaz, nelere katlanmaz ki? Sonra aşkı yüreğe hapsetmek onun doğasıyla bağdaşmaz. Halk bilgeliliğinin ürünü olan şu söz, bu gerçeği nasıl somut bir biçimde yansıtıyor: *Çölde deve, dağda duman, kalpte aşk saklanamaz.*

Nice gözlemleri, deneyimleri dokusunda taşıyan bu gerçekçi söz, yıllarca önce okuduğum bir romanı anımsatıyor bana. Louis Aragon’un “dünyanın en güzel aşk hikâyesi” diye nitelendirdiği, Cengiz Aytmatof’un *Cemile*’sini. Kitapların arasından bulup çıkarıyorum *Cemile*’yi. Sayfalarını

karıştırdıkça bozkırların ortasında, romanın iki temel kişisi Daniyar'la Cemile'nin yanı başında buluyorum kendimi. Daniyar'a bakıyorum. Savaşta yaralanmış, bir ayağı topal, iri yarı, güçlü kuvvetli bir bozkır yiğidi. İçine kapalı, suskun mu suskun biri. Cemile'yse içinde dişiliğinin deli sesini duyan, kanı kösnüllükle kaynayan, buğday ve toprak kokulu bir kadındır. Kocasını askeredir, aradığı sevgiyi bulamamıştır onda, bu yüzden hem kızgın hem de kırgındır kocasına.

Cemile'nin de, Daniyar'ın da yüreklerinde birbirine karşı sözcüklere dökülmeyen tutkulu bir aşk vardır. Ne ki törelerin, toplumsal kuralların izin vermeyeceği bir aşktır bu. Cemile evlidir, kocası da askerdir üstelik.

Daniyar'la Cemile aynı işte birlikte çalışmaktadırlar. Suskunluğuna gömülmüştür Daniyar; çalışma sırasında ağzından tek bir sözcük bile çıkmaz. Cemile'nin kendisine beslediği sevgiyi, yüreğindeki aşkını alevlendirmek için en ağır çuvalları taşır sırtında. Bir de iş dönüşü gönlünün ateşini yansıtan, yanık, içe işleyen, dokunaklı bozkır türküleri söylemekten başka bir şey gelmez elinden.

Böyle geçip gitmektedir günler. İkisinin de yüreğindeki aşk büyümüş, nerdeyse dayanılması güç bir noktaya gelmiştir. Patladı patlayacak. Romanın anlatıcısı Cemile'nin kayınbiraderi küçük çocuk Seyit'in sesini duyar gibiyim:

(...) Cemile'ye de azap veren bir şey vardı. O, bundan dehşet ve korku duyuyordu. Tutulduğunu kendi kendine acı acı itirafetmek istiyordu; nasıl ki ben de onun Daniyar'ı hem sevmesini, hem de sevmemesini istiyordum. Ne de olsa Cemile annemle babamın gelinleri, ağabeyimin karısı, benim de yengemdi.

Seyit, çocukluk sezgisiyle Daniyar'la yengesi arasında sözcüklere dökülmeyen aşkın, bir gün ikisini de buralardan koparıp başka diyarlara savuracağını anlamıştır sanki. Sıkın-

tılı, korkulu bir bekleyiş içindedir. Yağmurlu, karanlık bir gece, harman yerinde samanların üstünde yatmaktadır Seyit. Yengesiyle Daniyar'ı düşünür. Gündüz ikisinin arasında bir şeyler geçmiştir; ama bunun ne olduğunu öğrenememiştir:

(...) Cemile hâlâ dönmemişti. Nerelere kaybolup gitmişti? Yorgunluktan bitkin bir haldeydim ama bir türlü gözüme uyku girmiyordu. Uzaklarda çakan şimşekler, dağ başlarını, bulutları parlatmaktaydı.

Daniyar geldiğinde ben hâlâ uyumamıştım. Ara sıra yola doğru bir göz ataraktan, harman yerinde gezinmiş, sonra benim yanımdaki saman tınazının arkasına kendini atmıştı. Bir yerlere gidecek, artık köyde kalmayacaktı! Ama başını sokacak yeri olmayan, yalnız başına bir adamı kim ne yapsın? Yaklaşan arabanın hafif tıkırtısını uykum arasında duydum. Herhalde Cemile gelmiş olmalı. Gözlerimi açtım, Cemile'ydi bu. Cemile durdu, etrafına endişe ile bakındı. Daniyar'ın yanına oturdu. Çok alçak bir sesle:

"Daniyar, geldim, kendi kendime geldim" dedi. Her yer sessizdi. Şimşegın biri gök gürlmeden kayarak aktı.

"Kızdın mı? Çok kızdın mı?"

Cemile ateşli ateşli:

"Hiç seni ona değişir miyim? Olacak şey mi bu?" diye fısıldıyordu. "Seni ona değişmem, dünyada değişmem! O beni hiç sevmeydi. Mektubunun sonunda bana bir selamcık söylüyordu o kadar. Artık beni sevse de istemem. Herkes istediğini söylesin! Sevgilim, benim kimsesiz adamım, seni kimseye bırakmam. Ben hiç bilmeden seni sevmişim, seni beklemişim, seni beklediğimi bilmiş gibi sen de geldin!"

...Daniyar Cemile'ye Kırgız ve Kazak dillerindeki en güzel ve en tatlı adları takarak:

"Cemilem, sevgilim, Cemileciğim, bir tanem benim" diye fısıldıyordu. "Ben de uzun zamandan beridir seni seviyo-

rum, cephedeki siperlerde seni hayalimde yaşıtıyordum, eski memleketimde olduğunu biliyordum. Bu aşk, sensin Cemile!"

Ertesi gün, eşyalarını torbalamış, aşklarının çizdiği yolda, yüreklerinin sesini dinleyerek bozkırın karanlığı içinde yitip gitmişlerdir. Arkalarından ne söylerlerse söylesinler umurlarında değildir. Günlerdir ruhlarını baskı altında tutan o ağır yükten kurtulmuşlardır artık; şimdi ruhları da, tenleri de özgürdür.

Karşı konulmaz bir güçtür, dedim aşk için. Bir tür sayrılık da denebilir mi? Niye denmesin? Sayrılıklar, nasıl insanın doğal, günlük yaşamının akışını değiştirir, tensel ve tinsel dünyasını etkilerse aşk da aynı türden değişimlere yol açar. Bakıyorsunuz, yaşamın sunduğu olanaklar içinde günlerini tüketen, kendi halinde, tekdüze bir yaşamın sürdürücüleri (kadın ya da erkek) bir gün, beklenmedik bir anda bu sayrılığa yakalanıveriyor; her şey değişiyor o günden sonra. Yüreklerdeki durgunluk, kıpırtısızlık, duygusal devinimlere bırakıyor yerini; dünyadan kopuşlar, iç dünyalara kapanışlar başlıyor; dinginliğin yerini bungaluk, daha doğrusu huzursuzluk alıyor.

Sayrılıkların bir bölümü belirli yaşlara özgüdür; ancak aşk sayrılığının yaşı yoktur. Her yaşta, her konumda yakalanabilir insan. Aşkın yaş, konum ve ortam tanımazlığını **Levent Mete'nin Aşk Hastalığı** adlı romanında değişik yönleriyle görmüştüm.

Romanın eksen kişilerinden biri (Engin), sokakta karşılaştığı, kimin nesi olduğunu bilmediği bir kadına (Esra'ya) daha ilk görüşünde çarpılmıştır. Bu çarpılış, romanın ilk tümcesinde şöyle belirtilir: *Onu gördüğüm anda içimde bir şey kırılmış gibi oldu.* Bu içte duyumsanan "kırılmış şey" aslında aşk sayrılığına yakalanışın belirtisidir. Sayrılığın itki-siyle bir süre izler kadını Engin. Yüz yüze geldikleri ilk anda

da duraksamadan, “Size âşık oldum” der kadına. Ağzından nasıl çıkmıştır böyle bir tümce? O da şaşırmıştır buna; kadın da; çünkü birdenbire durup dururken olmuştur bu. Belirli hiçbir dışsal nedene bağlanamaz.

Adam da, kadın da evlidir; çocukları da vardır. İşleri ve geçimleri yolundadır; kadın ressam, erkek mimardır. Yörüngesine oturmuş, pürüzsüz bir evlilik yaşamının akışı içinde gezip gitmektedir günleri.

Ne var ki aşk sayrılığı, altüst eder her şeyi. Önce yüreklerde başlar bu altüst oluş. *Aşk Hastalığı*’nın kahramanları kadın ve erkek için de böyle olur bu. O üç sözcüklü tümceyi, “Size âşık oldum” tümcesini söyledikten sonra erkeğin (Engin’in) içinde kendine dönük tedirgin bir yargılama başlar:

(...) Kim bu kadın? Başa dönüyorum. Tanıdığım kimseye benzemiyor. Çok uzun süredir tanıdığımdan eminim yine de. Dilimin ucuna gelip de söyleyemediğim bir isim gibi zorluyor, göğsümde bir titreşim halinde hissettiğim bir sıkıntı oluşturuyor.

Yıllardır içimde taşıdığım bir hayaldi sanki. Sonunda bir zihin yoğunlaştırmasıyla gerçeğe dönüştürdüm. Daha doğrusu her karşılaştığımda yüzüne, kollarına, boynuna yeni parçalar ekliyor, böylece yaratıyordum onu. Görünümü tümüyle aynı kalarak, yine de biraz değişiyor, içimden çıkmakta olan hayali yakalayıp kendine çekiyordu. Az önce son bir dokunuşla hayalle gerçek birleşiverdi. Beynim, karnı giderek şişen hamile bir kadın gibi, uzun süre çekilen sancılarının ardından doğurdu onu.

Dikkatimi toplayıp ağır bir yük kaldırıyormuşum gibi bir çabayla yeniden bakıyorum. Böylesine bana ait, bu denli benden bir varlık. Tanıyamıyor olmak, şaşırtıcı, çekici ve dehşet verici. Bıraksam kontrolsüzce kıvranmaya, üzerimde ne varsa yırtıp atmaya, bir türlü ele geçmeyen, saklandığı

yerden tehditkâr ve alaycı bir kontrol oluşturan gerçeğe ulaşınca kadar kendimi deşip parçalamaya başlayabilirim.

Aşk sayrılığının nöbeti içindedir adam. Tutulduğu kadını düş gücüyle yeniden yaratmakta, onu bütün eksiklerinden arındırıp yarattığı hayal üzerinde yoğunlaşmakta, daha doğrusu onunla düşsel bir bütünleşme içinde yaşamaktadır.

Ya kadın? Onun da alabora olmuştur içi. Adamın söylediği o üç sözcüklü, "Size âşık oldum" tümcesi giderek dal budak sarmıştır içinde. Düşüncelerin gelgitine kaptırmıştır kendini:

(...) Kokusunu anımsıyorum birden. Yumuşak, belli belirsiz bir koku. Konuşurken aramızdaki mesafeyi koruduk, birbirimize fazla yaklaşmadık. Yine de apaçık duydum. Arzuyla terleyen bedeni canlanıyor gözümde. Yapılı, kocaman bir erkek bedeni. İnsanın üstüne gelir gibi. Bir yabancı tarafından korunup kollanmayı kim ister ki? Belki de ben istiyorum. Onun tarafından değil, tanıyıp benimsediğim, yumuşak kalpli, sevgi dolu, heyecanları da olan bir adam.

(...) Üç yıl önce düşüp bacağımı kırmıştım. Acı dayanılmazdı, hiç bitmeyecek gibiydi. Ama bitti sonra, anısı bile kalmadı, nerdeyse. Aşklar da acılar gibi. Yoksa zaman mı her şeyi silen? Aşklar ve acılar, neden geçip gider de, geriye yalnızca zamanın kıvamlı sıvısıyla boğuşmalar kalır? Dalgalanmalara izin vermez bu sıvı, eritilmiş kurşun gibi yavaş ama karşı konulmaz bir güçle akar. Öylesine sımsıkı sarıp sarmalar ki insanı, başını bile çevirip bakamazsın.

Soruların ağında dönenip durmaktadır kadın. Özgürlük özlemi, birden bir iç sese dönüşmüştür. Yankılanıp durmaktadır bu ses. O sesin etkilenimi içinde şu soruyu sorar: *Bir adam gördün karmakarışık oldun. Yaşamındaki her şey bu kadar iğreti mi?*

Aşk sayrılığı, ona yakalananlara neler yaptırmaz ki? Aile yaşamının akışını yörüngesinden çıkarır. Bu yaşamın kutsallığını korumak için çevresine törelerin gerdiği dikenli telleri kaldırtır; kadını da, erkeği de toplumsal kuralları çiğneyecek ölçüde çılginlaştırır.

Aşkın direngen bir yanı da vardır. İnsan yüreğinin derinliklerine bir kez mührünü vurmuşsa hiçbir el, kolay kolay silemez onu. Zamanın sağaltamadığı aşk yarası, dindiremediği aşk acısı yoktur, denmiştir. Belki yüzeysel aşklar için geçerli bir yargıdır bu. Zamana meydan okuyan, ona karşı direnen aşklar da vardır. İnsan yüreğinin usta okuyucusu **Mârquez'in *Kolera Günlerinde Aşk*'ta** anlattığı öykü, böyle direngen bir aşkın destanıdır.

***Kolera Günlerinde Aşk*'i** iki kez okumuştum. Her okuyuşumda kimi işaretler koymuş, notlar düşmüşüm sayfa kıyılarına. Özellikle romanın baş kişisi Florentino Ariza'yı çok ilginç bir karakter, geleneksel aşk romanlarında rastlanan aşk vurgunu kişilere benzemeyen biri olarak algılamışım. Bir yerde onun için şöyle demişim: "Hem destansı, olağandışı bir yanı var, hem de biraz kaçık..."

Neden böyle bir kaniya varmışım? Sorunun yanıtını düşünüyorum. Bir ağırlık çöküyor üzerime. Gözlerim kapandı kapanacak. Uykuyla uyanıklık arasındayım. İkide bir başım öne düşüyor. Bir öksürme sesiyle uyanıyorum. Biri duruyor karşımda. Yetmişli yaşlarda; siyah, yün takım elbiseli, orta boylu biri. Elinde fötr bir şapka var. Gözlerinde kalın çerçevesi, camları yuvarlak bir gözlük. Belli ki ileri derecede miyop. Gözlüğünün ardından soğuk, ürkek bakışlarla bakıyor bana. Sonra masamın yanındaki koltuğa teklifsizce oturuyor. Ter ve ten kokusunun karışımı, ekşimsi bir koku geliyor adamdan. Önce gözlüklerini çıkarıp ince bir bez parçasıyla siliyor. Ardından, genizden gelen astımlı bir sesle şöyle başlıyor söze:

“Ben de onlardan, senin şu düşsel konuklarından biriyim. Adım Florentino Ariza. *Kolera Günlerinde Aşk*’ın kahramanı, hani şu ‘hem destansı yanları olan hem de kaçık’ diye nitelendirdiğin kişi. Sakın, alındığımı sanmayın, tersine hak veriyorum. Aşkın bir tür kaçıklık, bir tür delilik olduğunu hep söylerler ya.

Neden geldim buraya? Merakta bırakmamak için hemen söyleyeyim: Sana yardım etmeye. Biliyorum epeydir aşkın halleri üzerinde çalışıyor, bunların yazınsal yaratılara yansıması üzerinde düşünüyorsun. Ben o hallerin hepsini yaşadım; bunları bir de benden dinle. Benimkisi bütün aşkların değişik yönlerini içinde taşır. Destansı yanıma da, kaçıklığımı da olduğu gibi anlatacağım. Ancak bir isteğim var: İki de bir araya girip sözümü kesme.”

Daha rahatça yerleşiyor koltuğa. Yüzüne bakıyorum, solgun, hüzünlü bir yüz.

“Tamam” diyorum. “Kesmeyeceğim sözünü.”

“Biliyorsun, yaratıcım, büyük usta *Márquez*, aşkın yüce bir duygu olduğuna inanır. Bunun için de beni benzersiz bir aşk öznesi olarak yarattı. Aşkımın nesnesi de Fermin Daza’ydı. Âşık olduğumda ben on sekizimdeydim, Fermina on üçünde. İlk görüşümde çarpılmıştım, onun badem gözleri bir ateş düşürmüştü içime. O günden sonra sürekli izliyordum Fermina’yı; derken halası bunun farkına varmıştı. Biz de gizlemedik, sonraları bizim için bir sevgi sığınağı olmuştu hala; onun yardımıyla mektuplaşmaya başladık.

İlk mektubumun yanıtı çok gecikmişti. Bu gecikme çıldırmanın eşiğine getirmişti beni; yemeden içmeden keşilmiş, kendi içime gömülmüştüm. Hastalanmış, yataklara düşmüştüm. Kusuyordum, ishalim de vardı. Ecel terleri dökiyordum. Ne var ki çektiğim acılardan anlatılmaz bir haz alıyor, ölmek istiyordum. Evet, düpedüz ölmek istiyordum.

Şimdi, aşkın halleri üzerinde düşündüğünüze göre nasıl bir aşk halidir bu? Adını siz koyun.

O günler, koleranın yaygın olduğu günlerdi. Annem, Fermina'ya tutulduğumu biliyordu; ama perişanlığımın bir aşk hali olduğunu aklına bile getirmedii... Kaygılandı, hemen hekim çağırdı. Hekim önce beni dinledi, sonra annemi kısa bir sorgudan geçirdi. Korkulacak bir şey olmadığını, aşkın belirtileriyle koleranınkiler arasında bir benzerlik olduğunu incelikli bir biçimde söyledi. İşte romanın adı da bu benzerlikten geliyor; oysa çoğu kişi bu iki sözcük arasındaki ilişkiyi kuramaz.

Annem, beni yatağa düşüren nedeni anlayınca hiç unutmam bana ilk aşk dersini şu sözleriyle vermişti: 'Beni iyi dinle Florentino, kulağını iyi aç, güçsüzler, hiçbir zaman aşk ülkesinin sınırlarından içeri giremezler. Aşk ülkesinin yasaları acımasızdır, acımasız olduğu kadar aşağılıktır da. Bunu unutma. Kadınlar yalnızca yürekli erkeklere kendilerini verirler; çünkü yaşama göğüs germek için kendilerine güven sağlayacak erkekleri isterler.'

Annemin bu sözlerinden çok etkilenmiştim. Fermina'yla mektuplaşmayı sürdürüyordum. Her anımda o vardı, baktığım her şeyde onu görüyordum. Mektup yazarken, ona duyduklarımı açıklarken kendimden geçiyordum. Bir başlıyordum, hiç uyumuyor, horozlar ötünceye değin mektuplar yazıyordum. Birini tam bitiriyor, ama beğenmiyor, yırtıp atıyordum. Hemen bir yenisine başlıyordum.

Kitaplara, ozanlara özeniyor, onlar gibi, duygulu, coşkulu yazabilmeyi istiyordum, bunun için nasıl çabalıyordum anlatamam. Annem, bu halime çok üzülüyor, 'Yapma, etme, oğlum, aklını kaçıracaksın. Şu yeryüzünde hiçbir kadın bu kadarına değmez!' diyordu. Diyordu ya, gel de yüreğime anlat bunu. Aldırmıyordum annemin sözlerine.

Mektuplarımızın içine neler koymuyorduk ki! Kurutulmuş yaprak damarları, kamelya yaprakları üzerine yazılmış dizeler, saç telleri... Kimi günler yazdığımız mektupların sayısı, üçe dörde çıkıyordu. Bunları kararlaştırdığımız gizli yerlere, duvar deliklerine, ağaç kovuklarına koyuyorduk. Fermina'nın babası Lorenzo Daza'nın öğrenmesinden korkuyorduk; bunun için çok sakınlı davranıyorduk.

Üç yıl sürdü mektuplaşmamız; sonunda olanlar oldu, Fermina'nın babası öğrendi durumu. Çılgına dönmüştü. Yanına çağırttı beni, Fermina'yla bir daha görüşür, ondan vazgeçmezsem beni vuracağını söyledi. Elimi göğsüme bastırarak, 'Hemen vurun!' dedim. 'Aşk uğruna ölmekten daha büyük bir onur yoktur.' Alın bakalım, aşkın bu haline ne denir? Adını siz koyun."

Durdu, boğazı kurumuş gibiydi. Masadaki sürahidenden bir bardak su koydum önüne; içti: Ardından biraz düşünür gibi oldu, yaralı bir gülümseme yalayıp geçti yüzünü; sonra şöyle sürdürdü konuşmasını:

"Ne diyordum? Babası bu işe çok ama çok öfkelenmişti. Fermina'nın aşkını unutması, benimle bütün bağlarını koparması için onu bir yolculuğa çıkardı. Böyle durumlarda hep yaparlar bunu, araya mesafeler girince aşk ateşinin külleneceğini, sönüp gideceğini sanırlar. Hiç de öyle olmadı bizimkisi; babasının aldığı önlemlerin hiçbirisi, haberleşmemizi engelleyemedi. Çünkü ben telgrafçıydım, yedi ara istasyonda oluşturduğumuz 'telgraf kardeşliği' sayesinde kesintiye uğramadan sürüp gitti haberleşmemiz.

Araya giren engeller aşkı zayıflatacağına daha büyütür, daha güçlendirir. Aşkın doğasından gelen bir olgudur bu. Aşkın yasası da diyebilirim. Benim için de bu yasa geçerliğini korumuştur. Fermina'ya duyduğum özlem, arttıkça artıyordu, elbette ona yazdığım mektupların ateşi de...

Mektuplarım çevremde büyük yankı uyandırdı, *Âşıklar Yazmanı* adıyla elden ele dolaşıyordu. Bunlar düzyazıdan çok şiire yakındı. Şiirsel söylemin içinde düşünüyordum her şeyi. Şiirsel söylem, düşünme ve anlatma biçimime sinmişti. Belki inanmayacaksınız, çalıştığım yerde, Karayip Liman Başkanlığında, iş mektuplarını, yükleme formlarını bile uyaklı bir anlatımla yazıyordum. Haydi bakalım, buna aşkın hangi hali diyeceksiniz?

Fermina'nın zorla çıkarıldığı bu yolculuktan döneceği günü öğrenmiştim; o gece sabaha değin rıhtımda onu getirecek gemiyi bekledim. Rüzgâra karşı aşk şiirleri okudum, sevinç gözyaşları döktüm. Sonra bir köşeye büzülüp onu düşünmeye başladım. Dalıp gitmişim, uyandığımda birden Fermina'yı gördüm; kıpırdayamıyordum; felç olmuşum sanki, güçlkle kalktım, kalabalığın arasında izlemeye başladım onu. Sonunda vardım yanına. 'Burası bir taçlı tanrıçaya uygun bir yer değil!' dedim. Sesimi duyunca bana döndü. Tanımıyormuş gibi tepeden tırnağa süzdü beni. Gözlerinde en ufak bir sevgi pırıltısı yoktu. Sanki düş kırıklığına uğramış, pişman olmuş bir hali vardı. Ardından gitmek, bir şeyler söylemek istedim. Ama o, 'Hayır, lütfen! Bitti!' diyerek yaşamından çıkarıp attı beni. O günden sonra bir kez bile görmedim, daha doğrusu göremedim.

Ertesi gün, gönderdiğim tüm şiirleri, mektupları, telgrafları, hizmetçisi geri getirdi, bendekileri de aldı götürdü. Çıldırılmış gibiydim, mektuplar yazıyordum yine; ancak hiçbirini kabul etmiyordu.

Ne olmuştu, nasıl bir değişime uğramıştı Fermina? Niye soğumuştu benden, bilmiyorum. Sonunda aşka inanmayan, onu 'klinik bir yanılma'nın ürünü sayan biriyle, Doktor Urbino ile evlendi.

Niye yalan söyleyeyim, bu evlilik çok sarsmıştı beni, ne yapabilirdim? Herhalde romantik âşıklar gibi canıma kıya-

cak değildim. Zaten yaratıcım, büyük usta **Márquez** de buna izin vermezdi. Dedim ya beni çok farklı bir aşkın öznesi olarak yaratmıştı. Bunun için de kararlıyım, aşkımı koruyacak, kendimi de, aşkımı da öldürmeyecektim. Doktor Urbino yaşlıydı, nasıl olsa ölecekti, onun ölümüne, Fermina'nın dul kalacağı güne değin bekleyecektim. Bunda kararlıyım. O günlerde babamın ben doğmadan önce bir deftere yazdığı şu tümceyi yineleyip duruyordum: *Beni en çok üzen ölüm değil, aşk yüzünden ölmemek*. Bakalım, aşkın hangi haliyle adlandırabileceksin bunu?

Geziye çıkma, yaralı yüreklere, aşk vurgunlarına iyi gelirmiş. Ben de bir sağaltım yolculuğuna çıktım. Acılarım yatışacak, biraz kendime gelecektim. Acılarımın yatışması şöyle dursun gittikçe artıyordu. Bu yüzden yolculuğun yarısında geri döndüm. Üzüntümden saçlarım dökülmeye başladı. Bunu önlemek için tam yüz yetmiş iki tür ilaç kullandım. Görüntümün değişmesini, bozulmasını istemiyordum. Sonra, içimdeki yangını söndürmek için birçok kadınla birlikte oldum. Belki şaşıracaksın, bunların sayısını tutuyordum, tamı tamına altı yüz yirmi iki ilişki. Evet, doğru söylüyorum, tam altı yüz yirmi iki kadınla ilişkiye girmiştim. Ancak hiçbir Fermina Daza'yı unutturamadı bana, onun görüntüsünü yüreğimden silemedi.

Fermina evlenmişti; ama benim tutkulu aşkımda en ufak bir aşınma olmamıştı. Bu aşk, beni ayakta tutan, yaşama bağlayan bir güç olmuştu. Attığım her adımı, yaptığım her işi ona bir gün kavuşacağım umuduyla yapıyordum. İş hayatımda çok iyi bir yere gelmiştim. Birçok gemisi olan büyük bir şirketin sahibiydim artık. Dediğim gibi, hiçbir şey, Fermina'yı unutturamıyordu. Ona kavuşmak için sonsuza değin bekleyecektim. Bunu da aşkın hallerinden biri sayar mısınız?"

Durdu. Dudaklarını ıslatmak için bir yudum su aldı. Derin bir iç geçirdi, solgun bir sesle:

“Lütfen burasını iyi dinleyin, tamı tamına elli bir yıl dokuz ay, dört gün sürdü bekleyişim. Dile kolay yarım yüzyılı aşan bir süre bu. Doktor Urbino ölmüştü. Buna sevinmedim dersem yalan söylemiş olurum. Bu uzun bekleyiş yıllarında çok acı çektim. Acı çekme ya da çektirme aşkın doğasında vardır. Bunun böyle olduğuna inanmıştım. Acı çekiyordum ama dediğim gibi, çektiğim acılardan haz duyuyordum.

Doktor Urbino için düzenlenen gömme törenine ben de katıldım; evindeki tespih duasına da. Dua bitince ziyaretçiler dağıldı. Son anda görmüştü beni. Yaşamından çıkardığından bu yana beni ilk kez görüyordu. Yanına yaklaştım. ‘Fermina’ dedim, ‘Sana sonsuz ve bitmeyen aşk andımı bir kez daha dile getirmek için yarım yüzyıl bekledim bu ânı.’

Sözlerim öfkelenirdi onu. ‘Defol!’ dedi, ‘Ömrünün sonuna dek de görünme bana!’ Kovarcasına kapıyı ardımdan kapattı.

Sevdiğim kadına kavuşmak için her yolu deneyecektim. Elbette bunca acılı bekleyişten sonra pes edecek değildim ya. Kuşkusuz, pes etmeme yaratıcım da razı olmazdı. Yeniden ona mektuplar göndermeye başladım. Her mektuba bir numara veriyor, yeni göndereceğimin başında da bir önceki mektubumu özetliyordum. Böylece tam yüz otuz iki mektup yazmıştım. Yanıt alamıyordum; ama olsun. Bekleme gücüm-den, sabrımın direncinden hiçbir şey yitirmiyordum. Yaşlanıyordum kuşkusuz. Düş gücümün giderek zayıfladığını duyumsuyordum.

Doktor Urbino’nun birinci ölüm yıldönümünde kilisede düzenlenen törene ben de katıldım. Çağrılı değildim. Beni katılmaya yüreğimin yaşlanmayan sesi zorlamıştı. Tören bitiminde yanıma geldi Fermina Daza. Katıldığım için teşekkür etti. Belli ki mektupları almış, okumuştur. Uzatmayayım, sonunda evinin kapısını açmıştı bana.

O günden sonra sık sık ziyaretine gidiyordum. Bu gidiş-lerimde yeni bir gücenkliğe yol açmamak için çok sakınlı davranıyordum. Sözelimi bir gün ona bir gül götürmeyi düşünmüştüm. Ancak yeni dul kalmış bir kadına götürülecek gülün rengi bir sorun olabilirdi. Öyle ya, ateşli bir aşkın simgesi olan kırmızı bir gül götürsem, yası bakımından incitici olabilirdi. Sarı gülse günlük dilde kıskançlık anlamına gelirdi. En uygunu siyah gül götürmek olurdu; ancak siyah gülü nerede bulacaktım? Sonunda beyaz bir gül götürmede karar kıldım. Gerçi sevmezdim beyaz gülleri, hem yavan hem de dilsiz oldukları için hiçbir şey söylemezlerdi. Bu kez de başka bir soru takıldı kafama: Ya dikenleri için alınganlık gösterir; yanlış bir anlam verirse? Oturup tek tek dikenlerini koparıp öyle göturdüm beyaz gülü. Bir düşünün, aşkın halleri arasında bunun bir adı var mıdır?

Yeniden birbirimize 'sen' diyecek kadar yakınlaşmıştık. Arada bir geçmişe çağrıştıracak sözler etmiyor değildik. Ancak hemen başka bir yöne kaydırıyorduk sözü. Bir gün ona bizim gemilerden biriyle bir yolculuğa çıkmayı önerdim. Kabul etti. Kamaralarımız ayrı da olsa birlikteydik. Birlikteydik; ama ben yetmiş altı yaşındaydım, Fermina da yetmiş iki. Bu yaşlarda bize düşen ölümü beklemektir; oysa biz yüreğimizin, bedenimizin çağrısına uymuş, cıvılcıplak aynı yatağa girmiştik.

Yeni yetmelere özgü bir heyecan içindeydim; yaşlı yüreğim, derisini yırtıp dışarı çıkacakmış gibi düzensizce çarpıyordu. O ilk gece başarısızlığa uğramıştım. Ertesi gece, deneyimli, yaşlı iki insan gibi sağlıklı biçimde sevişmiştik. Şunu da söyleyeyim, o gün Fermina'nın bedeninden yaşlılığın ekşi kokusunu almıştım. Kuşkusuz ben de öyle kokuyordum. Beni yaratan büyük usta **Mâriquez**, bu ekşi yaşlılık kokusunu, *insan mayasının kokusu* diye adlandırır. Biz de bu kokuyu yaymaya başlamıştık."

Duruyor, raflardaki kitaplara bakıyor bir süre. Bir elini mendil gibi kullanıp yüzünü sıvazlıyor; dudaklarını yalıyor.

“Sözü çok uzattım galiba. Ama bunu sana yardım etmek için yapıyorum. Şimdi asıl söylemek istediğime geliyorum: Gemide kendimizi evliler, geç kalmış sevgililer gibi duyumsuyorduk. Evlilik yaşamının o çetin azabının üstünden atmamış, doğruca aşkın özüne varmıştık. Çünkü insan, ne zaman, nerede olursa olsun ölüme yaklaştıkça aşkın, aşk olduğunun bilincine varıyor. Bir de ölüme karşın aşkın yaşam boyu sürüp giden, yabanıl yürekleri evcilleştiren bir güç olduğu gerçeğini öğreniyor. Kuşkusuz nice acıların ateşinden geçtikten, aşkın karşı konulamaz bir güç olduğunu öğrendikten sonra.”

Florentino Ariza’nın söylediklerine kendimi öylesine kaptırmıştım ki gittiğinin farkında bile olmadım. O da bundan önceki düşsel konuklarım gibi sessizce çekip gitmişti. Geride **Mârquez**’in “insan mayasının kokusu” diye adlandırdığı kekre bir koku bırakmıştı. Kalkıp pencereyi açıyor, kitaplığı havalandırıyorum. Bir yandan da Florentino’nun söylediklerini düşünüyordum.

ACILARIN YANIK SESİ

Dediği gibi aşkın değişik hallerini yaşamıştı Florentino; bunları nitelendirip adlandırmayı istemişti benden. Yapamadım. Kimi adlar düşünmedim değil; ancak hiçbirini kuşatıcı gelmedi bana. Yaşanılan somut gerçekleri yansıtmaya açınsından her adlandırma eksikli kalıyordu.

Acı çekme ya da çektirme aşkın bir buyruğu, bir yasası mıdır? Florentino Ariza'ya göre böyleydi bu, çünkü aşkın doğasında acı vardır. Nedense bende de âşk sözcüğü, hep acıyı çağırıştırır. Bunda, belki de, çocukluk yıllarımdan, o yıllarda dinlediğim masalların, aşk hikâyelerinin payı büyüktür; insanın duygu dünyasının oluşmasında çocukluğun etkisini kim yadsıyabilir?

Çocukluğumu düşünüyorum. Bizim oralara, doğup büyüdüğüm yöreye kış erken gelirdi. Uzun kış gecelerinde ocağın başında toplanır, anamın anlattığı masalları, halk hikâyelerini dinlerdik. Bunlar, *Kerem ile Aslı*, *Elif ile Mahmut*, *Arzu ile Kamber* türünden bir gecede bitmeyen, arkası yarına kalan aşk hikâyeleriydi. Kaç kez dinlemiş olursak olalım, yine de merak ederdik sonunu; çünkü usta bir masal anlatıcısıydı anam. Anlatırken kendine göre yeni kurgulamalara giderdi. Öyle ki kimileyin sevgilileri birbirine kavuşturur, kimileyin de onları ölümde buluştururdu. Hele sevgililerin arasına giren, onların kavuşmalarını engelleyen “kara çalılar” a ilençler yağdırırdı. Şimdi bunları yazarken bile anamın sesini duyar gibiyim. Önce, “Nerede kalmıştık?” diye sorar, bizi masalın havasına soktukten sonra başlardı anlatmaya:

“Kara sakallı, kara yürekli keşiş, acıma nedir bilmezmiş. Aslı’yı Kerem’den kaçırmış. Gittikleri her kentte bir süre kalıyor, Kerem onları bulmasın diye başka kentlere gidiyorlarmış. Böylece yitirmek istiyorlarmış izlerini. En sonunda Halep denen büyük mü büyük bir kente varmışlar. ‘Artık Kerem dünyada burayı bulamaz!’ demiş, o kente yerleşmişler. Onlar yerleşe dursun, biz gelelim Kerem’e.

Babası Kara Keşiş’in Aslı’yı kaçırdığını öğrenmiş Kerem; öğrenince bir ateştir düşmüş içine. Yüreklere yakıp kül eden aşk ateşiymiş bu. Bir kimsenin gönlüne aşk ateşi düştü mü, yemeden içmeden kesilirmiş. Uyku tünek haram olurmuş ona. Kerem için de böyle olmuş. Yüreğinde bir ses, ‘Aslım! Aslım!’ diyor, başka bir şey demiyormuş. Aşkınin sesiymiş bu.

Ne yapsın Kerem? Yüreğinin sesini dinlemiş Aslı’sını bulmak için düşmüş yollara. Dağlar tepeler aşmış, boz bulanık ırmaklardan geçmiş. Sonunda bir koyağa varmış. Bakmış, bir ulu meşe ağacı; varıp dibine oturmuş. Âşıklar, dağla taşla, kurtla kuşla şiir diliyle konuşur, deyişler söylermiş. Kerem, ulu meşe ağacının dallarına bakmış, bakmış, şiir diliyle ona şöyle seslenmiş:

*Ağaçların şahı ey ulu meşe
Selam edin benden kavim kardeşe
Yalvardım yakardım aya güneşe
Gül Aslı’m buradan geçti mi ola*

Kerem’in deyişini dinleyince meşe ağacının yaprakları diken diken olmuş. Gövdesi acıyla ürpermiş, dalları sallanmaya, ‘Halep’e! Halep’e!’ diye uğuldamaya başlamış. Böylece Aslı’nın bulunduğu yeri öğrenmiş Kerem. Halep kentinin yolunu tutmuş.

Halep’e varmış, sormuş öğrenmiş ki keşişin karısı kentte dişçilik yapıyor, Aslı da annesine yardım ediyor. Bunu duyunca Kerem, Aslı’yı görecem diye nasıl sevinmiş nasıl,

anlatamam. Soluklanmadan, daha sırtının teri kurumadan doğru dişçinin evine gitmiş. Anası da, Aslı da tanımamışlar Kerem'i. Onu zavallı, gariban biri sanmışlar.

Diş çekilecek kişi, Aslı'nın dizine başını dayıyor, anası da çekme işini yapıyormuş. Kerem başını Aslı'nın dizine dayayınca sevinçten tir tir titremeye başlamış. Çekilecek dişini göstermiş. Aslı'nın gözlerine öyle dalıp gitmiş ki acı macı duymamış. Sevdii yüzü biraz daha görebilmek için bir diş daha, bir diş daha derken otuz iki dişini çekirmiş. Aslı'nın dizinden başını kaldırıncı kendini tutamamış, 'Ay yüzlü, ceylan gözlü, gül Aslı'm, tanımadın mı beni?' demiş. İşte o zaman Kerem olduğunu anlamışlar. Keşişin adamları, zorla dışarı atmışlar onu. Neylesin, bir köşeye çömelmiş, kanlı ağızıyla bir deyiş söylemiş, bakalım ne demiş:

*Dağ tepe demeden düştüm izine
Başımı dayadım ipek dizine
Aslı'm doymadım güzel yüzüne
N'olacak Allahım, halimiz bizim."*

Anamı dinlerken ateşin közleri arasında Kerem'in kanlı ağızını görür gibi olurdum; ona bu acıları çektiiren kara sakallı keşişe içimden küfrederdim. Kimi geceler keşiş düşlerime girerdi, elindeki sopayla kovalardı beni. Sıçrayarak uyanır, sabahlara değin uyuyamazdım.

Aşkın acı çekme ya da çektiirmesi salt bizim aşkı anlatan halk hikâyelerine mi özgü? Değil. Daha sonra kitaplar dünyasına girdiğimde bunun başka toplumlarda da böyle olduğunu öğrendim. Onlarda da aşk şarkıları söyleyerek aşkı yücelten t:pkı bizim gezgin saz şairleri gibi dolaşan ozanlar vardı. *Trubador* denilen bu ozanlar, bir şatodan ötekine, bir yöreden başka bir yöreye gidip geliyor, aşk şarkılarııyla pekiştirilen aşk hikâyeleri anlatıyorlardı.

Bu hikâyelerden birinde, *Tristan ve Isolde*'de anlatılanların kurgusal düzenini merak etmiştim. Bizim kimi halk hikâyelerimizle onlar arasında şaşırtıcı benzerlikler bulmuştum. Onlarda da aşk iksiri içiliyor, sevgililerin birbirlerine kavuşması engelleniyor; onlarda da aşk ve ayrılık acısı çekiliyor, sevenlerin birbirine kavuşması ölüm ülkesinde gerçekleşiyordu ancak.

Aşk romanlarıyla ne zaman tanışmıştım? Köy enstitüsünde öğrenciydim. Yeniyetmelik döneminin havasını soluduğum günlerdi. Bu yüzden duygusal içerikli kitaplardan çok hoşlanıyordum. İlk **Bernardin de Saint-Pierre**'in *Pol ve Virjini*'sini okumuştum. Okuduğum günü hiç unutamam. Çok etkilenmiştim, ağlamaktan gözlerim kızarmıştı. Bu halimi gören bir arkadaşım "N'oldu? Neyin var? Hasta mısın yoksa?" diye sormuştu. Alay etmesinden korktuğum için ağlama nedenimi gizlemiş, "Evet, biraz hastayım" demiştim. Zorla revire götürmüştü beni. **Alphonse de Lamartine**'in *Graziella*'sını okurken de aynı halleri yaşamıştım.

Oscar Wilde'in "Gül ile Bülbül" masalını da o günlerde okumuştum. Aşkın ve sevginin anlatıldığı bu masal, iç dünyamı allak bullak etmişti. Ağlamamıştım ama içim acıyla, öfkeyle dolmuştu. En çok da masaldaki hoppa, şımarık, nankör kıza kızmıştım; elbette böyle birine gönlünü kaptıran öğrenciye de...

Niye kızmıştım o şımarık kıza? Sevgilisi genç öğrenciden kendisine kırmızı, iri bir gül getirmesini istemiş; getirirse prensin vereceği baloda onunla dans edebilirmiş, yoksa etmeyecekmiş. Yerine getirilmesi olanaksız bir istekmiş bu; çünkü kara kışın ortasında kırmızı gül olmazmış. Bu yüzden genç öğrenci üzölmüş, başlamış ağlamaya. Öğrencinin hali, bülbüle dokunmuş, "İşte gerçek bir aşk, sevgilisinin isteğini yerine getiremeyeceği için gözyaşı döken bir âşık..." diye düşünmüş, ona yardım etmeye karar vermiş.

Bütün gülleri tek tek dolaşmış, hiçbiri bülbülün isteğine olumlu yanıt vermemiş. Çünkü mevsim kışmış. Ne yapsın bülbül? En sonunda öğrencinin penceresi önündeki fidana gitmiş, ondan kırmızı bir gül istemiş. Fidan, “Benim gülüm kırmızıdır; ama don ve kar, damarlarımı iyice kavurdu. Artık bu yıl istesem de gül veremem” demiş; ardından da, “Bunun bir yolu var, eğer kalbini dikenlerimden birine dayar, kanını damarlarıma akıtırsan, gücüm yerime gelir, kırmızı bir gül verebilirim sana” demiş.

Korkunç bir öneriymiş bu. Bir kırmızı gül için yaşamdan nasıl vazgeçilebilir? Bu soru üzerinde düşünmeye başlamış bülbül. Öğrencinin hıçkırıkları da giderek yükseliyormuş. Hıçkırıkları duyunca şöyle demiş bülbül: “Aşk, yaşamdan üstündür. Sonra insan kalbinin yanında bir kuşun yüreği nedir ki?”

Ölüme gitmeye karar verince başlamış en güzel şarkılarını söylemeye. Bülbülün şarkılarını duyan genç öğrenci, şöyle düşünüyormuş: “Bülbülün güzelliği inkâr edilemez; fakat duygusu var mı? Hiç sanmam. Tıpkı kimi sanatçılar gibi baştan başa içtenlikten uzak söyleyiş güzelliği! Söyledikleri ne denli güzel olursa olsun, hiçbir sanatçı kendini başkası için feda etmez, onların derdi düşüncesi musiki, ses ve söz güzelliği... Herkes bilir ki sanat bencildir.”

Genç öğrenci böyle düşünedursun, gökyüzünde ay görününce bülbül, daha fazla beklemeden hemen fidana koşmuş, göğsünü onun dikenine dayamış; başlamış ötmeye. Bütün gece ötmüş; o öttükçe kanı fidanın kuruyan damarlarına sızıyormuş. Derken bir gül açmış; açmış ama rengi çok solukmuş. Gül fidanı, bülbüle, “Dikenime daha sıkı yaslan, daha sıkı yaslan, daha çok kan gerekli; yoksa gül kızarmadan gün doğacak” demiş.

Bülbül, kalbini dikene daha sıkı yaslayınca soluk gülün yaprakları ağır ağır kızarmaya başlamış. Çünkü diken, bül-

bölün kalbini delmiş, kalbin kanını tümüyle emmiş, gül, kan kırmızı bir gül olmuş. İşte o an bölbölün sesi kesilmiş, kanatları titremeye başlamış, sonunda cansız yere düşmüş.

Genç öğrenci penceresini açmış, kırmızı gülü görünce sevinç çığlıkları atmış. Gülü koparıp doğru sevgilisinin yanına koşmuş, büyük bir coşkuyla, "İşte benden istediğin gül! Sana dünyanın en güzel, en iri, en kırmızı gülünü getirdim!" demiş. Kız, güle bakmış bakmış, kaşlarını çatıp, "Bu gül benim elbiseme yaraşmaz; hem başka biri bana gerçek bir pırlanta verdi. Herkes bilir ki pırlantalar güllerden daha değerlidir. Ben onunla dansa gideceğim, seninle değil!" demiş.

Duygusuz kızın bu sözleri karşısında anlatılmaz bir öfkeye kapılan öğrenci, şöyle demiş kıza: "Sen ne nankör, ne aşağılık yaratıksın. Tiksiniyorum senden!" Sonra bölbölün kanıyla kızarmış, o eşsiz gülü fırlatıp sokağa atmış...

O yıllarda kurmacayla gerçek yaşamı birbirinden ayıracak durumda değildim. Bundan olacak, masalın, beni en çok sarsan sahnesi, bölbölün yüreğini gülün dikenine dayadığı, açan gülün ağır ağır kızardığı bölümüydü. Öfkeliendiren yönünse, onu mutlu kılmak için yaşamdan kopmayı göze alan bölbölü, öğrencinin duygusuzlukla, bencillikle suçlamasıydı. Bir de kızın varsılık tutkusu, varsıllığı güzelliklerden üstün tutması...

Aşk, acı çekme ya da acı çektirmeyle özdeşleştirmem, okuduğum başka aşk romanlarıyla da pekişti. Neler okumamıştım ki! Belleğimi yokluyorum, o günlerden şu adlar kalmış: *Manon Lesko, Kamelyalı Kadın, Adolphe, Uğultulu Tepeler, Otuz Yaşında Kadın, Aşk ve Gurur...*

Bu romanlarda sevgililer acı çekiyor ya da birbirlerine acı çektiriyorlardı. Toplumsal baskılardan, sınıfsal ayrılıklardan, varsılık, yoksulluk karşıtlığından kaynaklanan duygusal acılardı bunlar. Kestirmeden söylersem aşk, mutluluğu tattırmıyor, tattırda da kısa ömürlü, gelip geçici oluyordu.

Dinlediğim masalların, okuduğum romanların bende oluşturduğu aşk imgesini yıllar sonra okuduğum bir şiirde, **Louis Aragon**'un "Mutlu Aşk Yok ki Dünyada" adlı şiirinde doğrudan dillendirildiğini görünce şaşırmıştım. Şöyle diyor-
du Aragon:

(...)

*Acılara batmamış bir aşk söyle bana
Yıkmamış kıymamış olsun bir aşk söyle
Bir aşk söyle sarartıp soldurmamış ama
İnan ki senden artık değil yurt sevgisi de
Bir aşk yok ki paydos demiş gözyaşlarına
Mutlu aşk yok ki dünyada
Ama şu aşk ikimizin öyle de olsa.*

Peki, âşık olmak mutlaka acı çekmeyi mi gerektirir? Evet diyordu **Stendhal**: "Aşk, acı çekmeyle başlar." Sevilene ulaşamama, onu yitirme korkusu, terk edilme ya da sevginin karşılıksız kalışı, düşlerle gerçeklerin birbiriyle örtüşmemesi gibi olasılıklar acının uçurumuna iter âşığı, acı çektirir ona.

Aşkın "acı çekmeyle başladığı" yaklaşımına karşı çıkanlar da var. Onlara göre, acı çekenler, aklının değil, gönlünün sesini dinleyenlerdir. Romantik yaradılışlı, acı çekmekten haz duyan mazoşist tiplerdir. Örnek olarak da Emma Bovary'yi gösteriyorlar. Emma Bovary, özlemlerini, tutkularını, düşlerini aklının denetiminden geçirmediği için sonunda kendi canına kıyma yolunu seçmiştir.

Aklı başında bir âşık düşünülebilir mi? Düşünülemez gibi geliyor bana. Çünkü âşık olmak, aklın buyruğundan çıkıp duyguların buyruğuna girmek değil midir? Daha doğrusu "normalliğin sınırları" dışına yönelme ya da böyle bir yönseme içinde olma halidir. Bunun böyle olduğunu yukarıda bana serüvenini anlatan, **Kolera Günlerinde Aşk**'ın kahramanı Florentino da söylemişti. Ancak âşık, bu yönsemenin

ayrımındadır; onun iç dünyasında yarattığı kaygıları, korkuları çatışmaları anlatma gereksinimi duyar. Buna bakarak **Roland Barthes** aşkın, deliliğin değişik bir türü, âşığın da deliliğinin bilincinde olan bir deli olduğunu söylüyor.

MEKTUPLARA YANSIYAN

Aşk acısı çekme, kurmacasal kişilere mi özgüdür? Değil elbette; onların yaratıcıları arasında da aşk acısı çekenler vardır. **Kafka**'nın, sevgilisi **Milena Jesenska Polak**'a yazdığı mektuplar geliyor aklıma. **Kafka** o mektuplarında aşka, acıyı, yalnızlığı, korkuyu, bingünluğu, kısaca ruhunda ürettiği tüm duyguları katıyordu. Elbette bunları ayrı katmanlar olarak değil, birbiri içinde eritip yoğurarak yapıyordu.

Salı

Sevgili Milena,

Mektubun geldiğinde ben sana mektup göndermemiştim bile. "Korku", "kuşku" falan filan bir yana, gene de senin söylediğin gibi güç değil belki de. Anlatmaya çalışayım: Kişi kendi yetersizliğini ister istemez çekmek zorundadır, bu zorunluluğu hep duyar, ama iki kişinin yetersizliğine boyun eğmek zorunda değildir! Gözlerimiz ne güne duruyor? Kör edebiliriz onları, yüreğimizi de çekip atarız! Yok, yok, o kadar da değil, biraz büyüksene, biraz yalan var bunda; zaten her şeyi büyüksüyorsun... Yalnız önem büyüksenemez... O var Milena, onun oluşu gerçek işte. Gene de özlem için edilen gü-rültü patırtı kadar büyük değil özlemin kendisi. Saçma bulacaksın, ama değil! Bak, "En çok seni seviyorum", ama gerçek sevgi bu değil belki. "Sen bir bıçaksın ben de durmadan içimi deşiyorum o bıçakla" dersem gerçek sevgiyi anlatmış olurum belki. "Sizin sevmeye gücünüz yetmez" demiştin bana Milena; "insan"la "hayvan"ın arasındaki ayrıntıyı ortaya koymaya yetmez mi bu?

Duygusal bir çatışma içindedir **Kafka**. Önce tekil, sonra ikili bir yetersizlikten söz ediyor. Gerçek sevginin sıradan sözlerle anlatılmayacağını sezdiriyor. Milena'ya duyduğu sevgiyi, eğretilmeli bir söylemle somutlaştırıyor: *Sen bir bıçaksın ben durmadan içimi deşiyorum o bıçakla*. Bu da acı veren, acıyı sürekli kılan bir durum değil midir?

Aşkın, doğurduğu acıları, bunalım ve sıkıntıları sevgiliye sözle anlatmak güçtür. Güçlük, yüz yüzelikten gelir bir bakıma; nedense söylenmek istenen, söylenemez bir türlü. Dahası kimi durumlarda söylenmek istenenin tam tersi anlamlar çıkar ortaya. Çünkü anlatıcı, sözcüklerin tuzağına düşer ya da çekimine kaptırır kendini. Böylece söz yörüngesinden sapar.

Yazılı anlatımda sözün dizginleri anlatıcının elindedir. Özellikle de mektuplarda dile getirilen acılar, yaşanan bunalım ve sıkıntılar; kaygılar içinde geçen uykusuz, tedirgin geceler bana daha inandırıcı geliyor. Çünkü mektuplar örtmeceyi kaldırmaz, doğrudan söylemeye zorlar kişiyi. Örneklendireyim bunu. **Simone de Beauvoir**'ın *Bütün Zamanların 50 Büyük Aşk Mektubu* adlı yapıtında yer alan mektuplarının birinden bir bölüm:

(...)

Canım, Sevgili Chicagolu Adamım,

Bu sabah saat 10'da (sizin saatinizle 6'da) Paris'in merkezine gittim. Paris'in o güzelliği üzüntümü unutmakta yardımcı olur sanmıştım; ama öyle olmadı. İlk olarak bugün Paris güzel değil. Hava gri ve bulutlu, günlerden pazar, sokaklar bomboş ve her şey duygusuz-donuk, karanlık ve ölü görünüyor. Belki de Paris'te ölü olan benim ruhumdur. Kalbim hâlâ New York'ta, birbirimize veda ettiğimiz Broadway'in köşesinde; Chicago'daki evimde, senin sevgi dolu kalbinin yanındaki sıcacık yerinde. Zannediyorum ki birkaç gün sonra her şey

daha farklı olur. Yeniden bütün Fransız entelektüel ve siyasi hayatı, işim ve arkadaşlarımla ilgilenmek zorundayım. Fakat bugün bütün bu işlerle ilgilenmek istemiyorum, kendimi yorgun ve tembel hissediyorum ve sadece anılarımın keyfini çıkarmak istiyorum. Canım sevgilim, seni seviyorum demek için neden bu kadar beklediğimi bilmiyorum. Sadece, basit ve boş laflar söylememek için emin olmak istemiştım. Fakat şu an, bana öyle geliyor ki, aşk hep başından beri vardı. Her neyse, aşk şimdi burada ve kalbim sızlıyor. Bu şekilde mutsuz olduğum için çok mutluyum, çünkü senin de üzgün olduğunı biliyorum ve aynı üzüntüyü seninle paylaşmak çok hoş. Seninle bu aşkı yaşamak çok güzeldi. Aşk, seninle bir zevkti ve şimdi, bu acı da aşk. Her türlü aşkı yaşamamız gerek. Yeniden buluşmanın mutluluğunu yeniden tadacağız. Çok istiyorum, çok ihtiyacım var ve elde edeceğim. Beni bekle. Seni bekliyorum. Telaffuz ettiğimden çok daha fazla seni seviyorum ve belki de tahmin ettiğinden, bildiğinden daha fazla. Sana çok sık yazacağım. Sen de bana daha sık yaz. Sonsuza dek eşinim.

Simone'un

Simone de Beauvoir'ın, sevgilisi Amerikalı yazar **Nelson Algren**'e yazdığı bu mektupta aşkın iki boyutunu, hem zevki hem de acıyı görebiliriz. Sevgiliyle birlikte yaşanan günler bir " zevk "tir; ondan ayrılış, uzakta bulunuşsa zevkin "acıya dönüşmesi", acıyla aşkın özdeşleşmesidir. Sonra, ortam ya da mekân ne denli değişirse değişsin, nereye gidilirse gidilsin birlikte taşıyor aşk; yürekteki yerini koruyor. Bunu, Chicago'dan ayrılıp Paris'e gelen **Simone de Beauvoir**'ın mektubundaki şu tümce ne güzel dile getiriyor: *Her neyse, aşk şimdi burada ve kalbim sızlıyor.*

Kalbi sızlıyor, ama bu sızıdan yakınmıyor **Simone de Beauvoir**. Tersine bundan mutluluk duyuyor: *Bu şekilde*

mutludur olduğum için çok mutluyum; çünkü senin de üzgün olduğunu biliyorum ve aynı üzüntüyü seninle paylaşmak çok hoş...

Aşk acısından mutluluk duyma, ondan yakınmama aşkı anlatan yapıt ve yaratılarda izleklerden biri olmuştur. Aşk mektuplarında da böyledir bu. **Simone de Beauvoir**'ın söyledikleri, çok eskilerde yazılmış bir aşk mektubunu çağırıyor bana. O mektupta da, yazan, aşk acısı çektirene teşekkür ediyor, bu acının kendisi için mutlulukla eşanlamlı olduğunu belirtiyordu.

Hangi mektuptu bu? Nerede okumuştum? Bulup çıkaramıyorum. Düşünüyorum, bir ses gelmiyor belleğimden. Ancak şu kadarını anımsıyorum; terk edilmiş bir rahibenin ağzından yazılmış bir mektuptu. Bu ipucunu kullanarak düşünmeyi sürdürüyorum. Sanki bir sis çökmüş belleğime; "O muydu, şu muydu?" diyerek bir addan ötekine gidip geliyorum. Sonunda dağılıyor belleğimdeki sis. **Guilleragues**'in *Portekiz Mektupları* adı gelip düşüyor bilgisayarımın tuşlarına.

Kitaptan buluyorum yerini; mektupların üçüncüsünde. Mektubu yazan, âşık olduğu kişi uğruna nelere katlanmamıştır ki: Onurunu çiğnemiş, anasının babasının öfkesine uğramış, rahibelik yasasının en ağır cezalarına çarptırılmıştır. Böyleyken terk edilmiştir yine de. Bu nankörlük, acılara gömmüştür onu. Ancak o, sevdiği kişinin aynı acıları çekmesini istemez; ona acı çektirmektense ölmeyi yeğleyeceğini söyler. Sevdiğinden istediği tek şey, terk ettiği kadının nasıl tutkulu bir aşk içinde olduğunu bilmesi:

(...) Kötü kaderime boyun eğiyorum, mademki onu düzeltmeyi istemediniz. Elveda, acıdan ölürsem eğer, beni özleyeceğinize söz verin, en azından tutkumun şiddeti sizi her şeyden soğutsun, uzaklaştırsın; bu avuntu bana yeter, sizi sonsuza dek bırakmam gerekiyorsa, başka birine bırakma-

mayı isterim hiç değilse. Kendinizi sevdirmek için benim umutsuzluğumdan yararlanırsanız, dünyanın en büyük tutkusuna esin kaynağı olduğunuzu çevrenize yayarsanız, ne kadar acımasız davranmış olursunuz! Bir kez daha elveda, çok uzun mektuplar yazıyorum, düşüncesizlik ediyorum, bağışlayın beni. Bu zavallı çılgını biraz hoş göreceğinizi umarım, çok iyi biliyorsunuz ki, sizi sevmeden önce böyle değildi o. Elveda; içinde bulunduğum dayanılmaz durumdan çok fazla söz ediyorum galiba: Yine de neden olduğunuz mutsuzluk için kalbimin derinliklerinden teşekkür ediyorum size, sizi tanımadan önce yaşadığım dinginlikten nefret ediyorum. Elveda; tutkum her an biraz daha artıyor. Ah! Söyleyecek o kadar şeyim var ki size!

Terk edilmesine karşın, terk edene bağımlı acılı bir yüreğin sesi yankılanıyor mektupta. Aşkının kendisini nasıl çılgınlaştırdığını, nasıl dayanılmaz, acınası durumlara düşürdüğünü anlatıyor. Ne ki düştüğü durumlardan, çektiği acılardan hiç de yakınmıyor. Tersine bunları yaşattığı için ona teşekkür ediyor: *Neden olduğunuz mutsuzluk için teşekkür ediyorum size, sizi tanımadan önce yaşadığım dinginlikten nefret ediyorum.*

Sevme ve acı çekme tutkulu aşklarda daha yoğun yaşar. Yineleyeyim, haz veren bir acıdır bu. Acıların kaynağına, bunları yaşatan özneye karşı ilenme, öfkelenme ona zarar verme yoktur bu aşkta; buyruğuna girilen, yüceltilen bir varlıktır özne. Bunu bir başka örneğe, **Alfred de Musset**'nin, kendisini terk eden **George Sand**'a yazdığı mektuptan yaptığım kısa bir alıntıya bağlayayım:

(...) Ne yapmamı istiyorsun? Uzaklaştıkça sana daha çok bağlanıyorum, çok sakın olmama karşın, hiç kurtulamadığım bir acı içimi kemiriyor. (...) Sevdiğin adama kendini verdiğini söyle, daha çok bunu söyle yavrurum, sevinçlerinizden

söz et bana; yok yok söyleme bunu bana. Sevdiğini ve sevildiğini söyle yalnızca; o zaman kendimi yürekli hissederim, Tanrı'dan da çektiğim her acının sende sevince dönüşmesini dilerim. O zaman kendimi yalnız, sonsuza dek yalnız hissederim-. (...) Ama sen, seni sevdiğimi düşün, senden gelecek bir tek sözün yazgımı belirleyeceğini ve bunu duyar duymaz geçmişin bütünüyle geri döneceğini düşün.

Elveda, hayran olduğum, saydığım kadın.

Alfred de Musset, kendisini bırakıp bir başka erkeğe ilgi duyan sevdiği kadına, **George Sand**'a en küçük bir sitemde ya da yakınmada bulunmuyor. Yakınmak, sitem etmek bir yana, onun mutlu olmasını, kendisinin duyacağı acıların onda sevince dönüşmesini diliyor. Sevgilisinin mutluluğunda kendisinininkini de bulacak, onu kendi içinde yaşayacaktır; çünkü tutkulu aşkın en belirleyici özelliği özveridir.

ÖLÜMDE BULUŞMA

Aşkla ölüm arasında bir bağlantı kurulabilir mi? Kimi yazınsal yaratılarda aşk ve ölüm, birbirine karşıt iki uç gibi algılanmıştır. Aşk, nasıl insanın varoluşsal bir gerçeğiysen ölüm de yok oluş gerçeğidir. Bunun için aşka, insanı yok oluşun karanlığından kurtaracak bir işlev yüklemişlerdir. Aşkın, ölümden daha güçlü olduğunu düşünmüş, insanın ancak aşkın koruyucu kanatları altında ölüme meydan okuyup karşı koyabileceğine inanmışlardır. Tıpkı, **Ahmet Hamdi Tanpınar**'ın *Huzur*'da, romanın başkışisi Mümtaz'ın şu edimsel betimlenmesinde olduğu gibi:

(...) Nuran'a olan sevgisine, genç kadının güzelliğine, yaşayış kudretine biraz da hayatın zaferi gibi bakmamış mıydı? Onu kolları arasında tuttuğu zaman, arka tarafında başının ucunda bekleyen ifrite, ölüme, seni yenmek üzereyim, seni yendim, işte silahım ve zırhım, demiyor muydu?

Ölümü yenmenin bir yolu da sevgiliyi öldürme, kendi içine gömmeye midir? Ürkütücü bir soru bu. Eskiden okuduğum bir masala, **Herman Hesse**'nin *Masallar* adlı yapıtındaki "Cüce"ye götürüyor beni. Neyi anlatıyor Cüce Fillippo? Sahibesi Margherita, nişanlısının başka kadınlarla ilişkisi yüzünden çok tedirgindir. Aşkın ve onun ayrılmaz bir parçası olan kıskançlığın insanı kemiren, yiyip tüketen acısı içindedir. Fillippo'dan bir öykü anlatmasını ister; o da şu öyküyü anlatır:

"Ben doğmadan önce babamın başından acıklı bir olay geçmiş. Anlatacağım öykü onunla ilgili. Babam, adı dillerde dolaşan, insanların dertlerine çare bulan bilge bir kişiymiş.

Aynı zamanda hem iyi bir hekim, hem de usta bir büyücüymüş. Hekimliği de, büyü yapmayı da İzmir’de yaşayan bir İranlıdan öğrenmiş. İkisini de insanların acılarını dindirme, onları mutlu kılma için kullanırmış.

Bir akşam kentin dışında dolaşmaya çıkmış. Deniz kıyısında yürüyor, yıldızların sulardaki büyüleyici yansımasını seyrediyormuş. Birden, bir ağlama sesi duymuş, yüksek sesle ağlıyormuş biri. Çevresine bakınmış, ancak hiç kimseyi görememiş. ‘Kim var orada?’ diye seslenmiş. Ağlama sesi, biraz öteden, suların kıyıyı dövdüğü yerden geliyormuş. Hemen o tarafa yönelmiş. Bir de bakmış ki yıldızların solgun ışığı altında beyaz bir şey uzanmış yatıyor. Önce deniz kazası geçirmiş biri sanmış. Yardımına koşmuş, ama şaşkınlıktan donakalmış. Yarısı suyun içinde yatan, olağanüstü güzellikte, kar beyazı bir denizkızıymış bu.

Kız, titreyen, kederli bir sesle, ‘Sen dertlilerin sorunlarını çözen o ünlü büyücü değil misin?’ diye sormuş. Babamın şaşkınlığı daha da artmış, ‘Evet, o benim. Benden bir şey mi istiyorsun?’ diye sormuş.

Bunun üzerine denizkızı kollarını babama doğru uzatarak, ‘N’olur bana acıyın. Âşık olduğum, yanıp tutuştuğum bir genç var. Ona kavuşmamı sağlayacak güçlü bir aşk iksiri hazırlar mısınız?’ diye yalvarmış. Ardından da ‘Hazırlayacağın büyüülü aşk iksiri etkili olursa onun karşılığında sana uzun bir kolye veririm. Sekiz kez boynuna dolayabileceğin uzunlukta çok değerli bir kolye...’ demiş.

Babam, denizkızına, ‘Hayır’ dememiş, bu önerisini kabul etmiş. Hemen eve dönüp büyüülü aşk iksirini hazırlamış. Vakit geçirmeden kıyıda kendisini bekleyen denizkızının yanına dönmüş. Küçük bir şişeye koyduğu iksiri ona vermiş. Denizkızı da, ‘Yarın gece yine burada beni bekle. Ödülünü al’ demiş.

Yaptığı aşk iksirinin gücünden kuşku duymayan babam, ertesi gece ödülünü almak için kıyıda denizkızını beklemeye başlamış. ‘Belki de sözünde durmaz, gelmez’ diye düşünürken dalgaların arasında denizkızı görünmüş. Biraz sonra da gülerek gelip uzun ve ağır bir kolyeyi babamın önüne bırakmış. Bırakmış ya babam bir çılgılık atmış. Kız, kolları arasında, olağanüstü güzellikte, saçları dalgaların etkisiyle suda yüzen, çok yakışıklı ölü bir denizci tutuyormuş. Denizcinin cesedini göğsüne bastırıyor, onu bir çocuk gibi sallıyormuş.

Babam bunu görünce, ‘Eyvah! Suçsuz bir gencin ölümüne sebep oldum, büyük bir günah işledim’ diye kendini ve sanatını lanetlemeye başlamış. Denizkızıysa göğsüne bastırıldığı gencin cesediyle dalıp gitmiş sulara.”

Niye öldürmüştü sevgilisini denizkızı? Başkalarından kaçırmak, onu kendi yüreğinin derinliklerinde gizlemek için mi? Yoksa, **Oscar Wilde**’ın, “*İnsan sevdiğini öldürür*” sözünün doğruluğunu mu göstermek istiyordu? Margherita’yı, denizkızının yaptığını yapmaya mı yönlendiriyordu?

Bu soruları düşündürmesinden olacak çok etkilenmiştim bu masaldan. Yazınsal yaratılarda olsun, halkın ürettiği ortak ürünlerde olsun, sevdiğiyle ölümden buluşmayı seçen nice denizkızları, denizogulları vardır. Bunlar, aşkın, ölümden sonra da süreceğine, sonsuzluğuna inanırlar. Yaşarken, aralarına giren türlü engeller yüzünden kavuşamayanlar, ölümden buluşarak kavuşacaklardır birbirlerine. Böyle olunca aşkın sonsuzluğuna inananlar için ölüm, ayırıcı değil, kavuşturucu, birleştirici bir güçtür. Yazınsal yaratıların çoğunda sevgililerin biri herhangi bir nedenle ölümü seçer, kendi canına kıyarsa hiç duraksamadan öteki de aynı yolu izler. Dünya yazınının en büyük aşk hikâyesi sayılan **Shakespeare**’in *Romeo ve Juliet*’i ölümden buluşma izleği üzerine kurulmuştur.

Aralarındaki ailesel engellere karşın bunları umursamayıp birbirlerine âşık olmuştur Romeo ve Juliet. İki yürek ara-

sında hiçbir gücün bozamayacağı duygusal bir kaynaşma doğmuştur. İkisi de dıştan gelecek her türlü baskıya, engellemeye karşın sevginin zırhlarını kuşanmışlardır. Bu zırhı kırmak için sevgilileri birbirinden ayırma, uzaklaştırma yoluna başvurulmuştur. Romeo, Juliet'in kuzenini öldürdüğü için sürgüne gönderilmiştir. Juliet'in ailesi de onu soylu biriyle, Kont Paris'le evlendirecektir. Juliet için bu evlilikten kurtulmanın tek yolu vardır: Canına kıymak, Romeo ile ölümden buluşmak:

*Elveda! Tanrı bilir ne zaman görüşürüz bir daha.
Hayat sıcaklığını hemen hemen donduran
Hafif soğuk bir korku ürpertiıyor damarlarımı,
Beni yatıştırsınlar geri çağırayım da onları:
Dadı! Ama onun ne işi var burada?
Tek başıma oynamalıyım bu acıklı sahneyi.
Gel şişe! Ya bu karışımın olmazsa hiçbir etkisi?
O zaman evlenecek miyim yarın sabah?
Hayır hayır! Bu önler onu.*

Evlenme hazırlıkları bitmiştir. Damat, gelini kiliseye götürmek için gelir. Hazır olup olmadığını sorar. Juliet'in babası şöyle yanıtlar soruyu:

*Hazır, ama bir daha dönmemek üzere.
Ah, oğlum düğün gününden bir gün önce,
Ölüm girmiş karının koynuna; bak yatıyor orada.
Bir çiçekti o, ama ölüm bozup soldurmuş bu bekâret
çiçeğini.
Damadım ölüm benim, tek mirasçım artık ölüm,
Benim kızım evlenen o; ben de ölüp ona bırakacağım
hepsini;
Hayat, mal, mülk tümü artık ölümün.*

Bu, ölümle evlenme, ölümün kohnuna girme imgesi, Romeo'nun ölümüne gittiği sahnede de vardır. Romeo, sürgüne gönderildiği yerde Juliet'in ölüm haberini alır almaz doğru onun mezarının başına koşmuştur. O da aynı yolla canına kıyarak Juliet'in yanında kalacak, onu yalnız bırakmayacaktır:

(...)

Neden böyle güzelsin hâlâ? Yoksa

Ele avuca sığmayan ölüm mü âşık oldu sana?

İnanayım mı, o iğrenç canavarın bu karanlıkta

Sevgilisi olarsın diye seni sakladığına?

İşte bundan korktuğum için sonsuza değin yanında

kalacağım,

Bu loş gecenin sarayından hiç ayrılmayacağım.

Burada yatacağım sana hizmet eden böceklerin

yanında,

Sonsuza dek dinlenip burada,

Uğursuz talih yıldızımın boyunduruğundan

Şu dünya yorgunu bedenimi kurtaracağım.

Ey gözler son kez bakın! Kucaklayın son kez ey kollar!

Ve ey siz nefes kapıları, yasal bir öpüşle mühürleyin

Doyumsuz ölümle yaptığım bu süresiz anlaşmayı!

Gel, acı ölüm; gel ey rezil yol gösterici!

Sen, umutsuz kaptan, deniz tutmuş şu yorgun tekneyi

Yalçın kayalara bindiriver artık! Sevgilime! Aşkına!

“Deniz tutmuş yorgun tekne” kayalara bindirir; böylece Romeo, “doyumsuz ölüm”le yapmış olduğu anlaşmaya göre sevgilisine kavuşmuş olur. Artık sonsuza değin onunla birlikte olacaktır.

İnsan yüreğinin değişik katmanlarında dolaşan bir büyük yaratıcıdır **Shakespeare**. Alıntıladığım örneklerde de gördüğümüz gibi aşkın, acının, ölümün iplikleriyle dokuyor söylemini. Aslında çağlar boyunca insanın yüreğini okuma,

yüreğın derinliklerine sızmış acıları, özlemleri, tutkuları gün ışığına çıkarma her gerçek sanatçının baş kaygısı olmuştur. Ne diyordu daha önce andığım şiirinde **Goethe**: *Acıdan dili tutulunca insanın, bir tanrı/ Çektiğimi anlatayım diye bana dil vermiş.*

Goethe'nin bu dizeleri onun büyük yapıtlarından birini, **Genç Werther'in Acıları**'nı çağrıştırıyor. Aşk romanları arasında adı ilk sıralarda anılan bu roman, yayımlandığı yıllarda büyük yankı uyandırmıştır. Öyle ki Almanya'da olsun, çevrildiği dillerin ülkelerinde olsun romanı okuyanlardan kimileri Werther'in etkisinde kalarak canına kıymış ya da canına kıymaya kalkmıştır. Daha doğrusu kimi okurlar romanın kahramanıyla özdeşleşmişlerdir.

Nereden geliyor romanın etki gücü? Acılı bir aşkı güzel-duyusallığın ağır bastığı şiirsel bir söylemle anlatmasından. Werther, evli bir kadına, Lotte'ye âşık olmuştur. Beylik bir söz vardır: "Aşk, iki kişiliktir" diye. Oysa, bu aşk üç kişiliktir; arada Lotte'nin kocası Albert de vardır. Bu yüzden sürekli acı çekmektedir Werther. Sık sık gözyaşına dönüşür acıları. Kimi günler iyice daralır ruhu; bir yok oluş, bir intihar düşüncesi yoklar içini:

(...) Ah, bu daralmış yüreğime nefes aldirmek için, yüz defa bıçağa sarıldım. Korkunç koşuşturup kızışınca nefes alabilmek için güdüyle bir damarını dişleriyle yaran bir soylu at cinsinden söz edilir. Sık sık böyle duyumsuyorum kendimi, bana sonsuz özgürlüğü getirecek bir damarımı açmak istiyorum.

Acıların, soruların sarmalına düşmüştür Werther. Nasıl bir yoldadır? Bu yol nereye götürecektir onu? Nasıl kurtulacaktır bu durumdan? Sorular onu ölümün ülkesine yönlendirir. Sevdiği için ölmeye, sonsuz mutluluğa kavuşmaya. Şöyle açıklar bunu:

(...) *Nedir bu, Albert'in kocan olması? Koca! Bu olsa olsa bu dünya için –ve seni sevmem, seni onun kollarından koparıp kendi kollarıma almak istemem, bu dünya için günah. Pe-ki, ben de bunun için kendi kendimi cezalandırıyorum; bütün sonsuz kutsal hazzı, bu günahı tattım, hayat iksirini ve gücünü kalbime emdim. Bu andan itibaren sen benimsin! Benim, ey Lotte! Ben önden gidiyorum! Pederime gidiyorum, pederime. Ona yakınacağım, o da sen gelinceye kadar beni teselli edecek ve seni karşılamaya ulaşacağım, seni tutup, sonsuzluk karşısında, ebedi sarılışlarla senin yanında kalacağım...*

Ölüm, Werther için sonsuz mutluluğa kavuşacağı, orada Lotte'sini bekleyeceği kutsal yerdir. Bunun için de hiç duraksamadan, coşkulu bir istekle ölümün kucağına atacaktır kendisini:

(...) *İşte, Lotte, ölümün baş dönmesini içeceğim, soğuk, ürkünç kupayı tutmaktan ürpermiyorum! Onu bana sen sundun, ben de tereddüt etmiyorum. Hep! Hep! Böylece yaşamımda dilek ve umutların hepsi yerine geldi! Ölümün tunçtan kapısını öyle soğuk, öyle sert çalmak için.*

Senin için ölmek mutluluğuna ermiş olmam! Lotte, senin için can vermek! Yaşamının huzuru ve hazzını yine yaratabileceksem, senin için cesaretle, sevinçle ölmek istedim. Ama ah! Sevdikleri için kanlarını akıtıp ölümleriyle dostlarına daha yüz defa yeni bir hayat kıvılcımı vermek ancak az sayıda soyluya bağışlanmış.

Aşkla ölüm arasında sevenle sevileni “acılar dağı”na götüren inişli çıkışlı uzun bir yol vardır. Aşk, ana izlek olarak seçen yazınsal yaratılarda bu yola çıkanların, acılar dağına aşan ya da aşamayanların genellikle trajik öyküleri anlatılır. **Genç Werther'in Acıları** da bunlardan biridir.

ÖLÜMÜN SİLEMEDİĞİ

Acılar dağına ulaşan ya da onu aşanların yüreğine sevginin resmini çizer aşk; bu resmi ne zaman silebilir ne de ölüm. Önce de söylediğim gibi ölümün gücü aşka yetmez. Aşk, ölümden daha güçlüdür. Çünkü ölüm, yalnızca toprağın çağrısına uyup onun buyruğunu yerine getirir; toprağın koynuna taşır bedenleri.

Ya aşk? Toprağa karışanı, sözcüklerin sınırsız ülkesinde yeniden diriltir, ölüme meydan okur. İnsan yüreğinin ve duygu dünyasının sözcüsü olan gerçek yazarların, ozanların yaptığı da bu dirilişi anlatmak değil midir?

Şunu da söyleyeyim, sözcüklerle yeniden üretilen duygular, yaşam ve yaşantılar kalıcılığa kavuşur, sonsuza değin varoluşun gizini kazanırlar. Böylesine sınır çizilemez bir gücü vardır sözcüklerin. Bunu, tanıklığına sık sık başvurduğum **Fernando Pessoa, *Huzursuzluğun Kitabı*** adlı yapıtının bir yerinde şöyle belirtiyor:

(...) Bana öyle geliyor ki bir şey söylediğimizde o şeyin bütün erdemini korumuş, ürkütücü gücünü ise elinden almış oluruz. Kırlar, kelimelere döküldüğünde barındırdığı yeşilliklerden daha yeşil hale gelir. Çiçekleri hayal gücünün uza-mında resmederek anlattığımızda, hücresel yaşamda asla olmayacak kadar uzun ömürlü renklere bürünürler.

Sözü, bir şiire, birkaç yıl önce okuduğum **Francis James Childe**'ın "Uykusuz Mezar" adlı şiirine getirmek istiyorum. Çevirisinden okumuş, dehşetli etkilenmişim bu şiirden. Arayıp buluyorum kesikler dosyasından. Bir daha, bir da-

ha okuyorum. Şiirde bizim geleneksel halk şiirimizden kimi renkler var. Etkilenişimde bunun da payı olmalı.

İki sevgilinin söyleşimi üzerine kurulmuş şiir. Öyküleyici bir anlatımı var. Şöyle başlıyor:

*Rüzgâr esiyor sevgilim,
Ve bir iki damla yağmur atıştırıyor;
Daha önce hiç sevmemiştim böyle
Soğuk mezarda yatan birini.*

*Elimden geleni yapacağım gerçek aşkıma,
Her genç erkeğin yapacağı gibi;
On iki ay ve bir gün boyunca,
Mezarı başında oturup ağlayacağım.*

Şiirde konuşan erkek, sevgilisine sesleniyor ilkin. Mezar sözcüğünün soğuk, ürkütücü çağrışımına karşın bütün yıl boyunca mezarın başına gelecek ve gün bitimine değin sevgilisi için gözyaşı dökecektir. Dediği gibi de yapıyor. Sevgilisinin yüreğindeki yerini, ona olan bitip tükenmez aşkını dile getirmeye, bunu kanıtlamaya çalışıyor. Kanıtladığı için şiirin bundan sonraki dörtlüklerinde “ölü”nün de uykusundan uyandığını, konuşmaya başladığını görüyoruz. Böylece karşılıklı söyleşmeye dönüşüyor şiir:

*Bitince on iki ay ve bir gün,
Konuşmaya başladı ölü:
“Ah, kim ağlıyor mezarımın başında,
Kim engel oluyor uykuma?”*

*“Benim, sevgilim, mezarının başındaki,
Ve uyutmayacağım seni;
Çünkü öpmek istiyorum soğuk kil dudaklarını,
Bir öpücük tek istediğim.”*

*Bir öpücük istiyorsun soğuk kil dudaklarımdan,
Fakat toprak kokuyor soluğum;
Ve beni öpersen soğuk kil dudaklarımdan,
Fazla günün kalmaz geriye.*

Bir bölümünü alıntıladığım bu şiirin bütününde aşkın iki yüreğe çizdiği sevginin silinmez resmini görüyoruz. Bunların, bu iki yüreğin derinliklerinden süzülüp gelen ince, ipeksi bir ses sinmiş şiirin dokusuna. Bu seste aşkın öznesiyle nesnesi arasındaki o yüceltici, yoğunlaşmış duyarlılığa tanık oluyoruz.

Sevginin arzuya dönüştüğü durumlar vardır. Şiirde de böyle oluyor bu. Erkek, bedensel bir gereksinimin yarattığı itkiyle sevgilisinin, “soğuk, kil dudaklarından” öpmek istiyor. Sevgilinin yanıtı ise, insanın duygu tellerini titretecek denli etkileyici. Bu isteği kaygıyla karşılıyor; çünkü bunu yapar, sevgilisinin “toprak kokan soluğu”nu içine çekip “soğuk kil dudaklarından öperse” toprak onu da koynuna çağıracaktır. Bu yüzden bunu yapmamasını istiyor.

Şiirde ölümün silemediği bir aşk anlatılıyor. Toprak, koynuna aldığı kadının soluğuna kendi kokusunu sindirmiş, dudaklarını soğuk kile dönüştürmüştür. Ancak aşkını yok edememiştir. Çünkü ölümden güçlüdür aşk.

Her aşk ölümden güçlü müdür? Böyle diyorum; ama kolayca evet denecek türden bir soru değildir bu. Kuşkusuz ölümle ya da ölümden önce biten, silinen aşklar da vardır. Yazınsal yaratılarda nice örneklerini görmüş, okumuşuzdur. Sevgiyle beslenmeyen aşklardır bunlar. Sevgiyle beslenen, sevginin toprağında boy atmış gelişmiş, sevgiden doğmuş aşklarsa sonsuza değin sürer. Çünkü süreklilik, belirleyici niteliğidir sevginin; onun bu yönü üzerinde düşünürken benzetmeli bir saptayım *Sevgi Üstüne* adlı yapıtında şunları söylüyor Jose Ortega Y Gasset:

(...) Oysa sevgi, zaman içine yayılır; insan bir mıknaştan çıkan kıvılcımlar gibi yanıp sönen ani anlar ya da kopuk kopuk zamanlar dizisi içinde sevmez; sevgiliyi sürekli olarak sever. Bu da çözümlemekte olduğumuz duygunun yeni bir yanını ortaya çıkarır: Sevgi bir akıştır; ruhsal maddeden oluşan bir ırmaktır; kaynak suyu gibi hiç durmadan akan bir sıvıdır.

Ölümün gücü, aşka yetmez derken sevgiden doğan, onunla beslenen aşkları düşünüyorum. Sevginin yönlendirdiği düş ve düşlemlerle boyutlanan aşkları. Çünkü sevmek, sevgiliyi tüm eksikliklerinden arındırma, yüceltme, yeniden yaratma değil midir? Onun yanında, yakınında olmadan; kısaca varlığından hoşlanmak, coşkulanmaktır bir bakıma. **Stendhal**'ın ünlü tanımıyla sevmek: ...Sevdiğimiz ve bizi seven bir nesneyi olabildiğince yakından görmekten, dokunmaktan ve bütün duyularla hissetmekten duyulan hazdır. Bu hazzı, ruhumuzun derinliklerinde duyumsamadır.

Sevgiyle dokunmuş, sevginin özsuyuyla beslenmiş aşkların yürekte bıraktığı izler, kolayca silinmez dedim. Genellikle dışa vurulmamış, söze dökülmemiş çocukluk, yeniyetmelik dönemlerine özgü aşkları düşünüyorum. Üzerinden nice yıllar geçmiştir; yıllar, bir ölçüde aşındırsa da o duyuyu belleğimizden silememiştir. Kimileyin bir sözcük, bir durum ya da tanık olduğumuz bir olay onları çağrıştırır bize. Hiç beklenmedik, umulmadık bir anda düşlerin, düşlemlerin içinden o aşkların nesneleri ya da özneleri çıkagelir; alır o günlere götürür bizi.

Böyle bir anının öyküsünü **Adnan Binyazar**'ın **Ölümün Gölgesi Yok** adlı romanında okumuştum. Okuduğum günlerde "acılar dağı" diye nitelendirdiğim romanın derin yapısında sevgiyle ölümün acımasız savaşımının sürüp gittiğini görmüştüm.

Düşlerin, güzelleştirici bir gücü vardır. Yaşadığımız gerçekler, ne denli yırtıcı, ilkel, çirkin olursa olsun daha sonraki yıllarda düşlerin ya da düşlemlerin soluğuyla beslenir mi güzelleşir, evcilleşir. *Ölümün Gölgesi Yok*'ta da böyleydi bu. Romanın anlatıcı öznesi –bu romanda yazarın kendisidir–, yaşadığı acıların ağır yükünü taşıyabilmek için roman boyunca sık sık düşlere sığınıyor. Bu yolla yaşadığı acılı gerçekliğin sınırını aşmaya çalışıyor.

Derler ya, düşleme, insan soyuna bağışlanmış güçlü bir yetidir. Bu yetiyle iç dünyamızda kaleler kurar, onlara sığınmaz mıyız? Adına ister sığınma diyelim, ister gerçekler dünyasından kaçış, doğamızda var olan yönlendirici, güçlü bir yönsemedir bu; onunla sığındığımız bu iç kalelerde yaşamı yargılar ya da yeniden üretiriz yaşadıklarımızı. *Ölümün Gölgesi Yok*'taki beni çok etkileyen o “Uçuşkanlar” bölümü de bu yolla kurgulanmış.

Neler anlatılıyor orada? Niye çok etkilenmiştim bu bölümden? Romanın anlatıcı öznesi ya da yazar, en sevdiği varlığı, eşi Filiz'i yitirmiştir. Dehşetli acılar içindedir. Çünkü sevilen, kendi varlığıyla bütünleştirilmiş eş yitirmenin acısı, hiçbir acıyla karşılaştırılamaz; geride kalan, yarım insandır artık. Anlatıcı özne de böyle bir haldedir; ölüm, yarısını koparıp almıştır elinden. Az sonra ölümün karanlık ülkesine gidiş yolculuğu başlayacaktır. O zaman yarım kalışına, bir de yapayalnızlığı eklenecektir.

Eşinin yüzüne dalıp gitmiştir anlatıcı özne. Çıkacağı karanlık yolculuğa kimler uğurlayacak Filiz'i, kimler karşılayacaktır o karanlık, o soğuk ülkede? Bu soru, bir masal evreni yaratır ona; ölünün çevresini, yokluk dünyasından gelen uçuşkanlar kuşatmıştır birden. “Güzel ölü”nün çevresinde renkli ışıklar yayarak ışığa boğmuşlardır onu; daha doğrusu Filiz'i de bir uçuşkana dönüştürmüş, aralarına almışlardır:

(...) Filiz'i aralarına aldıktan sonra dumansı renkler çıkmıyor artık nar kırmızısı dudaklarından. Üçünün de güzelliği aynı, suskunlukları aynı... Üçünün de yüzünde hiç hastalanmamış, hiç acı çekmemiş ruhların dinginliği var. Sağlığın, varlığın, yokluğun eşit kılındığı izlenimini veren bu geçişim içimde geçici bir rahatlama yaratmıştı. Onlardan ayrı olarak Filiz, elinde ne olduğunu kestiremediğim bir şey tutuyordu. Öğrenme isteğimi sezen ak renkli uçuşkan, onların arasından süzülüp yanıma geliyor, kulağıma yaklaşarak "Güzel ölümler, ruhlarını ellerinde götürürler" diyor.

Eşinin bir uçuşkana dönüşüp hiç acı çekmemiş ruhların arasında yer alması anlatıcı özneyi bir ölçüde rahatlatmıştır. Çünkü ölümün gölgesi onun aydınlığını karartmayacaktır. Daha doğrusu bu sonsuzluk yolculuğunda düşündüğü, korktuğu gibi yalnız kalmayacaktır Filiz. Kendisine, kendisi gibi güzel ölümler eşlik edeceklerdir.

Uçuşkanların varlığını, anlatıcı özne dışında kimse göremez. İçinde Filiz'in ölüsü bulunan karyolanın, içine yerleştirileceği asansörün önüne nasıl geldiğini kimse görmemiştir. Burada ölüyü karşılamaya başka uçuşkanlar da gelmiştir. Yeni gelenler, görünüşleri, davranışları, devinimleri yönünden öncekilerden farklıdır. Üstelik anlatıcıya yani yazara tanıdık gelen yanları vardır:

(...) Sanki onları önceden görmüş de unutmuşum... İçimden anımsama duygusu geçince daha çok yaklaşıyorlar bana: kokularını alıyorum, renksizliklerinde 'renk' arıyorum. Belleğimi kurcalayıp anımsamaya çalıştıkça, bu kez alay eder gibi gülüyorlar. Gülerek kaçıyorlar. Aralarından biri kaçmıyor, yanımda kalıyor. İyice bakıyorum, tanıdım tanıyacağım... Sevginin ince güzelliği yürekte geçmeye görsün, zaman duyarlılıkları eritse de, onun bıraktığı iz unutulmuyor;

bakış oluyor, renk oluyor, koku oluyor, ses oluyor; umulmadık anda karşımıza çıkıyor.

Sevgi, yüreğin derinliklerine inmiş, oralarda iz bırakmışsa ne ölüm silebiliyor onu, ne de zaman. Bunu önce de söylemiştim. Anlatıcı özneye tanıdık gelen uçuşkanlar da bir zamanlar sevgilerini yüreğine sızdırdığı çocukluk, ilk gençlik döneminin sevgilileridir. Onlar, ruhunu elinde taşıyan bu güzel ölüyü görmeye, karşılamaya gelmişler. Elbette sevgisini içlerinde korudukları anlatıcı özneyi görmeye de.

Uçuşkanların çoğu gitmiş, ölünün başında yalnızca dört uçuşkan kalmıştır. Bunların da gözü Filiz'in elinde taşıdığı ruhtadır. Hayranlık yüklü bir sorgulayıcılık vardır bakışlarında. Sevgisini içlerinde taşıdıkları adamı ölümüyle yokluğun eşiğine getiren sevgili, nasıl biridir? Nasıl bir güzelliğin sahibidir ki sevdikleri adamı ölümüyle acıların dipsiz kuyusuna atmıştır?

Uçuşkanların dördünü de tanımıştır anlatıcı *ben*. Birincisinin boğazında mor bir iz vardır. Bunu görünce çocuk sevgilinin içler acısı öyküsünü, kocası tarafından nasıl boğulup bir kenara atılışını anımsar. Yüreğindeki ateş daha bir harlanır:

(...) Çocuk sevgilinin uğradığı zulme gözyaşı döküyordum ki, bana bedeni bedenime değercesine yaklaştı, hüzünlü gözlerindeki yaşı silerken kulağıma eğildi, "Beni buraya getiren senin sevgindir" dedi, "güzelliği yokluğun elinden kurtaracağımı sanırdım; ötenin zaman denilen zamansızlığı, önce hiçbir şeyin yokluğun elinden kurtarılamayacağını öğretiyor. İçinden geçen doğru, sonsuz olan, insanın kendi içinde yarattığı güzelliştir. Yıllardır, elinde ruhunu taşıyanın gelmesini bekliyordum. Hangi sevgiyi tattı da ruhunu elinde tutma erdemine erdi diye onu görmeye geldim. Onun yüzünde senin cemalini gördüm" dedi.

Sevginin gücüne sınır çizilemez. Anlatıcı *ben* de böyle algılıyor sevgiyi; onun, insanı bütün eksiklerinden, günahlarından arındırdığına inanıyor. Yarattığı düşlemi de bu yönde biçimlendiriyor. Ölümden önce sevgiyle beslenenler, ölümün karanlık ülkesine ışıklar içinde ruhlarını ellerinde taşıyarak gideceklerdir. Bunlar güzel, erdemli ölümlerdir. Öte yakada sevgi görmeyenlerce bir kurtarıcı gibi karşılanacaklardır. Anlatıcının eşi de bunlardan biridir.

İlk sevgilisinin ardından ikinci sevgilisi gelir yanına. Sol memesinin altında hâlâ kanayan bıçak yarası vardır. Anlatıcı, onun da trajik öyküsünü dinler. Dört kız doğurmuş, oğlan çocuğu doğurmadı diye, kocası törelerin buyruğuna uymuş, öldürmüştür onu:

(...) “Bugün sizin tarafa biri geliyor” dediler; “o, ruhunu elinde taşıyandır” dediler... “sizi kurtaracak o’dur” dediler... Nasıl bir sevginin sahibidir de ruhunu elinde taşıyor diye merak etmişim, gecesi gündüzü olmayan yollar aşmışım, onu görmeye gelmişim; karşımda seni bulmuşum! Bizler onu karşılamaya gelmişiz; kurtarsın bizi bu kapısız penceresiz yerden. (...) Sevgi görmüştür; o, tecelliye ermiştir; ruhunu elinde taşıyan olmuştur. Onlar bizleri yanlarına yaklaştırmıyorlar. Gölgesiz ölümler bunlardır; onların gölgesiz bedenlerini görmek bile bize kurtuluş olacaktır. Bilir misin, biz, ruhunu elinde, sevgisini yüreğinde taşıyanı ne çok beklemiştik!.. Duymuşuz ki, bizi sevgiyle donanıp gelen kurtaracaktır; kötülüğü ortadan kaldıran onun sevgisi olacak...

İkinci sevgilisini de böyle konuşturuyor anlatıcı; onun yüreğini okuyarak sevginin kurtarıcı bir güç olduğunu vurguluyor. İnsanın iç ve dış dünyasından kötülükler silinecekse, böyle bir şey sevgiyle olacaktır. Çünkü yaşamı anlamlı kılan, yaşanılır kılan soylu bir duygudur sevgi.

Üçüncü sevgilisiye konuşmaz anlatıcıyla. Konuşsaydı neler söyleyecekti? Anlatıcı bu sorunun olası karşılıklarını düşünürken dördüncü sevgilisi çıkagelir. Öfke ve sitem yüklü bir sesle, yerel bir söylemle şöyle der:

(...) Beni koynuna almadığını bilen. Yüregimi yıhmış-sen, o gün sahan küsmüşem, bugün olmuş yüregim doğrul-mamış, seninle barışmamışam. Hama aradan onca ıl geçmiş, seni heç unutmamışam; her sabah ağlayarak kalkmışam, her akşam ağlayarak yatmışam... Bir gün seni uzaktan görmüşem, hama sen yanıma gelmemişsen. O gece daha çok ağlamışam... Güzelliği yitirdiğini duymışam, acına dayanamamışam, sa-han gelmişem. Beni gör de ayrılığın acisi nedir anla! Elinde ruhuni taşıyani görünce bilmişem ki acın benimkinden bü-yüktür. Seni son defa görmağa, bu acıya nasıl katlandığını bilmağa gelmişem.

(...) Hama Allahın varsa inan, senin yanından bakir git-mişem, yine bakirem; kiminle yatmışsam, karşımda seni gör-mişem. Biliyem ki günah işleyen ben degilem. Görisen Allah-tan izin çıkmış, gelmişem, aha şimdi, elinde ruhunu taşıyani göriyem...

Anlatıcı *ben* ya da yazar, sevgililerini ve bunların yürek parçalayıcı öykülerini düşlemsel bir örüntüye dönüştürerek neyi anlatmak istiyor? Neden böyle bir yola başvuruyor? Sevginin ölümsüzlüğünü; ölümsüzlüğü kadar bağışlatıcı yü-ce bir güç olduğunu göstermek istiyor da ondan. Sözgelimi dördüncü sevgiliyi, kocası “İstanbulara götürüp ona buna satmış”tır. Kirilenmenin batağına atmıştır. Ancak o, kendi-ni hiçbir zaman günahkâr olarak nitelendirmez, “bakir”dir hâlâ. Tanrıyı da tanık gösteriyor buna. Böyle olmasaydı tan-rı, ruhunu elinde taşıyanı görmesine izin verir miydi hiç?

Ölümün Gölgesi Yok için “sevgiyle ölümün savaşımı”nı anlatan bir romandır dedim. Bu savaşım da yenilgiye uğrayan ölümdür. Ölüm, geride kalanlara ne denli acı çektirirse çektirsin, yazarların, ozanların yüreğinde yaratma yetisine dönüşüyor bu acılar. Ölümün alıp götürdüğü sevgilileri, sözcüklerin ülkesinde yeniden yaratıyorlar.

Sözcüklerle yaratılan ülkeye de ölüm giremez. Çünkü, ölümün gücü sözcükleri öldürmeye yetmez.

Sözün burasında **Edgar Allan Poe**’nun eşinin ölümünün ardından onun adına diktiği anıtşiiir “Annabell Lee” geliyor aklıma. Gazi Eğitim Enstitüsü’nde öğrenciyken tanışmıştım o şiirle. O yıllarda (1950’li yıllar) gençlik şimdiki gibi değildi; sanatsal etkinliklere karşı büyük bir ilgi duyardı. Sık sık şiir akşamları düzenlerdik. Bu akşamlara şairler çağırırdık; çağırılı şairler kendi şiirlerini okurdu, biz de seçtiğimiz şiirleri...

Şiir akşamlarının birinde **Melih Cevdet**’in çevirisinden Annabell Lee’yi okumuştum. Çeviri, üstelik de uzun bir şiirin pek de ilgiyle dinlenmeyeceğini sanmıştım. Bu yüzden biraz da çekingen bir tonla okumuştum şiiri. Sandığımın tam tersi oldu. İkinci bir kez daha okuttular.

O günden sonra şiir akşamlarının demirbaş şiirlerinden biri olmuştu Annabell Lee. Katıldığım her toplantıda okumamı isterlerdi. Okurdum. Her dizesi belleğimin derinliklerine kazınmıştı. Aradan yarım yüzyılı aşkın bir süre geçti: Şimdi bile ezbere okuyabilirim bu şiiri:

Senelerce senelerce evveldi

Bir deniz ülkesinde

Yaşayan bir kız vardı, bileceksiniz

İsmi Annabell Lee,

Hiçbir şey düşünmezdi sevmekten

Sevmekten başka beni.

O çocuk ben çocuk, memleketimiz
O deniz ülkesiydi,
Sevdalı değil karasevdalıydık
Ben ve Annabell Lee,
Göklerde uçan melekler bile
Kıskanırlardı bizi.

Bir gün işte bu yüzden göze geldi
O deniz ülkesinde,
Üşüdü rüzgârından bir bulutun
Güzelim Annabell Lee,
Götürdüler el üstünde
Koyup gittiler, beni,
Mezarı oradadır şimdi,
O deniz ülkesinde.

Biz daha bahtiyardık meleklerden
Onlar kıskandı,-
Evet- Bu yüzden (şahidimdir herkes
Ve o deniz ülkesi)
Bir gece bulutunun rüzgârından
Üşüdü gitti Annabell Lee.

Senden yana kim olursa olsun,
Yaşça başça ileri,
Geçemezdi ki bizi,
Ne yedi kat göklerdeki melekler
Ne deniz dibi cinleri
Hiçbiri ayıramaz beni senden
Güzelim Annabell Lee.

Ay gelip ıştır, hayalin erişir
Güzelim Annabell Lee,
Bu yıldızlar gözlerin gibi parlar
Güzelim Annabell Lee,

*Orada gecelerim, uzanıp beklerim
Sevgilim, sevgilim, hayatım, gelinim
O azgın sahildeki
Yattığın yerde seni.*

Kimdi bu Annabell Lee? Şiirde konuşan kişiyle nasıl bir ilişki yaşamışlardı? Şiirin dokusuna, sesine sinmiş olan acı, nereden geliyordu? Şiirle tanıştığım günlerde bu soruların üzerinde durup düşünmemiştim. Beni etkileyen, beğendiğim bir şiirdi o kadar. Ne var ki yıllar sonra bir şiir eleştir-meninin, “Kimi şiirlerin art alanında yaratıcısının yaşadığı bir serüven ya da başından geçen bir öykü vardır” yargısını okuyunca bu sorular üzerinde düşünmeye başladım.

Octavio Paz, şairlerin yaratılarıyla yaşamları arasındaki ilişkiyi belirlerken şöyle diyor: “Şairlerin yaşamöyküsü yoktur; onların yaşamöyküsü yapıtlarıdır.” Belki bütün şairler için geçerli olmayabilir bu sav. Ancak **Edgar Allan Poe**’nun Annabell Lee’si, onun yaşamından kesitler içeriyor.

Anne ve babasının ölümünden sonra güç günler yaşamaktadır **E.A. Poe**. Birçok işe girip çıkmış, hiçbirinde dikiş tutturamamıştır. Yazma denemeleri yapar, pek de ilgi görmez yazdıkları. Yokluk, yoksulluk içinde geçen başıboş bir yaşamı vardır. Sonunda halası **Mariah Klemm**’in yanına sığınır.

Halası beş çocuklu bir duldur. Çok iyi yüreklidir. **Edgar**, onun koruyucu kanatları altında aile havasını solumaya başlamıştır yeniden. Aslında halasının da maddi durumu iyi değildir; geçim sıkıntısı çekilir; ama bu, evdekilerin sevecenliğine, mutluluğuna gölge düşürmez. Denebilir ki, Annabell Lee şiirinin tohumları da onun soluduğu bu hava içinde yü-regine düşmüştür.

Halasının üç kızı vardır. En küçüğünün adı **Virginia**’dır. Sarışın, parlak, aydınlık yüzlü bir kızdır **Virginia**. **Edgar**, onun yüzüne baktıkça bu yüzde çocukken yitirdiği annesini

görür gibi olur. **Virginia**'nın yüzü, tıpatıp annesinin gençlik günlerindeki yüzüne benzemektedir; ona bakmaktan kendini alamaz bir türlü. **Virginia**'nın yanından ayrılmak istemez; onun yanında olmak, sesini duymak, gözlerinin içine bakmak her şeyi unutturur **Edgar**'a. Büyülenmiş gibi bir hali vardır. Bunun adı aşktır; çılginca âşık olmuştur **Virginia**'ya.

Aşk, insanın yüreğini kuşattı mı dizginlenmesi, gizlenmesi güç bir duyguya dönüşür. **Edgar** da içindeki yangını daha fazla gizleyemez. Sonunda **Virginia**'ya duyduğu sevgiyi, onunla evlenmek istediğini açar halasına.

Hala, anlayışla karşılar **Edgar**'ın isteğini; ancak arada büyük bir engel vardır. **Virginia**, on yaşında bir çocuktur daha; bu yaştaki bir çocuk, evlendirilemez. **Virginia** istese de olmaz.

Edgar Allan Poe, halasının bu sözleri karşısında sarsılır, bir şey söyleyemez, dili tutulmuş gibidir. Onun bu hali halasının yüreğine dokunur. Aşkın, nasıl yakıcı bir duygu olduğunu genç kızlık döneminde o da tatmıştır. Yapılacak bir şey vardır: **Virginia**'nın on üç yaşını doldurmasını beklemek. Bunu söyler **Edgar**'a.

Halasının önerisini memnuniyetle karşılar **Poe**. Üç yıl değil, gerekirse on yıl bile bekleyebilir. Yeter ki bu bekleyiş sonunda **Virginia**'yla evlenebilsin.

Virginia on üç yaşını doldurmuştur. Böylece halasının öne sürdüğü koşula uymuştur **Poe**. Evlenirler sonunda. Bekleyiş, mutlulukla sona ermiştir. Aralarında on yaş fark vardır; ancak bu bir sorun değildir, yüreklerin sesi birbiriyle örtüşürse, yaş farkı sorun mu olur hiç?

Evlenince ayrı bir eve çıkmışlardır. **Edgar Allan Poe**, yazarlık dışında başka bir iş yapmamaya kararlıdır. "Grotesk öykü"ler yazar; ancak bunlar yayımlanmaz, yayımlananlara da çok düşük bir ödeme yapılır. Kirayı bile zor öderler. Yakalarına yapışan yokluğu söküp atamazlar bir türlü; yine de kendilerini "mutsuz" diye nitelendirmezler. Doğru dürüst

beslenemezler, tek besin kaynakları vardır: Birbirlerine duydukları sevgi.

Evliliklerinin üçüncü yılında **Virginia** vereme yakalanmıştır. O yıllarda, bir varsıl hastalığıdır verem. Sağaltımı, bol para gerektirir. Oysa **Virginia** hastalandığında üstüne öretecekleri battaniyeleri bile yoktur. Bu durum, **Edgar Allan Poe**'yu kahreder; **Virginia**'nın eriyip bir deri bir kemik kaldığını gördükçe deliye döner; ne yapacağını bilemez.

Her geçen günle birlikte **Virginia**'nın öksürükleri artmakta, kan tükürmektedir. Sevgilisinin başucundan ayrılmaz **Edgar Allan Poe**. **Virginia**'nın acılarını onunla birlikte o da çekiyor gibidir. Sorular kemirip durur içini: "Niye böyle olduk biz? Kim çaldı mutluluğumuzu? Kimler kıskandı bizi?" Düşünür, yanıt bulamaz hiçbirine.

Bir sabah, **Virginia** iyice ağırlaşmıştır. **Edgar**, hastanın yanı başında beklemektedir. Dalıp gitmiştir **Virginia**'nın yüzüne. Evlilik öncesi günlerini düşünür. Bu yüzden hastanın hırıltılı sesini, "**Edgar! Edgar!**" deyişini duymamıştır bile. Birden ses kesilmiş, soluk durmuştur. **Edgar Allan Poe**, **Virginia**'nın, ölümün ardına düşüp gittiğini neden sonra anlamıştır. Başlar ölümü ve yazgısını lanetlemeye.

Ertesi sabah, götürüp gömerler **Virginia**'yı. Deniz kıyısında daha çok yoksulların gömüldüğü bir mezarlığa. Ancak **Edgar Allan Poe**, bu mezarlığı yüreğindeki sevgiyle yeniden yaratmıştır. Çünkü, sevgilisini, gencecik eşini koynuna almıştır. Bu koynuna alışın öyküsünü şiirleştirecek, **Virginia** için bir anıt-şiir yazacaktır.

Önce aşklarını, belirsiz bir zamanın ve mekânın içine taşır **Poe**. Ne zaman, nerede yaşamışlardır şiirin kişileri? Belirtilmez bu. "*Senelerce senelerce evvel/ bir deniz ülkesi*" denerek şiire zaman ve mekân yönünden bir sınırlanmazlık kazandırılır. Şiirin konuşan kişisi (**Edgar Allan Poe**) de, sevgilisi (**Virginia**) de birer çocuktur. Bunların yaşamlarına iki

eylem egemendir: “Sevmek ve sevilme.” Bu iki eylem, biçimlendirir, yönlendirir yaşamlarını. Sevda sözcüğü, onların birbirine karşı duyduğu sevgiyi anlatmakta yetersiz kalır; onlar sevdalı değil, karasevdalıdır. Bu görülmemiş sevgiyi melekler bile kıskanmaktadır: çünkü onlardan daha mutludurlar.

Çok yinelenmiş bir söz vardır, hiçbir mutluluk sürekli olmaz diye, iki sevgili için de böyle olmuş bu; göze gelmiş, ölümün gölgesi düşmüştür mutluluklarına. Geride kalan (**Edgar Allan Poe**), ölümün elinden alıp götürdüğü sevgilisinin (**Virginia**) ardından ağıtlar yakmaktadır; yüreğinin derinliklerine gömmüştür; hiçbir güç, kendisinden ayıramayacaktır onu.

Sözcüklerinin sesine **Virginia**’ya duyduğu sevgiyi yükleyen **Edgar Allan Poe**, şiirini bitirmiş, adını da “**Virginia**’ya” koymuştur. Hemen yayımlatmak ister şiiri; doğru yayımcısına götürür. Yayımcı, şiiri okur, ancak adını beğenmez. Yaygın ve sıradan bir addır **Virginia**. Daha etkileyici, daha şiirsel bir ad koymasını ister. Şiirin adı Annabell Lee olur. Yayımlanınca büyük bir yankı uyandırır. Yazın çevrelerinde olsun, halk arasında olsun çok beğenilir. Annabell Lee adıyla **Edgar Allan Poe** adı özdeşleşir böylece.

Ölümün silemediği, sevgiyle beslenmiş bir aşkın şiiridir Annabell Le. **Edgar Allan Poe**, sevgilisini, toprağa değil, sevgi ve sevda sözcüklerinin yüreğine gömmüştür. Şiirin kalıcılığı, unutulmazlığı da buradan geliyor. Ne diyordu **Anais Nin**:

Sevgi, her şeyi altına çevirebilen tek dönüştürücü ve simyacıdır. Ölüme, yaşlanmaya ve sıradan bir yaşama karşı sahip olduğumuz tek sihir sevgidir.

Peki, **Anais Nin**’in söyledikleri günümüz için de geçerli midir? Hayır. Önce de söyledim, bütün değerlerin maddeci bir yaklaşımla algılandığı, duyguların dondurulduğu sık bir yaşamın içinde sürüklenip gidiyoruz. Böylesi bir yaşamda

sevgilerle beslenen, uzun ömürlü aşklara, dostluklara yer yok. Bunların yerini günübirlik yaşanan kirli aşklar, çıkara dayalı, gelgeç dostluklar almış. Kestirmeden söyleyeyim, aşk, sevgi, dostluk sözcükleri günümüz insanının sözlüğünde gerçek anlam ve çağrışım yüklerinden soyulup çoraklaştırılmış; alaysama boyutlu hor bir kullanım kazanmış desem, pek de yanılmış olmam.

Sözcüklerdeki anlamsal ve çağrışımsal çoraklaşma, ister istemez insanın düşünme, algılama biçimini de etkiliyor. Birbirine adanmışlık, birbiri için acı çekme ya da birinin duyduğu acıyı, üzüntüyü ötekinin kendi içinde duyumsaması çocukça bir yönseme sayılıyor. Bundan da öte bir tür aptallık, salaklık olarak adlandırılıyor.

Böyle mi sürüp gidecek bu? Aşk, sevgi, dostluk... duygular gömütlüğünün malı mı olacak? Sanmıyorum. Şimdi yaşananlar bir sapma, bir duraklama döneminin sonucudur. Kuşkusuz aşılacaktır bu dönem. İnsanoğlu, içine düştüğü bu kurutucu, mekanik yaşamın sınırları dışına çıkma gereksinimini duyacaktır bir gün. Bunun için de yitirdiği değerlerin ardına düşecektir; onları diriltmeye, yaşamına ağıdırmaya çalışacaktır. Çünkü aşkın, sevginin, dostluğun ölümü, gerçekte insanın da ölümü demektir; oysa insan ölümsüzdür.

Bugün insanın duygu dünyasını çölleştiren kara yellere denli güçlü eserse essin, bu dünyanın dönüştürülmesiyle oluşturulan kurmacasal ürünlerde, “aşk”, “sevgi”, “dostluk” varlığını koruyacaktır. Bunların soluğuyla beslenen şiirler, öyküler, romanlar yazılacaktır. Yazılıyor da. Çünkü ozanlar, yazarlar, duygu ve duyarlık işçileridir; insan yüreğinin gezginleridir onlar. Yaşanılan somut gerçekler dünyasıyla çelişse de, yapıtları, yaratılarıyla yüreklerdeki duygusal, düşsel aşınmayı önlemeye çalışırlar. Öyleyse yineleyeyim, “aşk”, “sevgi”, “dostluk”, yaşadığımız gerçeklerin çiğ ortamında anlamlarını

ne denli yitirirse yitirsin yazınsal yapıt ve yaratılarda yaşarlklarını korur, sürdürürler.

Bilinen bir gerçektir, ozanlar, yazarlar aşkın, sevginin, dostluğun kendisinden çok, bunları yansıtan söz değerlerini severler. Onların içinde yaşar ve yaşatırlar aşkları. Bunun için de her dönemde sevginin sıcak sesiyle yoğrulmuş şiirler, romanlar, öyküler yazılmıştır. Bu, dün de böyle olmuştur, bugün de böyle olacaktır, yarın da. Sözü bir ozanımızın, **Ahmet Telli**'nin şu dizelerine ağdırayım:

(...)

*Uçurum diyordun bir aşk uçurum özlemidir
Bırakıyorum öyleyse kendimi sesinin boşluğuna
Tutunacağım tüm umutları görmeyeyim için
Gözlerimi bağlıyorum geceyi mendil yaparak
(Gözlerim bir yerlerde daha bağlanmıştı, bunu
Unutmuyorum unutmuyorum unutmuyorum hiç)*

*Bir rüzgâr esse ellerin fesleğen kokuyor
Kırlangıçlar konuyor alnına akşamüstleri
Bu yüzden bir kanat sesiyim yamaçlarda
Üzgün bir erguvan ağacıyla konuşuyorum
Ayrılığın zorlaştığı yerdeyim ve dalgınlığım
Bir mülteci hüznüne dönüşüyor artık bu kentte*

Çocuksun sen alnına kırlangıçlar konan

İnsanoğlunun iç dünyası da, dış dünyası da sözcüklerin imbiğinden geçince güzellik kazanıyor. Güzellik, duygularımızda değil, onların dile getiriliş biçimindedir. Ne diyordu Pessoa:

*(...) Kirlar, kelimelere döküldüğünde barındırdığı yeşil-
liklerden daha yeşil hale gelir. Çiçekleri, hayal gücünün uza-
mında resmederek anlattığımızda hücrel yaşamda asla
olamayacak kadar uzun ömürlü renklere bürünürler.*

Aşk için de böyledir bu...

TUTKULAR KAVŞAĞI

*İçimizde kahverengi bir dağ ölüsü yatar
Bir yarasa ayaklanır. Aç gözlü bir kuş.*

Edip Cansever

İNSAN YANSIMALARI

Önceki bölümlerde de sık sık yineledim: Her yazınsal yaratı, insan yüreğine, insan benliğine yapılan bir yolculuğu içerir. Bunu, dünden bugüne yaşarlığını koruyan, sürdüren büyük yapıtları düşünerek söylüyorum. *İlyada*'dan *Savaş ve Barış*'a; *Don Kişot*'tan *Suç ve Ceza*'ya değin anıt yapıtların hemen hepsi, insan odaklı değil midir? Bunlarda insanın düşleri, düşlemleri, özlemleri, korkuları, kaygıları, tutkuları anlatılmaz mı? Sözgelimi, birinci bölümde söylenenleri anımsayalım, yaşamın akışı içinde yıllar boyunca ölümü sorgulamıştır insan. Bu sorgulayışla ölümün alıp götürücü, yok edici bir güç olduğunun bilincine varmış; onun sesini, soluğunu yüreğinde duyumsamış hep. Bu da birçok şiirin, öykünün, romanın ana izleklerinden biri olmuş.

Ölümün karanlığından korkan insan nasıl yenmiştir korkusunu? Sevginin aydınlığına sığınarak. İkinci bölümde de bu sığınışın oluşturduğu gökkuşağının değişik renkleri arasında dolaştık. Ölüm nasıl yok edici, alıp götürücü bir güçse sevgi de var edici, bütünleştirici bir güç.

Oysa yüreğinin kapısını sevgiye kapamış, duyarlıkları körleşmiş kişiler de vardır. Kimlerdir bunlar?

Soru, yılların ötesine, İletişim Fakültesi'nde öğretmenken yaptığımız toplu bir çalışmaya götürüyor beni. O çalışmada, "İnsana özgü nitelikler yazınsal yaratılara nasıl yansıyor?" sorusunu ele almıştık. Konuya giriş olsun diye **İlhan Selçuk**'un "Japon Gülü" adlı köşe yazısını kısaltmış, "Bu yazıda nasıl bir insandan söz ediliyor?" sorusuna bağlayarak dağıtmıştım öğrencilere:

Unutmuştum onu.

Dün mutfağın penceresinden baktığımda gördüm; Japon gülü çiçek açmış.

Duvarın dibinde, arsız sarmaşığın nefti kuytululuğunda, mavi çamın dibinde, incecik yapraksız dallarında, tanımsız güzelliğiyle bana gülümsüyordu Japon gülü.

Bir kuş pencerenin pervazına kondu, bir kibritin alevi parladı, bir bulutun gölgesi yere vurdu. O an anımsadım. Annemin bahçesinden on iki yıl önce alıp getirmiştik. Kar, kış, fırtına, don, yaz, güz, sıcak, kurak demeden yeni toprağına tutunmuştu. Kimsecikler ilgilenmese de kendi kendine yeterdi.

Unutulurdu bütün yıl; aralık ayında, yıl sonuna doğru, tomurcuklanıverirdi, insanı şaşırtarak...

(...) Çoğu baharda doğa aldanır, ağaçlar erken çiçeklenir, ortalık donansa da insanın yüreğine kuşku düşer; çünkü kış, kar, don, soğuk geri dönerse vurgunu yiye sapır sapır dökülecek, renkli cümbüş düş kırıklığı yaratacaktır.

Japon gülünün böyle bir aldanışı yok; çünkü kış kıyamette gülümsüyor.

Kimi çiçek zorda açar.

Kayalık dağ yamacında, kızgın çöl kuraklığında, pis kokulu bataklıkta, ulu bir ormanın güneş girmeyen kuytululuğunda, hiç umulmadık bir yerde rastladığın çiçek, zindanın dibinde bembeyaz dişleriyle gülümseyen umut gibidir.

Japon gülünün açması için ne ağaçların dallarına su yürümesine ne toprağın buram buram bahar kokmasına ne doğanın içten içe kıpırdanmasına gerek var.

Zor günlerin çiçeği Japon gülü.

Belki de bunun için onu çok seviyorum, yeni yıla girerken yine açtığını görünce bir sevindim, bir sevindim...

(...) Kimi insan Japon gülü gibidir.

En zor günleri bekler açmak için, karanlık, soğuk, fırtına, tipi vız gelir. O kişiyi ne kışın geri dönmesi korkutur ne kırağı çalması ne don tutması...

Bu betimleyici, eğretilmeli anlatımla oluşturulmuş metin üzerine çok değişik yorumlar, açıklamalar yapmıştık o gün. Yazarın Japon gülüne benzettiği ya da onunla özdeşleştirdiği insan, nasıl biridir? Nasıl yansımıştır yazıya? Bu soruların yanıtını bulmaya yönelmiştik.

Öğrencilerimin çoğu, kendilerince değişik nitelendirmeler, adlandırmalar yaptılar. Bir kez, “yaşama tutkusu’ güçlü, onurlu ve erdemli biridir bu insan; her koşulda yaşamda kalabilmeyi başaran bir doğası vardır” dediler. “Ancak yaşamda kalma, başlı başına bir amaç değildir onun için; yaşamda kalayım diye çirkinliklere, pisliklere ses çıkarmayanlar, ses çıkarma bir yana, onlara bulaşanlar, katlananlar vardır. Japon gülü insan, onlardan biri değildir” dediler. “Tersine, bir savaşmıcıdır o; yaşamı güzelleştirmeye, insanları mutlu kılmaya çalışanlardan. Boyun eğme, yılgınlık, yön değiştirme onun sözlüğünde yoktur” dediler.

Dediğim gibi, “Japon Gülü” yazısını, insanın yazınsal yaratılara yansımaları konusuna bizleri gönderecek bir tür “eşik metin” olarak seçmiştim. Sonra bu metinden kalkarak şu soruyu sormuştum: “Yazınsal yaratılarda kişiliği Japon gülü türünden insanları anıştıranların yanı sıra, arsız ayırık otlarını çağrıştıran olumsuz kişiler de yansıtılır. Bunları adlandırıp nitelendirmek istersek ilk elde neler söyleyebiliriz?”

Bu geniş kuşatımlı sorunun nirengi noktalarını belirledik ilkin. Elbette insanları sabun ya da pasta kalıpları gibi ayırıştırıp kümelenendirme yanıltıcı olurdu. Çünkü hangi çağda yaşarsa yaşasın, hiçbir insan tıpatıp bir başkasına benzemez. Ayırıcı yönler vardır aralarında. Ancak şu da var, her insanda kişiliği belirleyen özelliklerden biri baskındır; bu baskın

özellik doğrultusunda insanlar arasında kimi koşutluklar kurulup kimi kümелendirmeler yapılabilir. Yapılmıştır da. Bunu örneklendirmek için **S. Eyuboğlu** ve arkadaşlarının **Rabelais**'den çevirdikleri *Gargantua*'dan bir bölüm okudum; Teleme tekkesinin büyük kapısı üstündeki yazıttan:

*Girmeyin buraya, ikiyüzlüler, yobazlar,
Kartlaşmış maymunlar, kallesler, yağ tulumları,
Yampiri çarpık boyunlular, odun kafalılar,
Got'lardan, Ostrogotlar'dan beter hödükler,
Sahte çilekeşler, takunyalı kara böcekler,
Kürklü dilenciler, safa pezevenkleri,
Kayış suratlı, şiş göbekli fitne tellalları,
Gidin başka yerde satın dolaplarınızı.
(...)*

*Girmeyin buraya, siz ey pinti simsarlar,
Oburlar, sömürgeçler, durmadan toplayanlar,
Dolandırıcılar, sinekten yağ çıkaranlar,
Kamburu çıkmışlar, yassı burunlular, sizler ki
Tıka basa altın doldurursunuz küplere,
Tıkınır tıkınır, doymak nedir bilmezsiniz,
Sizi gidi pis suratlı namert herifler sizi
Ölümlerin en beteri alsın hepinizi...*

Rabelais, beş yüz yıl önce, ortaçağ karanlığını aydınlığa dönüştürme günlerinde yapmış bu nitelendirici adlandırmaları. İnsan doğasının öteki yüzünü, insan doğasındaki sapmaları, yozlaşmaları sergilemek istemiş.

Neden Teleme'ye sokmak istemiyor bu kişileri? Tartışıyoruz. Değişik yorumlar yapıyor öğrenciler. Kimileri, "İnsan doğasındaki sapmaların bulaşıcılığından öteki insanları korumak için" diyor; kimileri de **Rabelais**'nin düşlediği, "yalansız dolansız, kimsenin kimseyi sömürmediği, bencilliğin,

çıkarcılığın ve kör inançların dışlandığı” bir yaşam düzenini kirletmemeye düşüncesine bağlıyor.

Rabelais, tekkesinin kapısının girişini çarpık doğallık kişilere kapıyor; ama yazınsal yaratıların kapısı sonuna değin açılıyor bunlara. Her dönemde böyle oluyor bu. **Goethe**’nin, *İnsan kendini yalnızca insanda tanır*, sözünü anımsıyor, açıklamaya çalışıyoruz. “Romanlar, öyküler, şiirler, masallar, oyunlar, kısaca tüm yazınsal yaratılar, insanı anlatır bir yerde; bunların anlattığı kişiler bizden, gerçek yaşam kişilerinden daha gerçektir. İnsanın insanı anlaması, tanınması da bunlar aracılığıyla olur” türünden düşünceleri arasında dolaşılıyor, **Ataç**’ın şu sözlerine ulaşıyoruz.

(...) Bir kimseyi görüp de okuduğunuz romanlardan, gördüğünüz oyunlardan birinin bir kişisini hatırlarsanız, “Ah! Bu bir Anna Karenina! Bu bir Julien Sorel! Bu bir Tartuffe!” derseniz, başkalarını içlerinden anlıyorsunuz, onları kendi içinizde, hayalinizde gerçekleştiriyorsunuz demektir.

Söylenenleri okuduğumuz romanların, öykülerin kimi kişileriyle örneklemeye çalışıyoruz.

Toplu çalışmanın sonunda öğrencilerimden biri, tartıştığımız soruyla bağlantılı olarak **Sait Faik**’in bir öyküsüyle, “Sinağrit Baba”yla ilgili kimi saptamalarını sunuyor. Söze, **Sait Faik**’in, “insanı insana anlatmak için, insanı doğaya, doğayı insana aktararak verme yönteminden sıkça yararlanan; söylediklerini imgeler ve simgelerle somutlaştıran bir yazar” olduğunu söyleyerek başlıyor. Şu soruyla geliştiriyor sunuşunu:

Kimdir Sinağrit baba? Ömrü boyunca hiç evlenmemiş, yalnız yaşamış, yaşamı boyunca nice olaylara tanık olmuş, deneyimli, bilge bir balık. Yaşadığı kadar yaşamış, göreceğini görmüştür. Artık suların altını terk etme zamanı gelmiştir. Şimdi tek beklentisi vardır: Bedensel bir tükenmişliğe uğra-

madan, her yanı pırıl pırılken erdemli bir kişinin oltasına takılıp bu yorucu ömrü bitirmek, böylece görkemli bir sofraya kurulmak.

Ama nerede bulacaktır ucuna takılıp yaşamına son vereceği erdemli kişinin oltasını? Asıl sorun budur işte. O gün beş olta atılmıştır denize. Bunlardan hangisi onun yeğleyeceği oltadır? Hangisinin sahibi sofrasına gidilecek kadar, dürüst, namuslu, yürekli ve onurlu biridir? Bunun için sırasıyla bu oltaları koklamaya başlar:

(...) Sinağrit baba, oltalardan birini kokladı. Bu, balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam. Gözü açtır onun. İçinden pazarlıklıdır. Evet, fıkardır ama kibirli değildir. Sinağrit baba, fıkarcılıkta gurur sever. Öteki oltaya geçti. Kokladı. Bu, balıkçı Hasan'dır. Geç. Cart curt etmesine bakma! Korkaktır. Sinağrit baba, cesur insanlardan hoşlanır. Bir başka oltaya başvurdu. Balıkçı Yakup iyidir, hoştur, sevimlidir, edepsizdir, külhanidir. Ama kıskançtır. Kıskançları sevmez Sinağrit baba. Geç. Şu olta, hasisin tuttuğu olta. Sinağrit baba cömertlerden hoşlanır.

Sinağrit baba, ucuna takılıp son yolculuğuna çıkacağı oltayı bulabilmek için birinden ötekine gidiyor. Ancak o oltaları atan ellerin hiçbirinden hoşlanmıyor; bunlar, bir yönüyle kirlidir, eksiklidir. Çarpık yanlar vardır doğalarında. Kimisi yüreksizdir, bencildir, kıskançtır; kimisi ahlaksızdır, sarhoştur. Kısacası, Sinağrit babanın düşündüğü insana özgü niteliklerden yoksundurlar. Bu yüzden beş sandalın beşini de beğenmiyor.

Öteki balıkların yazgısını düşünürken büyük büyük ışıklar saçan yeni bir olta atılmıştır denize. Umutla o oltaya koşar Sinağrit baba. Koklar, ancak bu, tanıdığı biri değildir. Bir anlığına bunun aradığı kişi olduğu sanısına kapılır; o anda da

yakalanır. Kepçeden sandala düştüğü sırada önce bir sevinç doldurur içini, sonra da anlatılmaz bir üzüntü.

(...) Birdenbire ürperdi. Hiddetinden ayaklarını yere vuran bir genç kız gibi sandalın döşemesini dövdü. Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde. Bu adam şimdiye kadar hiç imtihan geçirmemişti. Ömrü boyunca cesur, cömert, Sinağrit babanın istediği biçimde mağrur yaşamıştı. Ama Sinağrit baba, bu adamın ne korkunç ikiyüzlü bir köpek olduğunu bizim görmediğimiz bir yerinden anlayıvermişti. Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye, bir imtihana tâbi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi. Kimdi, ne idi? Sinağrit baba da bilemezdi... Ölmeden evvel adama bir daha baktı. Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu. Bu adam, ne kadar talihli idi ki, daha ikiyüzlülüğünü kendi kendine bile duyacak fırsat düşünmemişti. Yoksa Sinağrit baba yakalanır mıydı? Sinağrit baba hırsından tekrar tepindi. Bağırarak ister gibi ağzını açtı. Kapadı. Sinağrit baba son nefesini böylece hiçbir insanlık imtihanı geçirmemişin sandalında pişman ve mağlup verdi.

Öğrencim, sunuşunu bitiriyor. Sunuşun içeriğini tartışıyoruz. İnsan, damıtık su değildir; onun doğasında iyiyle kötünün, güzelle çirkinin tohumları iç içedir. Nasıl yeşerir bu tohumlar? Hangisi ağır basar insan yaradılışında? Bunu, önceden kestirmenin güç olduğu vargısına ulaşıyoruz. Öyküde de söylendiği gibi insanoğlunun gerçek yüzünü, kişilik özelliklerini ortaya çıkaracak olan yaşama sınavıdır, bu sınavdan geçiştir.

İLKELLEŞME

İnsan, damıtık su değildir dedim. Yüreğinin toprağında değişik yönsemelerin tohumlarını barındırır. Yaşama sınavı içinde boy atıp gelişir bu tohumlar; kişiliği oluşturan duygulara, isteklere ya da tutkulara dönüşür. Hiçbir insan tıpatıp birbirine benzemez; çünkü içinden geçtikleri yaşama sınavının koşulları farklıdır. Atalar sözünde de dendiği gibi, “İnsan çeşit çeşit, yer damar damar.”

Toplumbilimciler, insanlar arasındaki ayrışmayı belirleyen temel etkenin, doğal ve toplumsal çevre olduğunu söylerler. Kuşkusuz, bir genellemedir bu; aynı ortamın ürünü olan kişilerin, duygu dünyalarının da aynı olacağı anlamına gelmez. Doğal ve toplumsal ortam bir yana, aynı aile ortamında yetişmiş kişilerin bile duygu haritalarının farklı ölçekli olduğunu unutmamak gerekir.

Sözgelimi, kimi kişiler vardır, başkalarına kendi varoluşlarının üstünlüğünü duyumsatma yönelimiyle yüklüdür; öyle ki kendi seslerinden daha güçlü bir ses istemezler çevrelerinde. Sıradan, ortalama biri olmaya katlanamazlar. Hangi ortamda olurlarsa olsunlar, ilk sırada olmayı kendileri için bir hakmış gibi görürler. Böyle olmadı mı anlatılmaz bir huzursuzluk duyarlar, önemsenmemekten kaynaklanan bir sıkıntı, yakıcı bir acı çöker içlerine. Zamanla bu acı ve sıkıntı, ister istemez bir dürtüye, vahşi bir güce dönüşür. Bu dönüşümü **D.H. Lawrence** bir denemesinde “insanın düşüşü” olarak adlandırıyor; şöyle açıklıyor bunu:

(...) Bu düşüş iki yönlü bir yolda ortaya çıkabilir. İstekler, gövdenin tekdüze iştahlarına, dürtüler de değişmez öz-

lemlere ya da ülkülere dönüşmek eğilimindedir. İnsan için iki büyük ayartıcıdır bu durum. Birinci ayartmaya kapılan insanın bütün istemi, bir gövdece gereksinme, bir maddece etkinlik ekseninde döner, bütün varlığı bunlar kurar sonra; tıpkı zihinsel bilinçteki idée fixe (saplantı) gibi. Bu tekdüzeleşmiş, her şeyin üzerine çıkmış gövdece gereksinmeye hırs diyoruz: Güçlü olma hırsı, kendinden cayma hırsı, kaynaşma hırsı. İkinci büyük ayartma kafa içinde kaskatı bir merkez yaratmak, bütün ruhu bu merkeze yöneltmektir. Buna ülkücülük diyoruz.

Adına ister “hırs” diyelim, ister “tutku”, bu ruhsal durum, kişinin bir istekte bütün varlığıyla yoğunlaşması, dünyaya onun penceresinden bakmasıdır. Yoğunlaşılana isteğe ulaşma, onu gerçekleştirme uğruna her şeyi göze alabilme, her güçlkle savaşmayı göze alma halidir. Sözelimi, tanınma, ünlü olma isteği, masum bir yönsemedir ilk bakışta; az ya da çok her insanda vardır. Bu yönsemeyle çalışır çabalar, yetilerini yeteneklerini kullanarak adını kalıcı kılmayı amaçlar. Bugün insanlığın ortak belleğinde iz bırakmış kimi kişilerin yaratıcılığında belki de bu tutkunun bir ölçüde payı olmuştur.

Böyle bir tutkuya, adını ölümsüz kılma isteğine kendini kaptırmış biri, yaratma yetisinden yoksunsa, ne yapar, nasıl davranır? İçindeki ateşi nasıl söndürür? Soru, bir adı, **Herostratus** adını belleğimin derinliklerinden bulup çıkarıyor.

Hiç kimsenin önemsemediği, zavallı biridir **Herostratus**, kendini yüze çıkarmak, adını dillerde dolaştırmak ister. Bunun da yolu, bir şeyler yapmak, bir şeyler yaratmaktır. Ne ki çağdaşları gibi ne mermere hükmedebilir o, ne sese, ne söze. Bunun için de bir saplantıya dönüşen ünlenmek, ölümsüzleşmek isteğini susturamaz. Sonunda şöyle bir düşünceye ulaşır: “İnsan, yaparak, yaratarak nasıl ölümsüzleşiyorsa bu-

nun karşıtını yaparak, yapılmış, yaratılmış olanı yok ederek de ölümsüzleşebilir.”

Günlerce bu düşünceyi kurar, kurgular; sonunda karar verir: Dünyanın yedi büyük harikasından biri sayılan, Tanrıça Artemis adına yapılmış ünlü tapınağı yakacak, böylece ünlenecek, ölümsüzleşecektir

Düşündüğünü gerçekleştirir; bir gece yakar tapınağı. “Ben yaptım, ben yaktım tapınağı!” diye korkusuzca herkese anlatır.

Adını kalıcı kılmış, ölümsüzleşmiş midir **Herostratus**? Bugün, iki bin beş yüz yıl sonra, belleğimdaki adlar arasında bulunması bunu göstermiyor mu?

Adını ölümsüzleştirme gibi kendi sesini egemen kılma, öteki sesleri sindirme yönsemesi de tutkulaşır kimi yüreklerde. Bu tutku üzerine çok şeyler söylenmiştir bugüne değın. **Sezar**’a mal edilen şu söz, ne güzel betimler bunu: “Roma’da ikinci olacağına köyde birinci ol!” Çünkü ikinciler, her zaman birincilerin buyruğundadır. Birinciler efendi, ikincilerse köleleridir onların. Bunun içindir ki üstünlük kurma, kendini konumların doruğuna yerleştirme yönelimini, iktidar tutkusu diye de nitelendirmişlerdir.

Bacon, bir denemesinde bu yönelimden, iktidar tutkusundan söz ederken şöyle diyor:

Yükselme tutkusu, insan gövdesinin algılarından biri olan safraya benzer, yolu tıkanmadıkça insanı canlı, diri, çok ateşli, atılğan kılar. Ama yolu tıkanır da akmazsa, yakıcı, kötü bir ağırıya dönüşür. Yükselme tutkusuyla dolu kimseler de, önleri açık olur, boyuna ilerleyebilirlerse tehlikeli olmaktadır çok becerikli olurlar. Ama isteklerine engel çıktığı zaman, gizli gizli içerler, insanları, olayları kötü gözle görmeye başlarlar.

Varlığını iktidar tutkusu kuşatmış kişi ne yapar, nasıl bir tutum içindedir? Gizli ya da açıktan her yolu dener, her şeye başvurabilir. Tutkunun itici gücüyle yönlendirilir, yönlendirilir. Kendisini engelleyecek hiçbir değer, hiçbir kural tanımaz. Güven yitimine uğramıştır; bu yüzden kuşkuyla bakar çevresine. İnsanlardan nefret eden bir hali vardır. Bu nefretin özünde onların da aynı tutkuyla yüklü olduğu, kendisiyle yarıştığı saplantısı yatar. Bu yüzden gözünü kırpmadan kendisine karşıt saydığı kişileri, en yakınları da olsa, öldürür ya da öldürtür. Yaşlı tarih, bunların trajik öyküleriyle doludur.

İktidar tutkusu, insanın doğasında mı gizlidir? Yoksa onu ortaya çıkaran insanın evcilleşmemiş ilkel, vahşi yönü müdür? Tersinden de sorulabilecek, iki ucu açık, bulanık bir sorudur bu; yine de birçok yazınsal yaratının kurgusal dokusunda yer almıştır. Bunlardan birinin adı geliyor aklıma: **William Golding**'in tartışmalara konu olmuş yapıtı: ***Sineklerin Tanrısı***.

Çoklarının çocuk romanı diye önemsemediği bu kitap beni çok düşündürmüştür. Okurken sayfa kıyılarına notlar düşmüşüm. Bir yerde, “vahşetin ve zorbalığın simgesel anlatımı” demişim. Başka bir yerde, “insan ruhunun kovuklarında gizli şiddet yöneliminin eyleme dönüşmesi” saptamasını yapmışım. Kimi yerlerde de sorular sormuşum: “İnsanın yüreğinde iyilikle kötülük ayrı katmanlarda mı yaşıyor?”, “Liderlik ya da iktidar tutkusu, kötülüğü tetikleyen bir güç müdür?”, “Uygarlığın, insan doğasına vurduğu cila solunca, insan vahşileşip ilkelleşiyor mu?”

Kitabın çevirmeni **Mina Urgan**'ın önsözünden de şu satırların altını çizmişim:

(...) Altı ile on iki yaş arasında küçük çocuklar, uygar dünyanın baskısından uzaklaşınca, nasıl böylesine vahşileşebilir, kan dökecek kadar acımasız olabilir diye düşünen

birçok kişi, küçüklerde bile bu kadar korkunç bir biçimde belirdiğine göre, Sineklerin Tanrısı'nda kötülüğün insan yaratılışında doğuştan var olduğu görüşünün savunulduğu kanısına varıp dehşete kapılmıştır. Okuyucuların duydukları bu dehşeti doğal saymalı; çünkü çocukların tertemiz birer melek oldukları konusunda, yanlış olduğu kadar yaygın bir inanç vardır. Oysa kendi çocukluğuna ve yakından tanıdığı çocuklara duygusallıktan arınmış, gerçekçi bir gözle bakabilenler, çocukların küçük birer melek değil, tıpkı yetişkinler gibi birer insan olduğunu bilirler.

Metin bölümü de **Mina Urgan**'ın söylediklerini bütün boyutlarıyla yansıtıyor. Bir uçak kazası sonucunda 6-12 yaş arasındaki bir grup okul çocuğı, ıssız bir adaya düşmüştür. Doğanın ve doğal yaşamın içinde örgütlenip yeni bir düzen kurmaya yönelirler. Bunun için de önce kendilerine bir şef seçmeleri gerekir. Bu seçimle başlar her şey.

Çocuklar, oybirliğiyle Ralph'ı seçmişlerdir. Ne var ki buna Jack karşı çıkar, böylece romanın temel iki karakteri arasında "iktidarı ele geçirme savaşı" başlar. Aslında ikisinde de doğuştan önderlik nitelikleri vardır. Ancak Ralph sevgiye, eşitliğe, uzlaşmaya inanır; oysa Jack bunun tam karşıtıdır; bencildir, başkalarını hor görür, kötülüklerin her türüne yatkındır.

Adada Jack'ın yarattığı vahşetin, korku ve yılığının kavurucu havası esmeye başlamıştır; bunun etkisiyle ister istemez çocukların çoğı, Jack'ın çevresinde yer almış, yüzleri boyalı vahşiler kabilesini oluşturmuşlardır; onun kılavuzluğuyla içlerindeki kötülük tohumları yeşermiş, insana özgü niteliklerini giderek yitirip tepeden tırnağına değişmişlerdir. Seslerinin tınısına, bakışlarının görüntüsüne değin hayvansı bir davranış örüntüsü içine girmişlerdir. Ralph'ın yanıdaysa yalnızca birkaç çocuk kalmıştır. Kalanlardan biri, aklın, sağduyunun ve uygarlığın simgesi olan Domuzcuk'tur.

İki grup arasındaki gerilim ve bunalım artık son noktasına varmıştır. Ralph'la Domuzcuk, vahşiler kabilesini son bir kez daha uyarmak, onlarla uzlaşmak isterler. Bu uyarı ve kavga bölümü, vahşetin çağrısına kendisi kaptırmış kişilerin nasıl acıma duygusunu yitirip katılaştığını göstermesi yönünden ilginç sahneler içerir:

(...) Domuzcuk, büyüğü beyaz denizkabuğunu havaya kaldırıncı yükselen yuhalamalar gene kesildi.

"Hangisi daha iyi? Sizler gibi yüzü boyalı bir vahşi sürüsü olmak mı, yoksa Ralph gibi akıllı olmak mı?"

Vahşiler arasında büyük bir gümbürtü koptu. Domuzcuk gene bağırdı: "Hangisi daha iyi? Kurallar yapıp anlaşılmak mı, yoksa öldürmek mi?"

Gene bağırışmalar ve gene "tak" diye bir ses.

Bu gürültü arasında Ralph'ın sesi duyuldu: "Hangisi daha iyi? Düzen ve kurtuluş mu, yoksa ava çıkıp her şeyi berbat etmek mi?"

Artık Jack da avazı çıktığı kadar bağırdığı için, Ralph'ın sesi duyulamıyordu. Jack gerileyip sırtını kabileye vermişti. Kabile, mızraklarla diken diken, tehlikeyle yüklü sağlam bir kitle olmuştu. Saldırmaya niyetlenenler vardı aralarında; kendi kendilerini kışkırtıp buna hazırlanıyorlardı; dar geçidi silip süpüreceklerdi. Ralph biraz yanda, karşılarında duruyordu; elinde mızrağı, tetikteydi. Domuzcuk, Ralph'ın yanındaydı.

Şiddetin, baskı ve zorbalığın toprağında akla, sağduyuya yer yoktur. İlk hedef bunları yok etmektir. Romanda da bunun böyle olduğunu görüyoruz. Jack ve onun buyruğundaki çocuklar, aklın, bilgi ve sağduyunun temsilcisi olan Domuzcuk'un önce gözünü kör etmiş, sonra da öldürmüşlerdir onu:

(...) Kırk ayak yükseklikten uçan Domuzcuk, denizdeki dört köşe kırmızı kayaya sırtüstü düştü. Başı ikiye ayrıldı; başından bir şeyler çıktı; başından çıkanlar kırmızı bir renk aldı. (...) Kırmızı kayanın üstünde beyaz ve pembe sular kaynadı. Ve sular geri çekildiğinde Domuzcuk'un gövdesi de yok oldu.

Şimdi tam bir sessizlik vardı. Ralph'in dudakları kıpırdadı ama bir söz çıkmadı ağzından.

Jack, kabilenin yanından ansızın kopup öne fırladı; deliler gibi avaz avaz bağıırıyordu: "Gördün mü? Gördün mü? Aynı şey senin başına gelecek! Boşuna söylemiyorum bunu! Artık senin girebileceğin bir kabile yok!"

Jack, eğilerek ileriye doğru koştu: "Ben Şefim!"

Ralph'a vurmak amacıyla kinle fırlattı mızrağını. Mızrağın ucu, Ralph'in kaburga kemiklerinin derisini ve etini yırttı; sonra suya düştü. Acıdan çok müthiş bir korku duyan Ralph, sendeledi; ve kabile, Şefleri gibi avaz avaz bağırarak Ralph'in üstüne yürüdü...

Ralph'in üstüne yürüyen çocukların bağırtısını duyar gibiyim. Yüzleri gözümün önünde canlanıyor. İçlerinin karanlığı sanki gözlerine yansımış. Kan dökme, öldürme tutkusunun esrikliğine kaptırmışlar kendilerini. Her biri, avının üzerine atılacak yabanıl bir hayvanı andırıyor.

Oysa hiçbirisi böyle değildi bu adaya düşmeden önce. Ailenin, okulun, toplumun onlara kazandırdığı değerlerle donanmışlardı. Adanın yırtıcı ortamında silinip gitti bu değerler; ilkelleştiler; yabanıl bir sürünün bireylerine dönüştüler.

Nedenlerini düşünüyorum bu dönüşümün. Belli ki yazar, insanın doğasında var olan kötülüğün değiştirilemezliğine inanıyor. Eğitim, toplum düzeni ya da daha kuşatımlı bir deyişle, uygarlık, kötülüğü yok edemiyor; baskılıyor yalnızca. Kötülük, ruhun gizli kovuklarına taşınıyor; bu kovuk-

larda kabuk bağlayarak varlığını sürdürüyor. Ne zaman ki insan, uygarlığın egemen olmadığı bir ortama düşüyor; ortamın etkisiyle, kötülükler kabuğunu kırarak dışarıya çıkıyor; bir sese, bir çağrıya dönüşüyor. Bu çağrının buyruğuna giriyor insan; artık damarlarında ilkelliğin, yırtıcılığın kanı dolaşmaya başlıyor.

Kötülüğün bir sese, bir çağrıya dönüşmesi sözü, bir öyküyü, **Jack London**'ın *Vahşetin Çağrısı* adlı, uzun öyküsünü anımsatıyor bana. Öykünün, belleğimdeki izleri canlanıyor. Olayın kahramanı köpeğin (adı Buck) serüveni fotoğraf kareleri gibi bir bir geçiyor gözümün önünden.

İlkin Buck'ın bir ailenin yanında yaşadığı rahat, mutlu günlerini görüyorum. Sonra bu yaşamdan koparılıp altın arayıcılarının eline geçişini, Alaska'nın karlı buzlu tepelerinde, düzlüklerinde, vahşi ormanlarında kızak çeken köpekler arasında yer alışını izliyorum. Ardından Buck'ın nasıl evcil, uysal bir köpeğe özgü niteliklerini yitirip yırtıcı, kan dökücü, kurtluğa dönüş güdülerinin uyanışı geliyor. Bunu, o ünlü sahne, kurt ulumalarını duyunca Buck'ın vahşetin çağrısına, soydaşlarının ulumasına yanıt verdiği, aralarına katılmak için karlı ormanların karanlığında yitip gittiği sahne izliyor.

Bana öyle geliyor ki Buck'ın aslına, kurtluğa dönüşüyle **Golding**'in çocuklarındaki ilkelleşme, yabanıllaşma arasında benzerlikler var.

KARANLIĞIN GÜCÜ

Her çağrışım, başka çağrışımlara yol açar. Aslında düşünme, düş kurma, çağrışımları birbirine ağdırma, birinin evinden ötekinin evine taşınma değil midir? Sanki **Jack London**'ın *Vahşetin Çağrısı*'nda anlattığı Buck'ın evcilliğini yitirip kurtluğa dönüşmesini bir roman kahramanında da görmüş gibiyim. Ne var ki tam anımsayamıyorum, hangi romandaydı, kimdi? Belleğimdeki izler, belli belirsiz. Bu izleri açmaya, bütünleştirmeye çalışıyorum: Afrika'nın karanlık ormanlarının içlerinde bir yer, buraya giden uygar biri, vahşilerin yüreğinde yarattığı korku, bir de fildişi ticareti... Hepsi bu kadar.

Peki, hangi romanda okumuştum, kimdi bu kişi? Okuduğum roman adları gelip geçiyor aklımdan. Bunların hiçbirisi bu soruları yanıtlamıyor. Bellek tutulmasına uğradım sanki. Yoğun sis içinde yolunu arayan biri gibiyim.

Kitaplığımın kapısı açılıyor, içeriye uzun boylu, soluk tenli, yanakları çökmüş biri giriyor. Zayıf bedeniyle bağdaşmayan, devede başı yumurtası biçimli, iri mi iri dazlak bir kafası var. İki mavi boncuğu andıran gözleri fıldır fıldır. Ağzımı açmama fırsat vermeden şöyle diyor: "Ben, deminden beri anımsamaya çalışıp da bir türlü bulamadığın romanın kahramanıyım. *Karanlığın Yüreği*'nin temel kişisi Kurtz!"

Masamın sağ yanındaki koltuğa çöktü. Gelişine şaşır-mamıştım; daha önce de kimi roman kişileriyle düşsel görüşmeler yapmış, düşlemsel oyunlar kurgulamıştım; bu da onlardan biriydi.

Ne diyecekti, neler anlatacaktı Kurtz? Ürkütücü bakışlı gözlerinde sorgulayıcı bir hava vardı; şöyle başladı söze:

“Bilmem, benim yaratıcım **Joseph Conrad**’ı tanır mısın? Polonyalı bir denizciydi, yedi denizi dolaşmış, nice serüvenlerin içinden geçmiş bir kişi. Makine ve kent uygarlığının yarattığı kötülükler içinde insanın bozulduğuna, yozlaştığına inanıyordu. Bunun için de uygarlığın kirletmediği bir dünya tasarlıyor, tasarladığı dünyayı yansıtan romanlar, öyküler kurguluyordu. İşte kahramanı olduğum roman, **Karanlığın Yüreği** de bunlardan biridir.

Romanına seçtiği adla, karanlığın yüreği sözleriyle neyi anlatmak istiyordu yaratıcım? İki anlamlı bir kullanımdı bu; hem Afrika kıtasının bilinmeyen, beyaz adamın ayak basmadığı ürkütücü derinliklerini hem de insan yüreğinin karanlık katmanlarını... Romanın olay örgüsünü de bu doğrultuda biçimlendirdi.”

Sustu. Gök mavisi gözleriyle bir bana baktı, bir raflardaki kitaplara; suçlu, paslı bir ses tonuyla, “Gerçekte...” diye sürdürdü sözlerini. Sağ ayağının ökçesiyle yeri dövüyordu. Yargıç karşısına çıkarılmış bir katilin hali vardı üzerinde. “Gerçekte, beni de bu amaçla yarattı. Romanında fildişi ticareti yapan büyük bir şirketin ormanın en iç bölgesindeki şubesine müdür olarak gönderdi. Gittim. Kendimi, yeşil, yabanıl bir yalnızlığın içinde buldum. Çevrem, asla insan diyemeyeceğim, hayvan sözcüğünün bile adlandırmada eksik kalacağı vahşi yaratıklarla doluydu. Ben bunlardan fildişi toplayacak, şirketime gönderecektim. Bir başka görevim daha vardı: Birbirinin etiyle beslenen bu vahşilerin yabanıl alışkanlıklarını kırarak, onların yüreklerine uygarlığın tohumlarını ekecektim. Yaratıcım böyle bir görev yüklemişti bana.

Fildişi o yıllarda büyük bir değer taşıyordu. Şirketi yönetenler için fildişi her şey demekti; sanki tapıyorlardı ona. Bu yüzden şirketin, temsilcilerini, şube müdürlerini değerlendirirken başvurdukları tek ölçütü vardı: Gönderdiğiniz fildişinin azlığı ya da çokluğu... Yükselmeniz buna bağlıydı, ne ka-

dar çok fildişi gönderirseniz o kadar hızlı yükselirdiniz. Gizleyecek değilim ya, yükselme tutkusuyla doluydum ben de. Daha çok fildişi toplayabilmek için her yolu deneyecektim.

Uygarlığı oralara taşıyacak olan ben, hemen söyleyeyim ki önce öldürmeyle başladım işe. Geldiğimin ikinci günüydü. Ormanın içine doğru gidecek, yanımda getirdiğim incik boncuk türünden şeyleri vahşilere vererek fildişiyle değiş tokuş yapacaktım. Yüz metre gitmiş gitmemiştim ki, ellerinde mızraklar, yaylar ve kalkanlarla bir küme vahşi çıktı karşıma. İnsanın tüylerini diken diken eden çığlıklar atıyorlardı. Ne yapacağımı şaşırmıştım. Hemen omzumdaki karabinayı alıp kümenin başı olduğunu sandığım vahşiye ateş ettim. Yere yıldı; bunu gören öteki vahşiler çığlık atarak kaçışmaya başladılar. Belli ki ateşli bir silahla ilk kez tanışıyorlardı.”

Sustu. İç geçirdi. Bakır kırmızısı yüzünü avuçları arasına aldı; gözlerini kitaplığın tavanına dikti; sanki unuttuğu bir şeyleri anımsamaya çalışıyordu:

“Sonraki günlerde bir gerçeğin ayrımına vardım, ister uygar olsun, ister vahşi, insan yaşamda kalabilmek için her şeyi yapar, her şeye katlanır. Yaşama tutkusu, tutkuların en güçlüsüdür. Yaşamda kalabilme uğruna insanın yapmayacağı iş yoktur.

Bu gerçek, vahşilere her istediğimi yaptırabilmenin yolunu da öğretti bana: Ölüm ve öldürme. Bunun için onların gözünde ölümün, öldürmenin, korkunun ve gücün simgesi olacaktım; öyle de oldum. Yeme, içme gibi öldürme de günlük yaşamımın edimlerinden biriydi. Öyle ki yüreğimden gelen, ‘Öldür! Öldür!’ diye kulaklarımda çınlayan bu sese uyuyor; öldürüyordum boyuna.

İster inanın, ister inanmayın, giderek öldürme, anlatılmaz bir haz vermeye başladı bana. Öldürdükçe rahatlıyor, öldürdükçe çevremdeki bu yabanıl yaratıkların gözünde tanrılaşıyordum. Sanki bağımlı olmuştum; öldürme, kan dökme

bağımlısı... Kendimi denetleme gücümü yitirmiştim artık. Kaldı ki öldürdüklerimi de insan olarak görmüyordum. Belki bunda ormanın da payı vardı. Büyülenmiş gibiydim. İçimde ormanın korku yüklü yelleri uğulduyordu, ormanın bir parçası gibiydim.

Günler geçiyordu, bir gerçeğin ayırdına daha vardım: Öldürme, bir başına yeterli değildi; daha etkili bir yola, ölmü de, korkuyu da görselleştirip simgeleştirme yoluna başvurmam gerekliydi. Nasıl gerçekleştirecektim bunu? Düşüne düşün buldum: Öldürdüğüm vahşilerin kellelerini kestirtecek, direklerin tepesine geçirtip evimin çevresine, görülebi-lecek yerlere diktirtecektim bu direkleri.

Düşündüğüm gibi yaptım. Evimin çevresine, evime gelen yolların kıyısına diktirttim bu direkleri; ölümün, korkunun suskun çanlarıydı bunlar; ancak sesleri, kilometrelerce uzaktan vahşilerin yüreklerinde çınılıyordu.

Artık yöredeki köyler, oymaklar buyruğundaydı. Onların yaşamını, düşlerini yönlendirme, bana tapınmalarını sağlama amacıyla gece ayinleri düzenliyordum. Ölümün, öldürmenin, daha doğrusu gücün gizemli sesiydim onlar için. Bu yüzden bana ulaşmaları, yaklaşmaları kolay değildi. Törenselle kurallar koymuştum; oymak başları bile yere diz çöker, dizlerinin üstünde sürünerek gelir, önce ayaklarını öper, ondan sonra karşısında dururlardı."

Kurtz'u dinledikçe midem bulanır gibi oluyordu. Dayanamayıp sözünü kestim, "Peki" dedim, "bütün bu ölümlerden, öldürümlerden hiç mi pişmanlık duymadın? Ya da geldiğin kente geri dönme isteği hiç mi uyanmadı içinde?"

"Duymaz olur muyum? Arada bir kendimden de, yaptıklarımın da tiksindir, iğrenirdim. Bir insanın kendinden iğrenmesi kadar aşağılayıcı bir duygu yoktur; ama dedim ya, öldürme, kan dökme bağımlısı olmuştum ben. Her şeyi bırakıp geri dönmek isterdim. İsterdim de yapamazdım. Hiç

unutmam, bir defasında bu amaçla denize açıldığım da oldu. Ne var ki ormanın fısıltısını içimde duyunca, direnemedim; o sesin çağrısına uyup geriye döndüm.

Kent yaşamının bana kazandırdığı tüm değerleri, tüm alışkanlıklarımı yitirmiştim. Elbette, insanlığa olan inancımı da. Ormanın karanlığıyla yüreğimin karalığı bütünleşmiş, ikinci bir deri gibi tüm bedenimi sarmıştı... Çevremdekilerden daha yabanıl bir durumdaydım. Kısacası istesem de bu ortamdan, yabanıllığımdan kopamıyordum. Ben artık, o eski Kurtz değil, ormanın soluğu, ormanın kini ve öfkesiydim.

Romanımda da anlatıldığı gibi hastalandım. Hastalığımdan yararlanıp beni ikinci bir deri gibi kuşandığım bu ortamdan kopardılar. Geri götürdüler. Nasıl oldu bu? Anlatacak değilim. Zaten kitapta okumuşsundur olup bitenleri. Ziyaretine geliş nedenim, bir kez daha söyleyeyim, **Jack London**'ın *Vahşetin Çağrısı*'nda anlattığı Buck'ın serüveni ni, *Karanlığın Yüreği*'nde de benim aynen yaşadığımı sana anımsatmaktı. Bilmem anımsatabildim mi?"

Başka sorular soracaktım, soramadım. Baktım yerinde yoktu, gitmişti Kurtz.

CANDAN CAN KOPARMA

Joseph Conrad'ın yarattığı Kurtz'un şu sözü takılmıştı kafama: "İnsan yaşamda kalabilmek için her şeyi yapar, her şeye katlanır. Yaşama tutkusu, tutkuların en güçlüsüdür."

Doğru mu bu söz? Düşündükçe doğru olduğu kanısına vardım. Yaşamda kalabilme uğruna nelere direnmez, nelere katlanmayız ki... Yaşamın kendisi de bir tür direniş değil midir? Bu, hem yaşama tutkusunun doğasından hem de tutkuların birbiriyle örtüşen, kesişen yönlerinden geliyor.

Kurtz, yaşamda kalma, çevresindekiler üzerinde egemenlik kurabilme uğruna öldürme bağımlısı kesilmişti. İktidar gücünü eline geçirmek ya da onu korumak için çalışanlar da az ya da çok Kurtz'un soluğunu taşırlar içlerinde. Kendisine engel saydığı kişileri isterse kendi öz çocuğu, kardeşi, dostu, arkadaşı olsun, ortadan kaldırmak için zehirleme, öldürtme, boğdurma, sürgüne gönderme ya da zindana atma gibi nice yollara başvurlar; bunların öyküsü yazınsal yaratılara az mı yansımıştır?

İktidar tutkusu uğruna öldürmeyi ya da öldürtmeyi yasalaştıranlar bile çıkmıştır. Tarihçilerin "çağ açan adlar" arasında saydıkları **Fatih Sultan Mehmet**'in "kanunname"sinden şu sözler süzülüp geliyor dilime: *Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasibidir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amel olalar.*

Tarihin, bu yönüyle andığı kralların, kraliçelerin, padişahların, sultanların, vezirlerin adları saymakla bitmez. Bunların öyküleri de birçok sanatçıya konu olmuştur.

Çağların akışı içinde iktidar tutkusunu işleyen yapıt ve yazar adları hiç de az değildir. İlk ağızda, insan yüreğinin duygu coğrafyasını en uç noktalarına değin yapıtlarında yansıtan **Shakespeare**'in adı geliyor aklıma. Sonra onun iktidar tutkusu üzerine kurgulanmış bir oyununun, **Macbeth**'in sayfaları arasında buluyorum kendimi. Sayfalardan sesler geliyor. Bunlardan birini, Lady Macbeth'in, tınısına öfkenin, tutkunun sindiği yılsansı sesini hemen tanıyorum. Kral Duncan'ı öldürüp yerine geçme arzusunu içinde duyan ama bunu eyleme dönüştürüp dönüştürmeme arasında bocalayan kocası Macbeth'e çıkıştığını duyuyorum.

(...) Ama kişiliğinden korkuyorum: En kestirme yolu tutamayacak kadar insanlık sütüyle beslenmişsin. Yükselmek istiyorsun, içinde tutku yok değil; ama onunla birlikte bulunması gereken kötülük eksik. Gönlünün çektiği yükseklige günah işlemeden erişmek istiyorsun; sahtekârlık yapmak istemiyorsun, ama hakkın olmayan yere de sahip olmak istiyorsun. (...) Çabuk buraya gel de bütün gücüm söz olup kullaklarına aksın. Senin yazgın olan ve olağanüstü güçlerin de başına geçirmeye yardım ettikleri altın çelenkle arana giren bütün engelleri dilimin gözü pekligi bir bir devirsin.

Bir ikilem arasındadır Macbeth: Kralı öldürme ya da öldürmeme. Bu ikilemden Lady Macbeth kurtarmak istiyor kocasını; ondaki duraksamanın nedenini açıklamaya çalışıyor. Öldürmeyi, yani “en kestirme yolu” seçemeyişini “insanlık sütüyle beslenmiş” olmasına bağlıyor. Bir zayıflıktır bu. Bundan kurtulmanın yolu, o sütü, kötülükle, günahla kirletmektir. Böyle yapmazsa istediği yükseklige asla erişemeyecektir; içindeki yükselme isteğini harlandırmak için bunları söylüyor Macbeth'e.

Aslında yükselme, krallık tahtına oturma isteği Macbeth'in içinde vardır; vardır ya, bu bir istek olmaktan öteye

geçmez. Daha doğrusu onu eyleme yönlendirecek bir dürtüye, yüreğini kuşatan, çoraklaştıran kirli bir tutkuya dönüşmüş değildir daha. Lady Macbeth'in yapmak istediği budur, bu dönüşümü bir an önce gerçekleştirip kocasını, Kral Duncan'ı öldürmeye yönlendirmek.

Karı koca arasındaki konuşma, giderek bir tartışmaya dönüşüyor. Lady Macbeth, sözcüklerin zehirli kamçısını kullanarak korkaklıkla suçluyor kocasını:

(...)

MACBETH– Bu işte daha ileri gitmeyelim. Beni daha yeni ödüllendirdi; üstelik her sınıf halkın değerli sevgisini de kazandırdı. Bunlar pırıl pırıl, yeniyen giyilecek şeyler, o kadar çabuk bir yana atılacak şeyler değil.

LADY MACBETH– Öyleyse kuşandığımız umut sarhoş muydu? O zamandan bu yana uyudu da şimdi, o kadar gözü pekçe kurduğu düştten korkup uyanıyor. Bundan sonra senin sevgini böyle bileceğim. Dileğinin gerçekleşmesi için yiğitlik gerekiyor. Böyle olmaktan korkuyor musun? Hem yaşamında çok önemli olan bir şeye sahip olmak isteyeceksin hem de korkak olacaksın. Atasözündeki balık yemek isteyen, ancak ayaklarını ıslatmaktan korkan zavallı kedi gibi, isteği korkuya köle etmek mi istiyorsun?

MACBETH– Ne olur yeter! Bir erkeğe yaraşan her şeyi yapmayı göze alırım; ama daha fazlasını göze almak erkeklik değildir.

LADY MACBETH– Öyleyse kalkıştığımız bu işi bana haber vermeye zorlayan hangi canavardır? O işi yapmayı göze aldığımız zaman, işte asıl o zaman erkektiniz; erdiğinizden daha fazlasına ermek için daha çok erkeklik göstermeye hazırınız. O sırada ne zaman uygundu, ne de yer; ama siz ikisini de yaratmaya kalkıyordunuz. Onlar kendiliğinden oldu. Fakat bu durum, sizi siz olmaktan çıkarttı. Çocuk bü-

yüttüm; insanın meme verdiği yavruya sevgisi ne kadar sevecenlikle doludur biliyorum; ama sizin bu iş için içtiğiniz ant gibi bir ant içmiş olsaydım daha dişleri çıkmamış ağzından mememin başını çeker de onun beynini dağıtırdım.

MACBETH– *Ya başaramazsak...*

LADY MACBETH– *Başaramazsak mı? Sen sadece gözü pekliğini gergin tut, bak nasıl başarırız. Duncan uykuya dalınca, –zaten bütün gün süren yolculuktan yorgun düştüğü için derin bir uykuya dalacaktır– iki oda uşağını öylesine içkiye boğarım ki, beynin bekçisi olan bellek dumana dönüşür, aklın aklandığı kap da boş bir imbik olur. Onlar körkütük sarhoş, ölü domuzlar gibi uyurken kalkansız kalan Duncan’a seninle biz ne isteyip de yapamayız ki? Korkunç cinayeti de sarhoş adamlara yükleriz.*

İçindeki zehri kocasının ruhuna akıtmak için önce onu sarsıp silkeleyecek bir saldırıya geçiyor Lady Macbeth. Cinayeti tasarlayan o değil midir? Öyleyse, niye vazgeçmiştir bu tasarıdan? Yoksa kralı öldürmeyi düşünen Macbeth bugünkünden farklı mıdır? O zaman bir canavardı da şimdi insan mı olmuştur? Bu türden iğneleyici sorularla alay ediyor onunla. Alay, giderek aşağılamaya dönüşüyor, yerin dibine batırıyor kocasını, döneklekle, korkaklıkla suçluyor. Balık yemek isteyen ama ayağı ıslanacak diye bundan vazgeçen pısırik bir kediye benzetiyor.

Oysa korkulacak hiçbir şey yoktur. Kral o gece onlara konuk gelecektir; yorgun olduğundan hemen uykunun kollarına bırakacaktır kendisini. Uşakları da sarhoş edip etkisiz kılacaktır. O her şeyi inceden inceye planlamıştır. Macbeth’in yapacağı tek şey hançerini kralın uyuyan bedenine saplamaktır.

Lady Macbeth’i dinlerken tüylerim diken diken oluyor. İktidar tutkusunun, bir insanı, nasıl insanlıktan çıkartıp ca-

navarlaştırdığını düşünüyorum. Sıfat üstü bir canavarlaşma!.. Bana öyle geliyor ki iktidar tutkusunun yarattığı duygusal körleşmeyi, canavarlaşmayı bundan daha etkili biçimde dillendiren söz, söylenmemiştir bugüne değin.

Çocuk büyüttüm; insanın meme verdiği yavruya sevgisi ne kadar sevecenlikle doludur biliyorum; ama sizin bu iş için içtiğiniz bir ant gibi bir ant içmiş olsaydım daha dışleri çıkmamış ağzından mememin başını çeker de onun beynini dağıtırdım.

Dünya yazını, annelik duygusunu yücelten yaratılarla doludur. Bu duygunun, kadınlığın temel içgüdülerden biri olduğu üzerine çok şey söylenmiş, hiçbir gücün onu kadının yüreğinden silemeyeceği dile getirilmiştir. Lady Macbeth'se bunun tam tersini, iktidara ulaşma uğruna annelik duygusunu öldürüp kendi canından can koparacağını söylüyor.

Lady Macbeth'in söyledikleri, tarihimizden bir kadını, Hürrem Sultan'ı anımsatıyor bana. Saltanat tutkusuyla cina-yetler işletmiş, babayla oğlu, kardeşle kardeşi birbirine düşürmüş korkunç bir kadın. Romancılar, oyun yazarları onu tarihin sayfalarından çıkarıp kurmacanın soluğuyla yeniden yaratmışlardır. Hemen söyleyeyim “yeniden yaratma”, tarihin söylediklerini göz ardı etme anlamına gelmez. Söylenenlere kurmacasal bir algılayım içinde yeni boyutlar kazandırma-dır. **Carlos Fuentes**, bir konuşmasında tarih gerçeğiyle yazın gerçeğini karşılaştırırken şöyle açıklıyor bunu:

(...) Roman bize, sanatın, tarihin ivecenliğinde kayıtsız kalınan bizdeki yaşamı onarıp yenilediğini söyler. Edebiyat, tarihin unuttuğunu gerçek kılar. Ve tarih olup bitmiş olan olduğu için edebiyat, tarihin her zaman ne olmamış olduğunu sunacaktır. İşte bu yüzdendir ki –evrensel bir yıkım dışında– hiçbir zaman tarihin sonuna tanık olmayacağız.

Bu karşılaştırmasını *Kendim ve Ötekiler* adlı denemesinde genelleyerek boyutlandırır:

...Sanat, tarihin öldürdüğüne hayat verir. Sanat, tarihin çıkartamadığı, susturduğu ya da bastırdığı sesleri çıkarır. Sanat, tarihin yalanlarını siler, doğrularını ortaya çıkarır.

Carlos Fuentes'in sözleri doğrultusunda düşünüyorum Hürrem Sultan'ı. Onun dramını anlatan romanlardan çok, nedense oyunlar daha çok etkilemiştir beni; özellikle de **Orhan Asena**'nın iki oyunu: *Hürrem Sultan, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe...*

Epeyce oluyor, “tarihsel gerçekliğin yazınsal gerçekliğe dönüştürülmesi” konusunda bir çalışma tasarlamıştım. Bunun için de **Colin Falconer**'in *Bir Hürrem Masalı* adlı romanıyla **Orhan Asena**'nın *Hürrem Sultan*'ını karşılaştırmışım. Kitaplarda kimi yerlerin altını çizmişim. Roman, pek de inandırıcı gelmemiş bana. Romancı, Hürrem'in doğasına önceden biçip diktiği bir giysiyi giydiriyor. Kan dökücülüğünün yanı sıra kösnüllüğün ateşiyle kavranan, her önüne gelene bedenini sunan bir Hürrem portresi çiziyor; Osmanlı yaşam düzenini yeren, hınç ve kin yüklü bir söylemle yapıyor bunu. Sonra yansıttığı dönemin havasını da taşıyor. Bunları belirten notlar yazmışım sayfa kıyılarına; ancak değerlendirmeye dönüştürmemişim.

Orhan Asena'nın oyununda Hürrem'in kendisini anlatan sözlerine bakıyorum yeniden. Şu sözüne takılıp kalıyorum:

(...) Bu saraya ilk getirildiğim günü hatırlarım. Cahil bir kızdım. Güzelliğimden başka silahım, güzelliğimden başka çeyizim yoktu.

Güzelliğın, silah olarak kullanımını, gönöl çelen gücünü düşünüyorum. Bir yanıla tarihin, bir yanıla kurmacanın malı olmuş Hürrem Sultan'ın resmini çizmeye çalışıyorum kafamda. Nasıl biriydi? Onu Osmanlı sarayını kana bulayan yüreğindeki dürtüler, salt saltanat tutkusundan mı kaynaklanmıştı? Başka nedenler de var mıydı? Nasıl etkilemişti çevresini?

Soruların ağırlığı çöküyor üstüme.

Kapının açılmasıyla kendime geliyorum; biri giriyor içeriye. Karanlıktan güçlü bir aydınlığa çıkmışçasına gözlerim kamaşıyor. Kırmızıyla yeşilin iç içe olduğu renklere bürünüyor kitaplık. Gözlerim renklere alışınca karşımda bir kadının durduğunu görüyorum. Üstünde etekleri yeri süpüren, sırma işlemeli, nar kırmızısı bir kaftan var, altına da yaprak yeşili, ipek bir entari giyinmiş. İnce, uzun yüzünde donup kalmış bir gülümsemeyle bana bakıyor. Boynundaki yakut gerdanlığın taşları bir yanıp bir sönüyor sanki. Gerçek mi, yoksa düş mü gördüklerim? Büyülenmiş gibi kadına bakıyorum.

“Hem düş, hem gerçek” diyor kadın. “Hem sonra düşünle gerçeği birbirinden kim ayırabilir tam olarak? Hayalinde canlandırmaya çalıştığın Hürrem Sultan'ım ben. Benden önceki kurgusal kişiler hangi amaçla geldilerse ben de aynı amaçla geldim.”

Şaşıyorum, hemen ayağa kalkıp yer gösteriyorum. Eteklerini toplayıp koltuklardan birine oturuyor, iç çekerce sine derin bir soluk alıyor. Göz ucuyla da masamdaki Hürrem Sultan kitaplarına bakıyor. Bense bir türlü gözlerimi alamıyorum ondan; yanı başımda tepeden tırnağa yaşlanmış bir güzellik oturuyor. Sonra, kitapları işaret ederek tınısı kararmış bir sesle şöyle diyor:

“Beni konu alan birçok kitap yazıldı; filmler yapıldı bugüne değin. Herkes kendince bir Hürrem yarattı. Çünkü sanatçıların düşün gücü, yaratma gücü değişkendir. Tanrının ya-

rattığını yeniden yaratır onlar; yarattıklarının ruhuna kendi soluklarını, kendi biçemlerini üflerler. Elbette benim için de böyle oldu bu. Ancak bunlardan biri benim yüreğimi doğru okudu, doğru anlattı beni: **Orhan Asena**. Arkadaşın olduğu için söylemiyorum, onun oyununda ben varım. Evet, güzelliğimi tutkularımı gerçekleştirmek için silah gibi kullandım, adam öldürttüm, sevmediklerimi ya zindanlarda çürüttüm ya da sürgünlerde. Sarayın içinde korku ve yılgı cehennemi yarattım; acıma duygusunu yitirdim, yüreğimde kin dağları oluştu. Bütün bunlar doğru.”

Bir an sustu. Çağla yeşili gözlerini belli belirsiz bir pırıltı sardı. Ardından şöyle sürdürdü konuşmasını: “Doğru da beni böyle davranmaya iten nedenler nelerdi? Kimseler durup düşünmedi üzerinde. **Orhan Asena**, sınırlı da olsa bunları göstermeye çalışıyor. Dediği gibi satın alınıp saraya getirildiğimde, daha doğrusu cariyeler olarak padişahın haremine verildiğimde cahil, genç bir kızdım.

Güzeldim. Çocukluktan genç kızlığa geçtiğim yılları hiç unutamam. Kız arkadaşlarım imrenerek bakarlardı bana. Hele erkekler, büyülenmiş gibi gözlerini alamazlardı benden. ‘Papazın güzel kızı Roxelane Rosa’ diye adım dillerde dolaşırdı. Bir yerden geçmeye göreyim, bütün gözler bendeydi. Güzel bir şeydi, seçilmek, beğenilmek...

Günlerim, genç kızlık döneminin renkli düşleri içinde geçiyordu; ama çok sürmedi mutluluğum. Bir akşamüstü kiliseden, babamın yanından eve dönerken esir ticareti yapanlarca kaçırıldım. Esir pazarlarında satılığa çıkarıldım. Satın alan, bir süre elinde tutuyor, sonra başka birine satıyordu. Böylece birkaç sahip değiştirdim.

Saraya gelinceye değin yaşadığım o iğrenç, rezil günleri anlatacak değilim; o günleri düşündüğüm zaman içim karıyor, yüreğim kanıyor. Çok acı çektim ben, çok! Şu kadarını söyleyeyim, güzelliğim değil ama bedenim kirlendi. Bu kir,

insanlara karşı kine dönüştü, dediğim gibi kin dağları oluştu yüreğimde. Erkeklerle olduğu kadar kadınlara, kızlara da anlatılmaz bir öfke duyuyordum. Başıma gelenlerden sanki herkes sorumluydu.

Cariyeliğimin ilk yıllarında dışlandım, çok horlandım. Öteki cariyelerin çoğu, aşağılıyorlardı beni. Ortılığı temizleme işlerinde çalışıyordum. Becerikliliğim, padişahımızın annesi Hafsa Sultan'ın dikkatini çekmiş. Benimle ilgilendi. Hem adımları değiştirdiler hem dinimi. İnsanın eski adından, eski dininden soyunması, onları unutmaları hiç de kolay olmuyor.”

Durdu. Solgun bir gülümsemeyle buruşur gibi oldu yüzü. “Ama insan her şeye alışıyor” diyerek sürdürdü anlatmasını. “Güzel olduğum kadar zeki idim de; ut çalmasını, şarkı söylemesini öğrendim. Bu yanımla da Hafsa Sultan'ın beğenisini kazanmıştım. Kazanmıştım ya haremedekiler, çok kıskanıyorlardı beni. Ancak onlara aldırıyordum; ben de bir başkasını kıskanıyordum çünkü, padişah efendimizin birinci kadını Gülbahar'ı. Mustafa gibi bir oğul doğurmuştu. Herkes ona daha şimdiden geleceğin valide sultanı gözüyle bakıyordu. Neden onun yerinde ben olmayayım? Güzellikse, ondan kat kat güzeldim. Kadınlara özgü sıcaklıkta, şirinlikteyse kimse benimle boy ölçüşemezdi.

Geceleri uykunun alacakaranlığında yazgımın değişmesine dönük düşler kuruyordum. Hünkârımız, bir gün güzelliğimin farkına varıyor, beni gönlündeki sarayın sultanı yapıyordu. Hünkârın gönlüne egemen olan bütün ülkeye egemen olur. Ben de hünkârın gönlüne taht kuracağım günleri düşünüyordum. O günler bir gelsin, bak neler yapacaktım? Bana acı çektirenlere ben de çektirecektim. Ayaklarıma kapana-cak, yalvarıp yakaracaklardı. Böylesi düşlerle yatıyor, onlarla kalkıyordum.

Uzatmayayım, düşlerim gerçekleşti. Bir gece hünkâr namazdan sonra haremin töresince mendilini omuzlarımın üzerine bıraktı. Yazgımın değiştiği, yıldızımın parladığı bir andı bu; parlak bir yol açılmıştı önümde. Kuşkusuz, parlak olduğu kadar tehlikeliydi de. Güzelliğim ya saltanata kavuşturacaktı beni ya da ölüme götürecekti; duyumsuyordum bunu.

Güzelliğin bağlayıcı, çekici bir gücü vardır. Nice kral-lara, imparatorlara boyun eğdirmiş, dize getirmiş koca hünkâr, güzelliğim karşısında büyülenmişti sanki. Beni kar-sısına oturtuyor, ellerimi avuçları arasına alıyor, gözlerimin denizine dalıp gidiyordu.

Gücümün farkındaydım. Dışiliğimin sesiyle onu daha da artırmak için her yola başvuruyordum. Gönlnü hoş edecek şarkılar söylüyordum geceleri. Âşık olmuştu bana. Seferlere çıktığında her sözcüğüne kadınsı sözlerin gönül çelen sıcak-lığını sindirdiğim aşk mektupları yazıyordum, padişahımız efendimiz de güzelliğimi kanatlandırıran, övücü şiirler yazı-yordu bana.”

Sustu, yine ara verdi söze. Söyleyeceklerini arıyormuş gibi düşünceli bir hal aldı yüzü. Sonra bu düşünceli hal yerini hüzünlü bir gülümsemeye bıraktı.

“Bildiğin gibi benim hakkımda birçok kitap yazıl-dı. Övenler de oldu, yerin dibine batıranlar da. Bunlarda hünkârı güzelliğimle nasıl tutsak aldığının öyküsü de yer al-dı, uzun uzun anlatıldı. Ama hiçbiri bu tutsaklığı, adını şimdi anımsayamadığım bir şairin yaratısı kadar çarpıcı bir biçim-de anlatamadı. O şiiri sen anımsıyor musun?”

Hemen anımsayamadım. Kimindi bu şiir? Düşündüm bir süre. Bu, olsa olsa **Oktay Rifat**’ın “Hürrem Sultan’a Ga-zel” adlı şiiri olabilir. “Anımsadım” dedim. Şiir kitaplarını koyduğum raftaki seçkilerin birinde buldum. “Dinlemek is-terseniz okuyayım...” Başıyla onayladı. Başladım okumaya:

*bu dünyayı seninle sevmişim, Hürrem!
öldürür diriltirsin, mesih'im, zühre'm!*

*karun'ca mal yığsam ben neylerim sensiz,
neyenir saltanat sensiz, gözüm, gözdem!*

*allar kuşan, has bahçeden güller takın,
bir düştür seyrettiğin aynadan madem!*

*gel kavuş akşamla, desinler: "ay doğmuş!
dağılmış müjdeler olsun, zülûf, perçem!"*

*yüzgörümlük eflak ve buğdan, dilersem
bu can var, esirgenmez, iste bir tanem!*

Okumayı bitirince yüzüne baktım, çok etkilenmişti şiir-
den. Ne diyeceğini merakla bekliyordum. Şöyle başladı söze:
"Bilmem, aramızdaki sevginin gücünü bundan daha iyi du-
yumsatan bir şiir yazılır mı? Yazılır belki de, insanın yaratma
gücü tükenmez. Yine de hünkârın bana duyduğu sevgi çok
güzel dillendirilmiş bu şiirde.

Doğrudur, ne dilersem dileyeyim, 'hayır' demiyor, hiçbir
isteğimi geri çevirmiyordu hünkâr. 'Hayatından Gülbahar'ı
çıkartıp oğlunun, Şehzade Mustafa'nın yanına gönderecek-
sin' dedim; 'Peki' dedi. 'Tek nikâhlı eşin ben olacağım' dedim.
'Peki' dedi. 'Vezirleri, sadrazamları seçerken beni de dinleye-
ceksin!' dedim; ona da, 'Peki' dedi.

Yıllar gelip geçti. Bu arada beş çocuk anası olmuştum:
Mehmet, Mihrimah, Selim, Beyazıt, Cihangir... Artık saraya
egemendim. Ne istersem o oluyordu. Cariyeliğimin ilk yıl-
larında bana acı çektiren, kan kusturanlardan öcümü alıyor,
hesap soruyordum.

Hünkâr, her isteğime 'evet' diyordu ama içimdeki valide
sultan olma tutkusu rahat uyku uyutmuyordu bana.

Beden yaşlansa da tutkular yaşlanmıyor. Öte yandan analık duygumun yarattığı bir korku da bu tutkumu sürekli kamçılıyordu. Çünkü hünkârın ölümünden sonra yerine Şehzade Mustafa tahta geçecekti. Hak da, sıra da onundu. Ancak bu, korku veriyordu bana. Tahta geçen kim olursa olsun yapacağı ilk iş, tahtla arasına girecek biri varsa onu ortadan kaldırmak olacaktı. Çünkü, taht insanı zalimleştirirdi. Bunu çok iyi biliyordum. Mustafa için de böyleydi bu.

Ne yapmam gerekiyordu? Belliydi yapacağım iş: Mustafa'yı ortadan kaldırtacak, hem de bunu babasına yaptırtacaktım. Oysa Padişahımız efendimiz oğulları arasında en çok Mustafa'yı sever, onun üstüne titrerdi. Mustafa'nın adı geçmeye görsün, gözleri sevgiyle buğulanırdı. Öyleyse önce bu sevgiyi onun yüreğinden silmenin, sürgün etmenin bir yolunu bulmalıydım.

Hünkârımız, kolay kolay öfkelenmezdi; ama bir de öfkelen-di mi hiçbir güç durduramaz, yatıştıramazdı öfkesini. Bunu biliyordum. Kocamış da olsa hünkârın o korkunç öfkesini uyandıracak, öfkesinin parçalayıcı dişleri arasına atacaktım Mustafa'yı. Bunun için Damat Rüstem Paşa'yla birlikte bir plan yaptık. Budin'den Bağdat'a kadar şu fısıltının yayılması-na karar verdik: 'Hünkâr artık yaşlanıyor, devlet dizgini daha genç, daha güçlü eller ister. Ülkeyi ancak Şehzade Mustafa şahlandırabilir.'

Fısıltı, kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. Düşündüğümüz gibi ordunun sesine, isteğine dönüştü. Sonra ulaklar aracılığıyla bizim de çabamızla şöyle döndü hünkâra: 'Ordu Şehzade Mustafa'yı ister hünkârım. Yalnız ordu değil, bütün halk, bütün Anadolu... Derler ki hünkârımız gayri yaşlandı, sefere çıkamaz oldu, bundan böyle istirahatata çekileler. Bize Mustafa Han gerek. İlla serdar isteriz. Başımızda o yoksa adım atmayız diye feryat ederler.'

Yeniden ara verdi anlatmasına. Dudakları kurumuşt-u, yalayıp ıslattı. Yüzü, bulutlanır gibi olmuştu. “Bu haber, hünkârın zehirli öfkesini uyandırmaya yetmişti, doğrusu çok seviniyordum buna, çünkü bu öfkenin nereye varacağını biliyordum; ama bir yandan da bu öfkeyle onun nasıl sarsıldığını, yıkılır gibi olduğunu gördükçe üzüliyordum. Odanın içinde bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, bir yandan da ‘Mustafa’m ha, Mustafa’m?.. Şurada üç-beş yılım kalmıştı. Üç-beş yıl sabredemez demek? Orduya, hem de sefer üzereyken fit sokar. Oğlum bu benim, oğlum, Mustafa’m!’ diyerek ağlamaklı bir sesle söylenip duruyordu. Sonra susuyor, derin bir sessizliğe gömülüyordu. Anlamıştım, Mustafa’yı öldürmeye, canından can koparmaya karar vermişti. Her halinden belliydi bu.

Bana duyduğu sevgiyle yazgımı değiştiren koca hünkârın bu hali doğrusu yüreğime dokunuyordu. Dokunuyordu ya, oğullarımın geleceğini, valide sultan olacağım günleri düşündükçe uçup gidiyordu üzüntüm.

Hünkâr, acılar içinde kıvranıyor, arada bir durup bana bakıyordu. Bakışları bir kartalın atmacaya saldırışı gibi saldırıyordu üstüme. Bunlarda beni sorgulayan, suçlayan bir anlatım vardı sanki; ya da bana öyle geliyordu. İşte o zaman bir korku sarıyordu içimi. Ne var ki bu hali çok sürmüyor, acısını yatıştırmak istercesine kendini kollarıma bırakıyordu.

Sonrası tarihçilerin yazdığı gibi oldu. Padişahımız efendimiz Nahcivan seferine çıkarken Konya dolaylarında konaklamıştı. Şehzade Mustafa da askeriyle birlikte babasının ordusuna katılmak için Konya’ya gelmişti. Doğruca babasının çadırına vardı, elini öpmek istedi. ‘Ah köpek, sende beni selamlayacak cesaret hâlâ var mı?’ diyerek öfkeyle fırlayıp çıktı çadırdan. Sonra cellatlar girdi çadıra, Mustafa’yı kementle boğdular.

Dedim ya, kendimi savunma ya da aklama için gelmedim buraya. Benim dramımı benim ağzımdan dinleyesin diye geldim. Bir de benimle Lady Macbeth arasında bir benzerlik kuruyorsun, onu biraz açmak için geldim. Benzeyen yönümüz var elbette: İkimizi de aynı tutkular yönlendiriyor, o kraliçe olmak istiyor, bense valide sultan. Ancak ben korkular içindeyim, çocuklarımla öldürölme korkusu içindeyim; ben anayım, Lady Macbeth'in böyle bir derdi yok, çünkü o ana değil..”

Gelişi gibi gidişi de sessizce oluyor Hürrem Sultan'ın. Elimde **Orhan Asena**'nın kitabı, altını çizdiğim yerlere bakıyorum. Kanuni'nin, oğlu Mustafa'ya söylediği şu sözler, belli ki çok şaşırtmış, çok düşündürmüş beni. Yanına, “Saltanat tutkusu, babalık duygusundan daha mı güçlü?” diye yazmışım:

(...) Babam cennetmekân Selim Han, kendi babasını tah-tından ederken içimde bu kırılışı duydum. O zaman küçük-tün sen, el kadar bir bebek. Bir gün büyüyeceğini düşündüm, büyüüp bir erkek olacağını, şimdiki gibi güçlü, kuvvetli bir erkek. Sonra karşıma dikileceğini düşündüm. Gençlik sende, kuvvet sende. Bir çekişte tacımı başımdan alabileceğini düşündüm. Ya... İşte böyle oğlum. Küçücük bir bebektin sen henüz. Hatırlayamazsın. Ne yaptım, bilir misin? Beşiğinden kaptığım gibi seni duvardan duvara çalmak istedim. Ama o kadar küçüktün ki, o kadar zayıf, o kadar masum bir duruşun vardı ki kucağımda, usulcacık beşiğine yatırdım ve ilk defa o gün öptüm seni. Galiba sadece bir hükümdar olmayıp bir baba olduğumu da o gün keşfettim.

Ya şimdi? Taç ve taht tutkusu, babalık duygusunu Kanuni'nin yüreğinden sürüp çıkarmıştır. Kulağına gelen söylen-tinin doğru olup olmadığını araştırmadan inanmıştır ona. Oğlunu dinleme yerine, cellatların kirli ellerine atmış, boğ-durtmuştur onu.

Mustafa'nın öldürölmesi karşısında hem anasını hem de babasını suçlayan Beyazıt'ın söylediğı şu sözlerin de altını çizmişim:

(...) Tarih senin için şöyle diyecek baba: Büyük adamdı o, ama bahtsız adamdı. Ülkelerini Viyana kapılarına, Ural dağlarına, Vistül kıyılarına kadar genişletti. Ama arkasında, bir tek hayrulahalef bırakmadı: Devletini çok severdi, oğlunu feda edecek kadar çok. Devlete en büyük kötölüğü de bu oldu. Keşke devletini daha az sevseydi, keşke oğlunu daha çok sevseydi.

Kitabı bir yana bırakıyor, kalkıp dolaşıyorum rafların önünde. Cellatların katran karası suratları, kıllı, iri elleri canlanıyor gözümün önünde. Mustafa'nın üzerine abanmış, kementle sıkıyorlar boğazını, onun sese dönüşemeyen haykırışlarını duyar gibi oluyorum:

(...) Suçsuzum baba suçsuzum! Hiçbir suçum yokken ölölme gönderiyorsun beni. Ölölmeden korkmam, bilirsin baba! şunu da bilesin ki ölölümüm yük olacak sana...

Bu sesin yerini bir başka ses alıyor. Mustafa'nın yakın dostu Divan Edebiyatı şairlerinden **Taşlıcalı Yahya**'nın sesi. Dostunun öldürölüşünden duyduğı derin acıyı dile getiren şiirini acılı bir sesle okuyor. Bu şiiri yüzünden sürgönlere gönderilmiştir **Taşlıcalı Yahya Bey**. şiirin şu iki dizesi takılıp kalıyor dilime:

*Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yânı
Ecel Celâlileri (haydutları) aldı Mustafa Hân'ı...*

Bir başka şiir, şiirsel yükü yoğun olmasa da, **B. Ecevit**'in şu dizeleri geliyor aklıma. Mustafa'nın kardeşi Cihangir'e seslenen:

*İki büyük suçumuz var,
Seninle benim Cihangir.
Biri sevmek, biri sevilmek,
Bunca büyük suçlarla
Padişah olunmaz.
Biz insanız Cihangir,
Bizden tahtlara han olmaz.
Sıcığına bak yüreğimizin,
Aktıkça gözlerden gözlere,
Nasıl eritir birbirini,
Tahtların karlı doruğunda.*

DERİNLERDEKİ CEHENNEM

Ecevit'in bu dizeleri Hürrem Sultan'ın şu sözlerini düşündürüyor bana: "...Güzelliğim değil ama bedenim çok kirlendi; bu kir, insanlara karşı kine dönüştü, kin dağları oluştu yüreğimde."

Kuşkusuz eğretilmeli bir söz, "kin dağları"; ürkütücü çağrışımlarla yüklü. Yırtıcılığı, acımasızlığı, kıyıcılığı içinde taşıyor; kan dökücülüğü, işkenceyi, acı çektirmeyi de. Hemen söyleyeyim ki, bu çağrışımsal katmanlar, kin beslenen nesneye yönelik olanlardır. Bir de özneye dönük yanları da vardır: Acı çekme, tedirginlik gibi. **Nietzsche**'nin bir sözünü anayım burada: *Dünyada hiçbir şey, insanı kin besleme duygusu kadar yıpratmaz.*

Peki, nereden gelir kin besleme duygusunun yıpratıcılığı? Bir değil, birçok nedene bağlanabilir. Bir kez kin besleme duygusunun odağında öç alma tutkusu vardır. Bu tutkunun ağırlığı, kuşatımı altında ezilir kişi. Kendisine ya da yakınlarına yapılan haksızlığın, çektirilen acıların içinde soluk alıp verir. Bunların yanıtını karşı tarafa verme, çekilen acıların, uğranılan haksızlıkların karşılığını onlara ödetme yollarını düşünür hep. Neyi, nerede, nasıl yapacaktır? Planlar yapar, durumlar tasarlar, düşler kurar. Bunlarla boğuşur, durur; kendi içine dönük, tedirgin, huzursuz.

Psikiyatristlerin de dediği gibi öç alma tutkusunun güdümüne giren kişinin algılayış düzeneği bozulmuştur artık. Öyle ki bu duygu, öç alma tutkusu, yaşamının anlamıyla özdeşleşmiş gibidir. Onun buyruğunu yerine getirmede süreci yaşamaya hakkı olmadığını düşünür, kendi kendini aşağılayıp horlar. Nereye giderse gitsin ruhunun derinliklerinde

öç alma tutkusunun yarattığı cehennemi taşır. Kulakları bu cehennemden yükselen “Unutma! Öcün küllenmesin asla, acın ya da kanın yerde kalmasın!..” sesleriyle uğuldar.

Öç alma tutkusunun yüreklerde yarattığı cehennem, çağlar boyunca nice masallara, söylencelere konu olmuştur; oyunlar, romanlar, öyküler yazılmıştır üzerine. Bunlardan birini, **Sophokles**’in *Elektra*’sında anlatılanları düşünüyorum. Öğrencilik yıllarımda nasıl da etkilenmişim öyküsünden. Kızını tanrılara acımasızca kurban eden Argos kralı Agamemnon’la karısı arasındaki çatışmalar, karısının öç almak için onu aldatması, sonra da sevgilisiyle bir olup Agamemnon’u öldürmesi derin izler bırakmış belleğimde. Tragedyanın eksen kişisi Elektra ve kardeşi Orestes’in babalarını öldüren annesi ve onun âşığından öç alma eylemleri, çektikleri acılar da...

Elektra’nın olay örüntüsü, yeni boyutlandırmalarla **Shakespeare**’in *Hamlet*’inden **Eugene O’Neill**’in *Elektra*’ya *Yas Yaraşır*’ına değin birçok oyuna, filme konu olmuştur. Bütün bunlarda öç alma tutkusu değişik tonlarda da olsa yansıtılmaya, insan doğasının bu sayrılıklı yönü gösterilmeye çalışılmıştır. **Bacon**, bu sayrılıklı yön üzerinde düşündüğü *Öç Üstüne* adlı denemesinin girişinde şöyle diyor:

(...) İnsan yaradılışı öç almaya çok yatkın olmakla birlikte, yasaların kökten söküp atmaları gereken vahşi bir adalettir öç; ilk işlenen haksızlık, yasalara bir karşı gelmedir; ama bu haksızlığın öcünü almaya kalkışmak da yasayı hiçe saymaktır.

Bacon’ın bu tanımı ilk ağızda doğru gibi gözüküyor; ancak toplumsal düzenin yasalarıyla insan yüreğinin yasaları birbirinden çok farklıdır. Yasaların izin vermediği, onaylamadığı bir eyleme öç duygusu, yüreğe egemen olmuş, onu güdümüne almışsa daha doğrusu bir iç sese dönüşmüşse o

ses izin verir, yasalar ne derse desin aldırılmaz, uğradığı haksızlığın öcünü ne pahasına olursa olsun kendi almaya kalkar.

Sözün burasında bugüne değin nice değişik yorumlara, açıklamalara konu olmuş **Hamlet** tragedyası canlanıyor kafamda. Kimi eleştirmenlere göre **Hamlet** bir öç alma oyunudur. Oyunun başından sonuna değin egemen duygu, saplantıya dönüşmüş öç alma tutkusudur. Hamlet'in iç dünyasındaki duygusal iniş çıkışların, depremlerin özünde bu tutku vardır. Kimi eleştirmenlere göre ise **Hamlet**'i salt bir öç alma tutkusu üzerine temellendirme, onunla sınırlandırma doğru bir yaklaşım sayılmaz; çünkü öç duygusu yönlendiricidir, zorlayıcıdır. İzin vermez beklemeye. Oysa biz, Hamlet'le birlikte bekleme sürecine gireriz. Ne ki edilgen bir bekleyiş değildir bu. İnsan ruhunun ve bilincinin karanlık dehlizlerinde bir yolculuğa çıkıştır.

Hamlet'in özüne yönelik değişik yorumları düşünürken bir kale surlarının içinde buluyorum kendimi. Babasının hayaletiyle Hamlet arasında geçen şu konuşmayı dinliyorum:

Hayalet: *Ben babanın ruhuyum senin, ve bir süre için
Mahkûmum geceleri karanlıkta gezmeye,
Gündüzleri ateşler içinde kalmaya,
Yanıp tükeninceye değin işlediğim günahlar.
Açıklamam yasak olmasaydı eğer
Yaşadığım zindanın sırlarını,
Öyle şeyler anlatırdım ki sana,
Tek kelimesi aklını başından alır,
Kaynayan kanını donduruverirdi;
Gözlerin iki şaşkın yıldız gibi
Fırlardı yuvalarından.
O bukle bukle saçların ayrılıp birbirinden
Diken diken kıllarına dönerdi
Ülkmüş bir yaban kirpisinin.*

*Ama et ve kandan kulaklara duymak yok
Ruhlar dünyasının sırlarını.
Dinle, dinle ama, dinle!
Sevgili babanı gerçekten sevdinse eğer...*

Hamlet: *Ey Tanrı!*

Hayalet: *Alçakça, canavarca öldürülmesinin öcünü al.*

Hamlet: *Öldürülmesi mi?*

Hayalet: *Öldürülmesi alçakça, her cinayette olduğu gibi;
Ama görülmemiş böyle korkuncu böyle
canavarcası.*

Hamlet: *Anlat, çabuk! Anlat ki hızlı kanatlarıyla
Hayal gücünün ve seven düşüncenin
Koşayım öcümü almaya.*

Hamlet'in öcünü alacağı öldürme olayı, nerede nasıl gerçekleştirilmiştir? Bunu şöyle anlatır hayalet:

*(...)
Her öğleden sonra uyuduğum gibi,
Amcan o kuşkusuz rahat saatimde,
Elinde Hebenen denen bir yaman zehir şişesi,
Kulaklarımdan cüzamlar akıttı içime.
Öyle belalı zehir ki bu, bir anda,
Kanına işleyip insanın
Cıva hızıyla delip dolaşıp damarlarını,
Sirke sütü keser gibi alır canını,
Bu oldu başıma gelen. Bir anda korkunç, iğrenç
Bir cüzam kabartısıyla şişti, katılaştı.
Yumuşak sapasağlam derisi bedenimin.
Böyle yitirdim canımı, tacımı, kraliçemi...*

Neden **Shakespeare**'in tanıklığına sık sık başvuruyor, alıntılar yapıyorum ondan? Önce de söyledim, insan doğasını bütün yönleriyle okuyan, yansıtan bir büyük yazardır

Shakespeare. *Hamlet*'in olay örgüsünde açık seçik görüyoruz bunu. Hamlet, babasının öcünü alma süreci içinde akıllılıktan deliliğe, ikircimlilikten yorumlamalar yapmaya değin değişik insan hallerinin gelgitlerini yaşar. Amcasına, annesine “Fare Kapanı” oyununu izleterek onların yüzlerindeki değişimi izler. Bu yolla kralın maskesini düşürüp vicdanını kıstırmıştır Hamlet. Sonuna değin izleyemez oyunu kral; kıstırılmış vicdanının acısını şöyle döker sözcüklere:

*Ah, bir leş benim suçum, gökleri
En eski lanet, ilk kardeş kanı var içinde.
Dua da edemiyorum ne kadar istesem de,
Günahım ağır basıyor dua isteğimden.
Nedir bu? Şu kırılmalı ellerin üstünde
Kardeş kanı bir parmak kalınlığında da olsa,
Hiçbir yağmur, hiçbir rahmeti göklerin
Yıkamaz mı, bembeyaz edemez mi bu elleri?*

Öç alma tutkusunun yüreğinde şiddet vardır. Öç alacak kişi, şiddetin hangi türüne başvuracaktır? Bu soru, şiddetin değişik biçimlerini tasarlamaya, bunları uygulama yollarını inceden inceye kurgulamaya yönlendirir onu. Hamlet de babasının öcünü almak için oyun boyunca hem sözel hem eylemsel değişik yollara başvurur.

Alışılmış, denenmiş yolların dışına çıkan, kendine özgü bir yöntem bulmaya çalışan öç alıcılar da vardır; tıpkı **Edgar Allan Poe**'nun *Armontillado Fıçısı* adlı öyküsünün kahramanı Montresor gibi:

(...) Fortunato'nun binlerce hareketine katlanmışımdır, elimden geldiği kadar; ama onurumu kıracak sözler söylediğini görünce, intikam almaya ant ettim. Sizler, benim ruhumu bu kadar iyi kavramış olan sizler, onun karşısına geçip açıkça meydan okumamış olduğumu anlamışsınızdır. Ta so-

nunda intikam alacaktım; bu kararım kesindi; kesinliği biraz da, herhangi bir tehlikeyi göze almak istememden geliyordu. Sadece cezalandırmak yetmezdi, kendime bir suç yüklemekten cezalandırmalıyım. Bir yanlışın düzeltilmiş sayılması için onu düzeltene bir kötülük gelmemiş olması gerekir. Sonra bir de yanlış yapan, yanlış düzeltmekte olanın kendinden intikam aldığını anlamazsa, o yanlış düzeltilmiş sayılmaz.

Şu iyice anlaşılmalıdır ki, ne sözlerimle ne hareketlerimle, Fortunato'nun iyi niyetimden kuşkulanasına neden olacak bir durum yaratmadım. Eskisi gibi yüzüne gülmeye devam ettim, onu nasıl boğazlayacağımı düşünerek gülmekte olduğumun farkına varmadı.

Öykünün anlatıcısı Montresor, kendisini aşağılayıp onurunu kıran arkadaşı Fortunato'dan öç almaya karar vermiştir. Öldürecektir onu. Niyetini sezdirmemeye çalışır; sanki aralarında hiçbir şey geçmemişçesine yine eskisi gibi dostça, içtenlikle davranır ona. Oysa öldürme planı hazırdır kafasında: Fortunato'nun zayıf bir yanından, şaraba olan düşkünlüğünden yararlanacaktır. Önce pahalı ve güç bulunur Amontillo şarabından bir fıçı satın aldığını söyleyerek kandıracaktır onu, ardından da bunun gerçek Amontillo olup olmadığını anlamak için tadına bakmaya davet edecektir. Fortunato, bu davete hayır demeyecektir elbette. Bu yolla onu şatonun mahzenine indirecek, indirmeden önce iyice sarhoş ettiği için de kendisine kurulan tuzağın farkına varamayacaktır. Mahzenin en alt katına indiklerinde de duvarlardaki oyuklardan birine sokacak, buraya zincirleyecektir; oyuğun önüne de bir duvar örecektir. Böylece bu karanlık oyukta ölümle baş başa bırakacaktır Fortunato'yu.

Montresor, karnaval mevsiminin karanlık bir akşamında uygulamaya kor planını. Her şey düşlediği, tasarladığı gibi gerçekleşir. Duvarı bitirdiğinde, Fortunato ayılır gibi ol-

muştur. Başına gelenlerin ayırımına varınca çılgınlık atmaya başlamıştır. İş işten geçmiştir artık. Bir süre sonra, şatonun nem, güherçile kokan, ölü kemikleriyle dolu mahzeninde sesi duyulmaz olur.

Öç alma tutkusu, onu içinde taşıyan kişilerle birlikte yaşlanır mı? Bir azalma olur mu tutkunun şiddetinde? Yırtıcılığını yitirir, küllenir mi? Ruh hekimlerinin yanıtlayacağı türden sorulardır bunlar; onlar ne derler bilmem; ama romanlarda, öykülerde öç alma tutkusunun şiddetinde azalma, değişme bir yana, sanki daha koyulaşıyor, yoğunlaşıyor bu duygu. Bunun böyle olduğunu Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde görmüştüm. İki aile arasında iki yüzyıldır sürüp gelen bir kan davasının anlatıldığı romanda insanın yüreğini allak bullak eden, böylesi de olur mu dedirten öç alma sahneleri vardır. Bunlardan birini hiç unutamam.

Adam, pusuya yatmış, öç alacağı kişinin yoldan geçmesini beklemektedir. Yoldan ayırmaz gözlerini. Bu gözler, "günlerdir aç kalmış bir kurdun öfkeli, yılgın gözleri"ne dönmüştür. Yerinde duramaz adam, kaygılıdır. "Ya gelmezse? Ya başka bir yoldan giderse? Ya adamları ona yalan söylemişlerse?" Bu sorularla daha fazla beklemeye dayancası kalmamıştır. Bir son vermelidir bu işe. Derken bir atlı görünüyor uzaktan. Gittikçe yaklaşıyor. Güzel, alımlı bir at vardır altında, üstündeki de...

(...) Yüreği ağzına geldi. Eli ayağı zangır zangır titremeye başladı. Elleri tabancayı tutamadı. Kurşunlar ellerinden döküldüler.

Kızılgediğin kayalığından uçarcasına yola atıldı. Tam bu sırada da yolcu gelmişti, oydu.

Tabanca patladı ve yolcu attan aşağı sarktı, yere yığıliverdi. Vardı, yolcuyu omzundan tuttu kaldırdı. Korkudan büyülmüş gözlerine gözlerini dikti:

“Tanıdın mı beni kâfir” diye bağırdı.

“Ulan bir yerine bir şey oldu mu?”

Taştta ses var, adamda ses yok. Ama soluk alıyor.

Omuzlarından hınçla, yılların birikmiş öfkesiyle tuttu onu ayağa dikiverdi. Yolcu çürük bir ağaç gibi o anda devrildi.

“Kalk, kalk kâfir kalk! On yıldır, on beş, yirmi yıldır, ben bugünü bekliyordum.”

Böğrüne bir tekme indirdi, ayağının ucu adamın böğrünü deldi geçti.

“Tam yüz yıldır.. Bugünü...”

Adam, yolcunun adını ağzına almak istemiyor. Bu ad, midesini bulandırıyor, kusacağı geliyor. Bu yüzden onu “kâfir” diye çağırıyor. Kâfirin bir anda ölmesini de istemiyor. Bir anda ölürse her şey bitmiş olacak; oysa o, yirmi yıl boyunca, “Kâfir’i nasıl öldürsem” diye değişik durumlar, değişik ölüm biçimleri tasarlamıştır. Yine de bunların hiçbirini yeterince etkili bulmamış, ona layık görmemiştir.

Atın eyerini, gemini, bellemesini alıp yerde yatan, kalkmamakta direnen kâfirin başucuna gidiyor adam:

(...) Kunduralarını, çoraplarını çıkardı. Hançeriyle kulağını deldi. Şöyle azıcık. Canı acıyınca adam ayağa fırladı, karaçalılığın içine doğru koşmaya başladı. Yakaladı, ağzına gemi, sırtına eyeri vurdu, üstüne bindi. Kâfir koşuyordu... Kâfir kendini çok dikenli bir karaçalı kümesinin içine kaldırdı attı. Kan içinde çalının köküne köküne gidiyordu, can havliyle. Bacağından tuttu onu, dışarıya çekti. Kâfir bin gözlü bir pınar gibi durmadan kanıyordu. Yaralarına toprak sürdü. Toprak kanlı çamur oldu, güneşte de kurudu. Ayağa kaldırdı, kâfir kaçmaya çalıştı. Kâfir kaçıyor, o kovalıyor.

Adam, bütün gece karaçalılıkta kovalayıp duruyor kâfiri; yüreğindeki yılların biriktirip katmanlaştırdığı kin kabardıkça kabarıyor. Ama kâfir bir anda ölecek, düşlediği öç alma biçimlerini gerçekleştiremeyecek diye de ödü kopuyor. Bunun için bir su kıyısına götürmek istiyor onu:

(...) Kâfiri bir top kendirle iyice bağladı, kendi de ata bindi. Kâfirin kendirini atın boynuna bağladı. Ağır ağır sürdü, kâfir ölü gibi yolun tozları üstünde sürüklenip geliyordu. Kâfir, kolay kolay ölmez. Derken suyun kıyısına geldiler, bir ağaçlık yerde durdular.

Büyük bir tenekeye tuz doldurdu, üstüne su koydu, uzun bir süre karıştırdı. Tuz eridi. Eriyince getirdi kâfirin üstüne boşalttı. Kâfir tuzu yer yemez, havaya doğru bir metre hopladı, sonra yere düşüp serildi. Sonra gerildi, ayağa kalktı, uykudan uyanırcasına gözlerini ovuşturdu, sonra da koşmaya başladı. Bir at gibi hızlı koşuyordu.

Kâfiri yakalayabilmek için atına atlayıp peşine düşüyor adam. Korku, gücü artırır derler. Kâfir için de böyle oluyor bu. Sürüp gidiyor kovalamaca, sonunda tükeniyor gücü. Sonunda duruyor, *Al, ne yaparsan yap. Her şeye dayanırım da işte bu, andan âna ölüp dirilmeye dayanmam,* diye başlıyor yalvarmaya. Adam, gülüyor; kâfirin yalvarışları hoşuna gidiyor. Çünkü insanı, köpekleştiren bir yalvarıştır bu. İniltiyle, ağlama, sızlanma arası bir yalvarış. Bütün bir gece sürüyor. Adam bu yalvarıştan etkilenmiyor hiç. Düşleyip kurguladıklarından birini daha yapmaya yöneliyor; önce kâfirin el ve ayak parmaklarını tek tek kırıyor, sonra da kollarını. Avının acısı sesine ve yüzüne yansıdıkça adamın yüreğindeki öfke daha bir kabarıyor. Ardından geceler, gündüzlerce düşlediği, belki binlerce kez nasıl yapacağını inceden inceye tasarladığı kesme ve yüzme işine koyuluyor:

(...) Atının heybesinden usturayı aldı, iyice kılavladı, kulağına yanaştı, kulağını ince, uzun bir ip gibi uzun uzun kestti. Kanlı kulak ipini boynuna doladı. Öteki kulağını da aynen kestikten sonra, boynunun kökünden aşağı derisini yüzmeye başladı. Artık işini çabuk çabuk görüyordu. Bütün sırtının derisini yüzdü. Üstüne tuz, kezzap ekledi. Kâfir, korkunç bir gerilmeyle toprağa upuzun uzandı. Hiç de ses çıkarmadı. Onu, orada toprakta öylece bıraktı. Büyük bir tat, mutluluk içinde can çekişeni seyretmeye başladı.

Can çekişeni bir süre seyrediyor adam; sanki içindeki düğümler çözülüyor bir bir. Seyretmeden aldığı tat, duyduğu mutluluk kılcal damarlarına değin bütün bedenine yayılıyor. Titriyor hazdan. Duyduğu hazzın renk ve dokusunda giderek bir değişme başlıyor; öç alma eylemine bırakıyor yerini:

(...) Saçlarına yapıştı, bir tutam saçını derisiyle birlikte kopardı. Kanlı saç kurumuş derenin yatağına attı. Sıcak yakıyor, taşı toprağı eritiyordu. Baktı ki kâfirin dili dışarıda, iki eliyle dile yapıştı, çek ha çek... Öğleye kadar çekti, dil kopmadı. Uzuyor da uzuyor. Sonra usturayı çalıverdi.

Kimi duyguların başlangıç noktası bilinir; ama nerede, nasıl biteceğı kestirilemez. Öç alma duygusu da bunlardan, son durağı ya da bitim çizgisi olmayan duygulardan biridir. Doğurgan bir dokusu vardır. Bu yüzden öç alıcı, nerede duracağını kestiremez; öç alacağı kişiye hangi acıyı çektirirse çektirsin, hangi işkenceyi yaparsa yapsın bunlar yeterli görünmez ona. Belki de bu nedenle onu doyuma ulaştıracak yeni yollar aramaya yönelir, bu yönelişle acı çektirmeye, işkenceye yeni boyutlar kazandırır. Adam da böyle yapıyor. Daha önce kâfire yaptıklarının hiçbirini, yüreğindeki öç ateşini söndürememiştir çünkü. Bu kez benzerine masallarda, söylencelerde bile kolay kolay rastlanmayacak bir yola başvuruyor:

(...) Yaralıyı kaldırdı, ağzı yukarı atın sırtına attı. Başını bir yana, kırık, un ufak kolları bir yana sarktı. Başını, kollarını atın karnının altından iyice bağladı. Belki yüz metrelik halatla. Yaralının yüreğini dinledi, daha atıyordu. Şimdi bu ele geçmez atın sırtında onu günlerce akbabalar, kartallar, öteki alıcı kuşlar onu bölük parça yiyeceklerdi.

...Az bir sürede at, çırpınan kanatlar arasında gözükmeyen oldu. At aldı yatırdı. At koşuyor, üstünde de bir kartal, akbaba, öteki alıcı kuşlar, onunla... Kartallar ata yetişiyorlar, yetişen bir parça koparıyor. At biraz yavaşlamasın, alıcı kuşlardan gözükmeyen oluyor.

SİMGELEŞTİRME

İnsan, kendi canını yakan, ya da yakınlarına zarar vermiş başka varlıklara karşı da kin besler mi? Sözelimi bir atı, bir köpeği, bir kediyi öç alma nesnesi olarak görebilir mi? Görüyor. Görüyor derken, belleğimin derinliklerinde iz bırakmış bir olay canlanıyor gözümde. O acıklı olayı yeniden yaşar gibi oluyorum.

İlkokulun dört ya da beşinci sınıfındaydım. Okulda sıra, mahallede en iyi arkadaşım Durmuş'la at otarmaya gitmiştik. Atları dere kıyısındaki otlu alana bırakmıştık; onlar otlarken biz de önce dokuz taş oynadık. Durmuş üst üste yenmişti beni. Birlikte kuş yuvası bulmak için çevrede dolaştık. Bademlerden çağla toplayıp yedik. Sonra otların üzerine sırtüstü uzanıp düşlere daldık.

Çocukluk, insanın düş dönemidir; ister kent, ister köy çocuğu olun, değişmiyor bu gerçek. Köy yaşamının gerçekleri içinde büyüsek de düşler dünyasının sınırları dışında değildik. Çevremizdeki her şeye düşlerin giysisini giydiriyor, anlatıyorduk birbirimize. O gün de öyle olmuştu. Ağaçların gövdesinden yılanlar çıkarmış, tepelerde kurtları ulutmuş, serçelerle kartalları bir savaşı tutuşturmuştuk. Gökyüzünde oradan oraya gidip gelen bulut sürülerinin çobanı olmuştuk.

Çocuklukla yaşlılık arasındaki en büyük ayrım nedir diye bugün bana sorsalar, hiç duraksamadan "zaman"dır derim. Çocuklukta gün uzar, nerdeyse yıl olur. Zaman geçmek bilmez bir türlü. Ya yaşlılıkta? Göz açıp kapamadan gün akşam olur.

Neyse o güne döneyim, güneş, meşeliklerin oraya vurmuştu; köye dönüş vaktimizin gelmesi demekti bu. Atları

bağladığımız yerden çözüp köye dönecektik. Önce Durmuşların atının yanına vardık. Atın kuyruğunu tutup parmaklarıyla taramak istedi Durmuş. Nasıl oldu bilmiyorum, at huysuzlandı, şiddetli bir çifte savurdu. Çifte, tam Durmuş'un alnının ortasına gelmişti. Yere yıkıldı, yüzünden aşağı oluk oluk kan akıyordu. Şaşırmış, deliye dönmüştüm. Var gücümle bağıırıyordum: "Yetişin, Durmuş'u at tepti, ölüyor yetişin!.."

Bağıırıyor, ağlıyor, dere boyunca koşup duruyordum. Epeyce ötede tarlalarında çalışan Musa Dayı'yla oğlu bağrışlarımı duymuşlar, koştu geldiler. Hemen mintanını yırtıp sargı yaptılar Durmuş'un yarasına; ama kan dinmiyordu; yüzü gözü kan içinde kalmıştı.

Köye vardığımızda Durmuş kendinde değildi. O günlerde götürülebilecek ne doktor vardı, ne sağlık ocağı. Kasabayaysa at yürüyüşüyle on saat çekiyordu. Köylüler, "Sabahı bekleyelim" dediler. Dediler ama sabaha çıkmadı benim arkadaşım. Herkesi yasa boğdu. Anasının babasının hali anlatılacak gibi değildi. Dövünüp duruyorlardı. Ya benim halim? Ağlayamıyordum, suçluluk duygusu içindeydim. Sanki onu ben öldürmüştüm; çünkü at otlatmaya birlikte gitmeyi ben önermiştim ona.

Şimdi düşünüyorum da Durmuş'un anası babası onun üzerine titrer, ona bir şey olacak diye ödleri kopardı. Çünkü uzun süre çocukları olmamış. Artık çocuk sahibi olmaktan umutlarını kesmişler. Ne var ki evliliklerinin yirmi beşinci yılında Tanrı onlara Durmuş'u vermiş. Onun doğumundan sonra dünyaları değişmiş. Hani uzun süre çocuksuz kalıp da bir gün çocuk sahibi olan masallardaki ana babalar gibi mutluymuşlar.

Tamı tamına on bir yıl sürmüştü mutluluk günleri, uzun ömürlü olmamıştı. Tanrının içlerinde yaktığı mutluluk ateşini, o uğursuz at, o kara şeytan söndürmüş, cehenneme çevirmişti yaşamlarını.

Niyazi Amca, “Oğlumu öldüren o uğursuzun bu evde yeri olamaz” demiş, atı kayınbiraderine vermişti. O günden sonra da kendi içine gömülmüş, kimselerle konuşmaz olmuştu. Saatlerce gözlerini bir noktaya dikeyor, oraya bakıyormuş. Arada bir oğlu karşısındaymış da ona bir şeyler anlatıyormuş gibi mırıldanıyormuş; ama ne dediği anlaşılmıyormuş. Çok acı çektiği her halinden belliymiş.

Bir gün gümbür gümbür bir haber yayıldı köye. Niyazi Amca atını kayınbiraderinden geri almış, eve sokmuyor, bahçede dut ağacına bağlı tutuyormuş. Atı cezalandırıp oğlunun öcünü alacaktı.

Haber büyük bir şaşkınlık yaratmıştı köyde. Demek, aklını yitirmiş, deliye dönmüştü adam. “Olaak iş miydi bu? At, bilerek, isteyerek mi yapıyordu? Bir hayvanı cezalandırmak nerede görülmüş? Dine, imana sığar mı bu?” gibisinden sorular dile getiriliyordu. Ne ki söylenenlerin hiçbirine aldırmadı; kimseyi de yanına yanaştırmadı Niyazi Amca.

Atı nasıl cezalandırdığını, nasıl öldürdüğünü ben görmedim. Anlatılanlardan öğrendim. Bir hafta boyunca ne su vermiş ata, ne yem. At kişiyor, açlığını, susuzluğunu dile getirdikçe de başlıyormuş kamçılamaaya. Atın tüm bedeni yara bere içinde kalmış. Önce arka ayaklarını kırmış, sonra da ön ayaklarını; yere yıkılan atın gözlerini oymuş. O kendi halinde, uysal Niyazi Amca, dediklerine göre bir canavardan farksızmış. Bir baltayla küçük küçük parçalara bölmüş atı, her parçasını kurda kuşa yem olsun diye dere boyuna taşıyıp bırakmış.

Çocukluk yıllarımda bu olayın anlamını kavrayamamıştım. Yıllar sonra **Herman Melville**’in *Moby Dick*’ini okuyunca romanın başkişisi Kaptan Ahab’ın dramıyla Niyazi Amca’nın arasında uzaktan da olsa anıştırma düzeyinde bir yakınlık kurmuştum. Öyle ya, Kaptan Ahab’ın bacağına koparan Beyaz Balina onun gözünde bir balina değil; kötülü-

ğün balınaya dönüşmüş biçimidir, daha doğrusu kötülüğün, uğursuzluğun bir tür simgesidir. Çocukluğumun belleğime kazıdığı olayda da böyle değil miydi bu? Baba için, atı at olmaktan çıkmış, oğlunu elinden alan bir can alıcıya dönüşmüştür; artık bir katildir, öç alınacak bir nesnedir at.

Moby Dick'i okurken öç alma tutkusunun, bir insanı nasıl yeniden yarattığına tanık olmuştum. Takma bacaklı Ahab, o eski Ahab değildir artık. Öç alma tutkusundan başka hiçbir duyguya yer yoktur yüreğinde. Tek amacı vardır, bacağına koparan o şeytani, o uğursuz balınayı bulmak, öldürmektir. Bunun dışında hiçbir şey düşünmez. Beyaz Balina'ya karşı duyduğu kin ve nefretin ağırlığı altında ezilir gibidir. Bir gün yardımcılarından biri, Starbuck, içgüdüleriyle saldıran bir hayvandan öç almaya kalkmanın anlamsızlığından, dine imana sığmazlığından söz eder. Kaptan Ahab ise şöyle der Starbuck'a:

(...) Ne olursa olsun eziyor beni bu balina, kemiriyor içimi. İnsanı küçük düşüren bir güç görüyorum onda, anlaşılmaz bir kötülük görüyorum onda. İşte bu anlaşılmaz şeyden nefret ediyorum asıl. Beyaz Balina ister kötülüğün vasıtası olsun, ister kötülüğün ta kendisi, ondan alacağım öcümü. Dinsizlikten, imansızlıktan bahsetme bana evlat. Beni güneş küçük düşürse, güneşi vururum. Güneş bana düşmanlık ederse, ben de düşman olurum ona; oyunun kuralıdır bu.

Beyaz Balina saplantısı, ona duyduğu derin hınç, çılgınlaştırmıştır Ahab'ı. Sık sık delilik nöbetleri geçirir. Bu nöbetleri de, duyumsadığı her türlü bedensel, ruhsal acıyı da ona bağlar. Beyaz Balina, tüm kötülüklerin ete kemiğe bürünmüş biçimidir; yaşam denizinde yüzen korkunç bir iblistir. Bu iblisi yakalamak, onunla hesaplaşmak için bir denizden ötekine sürüklenir durur. Acımasız dalgalarla boğuşur; ama

asıl korkunç boğuşma kaptanın içinde, kendi kendisiyle boğuşmasıdır:

(...) Ah Starbuck! Sırtımda taşıdığım yükün altında ezilirken, bir de şu zavallı bacağımin koparılması olacak şey mi? Öf! Çekin şu kır saçları gözlerimin önünden; ağlar gibi oluyorum bu saçlarla. Olsa olsa bir kül yığınınından çıkar böylesine ağarmış saçlar. Ben çok mu ihtiyar görünüyorum, Starbuck? Çok, çok mu ihtiyar? Ayakta duramayacak kadar bitkin, beli bükülmüş, kamburu çıkmış görüyorum kendimi. Cennetten kovulduğundan beri geçen yüzyılları sırtında taşıyan Âdem Baba gibi sendeliyorum yükümün altında. Allahım! Allahım! Allahım! Yar artık şu yüreği! Del artık beynimin teknesini! Maskaralık! Maskaralık! Acı bir alay bu kır saçlar! Hangi sevinçleri tattım da ağardı bu saçlar? Neden böylesine ihtiyarlamış görünüyorum, böylesine ihtiyarlamış buluyorum kendimi? Yaklaş! Yanıma gel, Starbuck. Bir insan gözüne baksın gözlerim. Denizi, gökleri seyretmekten daha güzel; Allahı görmekten daha güzel, bir insan gözüne bakmak.

Öç alma tutkusu, Ahab'ı ayakta tutan, yaşama bağlayan bir güçtür, dedim. Peki, öcünü alıyor mu Ahab? Beyaz Balina'yı yakalayıp öldürme savaşı nasıl sonuçlanıyor? Son soluğuna değin sürdürüyor savaşımını, peşini bırakmıyor Beyaz Balina'nın. Sonunda karşılaşiyor onunla. Birinci gün gemiden indirilen kayıkları parçalayıp içindekileri denize döküyor Moby Dick; tayfalar da Ahab da güç bela kurtarıyor canlarını.

İkinci gün daha kötüsü oluyor, Beyaz Balina yine sandalları parçalamış, tayfaların saldırısını boşa çıkarmıştır. Zıpkın iplerini birbirine karıştırmış, Ahab'ın bir kemiğini ve takma bacağına kırmıştır. Kaptanın dışında gemideki herkes korku içindedir. Yardımcısı Starbuck şöyle bağıır:

(...) *Hiçbir zaman ihtiyar, hiçbir zaman yakalayamayacakсын onu... İsa aşkına dur artık... Şeytanın çılgınlığından bile beter bu! İki gündür kovalıyoruz Beyaz Balina'yı. İki kere darmadağın oldu sandallarımız. Senin bacağın bir kere daha koptu bedeninden. Lanetli gölgen kaybolup gitti... Koruyan meleklerin üstüne üşüşmüşler uyuyorlar senin... Yetmiyor mu bu kadarı? Son tayfamız boğuluncaya kadar gidecek miyiz bu kana susamış balığın ardından? Hepimizi çekmesi mi gerek denizin dibine? İlle de peşine takılıp götürsün mü bizi cehenneme? Ah, ah... Günahtır, kâfirliktir artık onun ardına düşmek.!*

Kaptan Ahab, yardımcısının boşluğa haykırdığı bu sözleri sanki duymuş gibidir. Ama kulak asmaz. Daha önce de söylenmiş sözlerdir bunlar. Asla geriye dönmeyecek, pes etmeyecektir. Bırakmayacaktır Beyaz Balina'nın peşini; hiçbir şey bu konudaki kararını değiştirmeyecektir:

(...) *Starbuck, son zamanlar bana dokunan, beni çeken bir şey var sende. Birbirimizin gözlerine baktığımız günü hatırlıyor musun, orada gördüklerimizi hatırlıyor musun? Ama iş Beyaz Balina'ya gelince senin yüzün şu avucumun içi gibi bomboş, sessiz olmalı. Ahab, sonuna kadar Ahab'dır. Önceden yazılıdır bu; değişmez. Şu okyanus yaratılmadan milyonlarca yıl önce, senin de, benim de ne olacağımız kararlaştırıldı. Aptal! Kaderin emrindeyim ben; başka kimse-den emir almam. Sen de benim emrimdesin; ne desem onu yapacaksın...*

Beyaz Balina'yla üçüncü gün yeniden karşılaşırlar. Anlatılmaz bir ölüm korkusu sarar tayfaları. Bu kez belki de ilk iki karşılaşmada bedeninde açılan zıpkın ve kargı yaralarından olacak daha öfkeli, daha kudurgan bir hali vardır. Kuyruğunu sallayarak üstlerine saldırır, darmadağın eder

onları. Bir Ahab'ın sandalı kalmıştır parçalanmayan. Beyaz Balina'yla Ahab yüz yüze gelmiştir. Ahab, kendinden geçmiş-
çesine, "Sonuna kadar cenkleşiyorum seninle. Cehennem
dibinden saldırıyorum sana! Son soluğumu bütün hıncımla
tükürüyorum suratına!" sözleriyle fırlatır zıpkınını. Ancak
zıpkının ipi kaptanın boynuna dolanmıştır. "Onu Osmanlı
cellatları gibi sessizce boğup, tayfaların görmesine bile va-
kit kalmadan alıp" götürmüştür sandaldan. Beyaz Balina'ya
duyduğu o derin kinle, öç alma duygusuyla dalgalara gömül-
müştür Ahab.

Yaşamı, trajik serüveni, denizi algılayışıyla ilginç bir ro-
man kişisidir Kaptan Ahab. Kimi yönleriyle **Ernest Heming-
way**'in *Yaşlı Adam ve Deniz*'indeki balıkçı Santiago'yu çağı-
rıştırıyor. Ahab'la Santiago arasında birbirini anıştıran ben-
zerlikler kuruyorum. Ahab Beyaz Balina'yı yakalamak, ondan
öcünü almak için okyanuslara açılmıştır. Yaşlı balıkçı Santia-
go da seksen beş gündür tek balık tutmamıştır, kilitlenmiştir
kısmeti. Bunu açmak, bir bakıma yazgısından öç almak için
okyanustadır. Kaptan Ahab, insanın yüceliğine, direnme gü-
cüne, her türlü kötülüğü yeneceğine inanır: Santiago da öyle
düşünür: "İnsan, yenilmek için yaratılmamıştır. Âdem oğlu
mahvolur; ama yenilmez." Ahab, Beyaz Balina'nın saldırısına
tek bacağıyla karşı koyup onu zıpkınlamaya çalışırken örse-
lenmiş onuru, çektiği acılar sanki zıpkınlaşır elinde, var gü-
cüyle direnir düşmanına karşı; Santiago da yakaladığı o dev
kılıçbalığını alt edebilmek için aynı direnişi gösterir:

*(...) Bütün acılarına karşın dişini sıkarak, gücünden, di-
rencinden, onurundan geri kalan ne varsa bir araya getirerek
balığın inadına karşı hazırlandı. Balık, hafifçe yan yatmış,
uzun kılıcı sandalın bordasına sürtünürcesine geliyordu. De-
rin, geniş, mor mor çizgili gümüşü parıltısıyla kayığın yanın-
dan süzölmeye başladı.*

Yaşlı adam oltanın ipini yere bırakarak ayağıyla üstüne bastı; sonra zıpkınını kolunun yettiği kadar yukarı kaldırarak bütün gücüyle –o anda içinde yanan yeni bir enerjinin verdiği güçle– sırt yüzgecinin hemen dibinden vurdu. Sivri demirin içeri gömüldüğünü olduğu gibi hissetmişti. Sonra bir an olanca ağırlığıyla daha derine indirdi zıpkını.

Ahab'ın Beyaz Balina'yla savaşı, aynı zamanda doğadaki uğursuz güçlere, kötülöklere karşı açılmış gibidir; çünkü Beyaz Balina kötölüğün, uğursuz güçlerin bir simgesi olarak da algılanabilir. Santiago'nun yakaladığı o büyük kılıçbalığına saldıran köpekbalıkları da bir bakıma uğursuz güçlerin, kötölüklerin bir simgesi sayılabilir.

İnsanoğlunun yenilmezliğine ne denli inansa da Beyaz Balina'yla savaşının sonunda yenilir Ahab, yüreğindeki öçle okyanusun derinliklerine gömölür. Bu, yaşlı balıkçı Santiago için de böyle olur. "İnsan, yenilmek için yaratılmamıştır" diye düşünse de köpekbalıklarıyla kavgası, onun yenilgisiyle sonuçlanır.

KİRLİ ELLERİN TANRISI

Kaptan Ahab, Beyaz Balina'ya, yaşlı balıkçı Santiago da köpekbalıklarına karşı sonuna değin direnirler. Onların bu direnişi, aslında öç alma tutkularının eyleme dönüşmüş biçimidir. Ya öç alma tutkusuyla yanıp tutuşmalarına, onun ağırlığı altında ezilmelerine karşın bunu bir türlü eyleme dönüştüremeyen, kendi elleriyle gerçekleştiremeyenler? Yüreklerinde, beyinlerinde sürekli öçlerinin sesini duyarlar: "Hâlâ öldüremedin onu, öldüremedin, öldüremedin!"

Susacak, dincek gibi değildir bu ses. Kanlarına karışmış, her gün dozu biraz daha artan bir zehirdir sanki. Sonra başka bir kalıba girer: "Madem kendin öldüremiyorsun, öldürecek birini bul öyleyse, ona öldürt, ona öldürt!"

"Kime öldürtecek, kime verecektir bu görevi?" Bu soruyu ilk kez kim, nerede, ne zaman sormuştur? Yanıtlanması güç bir sorudur bu; ancak şu söylenebilir: "Kiralık katil" kavramı bu sorudan doğmuştur. Sözlüklerin de tanımladığı gibi, "Bir kimseyi para karşılığında öldürtmek için bir başkası tarafından tutulan kimse"dir kiralık katil.

Kavramın, "kiralanan" boyutunu düşünüyorum. Nasıl biridir, para karşılığında beynini ve yüreğini kiraya veren, gözünü kırpmadan can alan kimse? Bana öyle geliyor ki böyle birinin yüreğinde duyguların hiçbirine yer yoktur. Ya elleri? Tetiği çeken, bıçağı tutan o eller bir yüzü okşamamış, onun sıcaklığını duymamıştır. Bunun gibi kendi yüzünü okşayan, onu sevgiyle bağrına basan biri de olmamıştır. Sevgi belleği bomboştur.

Kiralık katillerin yüreği insancıl duygulara kapalıdır. Paranın çekim alanı içinde yaşarlar. Hiçbir ayırım gözetmeden

para karşılığında beşikteki bebeği de, genci ya da yaşlıyı da öldürürler.

Böyle olmayan, belirli bir düşünce uğruna kiralık katil olanlar yok mu? Var; kuşkusuz kiralık katiller de birbirine benzemez. Benzemez derken **Selçuk Altun**'un, **Annemin Öğretmediği Şarkılar** adlı yapıtındaki kiralık katilin ilginç kişiliğini düşünüyorum:

(...) Bedirhan Öztürk kulunuz bugün 37 yaşında! Kendime doğum günü armağanı almak yerine yaşamsal bir karar verdim. On iki yıl sabırla deruhte ettiğim işimden inşallah kopacağım.

“Ben bir kiralık katilim” der demez ürkmeyiniz. Misyonum öncelikle dinimize karşı ölümcül suç işleyip emniyet ve adalet sisteminin darboğazına sığınan cüretkârlarla sınırlıydı. Yılda tövbe ikiden fazla can almadım. Vergisi ödenen her 100 liraya karşılık 225 liranın devletten kaçırıldığı iddia edilen ülkenizde ücretimin kırkta birini yetim, öksüze bağışladım.

Dindar, ülke sorunlarıyla ilgili, işlediği her cinayeti kutsal bir görev sayan, bilge bir yapısı vardır Bedirhan Öztürk'ün; sıradan bir tetikçi ya da kiralık katil değildir. Kimi, niçin öldüreceğinin bilincindendir. Denebilir ki korkuyla hiç tanışmamış gibidir:

(...) Hayâsız Soner iki biçarenin çıplak sevişme seansını kayıt için video kamerasına el atınca ben de susturuculu SV 99'a sarıldım. Dürbününü sol gözümle örttüm. Tüfek, kulunuz ve yer tekbeden olmuştuk. Besmeleyle nişan alırken kollarım uzayarak sanki teknenin içine erişti. Şarjörü şerefsizin kafası ve göğsüne boşalttım. Fahişeler çılgık çılgıla denize atarken kıyıya dek zik zak koşu yaptım. Demonte ettiğim tüfeğin parçalarını desturla Akdeniz'e gömerek koruluğa daldım.

Kiralık katil kavramının kiralayan boyutuna dönersem, bu, paradır, paranın gücüdür. Aslında Bedirhan Öztürk'ü de insan avcısı yapan bu güçtür. Avları ne denli yozlaşmış, çarpık kişiler de olsa alacağı parayı düşünür yine de.

Tarih boyunca para için övgüler de dizilmiştir, yergiler de. Onu yücelten, tanrılaştıranlara şöyle seslenir **Euripides**:

Nasıl bir tanrı bu böyle: Kutsalın her türlüünü, bu arada dinmiş, inanmış, önüne çıkan her şeyi alaşağı edebilen ne tanrıtanımaz bir tanrı bu böyle...

Parayı tanrılaştıranlar, para tutkusuyla ellerini ve ruhlarını kirletenler dün de vardı, bugün de, yarın da olacaktır. Paranın nasıl aşağılık bir güç olduğunu belirtmek için **Shakespeare, Atinalı Tiraon**'da şunları söyler Timon'a:

(...)

*Altının bu kadarı karayı ak, çirkini güzel,
Yanlışı doğru, soysuzu soylu, yaşlıyı genç,
Korkağı yiğit etmeye, yeter de artar bile. ...
Bu sarı köle, dinleri yıkar da, yapar da;
Cehennemliği cennetlik eder;
İğrenç cüzamlıları sevdirebilir insana;
Hırsızları başköşelere oturtup
Şanlar, şerefler, alkışlarla senatörler arasına sokar.
Yıpranmış dullara koca bulduran budur;
Hastaneyi, çıbanlı hastaları tiksindiren kadına
Gül kokuları sürer, nisan güneşleri getirir bu!
Haydi git, adı batası çamur!
Seni, bütün insanlığın ortak orospusu seni!
Sen değil misin millet sürülerini birbirine düşüren?*

Para tutkusuna kapılmış biri, giderek kölesi olur paranın. İnsanlara, olaylara, durumlara para açısından bakar hep; tıpkı **Balzac**'ın paraya tapan tipleri, Gobseck ve Grandet gi-

bi. Onlar için en kutsal değer altındır; çünkü, “altın, her şeyin kaynağıdır ve gerçekten insana her şeyi sağlar.”

Gobseck ve Grandet’leri büyüleyen bu tutku, para ya da kazanç hırsının kuşattığı yüreklerde acıma, sevmeye gibi duygular barınamaz; buzullaşmış, çölleşmiştir o yürekler. Para için yapamayacakları kötülük yoktur; öldürür, öldürtür, yakar, yıkarlar...

Kitaplara bakıyor, böylelerinin zulmüne uğramış, yaşamları altüst olmuş roman, öykü, oyun kişilerini düşünüyorum.

Ayak sesleri geliyor dışarıdan, birileri gelip kitaplığımın kapısı önünde duruyor. Konuşmalarını, soluk alıp verişlerini duyuyorum içerden. Kimler ola ki? Kalkıp kapıyı açıyorum. İki kişi, biri kadın öteki erkek. İçeriye buyur edip yer gösteriyorum, oturuyorlar.

Erkek kısa boylu, genç mi yaşlı mı olduğu ilk bakışta anlaşılmayan, kara derili biri. Başında eprimiş hasır bir şapka var.

Kadınsa erkeğe göre daha uzun boylu, daha esmer. Üstünde kirden rengi seçilemeyen uzunca bir entari, Saçları apak, örülmüş, iki bölük yapılmış, omuzlarından aşağı bırakılmış.

Yüzlerine bakıyorum. İkisnininki de avurtları çökkün, çizgili, çok acı çekmişlere özgü bir ifade var bu yüzlerde. Erkeğin sağ yanağından boynuna doğru uzanan derin bir yara izi görülüyor; kadının da sol kaşında bir yarık.

Önce erkek başlıyor konuşmaya:

“Benim adım Kino” diyor, “bu da karım Juana.”

Belleğimde hemen **John Steinbeck**’in *İnci* adlı romanı canlanıyor. “İkinizi de tanıyorum, *İnci*’nin kişilerisiniz” diyorum. “Hani şu, değerli bir inci yüzünden başlarına gelmedik kalmayan o karı koca.”

“Evet” diyorlar. “Para hırsının insanları nasıl canavarlaştırdığına bize yapılanları örnek veresiniz diye doğrudan yanınıza geldik.”

İkisi de bana bakıyorlardı. Sanki yaşadıkları acılar şimdi bu gözlerde toplanmış gibiydi. Juana aldı ilk sözü:

“Her şey o sabah bebeğimiz Coyotito’yu akrep sokmasıyla başladı. Yavrumuz acıdan kıvranıp ağlıyordu. Hemen Coyotito’yu bağrıma bastım, yarasını emip tükürüyordum. Çocuğun çılgınlıklarını duyan köy halkı kulübemize koşup gelmişti. Onlara, ‘N’olur, doktora koşun, doktoru çağırın!’ diye bağıırıyordum Komşular, ‘Boşuna çağırmayın, doktor gelmez’ dediler. ‘Öyleyse biz doktora gidelim’ dedim.”

Juana’nın sesi ağlamaklı bir hal almıştı. Sözü Kino sürdürdü:

“Coyotito anasının kucağında, onun önünde ben, iki yanımızda da komşular, birlikte doktorun evinin yolunu tuttuk. Bizden biri değildi bu doktor. Bizi insandan saymayan, döven, aç bırakan bir ırkın adamıydı. Yüzümüze bakmayacağını biliyordum. Bir umutla yine de doktorun kapısını çaldım. Bir süre sonra kapıyı bizden biri, siyah derili bir uşak açtı. Ona, kendi dilimizle, ‘Bebeğimizi akrep ısırıldı, doktora ihtiyacımız var’ dedim. ‘Bekleyin, haber vereyim’ dedi. Az sonra uşak kapıyı aralayıp sordu: ‘Vizite paranız var mı?’ Paramızın olmadığını anlayınca kapıyı hızla yüzümüze kapadı. Donmuş kalmıştık.

Biz yoksulların iki büyük düşmanı vardır: Biri açlık, öteki de hastalık. Bu acımasız doktor, paramız olmadığından yüzümüze bakmamıştı. Oğluma bakması için gerekli parayı bulacaktım; vakit geçirmeden hemen inci avına çıkacak, talihimiz yaver giderse para eden bir inci yakalayacaktım.

Coyotito artık ağlamıyordu, omzunda davul gibi kırmızı bir şişlik oluşmuştu. Deniz yosunlarını ezip yaraya bağladık. Tek dileğimiz vardı: Para edecek bir inci bulmak...

Dileğimiz gerçekleşti. O gün bir inci yakalamıştım. Bir kkk martı yumurtası kadar iriydi. Dünyanın en büyük incisiydi bu. Elimde tutarken her yana ışıklar yayıyordu. Juana, büyülenmiş gibi inciye bakıyordu; şaşırmiş, sevinçten dili tutulmuştu.

Artık biz de kurtulmuştuk, oğlumuz da. Yakaladığım inci, büyük bir servet demekti. ylesine sevinmiştim ki okyanusun derinliklerine doğru bir sevinç çığlığı attım. ığlığım, uzaklardaki öteki kayıklara ulaşmış, onlar da ‘Ne var, ne oluyor?’ diye yanımıza gelmişlerdi.

Yaratıcımız **Steinbeck**’in bir köy ya da kasaba için kitapta söylediklerini bilmem anımsıyor musun? Diyordu ki:

(...) Bir kasaba toplu bir halde yaşayan hayvanlara benzer. Bir kasabanın sinir sistemi, başı, omuzları, kolları ayakları vardır. Bir kasaba başlı başına bir varlıktır. Dünyada birbirine benzeyen iki kasaba yoktur. Bir de kasaba tam bir insan gibi heyecanlara sahiptir. Haberlerin bir kasabada öylesine çabuk ve kolaylıkla yayılması anlaşılmaz bir sırdır. Haberlerin, kk ocuk bacaklarının koşabileceğinden, kadınların bahçe duvarlarından birbiriyle syleşmesinden daha çabuk yayıldığı görülmüştür.

Gerçekten de daha biz kulübemize varmadan, “bir dünya ya incisi, bir dünya yıldızı” bulduğumun haberi dört bir yana yayılmıştı. Bütün köy halkı yollara dökülmüş, kulbemizin önüne toplanmıştı. Kilisenin papazından, paramız yok diye Coyotito’ya bakmayan paracıl doktora değin herkes gelmişti. İnciyi görmek için can atıyorlardı.

Kapımızın önünde inciye görmek isteyen komşular, geç vakte kadar kulbemizin önünde beklediler; sonunda onlar da evlerine dönünce Juana’yla inciye bakıyor, onu satınca neler alacağımızı, neler yapacağımızı dşlyorduk.

Aslında biz yoksulların düşleri de sınırlı oluyor. İnciyi satsak, kurallara uygun olarak kilisede evlenecektik. Juana'ya parlak bir eteklik, yeni ayakkabılar alacaktım; kendime de fötr bir şapka, ak giysiler, bağcıklı ayakkabılar. Coyotito için de denizci yakalı lacivert elbiseler alacaktım. Ayrıca geçen yıl yitirdiğim zıpkının çelik başlı yenisini edinecektim.”

Sözün burasında durdu Kino. Boğazı kurumuş gibiydi. Bıraktığı yerden sözü Juana aldı:

“İçimize çöken korku, düşlerimizden daha büyüktü. Bunu bize bırakmazlardı. Korkumu Kino'ya açtım. Aslında o da korkuyordu ama bunu bana söylemiyordu. O gece saldırıya uğradık. Kino'yu yaralayıp kanlar içinde bıraktılar. ‘Bak Kino, bu inci başımıza çok iş açacak; onu bizden almak isteyecekler, çok kötülük yapacaklar bize. Beni de, seni de, oğlumuzu da öldürecekler. N’olur, atalım onu, iki taşın arasına koyup ezelim, kurtulalım ondan’ dedim. Ama dinlemedi beni.”

Söze Kino karıştı:

“Nasıl dinlerdim ki! O inci bizim tek şansımızdı. Onu satacak, düşlerimizi gerçekleştirecektim. Sabahleyin kasabaya gittik. İncimin sandığımdan çok daha değerli olduğunu anladım. İnci tüccarları önemsemez gözüküyor, şöyle bir bakıyor ama peşimi bırakmıyorlardı. Beni aldatacak, yok pahasına alacaklardı. Satmaktan vazgeçip eve döndüm.

Eve dönünce ocak taşlarının altına gömdüm inciyi. Doğrusu korkuyordum, onu ele geçirmek isteyenler yine saldırı-caklardı, bırakmayacaklardı peşimi.

Kapının önünde oturup beklemeye başladım. Karanlıkta sopalarla saldırdılar, kollarıma, bacaklarıma vuruyorlardı. Gürültüyü duyunca Juana koşup geldi, saldırganlar kaçtılar. Zorla girebildim içeriye. Her yanıma yara bere içindeydi. Juana ağlıyor, yalvarıyordu yine: ‘N’olur denize atalım bu inciyi. Yok edelim. Öldürecekler, öldürecekler bizi...’ ‘Hayır! Hayır

olmaz!’ diyordum, ‘Sonuna değin savaşıcağım, yazgımızı de-
ğiştirecek inciyi kimseye bırakmayacağım.”

Kino’nun hırıltılı sesi öfkeli bir hal almıştı. Sözcükleri seçerken zorlanıyordu. Yeniden Juana girdi söze:

“Kino, bu inciden kurtulmaya yanaşmıyordu. Onu ben yapacaktım, horozlar öterken kalktım. Kino’nun uyuyup uyumadığıma baktım. Ocak taşının altından sessizce inciyi çıkarıp sahile doğru koşmaya başladım. Tam inciyi denize fırlatacakken bir el, elimi yakalayıp inciyi aldı. Yüzüme kuvvetli bir yumruk indirdi. Bu Kino’ydu. O anda yanı başımızda bir karaltı belirdi. Kino, bıçağını hızla sapladı ona. Bir ikincisi Kino’yu yere yatırdı. Üstünü didik didik ediyor, inciyi arıyordu. Boğuşma sırasında inci, bir taşın altına düşmüştü. Görmüş, almıştım inciyi.

Artık buralarda kalamazdık. Kino bir adam öldürmüş, evimizi yakmışlar, kayığımızda büyük bir yara açmışlardı. Ayrılmalıydık buradan.”

Juana’nın gözleri doluyor, ağladı ağlayacak. Kino sürdürüyor sözü:

“Ben de burada kalamayacağımızı anlamıştım. Gidecektik buradan. Çünkü yoksulun düşmanı yine yoksullardır. İncimizi ele geçirmek isteyenler, kayığımızı parçalayanlar, kulübemizi ateşe verenler bizim gibi siyah derililerden birileriydi. İnci tüccarları da onları kullanıyorlardı. İncimizi satmadığımızı biliyorlardı; bu yüzden peşimizi bırakmazlardı. Arkamızda iz bırakmadan kaçıp gidecektik buralardan, başka çaremiz yoktu.

Bütün gece yürüdük. Ortalık, ağarmaya başladı. Bir yerlere gizlenmek zorundaydık. Yürürsek görülebilirdik. Yolun hemen kıyısından dallarla, çalılarla kaplanmış bir yer bulup oraya sığındık. Juana, açıklıktan ağlayan Coyotito’yu emzirmeye başladı. Ben de uzandım ama uyuyamıyordum. ‘Kötülük türküsü’ çınlayıp duruyordu içimde. Dalar gibi oldum bir

ara, sıçradım birden, bir ses duymuştum. Dalların arasından sıyrılıp yola baktım. Ta uzaklardan üç kişi geliyordu. Biri atlı, ikisi yayaydı. Atlının tüfeği parlıyordu. Bunlar, bizi avlamaya çıkmış avcılardı.

Tehlike iyice yaklaşıyordu. Gizlendiğimiz yeri bulurlarsa önce atlıya saldıracak, tüfeğini alacaktım. Sonra da öldürecektim hepsini.

Düşündüm, izimizi gizleyebilmenin en iyi yolu dağlara vurmaktı. Dağlarda bulamazlardı izimizi. Toprak yoldan çıkıp dağlara doğru yürümeye başladık. Bir süre sonra kayalıklara varmıştık. Ayaklarımız parçalanmış, kan ter içinde kalmıştık. Coyotito susamış, acıkmıştı iyice. Anasının sırtında viyaklayıp duruyordu. Avcılar çok gerilerde kalmıştı.

Tepeyi aşınca bir koyağın içine girdik. Koyağın bitimine doğru bir su gölcüğünün başına geldik. Bitkin, perişandık, ayakta duracak halimiz kalmamıştı. Tam dinleneceğimiz, geceyi geçirebileceğimiz bir yerdi burası. Juana, şişesine su doldurup içirdi Coyotito'ya, onu emzirdi. Terimiz kurumuştum, çevreyi şöyle bir tanımak için gölcüğün yukarısına çıkıp aşağılara bakmaya çalıştım. Ta aşağılarda avcıları gördüm. Akşama doğru buraya varırlardı.

Biraz ötedeki kayalıklara baktım. Kayalıklarda irili ufaklı birçok mağara vardı. Hemen tırmanıp büyükçe birinin içine uzandım. Buraya sığınırsak bizi aşağıdan görmezlerdi. Juana'ya planımızı anlattım, mağaraya tırmanmasına yardım ettim. Arkasından da ben tırmandım. Tek korkum vardı, Coyotito ağılarsa yerimizi bulurlardı avcılar, işte o zaman ellerinden kurtulamazdık.

Karanlık basarken avcılar geldiler; üçü de yayaydı. Belki ki at bu dik kayalıklara çıkamamıştı. Gölcüğün başına uzandılar. Bir süre sonra ikisi uyumaya başladı, üçüncüsü de tüfeğini bacakları arasına almış, onların yanı başına çömelmişti. Juana'ya, 'Bak' dedim, 'ben bunları öldüreceğim,

eğer onlar beni öldürürlerse sen Coyotito'yu alır bizim köye, Lonetaya'ya dönersin.'

İkisinin de yüzlerini okşayıp mağaradan sessizce çıktım. Bıçağımı boynumdaki muskamin ipine geçirip inmeye başladım. Çok dikkatli davranıyordum. Az sonra ay doğacaktı, ayın doğması bizim için ölüm demekti; hemen bitirmeliydim işimi. Ancak geç kalmıştım. Ay doğdu, her yan ışığa kesti. Muskanın ipini çıkarıp bıçağı elime aldım. Tam o sırada..."

Tümcesini tamamlayamadı Kino. Boğazı kurumuştı yine. Birkaç yudum su içti, dudaklarını yaladı. Belli ki anlattıklarını yaşıyordu. Sesi boğuklaşmış, diken diken olmuştu. Sözcükler güçlkle çıkıyordu ağzından. "Tam o sırada korktuğuma uğramıştım. Coyotito ağlamaya başladı. Avcılar uyandı. Konuştuklarını duyuyordum. Biri, 'Bu bir bebek sesi; ama yandaki kayalıklardan geliyor, bebeğin orada işi ne?' dedi. Öteki, 'Belki de çakal sesidir, çakal sesi insaninkine çok benzer' diye karşılık verdi. Coyotito yeniden, bu kez daha yüksek sesle ağlayınca, elinde tüfek olan adam yerinden kalktı. 'Bebekse de çakalsa da şimdi sustururum onu!' dedi, sığındığımız mağaraya iki el ateş etti.

Hemen ateş edenin üzerine atladım, onu da, arkadaşını da delik deşik ettim. Üçüncü avcı elimden kurtulmuş, kendini göle atmıştı. Ay ışığında yalvaran gözlerle bakıyordu bana. Tüfeği kaldırıp iki gözünün tam ortasına ateş ettim."

Tikanır gibi oldu Kino, konuşamıyordu. Juana aldı sözü:

"Biliyordum, her şey Coyotito'nun ağlamamasına bağlıydı. Ancak iyice acıkmıştı. Mememi ağzına dayıyor, susturmak istiyordum. Bir-iki kez çekiyor, süt gelmeyince huysuzlanıp ağlıyordu. Elimi ağzına dayıyordum ama hemen çekiyordum. Boğulacak gibi oluyordu. Art arda iki mermi geldi. Biri elimi yaladı geçti, ikincisi tam bebeğimizin göğsünden girip sırtından çıktı. Bebeğin kanlı ölüsünü göğsüme bastırıyor, ağlıyor, bizi bu hallere düşürenlere ilençler savuruyordum."

Juana durdu, daha fazla sürdüremedi sözü, ağlamaya başladı. İster çocuk olsun, ister kadın ya da erkek, ağlayan bir yüz acı verir bana. Bir taş sessizliği çöktü kitaplığa. Sessizliğin kapısını Kino açtı:

“Köye dönüşümüzün öyküsü bugün bile anlatılır durur bizim oralarda. Omzumda, öldürdüğüm avcının tüfeği, başım önüme eğik, sanki sırtımda tonlarca ağırlık varmışçasına yalpalaya yalpalaya önden yürüyordum. Juana, ardımdan geliyordu; sırtında bebeğimizin kanlarına bulanmış bir torba, içinde de onun ölüsü; her adım atışında sağa sola sallanıyordu Coyotito’nun ölüsü.

Dönüşümüzü haber alanlar, koşup geliyor ama bize bakmalarına yürekleri el vermediği için hemen geriye dönüyorlardı. Bitmiş tükenmiştik, sanki onlardan biri değildik.

Köye varınca doğru kıyıya gittik. İnciyi koynumdan çıkardım; gri bir pırlıtsı vardı; içinden birçok kötü, kirli, düşman yüz bakıyordu bana. Sonra Coyotito’nun kanlı bedenini görür gibi oldum. Onu, yanımda duran, içinde oğlumuzun ölüsü bulunan torbayı sırtından indirmemiş Juana’ya uzattım. İnciye şöyle bir baktı, ‘Haayır, hayır, sen atmalısın!’ diyerek geri verdi bana. Bütün gücümü toplayarak onu, bulduğum yere, denizin derinliklerine fırlattım.”

Kino’nun, “Fırlatıp attım inciyi” derken yüzü; sesi, dudakları, özellikle de elleri zangır zangır titriyordu. Neyin göstergesiydi bu titreme? Uğradığı yenilginin, yüreğini kavuran öç tutkusunun ya da çaresizliğinin mi? Dalıp gitmişim bu sorulara. Bir de baktım, Kino da, karısı da yerlerinde yoktu.

Gitmişlerdi ama Kino’nun ellerindeki titreme gözlerinin önünden bir türlü gitmiyordu. Nasıl titriyordu bu eller? Nereden kaynaklanıyordu bu titreme?

İnsan ruhunun duygusal değişimlerini yansıtmada yüzlerin, gözlerin üzerinde çok durulmuştur; ama eller için aynı

şey söylenemez. Sonra, insan isterse, kendini zorlarsa yüzünün, gözlerinin ifadesini denetim altına alabilir. Daha doğrusu maskeler takınarak yapabilir bunu. İçi kan ağlarken, acıların burgacında kıvranırken kendini mutlu, neşeliymiş gibi gösterebilir ya da tam tersini yapabilir: Neşesini de, mutluluğunu da kederin buruşuk örtüsü altında gizleyebilir. Peki, ya eller? Eller için, olanaksızdır bu, ne denli zorlanırsa zorlan-sın ellerine hükmedemez o kişi, ellerini maskeleyemez.

Bu gerçeği, ellerin maskelenemezliğini anlatan yazınsal metinler var mıdır? Olmaz olur mu, aklıma ilk gelen, **Stefan Zweig**'ın *Bir Kadının Yirmidört Saati* adlı yapıtı.

Zweig, kumar tutkusunun ellere yansıyışını nasıl anlatıyor? Soruya geçmeden önce şunu söyleyeyim: Bütün kumar türleri, bir bakıma para tutkusuyula kesişir. Şöyle de denebilir: Para tutkusunun, kurallara bağlanmış biçimidir kumar.

Oysa kumarı para tutkusunun ürünü saymayanlar da var. Onlara göre kumar, salt para, kazanç hırsı değildir, can sıkıntısını yenmenin, gündelik kaygıların burgacından sıyrılmanın etkin bir yoludur; kişiyi özgürleştirir, kazanma ve yitirme duygularının gelgitleri içinde heyecanlı bir yolculuğa çıkarır onu. Böyle düşünenlerden biri, **Alain** bir denemesinde şöyle diyor:

(...) *Kumar tutkusu, bir serüven gereksinimini çırılçıplak gözlerimizin önüne serer; çünkü kumarbaz hiçbir zaman kendini güvende duymaz, onu asıl ilgilendiren de budur galiba. Bunun içindir ki gerçek kumarbaz dikkatin, sakınının, ustalığın talihe hayli yardımcı olan oyun çeşitlerini sevmez. Tam tersine, örneğin rulet gibi sırf beklemek ve tehlikeyi göze almaktan ibaret bir kumara bayılır. Bunlar isteyerek davet edilen felaketlerdir; o her an kendi kendine, "Eğer istersem gelecek elde topu atabilirim" der. Bu son derece tehlikeli bir keşif seyahati gibidir; yalnız şu farkla ki insan istediği an-*

da kendini evinde, güven içinde bulabilir. Şans oyunlarının çekiciliği de burada değil midir? Çünkü oynamak için hiçbir zorunluluk yoktur. İnsan ancak canı isterse kendini tehlikeye atar. Bu irade gücü hoşça gider.

Gelgelelim kişi zaman içinde oyundan aldığı hazzı, duyduğu heyecanı sürekli tatma, yaşama isteğine kendini kaptırdı mı işin rengi değişiyor. İrade gücünü kullanamaz duruma düşüyor; daha doğrusu oynamadan edemeyen bir kumar bağımlısı kesiliyor.

Stefan Zweig'ın kitabına döneyim. Kitabın anlatıcı kişisi yaşlı kadın, Monte Carlo Gazinosu'na götürüyor beni, oyuncuları göstererek şunları söylüyor:

(...) Bu görünümün değişken tek yanı ellerdir: Yeşil çuhanın etrafında duran ya da devinen beyaz ellerin oluşturduğu yığındır. Tümüünün de bir mağaranın önünde dikkatle dururcasına bir görünümleri vardır. (...) Bazısı çıplaktır; bazısı yüzüklerle şingırdayan takılarla bezelidir; bazısı vahşi hayvanlar gibi kılı, bazısı yılan gibi nemli, atiktir. Ama tümünden görünmez bir gerilim, tükenmez bir sabrın ürpertisi geçer... Pençeyi andıranlar aç gözlüyü, gevşekçe duranlar atak olanı, sakın görünenler sinsiyi, titreyenler de çaresizi belli ederler. (...) Oyun sırasında ellerin kaç biçimde hareket edeceğini ayırtılarıyla anlatamam. Bazısı kılı ve kıvrık parmaklarıyla bir örümcek gibi sarmalayan vahşi hayvanlara benzer. Bazısı gergin, titrek, solgun tırnaklıdır; paraya dokunma cesaretine sahiptir. Aralarında asillerle, kabalar ve mahcuplar, açgözlülerle kekemeler bulunur. Ama her birinin kendince bir yordamı da vardır. Çünkü bu ellerin her biri farklı yaşanmışlıkları dillendirir.

Ellerde yansıyan bu tutku, nasıl bir hazla esrikleştiriyor oyuncuları? Yaşamdan koparıp onları oyun masasına

nasıl çiviliyor? Kazansa da, yitirse de o masadan neden kal-kamıyor? Soruların yanıtını bir ölçüde **Dostoyevski'nin Ku-marbaz'**ında buluruz:

(...) Kendimi para kazanmak, önümde büyüyen para yığınının daha büyütmeğe hırsına kaptırmıştım. Bundan sonsuz bir haz duyuyordum.

(...) Kırmızının peş peşe yedi el kazandığını göre göre onu bırakamıyordum. Bunda yarı yarıya gururumun etkisi olduğundan kuşku yok. Seyircileri tehlikeye çılgınca kafa tutmakla şaşırtmak istiyordum. Hem de, ah ne tuhaf bir duyguydu o, anımsıyorum, gururum tehlikenin üzerine üzerine gitmeye zorluyordu beni. Belki de insan ruhu bu duyguyu tattıktan sonra doymuyor, iyice coşup bitkin düşene dek daha güçlü, daha yoğun duygu istiyor.

İnsan ruhu ya da iç dünyası sınırlandırılabilir mi? Sanmıyorum. Tutkular için de böyledir bu. Erk, öç, para, ün, yükselme, başarı, öğrenme, özgürlük, üstünlük. Adlandır, adlandırabilirsen, olanaksız gibi geliyor bana; çünkü yaşamın akışı içinde tutku odağı oluşturmayacak hiçbir eylem, hiçbir duygu ya da nesne gösterilemez. Sanki yüreklerin kovuklarında gizlidir tutkuların tohumları. Uygun bir ortam bulmaya görsünler, kovuklarından çıkar, çimlenir, boy atıp gelişirler. Tıpkı **Tahsin Yücel'in Kumru ile Kumru** romanındaki gibi.

Romanın başkışısı Kumru'nun hayali gelip dikiliyor karşıma; onun acıklı serüvenini düşünüyorum: On sekizine basmadan evlendirilmiş, köyünden koparılıp İstanbul'a getirilmiş bir kapıcı karısıdır; gözlerinin içi gülen, aydınlık yüzlü, ufak tefek bir kadın. Dev yapılı, pala bıyıklı kocasıyla avuç içi kadar küçük kapıcı odasında hayhuydan uzak, suskun bir yaşamları vardır.

Memnun mudur yeni yaşamından Kumru? Kocasının kokmasıyla horlaması olmasa belki. Sevişmek için kocası çı-
rılçıplak soyunup dağ gibi gövdesiyle üstüne çöktüğü gece-
ler, ter ve sigara kokusundan bunalır, öğüreceği gelir. Kumru;
dudaklarını kocasının dudaklarından, burnunu koltuk altla-
rından kaçırmaya çalışır. Horlamaya başlayınca kocası, san-
ki koca apartmanı temellerinden titretir, elbette Kumru'nun
uykusunu da delik deşik eder, öldürür.

Evlere temizliğe gitmeye başladıktan sonra değişir bu
durum: Artık geceleri kocasının kokusunu da horlamasını
da duymaz olmuştur Kumru; çünkü yorgunluk, uykunun en
derin katmanlarına taşır onu; bir de içini acıtan memleket
düşlerine dalıp gitmekten kurtarır.

Temizliğe gittiği evlerde özenle yapmaya çalışır gösteri-
len her işi. El karılarından laf işiteceğim diye ödü kopar. Ama
onlara ne öfkelenir, ne de imrenir; ayrı bir dünyanın insanla-
rı gibi görür onları. Kullandıkları eşyalar için de böyledir bu.
Böyledir ama yine de Kumru, her şeyi, televizyonu, telefonu,
düdüklü tencereyi, elektrikli fırını, saç kurutma makinesini,
blenderi, buzdolabını, çamaşır ve bulaşık makinelerini tanı-
maya çalışır. Başlangıçta hiçbirine ilgi duymaz; kentli yaşı-
mının bir parçası sayar onları. Kentlilere duyduğu korkuyu,
ürküyü eşyalarına karşı da duyar. Ancak Tuna Hanım'ın evi-
ne gündeliğe gidişine değin sürdürür bu tutumunu; ondan
sonra bir değişim sürecine girer.

Sevecen, sevgi yüklü bir kadındır Tuna Hanım. Kum-
ru'nun ısıltılı, aydınlık yüzünü görünce ona kanı kaynamıştır,
temizliğe gelen sıradan bir temizlikçi kadın gibi değil, tıpkı
bir arkadaş gibi karşılaşmıştır onu.

Yakınlaştırmacı bir güçtür sevgi. İki insan arasındaki me-
safeyi hemen kapatır. O günden sonra Tuna Hanım'la Kumru
arasında sessiz bir dostluk başlamıştır. Öyle ki Tuna Hanım,
onun hem arkadaşı, hem de öğretmenidir artık. Temizli-

ge geldiği günlerde bol bol konuşurlar; yüreğindeki arılığı gözlerine yansıtan, hiçbir tutkuyla tanışmamış bu kadının zekâsı, sezgi gücü zaman zaman şaşırtır Tuna Hanım'ı.

Tuna Hanım'ın Westinghaus marka buzdolabının kapağını açtığı gün Kumru'nun yaşamında yeni bir dönem başlar. Buzdolabının raflarındaki düzen, dolabın çalışma biçimi, yaptığı iş büyülemiştir onu. Birden böyle bir dolaba sahip olma isteği uyanır içinde. Dönenip durur dolabın çevresinde; bir türlü ayrılasi gelmez. Kararını vermiştir: Paralarını biriktirecek, o da ne edip edip bir "Vestigos" alacaktır.

Vestigos alma isteği bir saplantıya, bir tür tutkuya dönüşmüştür Kumru'da. Apartmanın çöplerini toplarken, evlere temizliğe giderken hep Vestigos'u düşler, yüreğini de, bilincini de iyiden iyiye kuşatmıştır Vestigos; onun dışında başka bir şeyden söz etmez. Sonra gerçekleşir düşü. Tuna Hanım ve kocasının yardımı, yönlendirmisiyle Vestigos'unu alır. Ama o gece sabaha değin uyuyamaz:

(...) Gözlerini bir an başka yana çevirecek olsa uçup gidecekmiş gibi bakıyordu dolabına. Arada sırada kalkıp yanına geliyor, bir süre elini üzerinde dolaştırıyor, kapısını açıp uzun uzun boş raflarına ve boş buzluğuna bakıyor, sonra kapısını kapatıp eski yerine geliyor, gözlerini gene ona dikiyordu.

Ufacık kapıcı odasını hepten daraltmıştır buzdolabı. Ne var ki kimsenin bundan yakıması yoktur. Kumru, kocasının yanına uzanmış, karanlıkta bile dolabına bakmakta, motorunun sesini dinlemektedir. Bir ara kocası, Kumru'nun uçkuruna el atar, ancak bu isteği öfkeyle geri çevirir; çünkü onun gözünde Vestigos canlı, büyüleyici bir varlıktır; kocasını uyarır, onun burnunun dibinde aykırı bir edime girişmekten korkar, çekinir.

Buzdolabını doldurmadan, tüketilenlerin yerine yenilerini koymadan büyük bir haz duyar Kumru. Kapağını açar-

ken, kaparken canını acıtacakmış gibi korkar, ürperir. Kocasından da, çocuklarından da daha çok sever dolabını, titrer üzerine. Temizliğe gittiği evlerde bile onu düşünür, gördüğü buzdolaplarının hepsinden kendisinininkini üstün bulur. Bu da ona sınırsız bir iç gücü verir.

Ne zamana değin sürer bu durum? Bir komşusunun, kocası için söylediği iğneleyici şu sözleri işitinceye değin:

(...) Haydar abi, senden ucuz karıyı zor bulur... Önüne bir buzdolabı atıp rahata erdi. Sen çalışıyorsun o yiyor, hem de nasıl çalışma, nasıl yeme! Ama ne çamaşır makineniz var, ne de bulaşık makineniz. Bir televizyonunuz bile yok. Seninki de hayat değil.

Bu sözler sarsmıştır Kumru'yu. Komşusuna kızsaa, öfkelenirse de söylediklerini tartıp düşünmeye başlar, hak verir ona, hiç de yalan değildir söyledikleri. Bu sonuca varınca dolaptan soğur; sıradan, herhangi bir buzdolabından farkı yoktur. Sultan bile onu kendisi gibi yerleştirdiğine göre demek ki herkesin kullanacağı bir ev eşyasıdır o.

Bir bıkkınlık, bir durgunluk çöker Kumru'nun üstüne. Coşkusunu yitirmiştir, Kumru o eski Kumru değildir artık. Yeniden bir değişim sürecine girmiştir, tıpkı Vestigos'u almaya karar verdiği günlerdeki gibi.

Her değişim, birtakım etkenlerin ürünüdür. Ne ki çoğu kez ayırtına varamayız bunun. Kumru da coşkusu tükenmiş, ezgin, çökkün bir duruma düşmüştür. Niye? Niyesini bilemez. Bunu romanının bir yerinde Tuna Hanım'ın bakış açısından şöyle anlatır **Tahsin Yücel**:

(...)

Tuna Hanım daha elini sıkarken gördü bunu. "Kumru, güzelim, ne oldu sana böyle, hasta mısın?" diye sordu.

"Hasta, değilim, hiçbir şeyim yok" dedi Kumru.

Ama kahvaltıda, Tuna Hanım üsteleyince anlattı... Sultan'ın, buzdolabını tıpkı kendisi gibi yerleştirdiğini anlatırken, ağladı ağlayacaktı.

"Kumru güzelim, sen tutkulu bir kadınsın, sen tepeden tırnağa tutkusun" dedi Tuna Hanım.

"Tutku nedir?"

"Tutku, bir şeye aşırı ölçüde bağlanmaktır, güzelim, ço-luğunu çocuğunu bile unutacak ölçüde bağlanmaktır."

"Ben Vestigos'a her şeyi, çocuklarımı bile unutacak ölçüde bağlandım mı diyorsun? O kadar bağlandıysam neden birden soğudum ki?"

Tuna Hanım yanıt vermedi, yüzü avuçlarında, gözleri tavanda düşünüyordu. Kumru'nun sorusuna değil de kendi kafasında beliren bir soruya yanıt arıyordu sanki. Birden gözlerini Kumru'ya dikerek gülümsemeye başladı.

"Evet güzelim, bağlandın" dedi. "Deli gibi bağlandın ona, onu sevdin, onu yücelttin, yücelttiğin ölçüde de değiştirdin, örneğin kesinlikle uyulması gerekli bir düzeni olduğuna inandın, hep dolu kalması gerektiğine inandın. Daha ne bileyim..."

Kumru dikkatle dinliyor ama dinlediklerinden fazla bir şey anlamıyordu. Sözü'n akışına uydu.

"Şimdi de on saat içinde kalmışım gibi soğudum" dedi.

Tuna Hanım'ın gözleri parladı birden.

"Ama aradan bir yıl geçmeden ondan soğuduğuna göre, gerçek tutkun Vestigos değildi belki" dedi coşkuyla. "Vestigos başka bir tutkunun yerini tutuyordu."

Kumru gittikçe kaçırıyordu ipin ucunu.

"Başka bir tutkunun mu?" diye kekeledi.

"Evet başka bir tutkunun" dedi Tuna Hanım. "Evet başka bir tutkunun: sen durmadan Vestigos'tan söz ederken, ben hep senin bir sevgilin olduğunu düşünüyordum."

"Benim sevgilim mevgilim yoktu."

“Yoktu, evet. Ama daha büyük, daha yüce bir tutkun vardı, senin de bilmediğin bilemediğin bir şey. Belki düşünüyordu, belki düşünüyordu yaşadığını.”

Tuna Hanım'ın Kumru'ya söylediği “düşünü kurdun, düşünüyordu tukular”ın gerçekleştiğini görürüz roman-da. Hızla değişir Kumru'nun aile yaşamı. Ulaştığı, doyurup öldürdüğü her tutku, yerini yenilerine, başka tutkulara bırakır. Çok para gerektirir bu da. Önce kocası kapıcılığı bırakıp sevmediği için daha önce ayrıldığı pis işine geri döner. Karanlık, küçük kapıcı odasından apartmanın yayla gibi geniş, deniz manzaralı üst katlarından birine taşınır. Kumruların yaşamlarındaki bu büyük değişim, bir kıskançlık çemberi yaratır çevrelerinde; çünkü yoksul, yoksulun onduğunu istemez hiçbir zaman.

Televizyondan bilgisayara, bulaşık makinesinden elektrik süpürgesine değin makinelerle donatılmış yeni evinde yine de mutlu değildir Kumru; okuma yazmadan, araba kullanmaya değin yeni tutkularını doyursa da. Bir korkudan, yeni yaşamlarına bir gölgenin düşeceği korkusundan bir türlü kurtulamaz. Sonunda korktuğu başına gelir. Kocasını öldürmüştür, ölüsünün eve getirildiği gün buna dayanamaz, karanlık inerken kızını yanına alır, ölüm yolculuğuna çıkar. Acıklı sonuna doğru çılgın bir hızla sürer arabasını. Birden arabanın dikiz aynasında iki buçuk yaşındayken ölen, bunun için de kendisine adını verdikleri öteki Kumru'yu görmüştür. Şöyle seslenir ona:

(...) “Bacım, güzel bacım, beni bağışla” diye mırıldandı. “Dolap dedim, televizyon dedim, araba dedim, mala taptım, unuttum seni bağışla.” Öteki Kumru önündeydi şimdi, önünde ta ileride, gözleri hafiften aralık, dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme. Belki de aralarındaki kopukluğa son vermek istiyordu. Ne olursa, olsun, o anda Kumru'nun tüm

varlığı ona doğru uzanmak, ona ulaşmak istiyordu. Arabayı hızlandırdı, beşinci vitesine geçti.

Tahsin Yücel, Kumru'nun "mala tapan" bir kişiliğe nasıl dönüştüğünün acıklı öyküsünü döküyor sözcüklere. Saf, dupduru bir yüreğin, tutkuların zehirli sarmaşığıyla sarıp sarmalandıktan sonraki hallerini gösteriyor. Bir bakıma Kumru'nun dramını yansıtırken çağımızın ölümcül sayrılığı, tüketim tutkusunu anlatıyor. Günümüz insanının mutsuzluğunda, onun yüreğine kirli tırnaklarını batırmış tüketim tutkusunun etkisini kim yadsıyabilir?

Her yazınsal yaratı, insan yüreğine yapılan bir yolculuğun ürünüdür, dedim. İster ozan, ister öykücü, ister romancı olsun, tüm yaratıcılar yüreklerin göklerinde dolaşan korku, sevgi, tutku, özlem, düşlem bulutlarının yağmurunu yaptıkları yolculuğun ürünleriyle yaşamımıza ağıdırırlar; böylece günlük yaşamın sınırlandırıcı tutsaklığından kurtarırlar bizi. Başka yüreklerin kapısını açar, düş kurma gücümüzü geliştirir, keskinleştirirler. Bu kitap boyunca birkaç kez tanıklığına başvurduğum **Fernando Pessoa**'nın şu çağrısına kulak verelim:

(...) Doğruda ve yanlışta, zevkte ve sıkıntıda gerçek varlığını kuşan. Bunu ancak hayal kurarak başarabilirsin, çünkü gerçek hayatın, insani hayatın kendini geç bir kalem, başkalarına ait olandır. Dolayısıyla hayatın yerine hayali koyarak, sırf mükemmelliği hayal etmeyi iş edineceksin. Doğumundan ölümüne dek gerçek hayattaki eylemlerin hiçbirinde iş gören sen değilsin: İş görülürsün; yaşamazsın, sadece yaşanırsın...

Günümüz insanı, yüreğinin kapısını bu türden çağrılara kapatmıştır. Bu yüzden kendine de, başkalarına da yabancılaşmış, bir duyarlık körleşmesine uğramıştır. Çağımızın sayrılığıdır bu.

Öyleyse şu soruyu sorabiliriz: Nasıl kurtulabiliriz bu sayrılıktan? Sorunun yanıtını arayanlar **Pessoa**’nın çağrısını paylaşıyor, şöyle diyorlar: Hayatınızı başkalarınıninkiyle özdeşleştirip yaşam haritanızın sınırlarını genişletin. Teknolojinin öldürdüğü düş kurma gücünüzü diriltin yeniden. Bunu da büyük ölçüde insan yüreğinin derinliklerine yolculuk eden yaratıcıların sesini, kendi yüreğinizin sesiyle bütünleştirerek gerçekleştirebilirsiniz.

Bana doğru geliyor bu sözler, bilmem siz ne dersiniz?

EMİN ÖZDEMİR, 1931 yılında Kemaliye'de doğdu. Pamukpınar Köy Enstitüsü'nden sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, bugünkü adıyla Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1953). Bitirdiği bölüme asistan ve öğretim görevlisi oldu (1957). Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan bir sınavı kazanarak Amerika'ya gönderildi (1960). Amerika'da Columbia ve Indiana üniversitelerinde "değişik düzeylere göre metin hazırlama ve anlatım teknikleri" konusunda eğitim gördü (1960-1963). Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi Temel Türkçe Bölümü'nde bölüm başkanı ve öğretim görevlisi olarak çalıştı (1968-1972). Ankara Üniversitesi Basın ve Yayın Yüksekokulu, bugünkü adıyla İletişim Fakültesi öğretim görevliliğine geçti (1974). Bu görevinden emekliye ayrıldı (1996). TÜBİTAK Bilim ve Teknik, Bilim Çocuk dergilerinde yayın danışmanı olarak görev aldı (1997). Bu görevlerini sürdürürken Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarına etkin biçimde katıldı. TDK'nin Yönetim ve Yürütme Kurulu üyeliklerinde bulundu ve Terim Kolu Başkanlığını yaptı (1966-1983). **Emin Özdemir** 1 Eylül 2017 tarihinde aramızdan ayrıldı.

Türkçenin özleştirilmesi, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi savaşımını sürdüren **Özdemir**, bu bağlamda edebiyat yapıtının dille ilişkisi, dilin işlevi ve kullanım düzeyleri, toplumsal yapıyla bağları gibi sorunları ele aldı. Bunları *Dil ve Yazar*, *Öz Türkçe Üzerine*, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, *Yazı ve Yazınsal Türler*, *Dilin Öte Yakası* adlı yapıtlarında işledi. Bunun yanı sıra dil ve edebiyat bilgilerinin bir donanım ve beceri olarak yaşama uyarlanması yollarını gösterme konusuna yöneldi. Bu yolları *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı*, *Anlatım Sanatı*, *Okuma Sanatı*, *Eleştirel Okuma*, *Okuma ve Metin İnceleme* adlı yapıtlarıyla ortaya koydu. Dil devrimine ve Türkçenin doğurganlığına yönelik çalışmalarını da *Dil Devrimimiz*, *Terim Hazırlama Kılavuzu*, *Erdemin Başlı Dil* adlı kitaplarında topladı, Türkçenin söz varlığıyla ilgili çalışmalar yaptı: *Öz Türkçe Kılavuz Sözlük*, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, *Düzyazının Sorgulayan Gücü*, *Yüzler ve Sözcükler*, *Sözcüklerin Vicdanı*.

Emin Özdemir'in başka alanlara yönelik çalışmaları da vardır: *Kurmaca Kişiler Kenti* (deneme), *İnsan Yüreğine Yolculuk* (denemesel anlatı), *O İyi Kitaplar Olmasaydı* (eleştirel deneme), *Türkçe Öğretimi*, *Düşüncenin Toprağı* (denemeler), *Mustafa Nijat Özön* (inceleme), *Sözcük Sözcük İçinde*, *Öykülerle Atasözleri*, *Bizler Büyüyünce* (çocuk romanı), *Yarışmalar Kenti* (çocuk romanı).

Bana göre yaratılarının dokusuna yüreklerin sesini, sıcaklığını sindirememiş olanlara gerçek anlamda sanatçı denemez; diyenler olmuştur; olmuştur ya, bunların hiçbirinin soluğu, yaşadığı günlerin ötesine geçmeye yetmemiştir. Oysa dünden bugüne kalmış öykülere, romanlara, oyunlara, şiirlere, kısaca yazınsal yaratılara baktığımızda, tümünün ortak bir özelliği olduğunu görüyoruz: Bize, bizi anlatmak; insanoğlunun yüreğinde oluşan cenneti ya da cehennemi betimlemek. Yüreklerden yüreklerle giden ince yollar açmak.

Emin Özdemir, *İnsan Yüreğine Yolculuk* adlı bu denemesel anlatısında, okurluğunu yazarlığıyla da besleyerek, başka yazarların ısıttığı yolda gördüklerini, gözlemlerle, yorumlarla, düşünsel ve düşsel üretimlerle, filmlere de göndermeler yaparak aktarıyor bize.

Kitabında yüzlerce kişiden söz eden **Özdemir**, bu yolculukta kimlerle karşılaşmıyor?..

Mısır, Mezopotamya şiirlerinden başlıyor işe. Ardından ötekiler geliyor: **Homeros, Dede Korkut, Sapho, Turquato Tasso, Hayyam, Karacaoğlu, Montaigne, Cervantes, Shakespeare, Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Stendhal, Kafka, Rilke, Çehov, Gorki, Steinbeck, Faulkner, Hamsun, Pessoa, Céline, Borges, Mâriquez, Saramago, Nâzım Hikmet, Canetti, Yaşar Kemal...**

Özdemir, bu ozanlarla, düşünürlerle, yazarlarla, çalışma odasının mütevazı masasında yan yana geliyor, sohbet ediyor, insanlar arasında gittikçe yayılan duygu yoksunluğu konusunda tartışıyor onlarla, anlatılardan sözün canı olabilecek bölümleri, düşünceleri öne çıkararak, üzerinde durulması gereken evrensel sorunları sezdiriyor.

(Adnan Binyazar)

SERTİFİKA NO 15033

ISBN 978-975-22-0434-8
2019.06.Y.0105.6750

30 TL